

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Gülseri OKUDAN

SİYASİ, KÜLTÜREL VE EKONOMİK POLİTİKALARIYLA BİR GAZNELİ
HÜKÜMDARI SULTAN MAHMUD

Tarih Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2020

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Gülseri OKUDAN

SİYASİ, KÜLTÜREL VE EKONOMİK POLİTİKALARIYLA BİR GAZNELİ
HÜKÜMDARI SULTAN MAHMUD

Danışman

Prof. Dr. Ekrem KALAN

Tarih Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2020

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Gülseri OKUDAN'ın bu çalışması, jürimiz tarafından Tarih Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : (İmza)

Üye (Danışmanı) : Prof. Dr. Ekrem KALAN (İmza)

Üye : (İmza)

Tez Başlığı: Siyasi, Kültürel ve Ekonomik Politikalarıyla Bir Gazneli Hükümdarı Sultan Mahmud

Onay : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 19/06/2020

Mezuniyet Tarihi : 09/07//2020

(İmza)
Prof. Dr. İhsan BULUT
Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Siyasi, Kültürel ve Ekonomik Politikalarıyla Bir Gazneli Hükümdarı Sultan Mahmud” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

İmza

Gülseri OKUDAN

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
BEYAN BELGESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Gülseri OKUDAN
Öğrenci Numarası	20175206001
Enstitü Ana Bilim Dalı	Tarih
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Programın Türü	(X) Tezli Yüksek Lisans ( ) Doktora ( ) Tezsiz Yüksek Lisans
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Prof. Dr. Ekrem KALAN
Tez Başlığı	Siyasi, Kültürel ve Ekonomik Politikalarıyla Bir Gazneli Hükümdarı Sultan Mahmud
Turnitin Ödev Numarası	

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 186 sayfalık kısmına ilişkin olarak, 03/06 /2020 tarihinde tarafımdan Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nda belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

alıntılar hariç %

alıntılar dahil %

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

(X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.

( ) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

...../...../2020

(imzası)
Danışmanın Unvanı-Adı-Soyadı
Prof. Dr. Ekrem KALAN

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ	iii
ÖZET	v
SUMMARY	vi
ÖNSÖZ	vii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

GAZNE VE GAZNELİ DEVLETİ'NİN KURULUŞU

1.1. Gazne Kenti'nin Tarihi	21
1.2. Gazneli Devleti'nin Kuruluşu	23

İKİNCİ BÖLÜM

GAZNELİ MAHMÛD'UN HAYATI VE FAALİYETLERİ

2.1. Şehzadeliği	27
2.2. Kişiliği	29
2.3. Eğitimi	30
2.4. Hükümdar Oluşu ve Saltanatı	33
2.4.1. Çağdaş Devletler İle İlişkileri	34
2.4.2. Hindistan Seferleri	37

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GAZNELİ MAHMÛD'UN İDARE ANLAYIŞI

3.1. Saray Teşkilatı	44
3.1.1. Saraydaki Yönetim Anlayışı ve Kut	44
3.1.2. Saraylar	47
3.1.3. Sultanın Unvan ve Alametleri	48
3.1.4. Saraydaki İdari Yardımcıları	58
3.2. Devlet Teşkilatı	60
3.2.1. Dîvân-ı Vezâret	60
3.2.2. Dîvân-ı Arz-ı Cuyûş	62
3.3. Adlî Teşkilat	63
3.4. Dini Anlayışı	64
3.4.1. Hanefî Mezhebi ile İlişkileri	68

3.4.2. Şâfiî Mezhebi ile İlişkileri	69
3.4.3. Karmatîler ile Mücadelesi	70
3.4.4. Kerrâmîler ile Mücadelesi	71
3.5. Askerî Teşkilat Anlayışı	72
3.5.1. Askerî Sınıflar	73
3.5.1.1. Gulamlar	73
3.5.1.2. Türkmenler ve Gaziler	75
3.5.2. Ordu Düzeni ve Teçhizat	76

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

GAZNELİ SULTAN MAHMÛD'UN KÜLTÜREL VE EKONOMİK POLİTİKALARI

4.1. Ekonomi ve Ticaret	80
4.2. İmar Politikaları	87
4.3. Eğitim Faaliyetleri	93
4.4. Gazneli Sultan Mahmûd'un İlme Bakışı ve İlim İnsanları İle Münasebetleri	97
4.4.1. Şairler ve Edebi Çalışmalar	97
4.4.2. Tarih Yazıcılığı	105
4.4.3. Astronomi-Matematik ve Diğer İlimler	110
SONUÇ	115
KAYNAKÇA	117
EK 1- Paralar	128
EK 2- Şecereleler	135
EK 3- Haber Yazıları	136
EK 4- Haritalar	137
EK 5- Pullar	140
EK 6- Fotoğraflar	141
ÖZGEÇMİŞ	185

KISALTMALAR LİSTESİ

AÜ	: Ankara Üniversitesi
DİA	: Diyanet Vakfı Yayınları
EI	: Enyclopedia Iranica
EÜ	: Ege Üniversitesi
EAÜ SBE	: Erzurum Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
ERDEM İTBD	: İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi
GÜJSS	: Gaziantep Üniversitesi Journal of Social Sciences
GSED	: Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi
HCCA	: History of Civilizations of Central Asia
hş.	: Hicri-Şemsi
M.E. Basımevi	: Milli Eğitim Basımevi
İA	: İslam Ansiklopedisi
ICE	: İslamic Civilization an Encyclopedia
İSTEMD	: İslam, Sanat Tarih, Edebiyat ve Mûsikî Dergisi
İÜSBE	: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
JRAS	: Journal of The Royal Aslatic Society
JSR	: Journal of Subsontinenet Resarches
MEB TA	: Milli Eğitim Bakanlığı Türk Ansiklopedisi
M.Ü. İ.F.Yayınları	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları
NEÜİFD	: Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
NEÜSBE	: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
ÜHD	: Ülkü Halkevleri Dergisi
OÜSBE	: Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
RJRS	: Reseach Journal of Recent Sciences
STD	: Sanat Tarih Dergisi
TA	: Türkler Ansiklopedisi
TAD	: Tarih Araştırmaları Dergisi
TAED	: Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TİD	: Tarih İncelemeleri Dergisi
TTK	: Türk Tarih Kurumu
TEI	: The Encyclopaedia of Islam

TEOI	: The Encyclopedia of Islam
TCHOI	: The Cambridge History of Iran
THOI	: The History of India
TOD	: Tarih Okulu Dergisi
İSAR	: İslam Tarihi, Sanat ve Kùltürü Araştırma Vakfı

ÖZET

SIYASİ, KÜLTÜREL VE EKONOMİK POLİTİKALARIYLA BİR GAZNELİ HÜKÜMDARI SULTAN MAHMUD

Afganistan ve Hindistan'ın tarihi süreçlerinde büyük etkisi olan Gazneli Devleti, ortaçağ Türk-İslam devletlerinden biridir. Türk tarihinde Hindistan'a M.Ö. başlayan Türk akınları Gazneli Devleti'nde saltanat tahtına Sultan Gazneli Mahmud'un oturmasıyla ivme kazanmıştır. Sultan Mahmud, oluşturduğu siyasi ve askeri idare ile doğuda Hindistan'ın içlerine; batıda İran'a kadar geniş bir coğrafya üzerinde hâkimiyet kurmuştur. Gazneli Mahmud'un hükümdarlığı boyunca en iyi dönemlerini yaşayan Gazneli Devleti'nde hükümdar, idari, askeri, siyasi, ekonomik ve sosyo-politik pek çok alanda düzenlemeler yapmıştır. Küçük yaşlardan itibaren devlet işleri ile meşgul olan Gazneli Mahmud, tahta çıkmadan önce ve sonrasında politik- stratejik hamleleri ile başarılı bir hükümdar olacağının emarelerini göstermiştir. Sultan Gazneli Mahmud, hükümdarlığı boyunca aldığı kararlar ve devletin menfaatine yönelik adımlarla halkın ve devlet adamlarının sevgisini kazanarak merkezi idaresini güçlü tutmayı başarmıştır. Sultan Gazneli Mahmud, toplumsal, hukuksal, idari, askeri ve ekonomik her alanda yaptığı düzenlemeler ile Gazneli Devleti'nin hükümdarlığı boyunca parlak yıllarını yaşamasında büyük önem taşımıştır.

Anahtar Kelimeler: Gazneli Mahmud, Ekonomi, Politika, Hindistan, Ticaret.

SUMMARY
POLITICAL, CULTURAL AND ECONOMIC POLICES WITH A GHAZNI
GOVERNER THE SULTAN MAHMUD

The Ghaznavids State, which had great influence in the historical processes of Afghanistan and India, It is one of the medieval Turkish-Islamic states. Turkish incursions has started into the India in B.C. When Sultan Mahmud of Ghaznavî ascended the throne the conquests of India increased. Sultan Mahmud, with his political and military administration, established dominance over a wide geography from the interior of India in the east to Iran in the West. During the reign of Mahmud of Ghaznavî, the ruler of Ghaznavid State, who lived his best periods, made arrangements in many areas of administrative, military, political, economic and socio-political. Preoccupied with state affairs from an early age, Ghaznavî Mahmud showed signs of becoming a successful ruler with his political - strategic moves before and after the throne. During his reign, Sultan Mahmud of Ghaznavî succeeded in keeping his central administration strong by winning the love of the people and statesmen through the decisions he took and steps towards the interests of the state. Sultan Mahmud of Ghaznavî, social, legal, administrative, military and economic arrangements made in all areas of the Ghaznavid State during his reign has been of great importance in living his bright years.

Keywords: Mahmud of Ghaznavî, Economy, Politics, India, Trade.

ÖNSÖZ

Afganistan ve Hindistan Türk kavimlerinin tarih boyunca hâkimiyet kurdukları sahaların başında gelmektedir. Bölgenin stratejik ve kültürel manada kavşak noktası olan konumu pek çok kavim gibi Türklerin de dikkatini çekmiştir. Tarih boyunca irili ufaklı birçok kavmin devlet kurduğu Afganistan ve Hindistan Türk kökenli halklarında yöneldiği önemli bir sahadır. Afganistan'da kurulan köklü ve günümüze kadar ulaşan eserleriyle tanınan imparatorluklardan biri de Gazneli Devleti'dir.

Merkezi Afganistan'ın müstahkem ve yüksek jeolojik yapısı ile tanınan Gazne şehri olan Gazneli Devleti 351-582\ 963-1186 tarihleri arasında bölgenin güçlü siyasi oluşumlarından biri olarak tanınmaktadır. Hâkimiyet yılları boyunca siyasi, sosyal, ekonomik, politik ve kültürel alanlar başta olmak üzere Türk-İslam kültürünün bu coğrafyalarda yayılmasında etkili olmuşlardır. Çalışmanın amacı Gazneli Devleti'nin imparatorluk olmasında, Afganistan ve Hindistan'da Türk-İslam kültürünün yayılmasında ve bölgede teşkilatlanma bakımından ciddi girişimlerde bulunmasıyla bilinen Sultan Gazneli Mahmud'un; siyasi, askeri ve sosyo-politik hayatı tarihi kaynaklar, araştırma eserler ve nümümüzmatik verilere dayandırılarak anlatılmaya çalışılmıştır.

Sultan Gazneli Mahmud (361-421\ 971-1030) bizim literatürümüzde siyasi ve şahsi manada çok fazla tanınan bir hükümdar değildir. Türkçe literatürde Gazneli Mahmud hakkında yazılmış olan eser sayısı oldukça nadirdir. Bu çalışmaya, İngiliz, Rus, Hint ve Fars araştırmacıların ortaya koydukları veriler değerlendirilerek başlanılmıştır. Arapça ve Farsça olan dönemin tarihi kaynaklarının Türkçe ve İngilizce tercümelerinden faydalanılmıştır. Kabil Müzesinin, Nebraska Omaha Üniversitesi'nin ve Cambridge Üniversitesi'nin veri tabanlarında paylaşmış oldukları makaleler, araştırma eserler ve gazete yazıları tezin başlıca kaynakları olmuştur.

Çalışmada İtalyan Arkeoloji Heyeti'nin Gazne Sarayları ve yapıları hakkında yayınladığı eserlerden, sikkeler ve paralar üzerine yayınlanmış olan eserden Türkiye'de yayınlanmış olan Sultan Mahmud'un özel sanat albümünden, sarayın iç ve dış duvarları, sarayın iç resimleri, kazılarda elde edilen bulguların değerlendirmeleri gibi pek çok veri kullanılmıştır. Bu çalışmayı hazırlamamda ve bu alana yönelmemde beni teşvik eden, daima her konuda yol gösterici olan ve kaynak yardımında bulunan Danışman Hocam Prof. Dr. Ekrem KALAN'a gönülden şükranlarımı sunarım.

Araştırmaya başlamadan önce hazırlık sürecinde her türlü yardım ve desteğini esirgemeyen çok değerli hocam Sayın Bölüm Başkanım Fahrettin TIZLAK'a teşekkürlerimi

sunarım. Araştırmayı hazırlarken kaynak taramak için gittiğim TTK Kütüphanesi'nde bana her türlü desteği sağlayan, güler yüzle karşılayan Sayın Tümer YILMAZ'a teşekkür ederim. Çalışma metnimi düzeltme inceliği göstermelerinden dolayı değerli arkadaşların Meltem AKINCI ve Çetin KAYA'ya teşekkür ederim. Tez çalışmam boyunca bana destek olan saygıdeğer ağabeyim Mahmud DEMİR ve sevgili kardeşim Nil OKUDAN'a teşekkürü bir borç bilirim.

Gülseri OKUDAN

Antalya, 2020

GİRİŞ

A. Gazneli Tarihinin Yazılı Kaynakları

Gazneli Devletinde tarihi ve coğrafi pek çok eser yazılmıştır. Gazneli Hükümdarları, bilimsel faaliyetleri ve ilmi çalışmaları destekleyen hükümdarlar olmaları hasebiyle bu dönemde kültürel faaliyetlere büyük önem verilmiştir. Dönemin eserlerinde dil olarak, Arapça ve Farsça yoğunlukla tercih edilmiştir. Gazneli Devleti üzerine bilgi veren eserler, menakıpnâmeler, tabâkâtlar, seyahatnameler ve tarih kitapları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Gazneli Devleti tarih ve edebiyat bakımından döneminin önde gelen devletlerinden biridir. Gazneliler tarihi için başvuru kaynaklarımız çoğunlukla dönemin eserleri olan tarih kitapları ve seyahatnamelerdir. Tarih yazıcılığı, Gazneliler döneminde doruğa ulaşmıştır. Bu dönemde yazılan eserden dönemin siyasi, sosyal ve ekonomik pek çok durumun tespiti yapılabilmektedir¹.

Gazneliler, Afganistan, Batı Tibet ve Keşmir bölgesinde hâkim bir devlettir². Kurulduğu coğrafya itibariyle Gazneli Devletinin yapısı da kozmopolit bir sistem üzerinde gelişmiştir. Bu durum ise Gazneli Devletinin kaynaklarının çok çeşitli olması ile sonuçlanmıştır.

1. Kaynak Eserler

Gazneli Devleti'nin kurucuları Alp Tegin ve Sebük Tegin dönemleri hakkında önemli bilgiler veren Narşahî'nin doğum yeri ve yılı hakkında çağdaş eserlerde bilgiye rastlanılmamaktadır. 286\ 899 yılında Buhârâ yakınlarındaki Nerşah köyünde doğduğu rivayet edilmektedir. Buhârâ'da yaşamış olan âlim bu şehrin tarihi hakkında önemli bir eser yazmıştır. Narşahî, *Ahbâru Buhârâ-Târîh-u Narşahî* adlı eserini 332\943 yılında Samani hükümdarı Nuh b. Mansur'a ithaf etmiştir. Eserin daha sonraki yıllarda Buhârâ'da, Taşkent'te, Tahran'da başka baskıları da yapılmıştır³.

Orta Asya'nın İslamiyet'ten önceki durumu ve Arapların Buhârâ bölgesini ele geçirmesiyle ilgili başka yerlerde bulunmayan malumatlar veren müellifin Arapça orijinali günümüze intikal etmeyen eserinin büyük bir kısmının, Ebû Nasr Ahmed b. Muhammed el-Kubâvî tarafından Farsçaya tercümesi yapılmıştır (522\1128-1129). Eser içinde gereksiz

---

¹ Merçil, 1989a:92.

² Şeşen, 2017: 27.

³ Samur, 2006:562.

gördüğü yerleri çıkaran Kubâvî, buna karşılık günümüze intikal etmeyen bilgileri esere eklemiştir⁴.

Kubavî'den sonra 574\1178-1179 tarihlerinde Muhammed b. Zufer tarafından gözden geçirilen eserden el Kubavî'nin eklediği bazı bölümler kısaltılmakla beraber muhtelif ilaveler yapılmıştır. Eser, daha sonraları bilinmeyen müelliflerce gözden geçirildikten sonra bazı ilaveler yapılarak Moğol istilası dönemine kadar getirilmiştir⁵. 1965-1977 yıllarında Kahire'de basımı yapılmıştır. Eser, Gazneli Devleti'in kuruluş yılları hakkında önemli bilgiler ihtiva etmektedir⁶. Müderris Radavî ve Schefer tarafından yapılan tercümeleri de bulunmaktadır⁷.

Gazneli Devletinin bilinen en eski yazılı belgelerinden kabul edilen ve Gazneli Devleti'nin ikinci ve asıl şöhretli hanedan kurucusu Sebük Tegin'e (977-997) izafe edilen *Pendname* ise zikredilenlerden daha eski ve bu türde yazılan Farsça eserlerin en eski örneklerindendir. Eser, Sebük Tegin'nin menşeiini aydınlatmak açısından çok kıymetlidir⁸.

Sebük Tegin oğlu Emir Mahmûd için, veziri olan Ebu'l Feth Busti'nin hattı ile bir nasihat-name yazmıştır. Emir Mahmûd bu nasihatnameyi bir dua gibi ezberlemiştir⁹. *Pendname*, Emir Sebük Tegin'in devlet anlayışı hakkında detaylı bilgilere yer veren bir çalışmadır¹⁰. Tarihimizin çok bilinmeyen siyasetnamelerinden biri olan Sebük Tegin *Pendnamesi*, nasihatname geleneği içinde kaleme alınmış bir eserdir¹¹.

Sebük Tegin *pendnamesi* siyasetname ya da vasiyetname geleneğinin bir devamı niteliğindedir. Kendisinin bu eseri kaleme alıramayacağı düşünülse de onun dönemi Türk-İslam dünyasının ilim alanında zirve yaşadığı bir dönemdir. *Pendnamede*, devlet yönetimi, İslam dininin esasları, liyakat, ordu ve askeri işler gibi pek çok konuya yer verilmiştir¹².

Pendname, Farsça yazılmıştır. Şebânkâreî'nin eserinde bir bölüm olarak tespit edilmiştir. *Pendname*, Gazneli Devletinin siyasi ve sosyal hayatını şekillendiren bir siyasetname niteliğindedir. *Pendname*'nin Türkçe'ye çevirisi Erdoğan Merçil tarafından yapılmıştır¹³. Çalışmamızda *Pendname*'nin Erdoğan Merçil tarafından yapılan tercümesinden faydalanmış bulunmaktayız.

⁴ Minorsky, 1964:198.

⁵ Narşahî, 2013:XIV-XV.

⁶ Şeşen, 1998: 66.

⁷ Hunkan, 2015: 19.

⁸ Merçil, 2009: 262-263.

⁹ *Pendname*, 1975: 203-206.

¹⁰ Merçil, 2014:124-125

¹¹ *Pendname*, 1975:204-205.

¹² Adalıoğlu, 2017: 380-384.

¹³ *Pendname*, 1975: 203-206.

Gazneli Devleti'nin en önemli kaynaklarından birisi Ebü'l- Fazl Muhammed b. El-Hasan'ın kaleme aldığı *Târîh-i Beyhâkî*'dir¹⁴. Beyhakî, 386\996 yılında Nişâbûr yakınlarındaki Beyhak kasabasındaki Hârisâbad köyünde doğmuştur. Beyhakî, Horasan'da İslam Hukuku dersleri almıştır. Daha sonra ise Gazne Sarayında Divânü'r-Resâil'e kâtip olarak alınmıştır. Bu divanda 412\1021 yılında çalışmaya başlayan Beyhakî, üstadının ölümünden sonra divanın başına getirilen Ebû Sehl el-Zevzenî tarafından haksızlığa uğratılarak istifa etmek zorunda kalmıştır¹⁵.

Sultan Mes'ud'un ısrarı üzerine görevine geri dönen Beyhakî, 1034'te Sultan Mes'ud ile Gûrgan ve Mazenderan Seferlerine katılmıştır. Sultan Mes'ud ile Dandanakan Savaşı'na katılmıştır. Savaşta esir düşmekten son anda kurtulmuştur ancak muhaliflerin kışkırtması ile tutuklanmıştır¹⁶. Sultan Mes'ud'un kendinse çok saygı duyduğu bilinen Beyhakî'nin, savaştan sonra savaşa ihanet edenleri sorduladığı bildirilse de bu duruma ihtiyatla yaklaşmaktadır¹⁷.

Beyhakî'nin ölümünden sonra Nişabur'da kendi adını taşıyan Beyhakî Medresesi'ni kurduğuna dair iddialar ortaya atılmış ancak Beyhakî'nin bu medreselerin kurucusu olmadığı anlaşılmıştır¹⁸. Kendisine büyük ün sağlayan otuz ciltlik eseri Tarih-i Beyhakî adlı eser için Beyhakî'nin umumi bir isim vermediği bilinmektedir. Bu nedenle eser için, Tarih-i Beyhak ve Tarih-i Yeminî gibi isimler zikredilmektedir. Eserin Sultan Mahmûd devrini anlatan kısmı, Makâmât-ı Mahmûdî olarak geçmektedir. Eserden günümüze sadece, 1030-1041 yıllarını anlatan kısımları kalmıştır¹⁹.

Sultan Mahmûd'un ölümünden başlayıp, Sultan Mes'ud'un Dandanakan yenilgisini ve Hindistan'a ilticasını anlattığı bölüm birkaç defa basılmıştır (Calcutta 1862; Tahran 1305/1887/1888, 1319 hş./1940, 1319-1332 hş./1940-1953, 1324 hş./1945; Meşhed 1350 hş./1971, 1355 hş./1976; Tahran 1358 hş./1980). Altı ve yedinci ciltlerden ibaret olan bu bölümün dışında ayrıca beşinci ve onuncu cildin bazı parçaları günümüze ulaşmıştır²⁰.

Târîh-i Beyhakî'nin Sultan Mahmûd'un vefatından sonraki dönemi anlattığı bölümü Necati Lügal tarafından çevrilerek Türkçe'ye kazandırılmıştır. Düzenlemesi Hicâbi Kırlangıç tarafından yapılan eser, Sultan Mahmûd'un ölümü ve sonrasında yaşanan gelişmeler ile Gazneli devlet adamları ve sarayı hakkında kıymetli bilgiler ihtiva etmektedir²¹. Gaznelilerin

¹⁴ Bayur, 1987:245.

¹⁵ Şeşen, 1998: 80.

¹⁶ Halm, 2012:894.

¹⁷ Yazıcı, 1992: 64.

¹⁸ Halm, 2012:895.

¹⁹ Barthold, 1986: 583.

²⁰ Yazıcı, 1992: 63-64.

²¹ Beyhakî, 2019: XIII-XV.

devlet adamları ve saray görevlilerini anlattığımız “Saray Teşkilatı” bölümünde eserden istifade etmiş bulunmaktayız.

Gazneli Devleti bünyesinde yaşamış ve Sebük Tegin ve Sultan Mahmûd dönemlerini görmüş olan Muhammed b. Abdülcebbar Utbî, muhtemelen 961 yılında Rey’de doğmuştur. Sahabeden Utbe b. Gazvan’a nisbetle Utbî adıyla anılmaktadır. Utbî Arap asıllı olup Horasan’a yerleşmiş bir ailenin çocuğudur²². Çocukluk yıllarından itibaren hırslı ve çalışkan bir kimse olan Utbî, Nişâbûr’da memuriyete getirilmiş ve burada hızla yükselmiştir²³.

Sâmânî Veziri Ebül Hüseyin el Utbî’nin torunudur. Sâmânîler devrinde Horasan’a önemli bir görevde dayısının yanına gitmiştir. Sâmânî ordusuna katılan Utbî, daha sonra Sebük Tegin’e intisab etmiştir²⁴. Onun ölümünden sonra da oğlu ve halefi Gazneli Mahmûd’a intisap etmiştir. Garcistan Hükümdarına elçi olarak gönderilmiştir. Bir süre Sultan Mesud’un hizmetinde de çalışmıştır. Elçilik görevi yapan Utbî, Nişabur’a yerleşip ilim ve edebiyat ile meşgul olmuştur. 1020 yılından sonra Sultan Mahmûd’a verilen “Yeminü’l-devle” unvanına nispetle eserinin adını “*Tarih-i Yeminî*” olarak adlandırmıştır²⁵.

Eseri Tarih-i Yeminî’yi Arapça olarak kaleme alınmıştır. 1021 yılında eserini tamamlamıştır. Eserini, Vezir Ahmed b. Hasan el Meymendî’ye sunmuştur. Eseri Sebük Tegin, Sultan Mahmûd-ı Gaznevî ile çağdaşı hükümdarların dönemlerini ihtiva etmektedir²⁶. Gazneli Mahmûd’un Hindistan Seferi, Samanilerin son dönemleri, Abbasiler, Türk Hakanlığı, Gurlular, Garcistan Şahları, Afganlar ve Hârizmşahlar hakkında bilgiler ihtiva etmektedir²⁷.

Eserin İngilizce çevirisi bulunmakla birlikte Türkçe’ye de Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi’nde Yayınlanmamış Tercüme Serisinde tercümesinin var olduğu bilinmektedir²⁸. Utbî eserinde Sistan, Bûhârâ, Horosan, Gazne, Mûltan, Nişâbur ve Hindistan hakkında verdiği malumatlar ile dönemin pek çok sosyo-politik durumu hakkında bilgiler vermiştir²⁹. Utbî, eseri Tarih-i Yeminî’yi ağdalı ve süslü bir üslup ile kaleme almıştır. Utbî, Sultan Gazneli Mahmûd ve onun askeri seferleri için övgü dolu sözler ile bahsetse de Sultan Mahmûd’un seferlerini ve politikalarını eleştirdiği noktalar da eserde mevcuttur³⁰. Utbî’nin 1036-1039 yılları arasında öldüğü düşünülmektedir³¹.

²² Merçil, 2012: 236.

²³ Anooshahr, 2009:271.

²⁴ Wensinck, 1963: 945.

²⁵ Anooshahr, 2009: 271-273.

²⁶ Utbî, 1858: XIV-XV.

²⁷ Merçil, 2012:237.

²⁸ Anooshahr, 2009: 272.

²⁹ Utbî, 1852: XVI-XX.

³⁰ Anooshahr, 2009: 275-277.

³¹ Merçil, 2012: 236.

Sultan Mahmûd dönemi üzerine değerli bilgiler veren Fars kökenli şair Firdevsî, Tus şehrine bağlı Taberan'da doğmuştur. Sultan Mahmûd'un tahta çıktığı sırada elli sekiz yaşında olduğu söylendiğine göre 329/940 tarihinde doğmuş olmalıdır. Künyesi Ebû'l-Kâsım, lakabı Fahreddin, mahlası ise Firdevsî'dir. Firdevsî'nin babasının Tûs Irmağı'ndan ayrılan Âbrâhe Çayı kenarında çiftlik sahibi olduğu bilinmektedir. Firdevsî'nin çocukluğu ve eğitim hayatı hakkında malumat sahibi değiliz. Ancak onun döneminde Pehlevî dilinin önem kazanması Firdevsî'nin bu alana yoğunlaşmasına neden olmuştur³².

Zerdüşť rahiplerinden Pehlevîce öğrenmiştir. Devrin edebi akımına uyarak gazeller ve kasideler yazan Firdevsî, İran tarihine ilgi duymaya başlamıştır. Şiir yazacak kadar Arapça da bilen Firdevsî'nin yirmi yedi yirmi sekiz yaşlarında iken bir oğlu ve ardından da bir kızı olmuştur. Kırk yaşına kadar rahat bir hayatı olan Firdevsî'nin hayatının sonraki yıllarının sıkıntı içinde geçtiği anlaşılmaktadır. Firdevsî 370/ 980 veya 380/990 tarihlerinde Şâhnâme adlı eserini yazmaya başlamıştır. Bu dönemde Firdevsî'yi kimin himaye ettiği ve desteklediği bilinmemektedir³³.

Firdevsî, *Şâhnâme*'yi parça parça yazmaya başlamış, destanlar arasında bağlantıyı sağlayacak ilaveler ekleyerek 394/1003-1004 yılında tamamlamıştır. Şâhnâme'yi büyük bir hükümdara sunmak isteyen Firdevsî, eserini Sultan Mahmûd'a sunmuştur. Şâhnâme'de ilk insandan III. Yezdigerd'e kadar İran tarihi anlatılmıştır. Firdevsî, İran'da kurulan medeniyetler başta olmak üzere, istilacı ve fetihçi komutanlardan ve Zerdüşťlük dininden eserinde söz etmiştir³⁴.

Turan ve İranlıların efsanevi hükümdarı Feridun'un oğullarından Tur ve İr'in soyundan getirmek üzere iki halkı kardeş saymıştır. Şiî olmasına rağmen dört halifeyi övmesi Sultan Mahmûd'un beğenisini kazanmasında etkili olmuştur. Ancak eserinde Türkleri küçük düşürücü ifadeler de yer vermiştir³⁵. Gazneli Sultan Mahmûd ile tanışmasından sonra kendisine Şâhnâme yazılması görevi verilmiş ve bu hususta kendisine maaş bağlanmıştır³⁶.

Gazneli Sultan Mahmûd zamanında Firdevsî'nin bulunduğu meclisler önemli olarak atfedilmekte idi. Tarihsel kahramanlık destanı olarak Şâhnâme'yi değerlendirilen Sultan Mahmûd'a sunan Firdevsî, sultanın beğenisini kazanmıştır³⁷. Gazneli Mahmûd Firdevsî'nin

³² Khaleghi, 1999: 514.

³³ Kanar, 1996:126.

³⁴ Köprülü, 1996:643-647.

³⁵ Kanar, 1996: 127.

³⁶ Devletşâh, 1977: 87-88.

³⁷ Dabiri, 2010: 13.

şairlerini çok beğenmesi Firdevsî'nin Gazne Sarayı'nda önemli bir kademeye gelmesinde de etkili olmuştur³⁸.

Eserlerinde tarih ve coğrafya bilgisini bir arada sunan Gerdizî, bugün Afganistan sınırları içinde bulunan Gerdiz'de doğmuştur. Hayatı ve nerede öldüğü hakkında kesin bilgimiz bulunmamaktadır. Eserini Gazneli Sultanı Zeynü'l-mille Ebu Mansur Abdü'r-Reşit döneminde yazdığı ve ona takdim ettiği anlaşılmaktadır. Gazneli Devletinde resmi bir görev aldığı ve sarayda bulunduğu anlaşılmaktadır. Sultan Mahmûd döneminin fetih ve olaylarını bizzat kendisi görerek nakletmiştir. Sâ mânîler Devri de dâhil Horasan Tarihi için başvurulması gereken bir eserdir. 955-975 yılları arasında Horasan hakkında bilgilere eserden ulaşmak mümkündür³⁹.

Gerdizî'nin, *Zeyn el-Ahbâr* adını verdiği eserinde; İran hükümdarları ve Hz. Peygamber dönemi hakkında malumatlara rastlamak mümkündür. Bunun haricinde, Yunan ilmi, muhtelif kavimlerin kronolojisine, dini bayramlara ait ayinlere yer verdiği eseri Orta Asya ve Türk tarihi açısından da kıymetli bir eserdir. Hindistan'a ait ayrı bir babı da bulunan eserde Hindistan coğrafyası, Hindu bayramları ve gelenekleri hakkında malumatlar bulunmaktadır⁴⁰.

Eser, Gazneli Devleti'nin kurucusu Alp Tegin ve Sâ mânî Veziri Be'lamî arasında yaşanan mektuplaşmalar ile Alp Tegin'in Gazne şehrini fethiyle Gazne Devleti'nin temellerini atması hakkında bilgiler ihtiva etmektedir. Gazneli Devleti'nin adını alışı, Hindistan Seferleri, Sistan Seferi, Gur Seferi, Harezm Seferi ile Sultan Mahmûd'un hükümdarlığı döneminde Türk Hakanlığı ve Sâ mânî Devleti ile mücadeleleri hakkında bilgileri eserde bulmak mümkündür⁴¹.

Sistan'da Sâffârîlerin hâkimiyeti ile Sâ mânîler ve Gazneliler hakkında eserde bilgiler verilmektedir. Farsça tarihlerin en eskilerinden olan Zeyn-el Ahbâr, eski İran Tarihinden, peygamberlerin hayatından, Türkistan coğrafyasından, Türklere ve Hindulara ait bilgilerden söz etmektedir. Gerdizî, eserinde kültürel ve tarihsel süreçler hakkında önemli değerlendirmelerde bulunmuştur. Orta Asya ve Doğu Avrupa Türk Halkları üzerine verdiği bilgiler çok kıymetlidir⁴². Gerdizî, dönemin Türk illerinin sosyo-politik durumunu incelemek açısından da doyurucu bilgiler vermektedir⁴³.

³⁸ Kanar, 1996:126-127.

³⁹ Bilgin, 1996: 29-30.

⁴⁰ Bosworth, 2012:314-315.

⁴¹ Akçay, 2015: 160-163.

⁴² Bosworth, 2012:315.

⁴³ Şeşen, 2017: 76.

Genel İslam Tarihi eserlerinden sayılan eseri ile ün kazanan İzzettin İbn'ül Esîr, babasının Esirüddin lakabı dolayısıyla İbn'ül Esîr adıyla bilinir. İlk İslam fetihlerinde Irak'a yerleşen daha sonrasında Cizre'ye giden Şeybanoğulları kolundan bir aileye mensuptur. Eserinde verdiği bilgilerden babasının Musul Atabeği İmadüddîn Zengî devrinde Cizre Divânü'l Haracı'nın reisi olduğu ve ayrıca Akime Köyü'ndeki çiftliğinde tarımla uğraştığı anlaşılmaktadır (1127-1170)⁴⁴.

İbnü'l Esîr eğitim almak için Cizre'den ayrılıp, devrin önemli ilim ve kültür merkezi olan Musul'a gitmiştir. İbnü'l Esîr, hadiste, fıkıhta, hafızlık derecesine kadar ulaşmıştır⁴⁵. Hafızası çok kuvvetli ve zeki bir adam olarak tanınmıştır. Makam-mevki sahibi olmayı istememiş, kendisine itibar gösteren Zengîlerin ve Eyyûbîler'in yaptıkları teklifleri geri çevirmiştir. İbnü'l Esîr'in Ebu Muhammed Abdullah et-Tikriti, Ebü'l Abbas Ahmed b. Hamevi gibi hocalardan ders aldığı bilinmektedir. Elçi olarak geldiği Bağdat'ta kütüphanelerden ve bilginlerden elde edebildiği kadar eser edinmiştir. *el Kâmil fi't Târih* adlı eseri ile büyük bir şöhrete kavuşan İbn'ül Esir, eserini Zengi Ailesine ithaf etmiştir⁴⁶.

İbnü'l Esîr'in eseri genel bir İslam tarihi mahiyetindedir ve o döneminin olaylarını eleştirel olarak kaleme almıştır. Pek çok konuda kendi fikrini ileri sürmüştür⁴⁷. Eseri *el-Kâmil fi't-tarih* ile büyük ve güvenilir bir tarihçi olmayı başaran İbnü'l Esîr'in eseri ilk defa Carolus Johannes Tornberg tarafından yayınlanmıştır. Daha sonraki yıllarda farklı baskıları olan eserin Türkçeye tercümesi de mevcuttur⁴⁸.

Eserin Ahmet Ağırakça tarafından çevrilen dokuzuncu cildinde Sebük Tegin Oğulları adıyla Sebük Tegin'in Gazne ve civarına hâkim oluşundan, Buhârâ'ya gelişlerine ve Samani Devleti'ne son verilerine kadar pek çok konuyu eserinde vermiştir. Gazneli Devleti'nin kuruluşu, Sebük Tegin'in hâkimiyet süreci, İslam'ın Hint diyarına geçişi ve bu süreçte yaşananlar ve Sultan Mahmûd'un siyasi-askeri faaliyetleri hakkında kıymetli bilgiler bulunmaktadır. Eser, Gazneli Mahmûd ve babası Sebük Tegin devirlerindeki olaylar hakkında verdiği bilgiler ile araştırmacılara yol göstermektedir⁴⁹.

Gazneli Mahmûd ve devrinin tarihi üzerine yazılmış eserlerden biri de Reşîdü'd-din Fazlullah Hemedânî'nin, *Câmi' ü't-Tevârih*, adlı eserinin Gazneliler cüzüdür. Hemadan'da dünyaya gelen müellifin, 645-646/1247-1250 tarihlerinde doğduğu tahmin edilmektedir. Hekimlik ile uğraşan bir ailenin çocuğudur. Abaka Han (1265-1282)'ın hizmetinde tabip

⁴⁴ Özeydin, 2000: 26.

⁴⁵ Şeşen, 1998: 12-13

⁴⁶ Özeydin, 2000: 27.

⁴⁷ Mez, 2014:240.

⁴⁸ Özeydin, 2000: 27.

⁴⁹ Bknz. İbnü'l Esîr, 1986:108-196.

olarak çalışan müellif, Gazan Han (694-703\1295-1304) devrinde vezir tayin edilmiştir. Reşîdü'd-din Fazlullah Gazan Han'ın vefatından sonra dini ve ilmi konulara yönelmiştir⁵⁰.

Yukarıda adı geçen eserin Gazneliler hakkında bilgi veren IV. cüzü Sultan Gazneli Mahmûd, Sâ mânîler ve civar küçük devletler hakkında bilgiler vermektedir. Gazneli Devleti'nin teşkilatı, Sâ mânîler ile olan ilişkileri ve Büveyhîler hakkında bilgiler ihtiva etmektedir. Câmî'üt-Tevârîh, umumi dünya tarihi olarak kabul edilen bazı bölümleri Farsça, bazı bölümleri Moğolca yazılmış bir eserdir. Eser Gazan Han'ın isteği üzerine yazılmıştır. İslam dünyası ile dışında kalan siyasi- sosyal pek çok konu için başvuru eseridir.⁵¹

Reşîdü'd-din Fazlullah'ın kaleme aldığı Câmî'üt-Tevârîh'ten pek çok tarihçinin eseri özetleyerek ya da atıflar yaparak faydalandığı bilinmektedir. Eserin İslam dünyasında tarih yazıcılığında yeni bir çığır açtığı kabul edilmektedir. Eser, Peygamberler tarihi, eski İran tarihi, Hz. Muhammed ve Halifeler tarihi, Turan ve İran hükümdarları tarihi, âlimler, şairler ve Kazvin tarihi olarak altı babdan oluşmaktadır. Eserden Gazneliler, Gazneli Mahmut, Gazneli Sultan Behramşah ve Gazneli ordusu hakkında bilgilere ulaşmak mümkündür⁵².

Genel İslam tarihçilerinden biri olan Ebü'l Fidâ İbn-i Kesîr 'in 701/1301-1302 yılında Müceydilülkarye köyünde doğduğu rivayet edilen Arap müverrihtir. Fakih, şair, hatip ve edip olan babası öldüğünde üç yaşlarında olduğunu söyleyen müverrih 707/1307-1308 tarihlerinde ailesiyle birlikte Dimaşk'a göç etmiştir. Ağabeyi Kemâleddin Abdülvehhâb tarafından eğitimi ile ilgilenilen İbn Kesîr, ilk fıkıh derslerini ağabeyinden almıştır⁵³.

Daha sonra Kur'ân-ı Kerîm'i ezberleyen müellif eğitimine Burhâneddîn İbrahim b. Abdurrahman el-Fezârî ve Kemâleddîn İbn Kâdî Şunbe'nin yanında fıkıh okuyarak eğitime devam etmiştir. Bunun yanında Muhammed b. Muhammed eş-Şîrâzî, İshak b. Yahyâ el-Âmidî, Muhammed b. Ahmed b. Zerrâd, İbnü's-Şihneel-Haccâr, gibi hocalardan hadis ve tarih eğitimi, Muhammed b. Şerefeddin el-Ba'lebekkî'den kırat, Takıyyüddin İbn Teymiyye'den kelâm ve fıkıh dersleri almıştır⁵⁴.

İbn-i Kesir eğitim hayatını tamamladıktan sonra hatip, müderris, kıraat âlimi, müftü ve mahkeme heyeti üyesi olarak çeşitli görevlerde bulunmuştur. Necibiyye Medresesinde dersler vermiştir. İbn-i Kesir, hükümdarlar, emirler, ulema ve halk nezdinde güvenilir bir şahsiyet idi. Önemli dini meselelerde onun fetvasına başvurulurdu. Devlete karşı her şeye olan İbn-i Kesîr, hükümdarlar ile olduğu devlet adamları ve halk ile de iyi ilişkiler kurmuştur.⁵⁵

⁵⁰ Özgüdenli, 2008: 19-20

⁵¹ Reşîdü'd-din Fazlullah, 1999: 9-10.

⁵² Kurtuluş, 1993:134.

⁵³ Özaydın, 1999:132

⁵⁴ Brockhelmann, 1987: 761-762.

⁵⁵ Özaydın, 1999:132-133.

İbn-i Kesîr Farklı mezheplere ve görüşlere açık olan, İbn-i Teymiyye'nin etkisiyle Hanbelî kelamına bağlı kalmıştır. İbn-i Kesîr'in tarih ve tabakat olan eseri “*el Bidâye ve'n-Nihâye*” başlangıçtan 767/1365 yılına kadar gelen olayları kronolojik bir sıra ile anlattığı on dört ciltlik umumi bir İslam tarihi kaleme almıştır⁵⁶. Tamamı basılan ve bazı bölümleri çeşitli başlıklar altında ayrıca neşredilen eser Mehmet Keskin tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir⁵⁷.

Eser ortaçağ İslam tarih yazıcılığına sadık kalınarak kâinatın yaratılışıyla başlamıştır⁵⁸. Peygamberler, geçmiş milletler, Cahiliye devri, Hz. Peygamber'in ataları, doğumu bir diğer deyişle İslam tarihini anlatan müellif olayları kaleme alırken Kur'an ve hadislerden faydalanmıştır. İbn-i Kesîr, eserinde Sebük Tegin'in hâkimiyetinin başlangıcından itibaren dönem ve yaşanan sosyo-politik olaylar hakkında bilgiler vermiştir⁵⁹.

Eserin XI. cildinde Gaznelilerin ilk yılları, Sebük Tegin ve oğlu Gazneli Mahmûd'un hayatı ve faaliyetleri hakkında bilgiler verilmiştir. Alp Tegin ve Sebük Tegin'in hayatları ilk faaliyetleri, fetih hareketleri, hakkında bilgiler veren müellif Sultan Mahmûd'un seferleri, siyasi ve askeri politikaları gibi pek çok konu hakkında eserde malumatlar vermiştir⁶⁰.

Sultan Mahmûd dönemi üzerine kıymetli bilgiler veren bir diğer önemli isim ise Delhi Sultanlığı'nda Sultan İltutmüş döneminde yaşayan Ebû'l-Hasen Emîr b. Emîr Seydiddîn Mahmûd-ı Dihlevî'dir. 651\1253 yılında Minipûr şehrinde doğmuştur. Ailesi Lâçin adlı bir Türk boyuna mensuptur. Küçük yaşta üstün zekâsı ve kabiliyetleri ile dikkat çeken Dîhlevî, babasını kaybedince İmâdülmülk'ün himayesine girmiştir⁶¹.

686\1287 yılında ise Delhi Türk Sultanlığı Hükümdarı Sultan Balaban'ın himayesine girmiştir. Dihlevî'nin önemli eserlerinden biri olan Devalrani Hızır Han'ın *Tarih-i Ehemmiyeti*'nde Sultan Gazneli Mahmûd'tan itibaren Türk ordularının Hindistan'daki başarıları üzerine geniş bir değerlendirmesi bulunmaktadır⁶². Sultan Mahmûd'tan itibaren dönemin sultanları hakkında bilgilere ulaşmaktadır⁶³.

Gazneli tarihini üzerine bilgi veren önemli âlimlerden Hamdullah Müstevfi-i Kazvinî, Arap asıllı Şîî bir ailenin çocuğu olarak Kazvin'de doğmuştur. Ailesi onun doğumundan çok önce Kazvin'e yerleşmiştir. Kerbelâ'da Hz. Hüseyin'in safında savaşıp şehid düşen Hür b. Yezîd er-Riyahî'nin soyundandır. Ailesi Abbasi Halifesi Mu'tasım-Billâh döneminden (833-

⁵⁶ Brockhelmann, 1987: 762.

⁵⁷ Özeydin, 1999:133.

⁵⁸ Şeşen, 1998:196-197.

⁵⁹ Özeydin, 1992: 131-132.

⁶⁰ İbn-i Kesîr, 1995:447-485.

⁶¹ Kurtuluş, 1995:135.

⁶² Türkmen, 1988: 42.

⁶³ Ali, 1877: 41.

842\1429-1430), Sultan Mahmûd-ı Gaznevî'ye kadar Kazvin'in hâkimiyetini elinde tutmuştur⁶⁴.

Müstevfî, gençlik yıllarını tarih kitaplarıyla ilgilenererek geçirmiştir. 711\1311 tarihinde Kazvin, Tebriz, Bağdat, İsfahan ve Sultaniye gibi şehirleri gezmiştir. Âlim, şair ve ediplerin sohbetlerine katılmaktan büyük mutluluk duyan Kazvinî, Reşîdüddîn Fazlullah'ın meclislerine katılmıştır. Onun isteği ile müstevfî tayin edilmiştir. Reşîdüddîn'in öldürülmesiyle diğer âlim ve düşünürler gibi gözden düşmüştür. Müellifin 730/1330 yılında Vezir Gıyâseddîn Muhammed'e tahdim ettiği Farsça umumi tarih olan eseri *Târih-i Güzîde* önemli eserlerinden biridir⁶⁵.

Târih-i Güzîde, dünyanın yaratılışından itibaren paygamberler tarihi, İran padişahları, Hz. Muhammed'in ortaya çıkışı, Abbasîler'in sonuna kadar İslam tarihi, Gazneliler, Selçuklular, Harezmşahlar, Karahanlılar ve Moğollar gibi pek çok devlet ve tarihi hakkında önemli bir kaynaktır⁶⁶. Eserin Mürsel Öztürk tarafından tam çevirisi ve Erkan Göksu editörlüğünde hazırlanan Seçuklular babının çevirileri bulunmaktadır.

Gazneli Mahmûd devri hakkında bilgiler veren bir diğer müellif, Muhammed bin Hâvendşâh bin Mahmûd Mîrhând'dır. 837\1433-1434'de Belh'te doğmuş olduğu düşünülmektedir. Buhârâ'dan Belh'e göç eden seyyid bir aileye mensuptur. Babası Seyyid Burhaneddin Hâvendşah, tahsil için geldiği Belh'e yerleşmiş daha sonra Herat'a gidip Şeyh Bahaeddin Ömer'e intisap etmiştir. Ali Şîr Nevâî'nin kendisinden takdirle söz ettiği Seyyid Burhâneddin şeyhinin çlümü üzerine Belh'e dönmüş ve orada vefat etmiştir⁶⁷.

Seyyid Burhaneddin Hâvendşah'ın üç oğlundan biri olan Mîrhând, ilköğrenimini muhtemelen Belh'te almıştır, daha sonra Herat'a gitmiştir. Genç yaşta Ali Şîr Nevâî'nin dikkatini çeken Mîrhând'ın tarihe olan merakı bu dönemde başlamıştır. Buna rağmen ilk dönemlerde eser verememiştir. İyi bir tahsil gören Mîrhând, tarih alanında eser verebilmek için bu sahada geniş bir bilgi dağarcığına sahip olmak için çabalamıştır. Böyle bir niyeti gerçekleştirebilmenin güçlü bir ismin himayesinde olabileceğini anlayınca Ali Şîr Nevâî'nin himayesine girmiştir. Nevaî kendisine bir mesken sağlayıp gerekli kitapları tedarik etmiştir⁶⁸.

Mîrhând, *Ravzatü's-Safâ'fi sîreti'l-enbiya'* ve *l mülük ve hulefa'* adını taşıyan yedi ciltlik genel tarih mahiyetindeki eseri ile tanınmıştır. Eserinin ilk cildinde tarihin faydalarından bahseden müellif yaratılıştan başlayarak peygamberler tarihi, İslamiyet öncesi İran tarihi, Hz. Peygamber ve halifeler devri, on iki imam, Emevî, Abbâsî halifeleri,

⁶⁴ Togan, 1987: 186.

⁶⁵ Özeydin, 1997: 11-13.

⁶⁶ Kazvimî, 2018:XXXI.

⁶⁷ Aka, 2005:156.

⁶⁸ Yazıcı, 1979: 360.

Gazneliler, Selçuklular, Hârizmşahlar, Cengiz Han, Timurlular gibi pek çok devlet ve tarihleri hakkında malumatlar vererek yedi ciltlik bir eser kaleme almıştır⁶⁹.

Ravzatü's-Safâ' fî sîret'l-enbiya ve'l mülük ve hulefa' adlı eserin muhtelif dillere yapılmış tercümeleri mevcuttur. Eseri ilk Türkçeye çevirmeye başlayan isim Balatî-zâde Kemâlî olmuştur⁷⁰. Tahran'da taş baskısı yapılmıştır. Eserin Abbas Pervîz tarafından neşri yapılmıştır. Abbas Zeryâb eserin iki cildini kısaltarak yayınlamıştır. Gazneliler ve Selçukluları anlatan kısımları Erkan Göksu tarafından Mülük-i Gazneviyye ve Tabaka-i Selçûkiyye isimleriyle Türkçeye çevrilmiştir⁷¹.

2. Seyahatnameler

Gazneli Devleti için bir diğer önemli başvuru kaynağı ise seyahatnamelerdir. Gazne şehri ve Gazneli Devleti'nin siyasi, sosyal ve askeri hayatı üzerine önem arz eden seyahatnameler değerli kaynaklar arasındadır. Gazneli Devleti hakkında Ebu'l Hasen Ali b. El- Hüseyin b. Ali el- Mes'ûdî, akla gelen ilk isimler arasındadır. Mes'ûdî, 280/893 yılı civarında Bağdat'ta dünyaya gelmiştir. Meşhur sâhâbî Abdullah b. Mes'ûd'un soyundan geldiği için Mes'ûdî lakabı ile anılmaktadır⁷².

Gençlik dönemi Bağdat'ta geçen müellif, aldığı dersler ile yetinmeyerek Mağrib ve Endülüs hariç dönemin İslam coğrafyası ve İslam coğrafyası dışına uzun seyahatler yapmıştır. Murûc ez-Zehab adlı eserini 330/943 yılında Fustat⁷³'ta kaleme almıştır. Hindistan, Dimaşk ve Antakya'yı ziyaret etmiştir. Büyük ilmi merakı ve çok yönlü kişiliğe sahip olan Mes'ûdî'nin eserlerini telif ederken çeşitli kaynaklardan faydalanmıştır. İslam coğrafyası kadar dışarıdaki Coğrafyalara da ilgi duyması farklı alanlara yönelmesinde etkili olmuştur⁷⁴.

Mes'ûdî, tarihçi, coğrafyacı, fakih olarak tanındığı kadar tıp bilginleri arasında da hatırı sayılır bir isim olmuştur. Mes'ûdî, İslam dünyasının yaşadığı bölünmelere ve istikrarsızlıklara rağmen yılmaz bir kararlılık ile fikir hareketlerinin olduğu sahalara yönelmiş ve her sahada tarihi ve coğrafi gözlemler yapmıştır. İslam egemenliği altındaki coğrafyaları gezen müellif İslam dünyasının durumu hakkında eserlerinde değerlendirmelerde bulunmuştur⁷⁵.

Mes'ûdî, 300/912 yılında genç yaşına rağmen seyahatlere çıkmıştır. İran ve Hindistan'ı dolaşan müellif, 300/912 yılında Mûltan, 303/915 yılında İstahr, 304/916 yılında Seylan'a gitmiştir. Seylan'da tüccarlara katılarak Çin'e giden müellif, Filistin, Antakya, Şam

⁶⁹ Aka, 2005:156-157.

⁷⁰ Yazıcı, 1979:361.

⁷¹ Mîrhând, 2015: 1-9.

⁷² Cooperson, 2000:

⁷³ Fustad: Hz. Ömer'in devrinde Mısır'ı fetheden Amr. B. Âs eski Bailon civarında kurduğu eski ilk İslam şehrinin adıdır (22/643).Bknz. Seyyid, 2001:173-175.

⁷⁴ Avcı, 2004: 352.

⁷⁵ Günaltay, 1991: 70-71.

gibi pek çok coğrafyayı gezmiştir. Mes'ûdî, Hazar denizinin güney sahillerini dolaştıktan sonra eseri *Murûc ez-Zeheb*'i kaleme almıştır⁷⁶. Eser, iki ana kısımdan meydana gelmiştir. İlk kısım İslam öncesi milletlerin tarihini ikinci kısmı ise 300/912 tarihine kadar ki İslam tarihini anlatmaktadır⁷⁷.

Mesudî, *Murûc ez-Zeheb* adlı eserinde Arapça'dan ve Pehlevi'den çevirileri vardır. Mes'ûdî'nin *Murûc ez-Zeheb* adlı eserin, D. Ahsen Batur tarafından Türkçeye tercüme edilen kısmı tez çalışmasında kullanılmıştır. Eserin, Fas, Viyana, Musul, Kahire ve Mekke olmak üzere pek çok el yazması nüshası mevcuttur. Eser Barbier de Mynard tarafından *Les Prairies d'Or* (Altın Bozkırlar) adıyla Fransızcaya çevrilerek IX cilt halinde 1872'de yayınlanmıştır. İngilizce çevirisi Sprenger tarafından yapılmış ancak eserin I. cildi basılmıştır. Eser, Gazneli Sultanı Ebu İshak İbrahim dönemi ile çağdaş olan eserde İslamlaşma ile güçlenen Türklerin, Gulamların ve diğer Türkler boyları ile Halife Mütevekkil dönemindeki isyanları üzerine bilgiler vermiştir⁷⁸.

Mes'ûdî'nin bir diğer önemli eseri, *Kitâbü't-Tenbih ve'l-İşraf* adlı tarih ve coğrafya kitabıdır. 344/957 tarihinde vefat ettiği bilinen Mes'ûdî'nin İslam coğrafyaları ve hükümdarları hakkında bilgiler verdiği *Kitâbü't-Tenbih ve'l-İşraf* adlı eserini hayatının son yıllarında yazdığı düşünülmektedir⁷⁹. Bu eseri *Murûc ez-Zeheb*'in ikinci edisyonu olarak kabul edilmektedir. 345/956 Halife Mutî devrine kadar bilgiler verdiği bu eseri şehirler, hükümdarlar, devlet adamları, gezegenler, denizler, enlemler gibi pek çok konu üzerine bilgiler ihtiva etmektedir⁸⁰.

Devlet adamları hakkında yazılmış dönemin önemli kaynaklarından biridir. Sebükteğin döneminde 333/946 yılında halife Muti-Lillah'ın hilafeti döneminde halife ağır bir şekilde hastalanıp dili tutulunca Sebük Tegin halifeden kendini azletmesini ve halifenin oğlu olan Tayi-Liemrillaha biat etmesini isteyip onun halife olmasına kadar pek çok olay hakkında eserde bilgilere ulaşmak mümkündür⁸¹.

Gazneli Sultanı Ebu İshak İbrahim dönemi ile çağdaş olan eserde İslamlaşma ile güçlenen Türklerin Gulamlar ve diğer Türklerin, Halife Mütevekkil dönemindeki isyanları üzerine bilgiler vermiştir. Devlet adamları hakkında yazılmış dönemin önemli kaynaklarından biridir⁸².

⁷⁶ Şeşen, 2017: 20-21.

⁷⁷ Şeşen, 1998: 60-61.

⁷⁸ Mes'ûdî, 2017: 15-16.

⁷⁹ Şeşen, 2017: 21.

⁸⁰ Mes'ûdî, 2018: 10-11.

⁸¹ İbnü't-Tiktaka, 2016: 207.

⁸² Mes'ûdî, 2017:404-405.

Bir diğerk önemli müelleif coğrafyacı İbn-i Havkal'dır. Tam adı Ebü'l Kâsım Muhammed b. Alien- Nasîbî el- Bağdâdî olan müellifin doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Aslen Nusaybinlidir. Çocukluğu ve gençliğini Nusaybin, Musul ve Bağdat'ta geçirmiştir. Hayatı hakkında bilgileri eserinden öğrenilmektedir⁸³. Eseri Sûret el-Arz'ın mukaddime kısmında hayatı hakkında bilgiler veren müellif gençliğinde İslam diyarlarını gezdiğini ve coğrafyalar hakkında bilgiler topladığına değinmiştir⁸⁴.

İbn-i Havkal eseri Sûret el-Arz'ı, Belhî'nin tarzında kaleme almıştır. İslam coğrafya kitabı olan eseri iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde dünya haritası ve eserin telifinde takip edilen metot hakkında bilgilere ulaşmak mümkündür. Eserinde daha sonra sırasıyla Arap yarımadası, Basra Körfezi ve çevresi, Kuzey Afrika, Endülüs, Sicilya, Mısır, Suriye, Akdeniz, el-Cezire ve Irak'ı anlatan müellif her bölgenin haritasını da vermiştir⁸⁵.

İbn-i Havkal, Mâverâünnehir dışında kalan Türk ülkeleri hakkında bilgiler vermiştir. Eserinde, Hazarlar, Kimekler, Karluklar, Bulgarlar gibi Türk halklarına yer vermiştir. Müellif ayrıca, Dokuz Oğuzlar, Kırgızlar, Tibet ve Fars ülkeleri hakkında da malumatlar sunmaktadır. İbn-i Havkal, haritalar ile gösterdiği ülkelerin şehirleri ve bu şehirlerin konumları, ticari ve kültürel hayatları, şehre komşu olan iller ya da ülkeler hakkında da eserinde malumatlar sunmaktadır⁸⁶.

İbn-i Havkal, İslam coğrafyalarında dolaştıktan sonra kaleme aldığı eseri, Sûret el-Arz, 331-367\943-977 yılları arasını kapsayan bir içeriğe sahip olması hasebiyle Gazne şehri ve tarihi için önem atfetmektedir⁸⁷. Gazne şehri hakkında kıymetli bilgiler veren İbn-i Havkal eserinde şehrin konumu, ticari ve askeri hayat açısından önemine değinmiştir. Sûret el-Ârz'ın Ramazan Şeşen tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiş bir nüshası bulunmaktadır⁸⁸.

Sûret el- Ârz ilk defa Michael jan de Gohje tarafından BiblothecaGeographorum Arabicorum serisinin II. cildi olarak yayınlamıştır. Topkapı Sarayı Müzesi'ndeki (III. Ahmed, nr.3346) nüsha başta olmak üzere çeşitli neşirleri yapılan eser, Kramers tarafından Fransızca'ya, Wiliam Ousekley tarafından İngilizce'ye Ca'fer Şiâr tarafından Farsça'ya tercüme edilmiştir⁸⁹.

3. Nümismatik Materyaller

Gazneliler döneminin bir diğerk önemli kaynakları ise nümismatik meteryallerdir. Gazne'de İtalyanlar tarafından yürütölen İslamî Arkeoloji Kazıları sırasında yüzlerce sikke

⁸³ Şeşen, 1999: 34.

⁸⁴ İbn-i Havkal, 2014: 15-16.

⁸⁵ Şeşen, 1999: 35.

⁸⁶ Şeşen, 2017: 161.

⁸⁷ Şeşen, 1999: 34-35.

⁸⁸ İbn-i Havkal, 2014: 7-14.

⁸⁹ Şeşen, 1999: 35.

ortaya çıkarılmıştır. Sikkeler, Kâbil Ulusal Müzesi'nde saklanmıştır. Nümismatik belgeler Gazne'deki yerleşimin çok eski olduğunu kanıtlar niteliktedir. İslami dönem ile ilgili olarak tespit edilen sikkeler Abbasiler döneminden başlamaktadır. Gazneli Mahmûd dönemine ait olan sikkeler de tespit edilmiştir. Hemen hemen her Gazneli Hükümdarına ait sikke türleri Kâbil Ulusal Müzesi'nde bulunmaktadır. Bu sikkeler “*yemini*” olarak adlandırılmaktadır⁹⁰.

Gazneli Hükümdarları, müstakil bir devlet kurduktan sonra kendi adlarına para bastırmaya başlamışlardır. Gazneli Devleti'nde sikkeler hükümdarın adına kesilmiştir. Kesilen sikkelerde hükümdarların isimleri ve unvanlarına yer verilmiştir⁹¹. Gazneliler'in sikke kesme ve para basma teknikleri hakkında ne yazık ki kaynaklarda yeterli bilgiye ulaşılamamaktadır⁹². Ancak Gazneliler'den günümüze ulaşan paraların üzerinde, Sanskritçe ve Arapça yazılar bulunan Hint paraları “tenge”lerin basıldığı anlaşılmaktadır⁹³.

Gazneli Hükümdarları, bastırdıkları sikkeler ile Gazneli Devleti'nin ekonomisini canlı tutmayı başarmışlardır. Sikkeler, Gazneli Devleti'nin bağımsızlığı ve ekonomik özgürlüğünü yansıtmaları açısından büyük önem taşımaktadır. Sikkelerin farklı dillerde yazılmış olması Gazneli Devleti'nin geniş bir sahada yayıldığını kanıtlar niteliktedir. Gazneliler üzerine arkeolojik çalışmalar yapan Prof. Dr. Giuseppe Tucci, Gazne'nin 1000 yıl önce Ortadoğu ve Doğu Asya'nın en büyük İslam merkezi olduğunu belirtmiştir. Yapılan kazılarda çıkan malumatlara göre Gazneliler döneminde Afganistan ve Pakistan'da İslam kültürün yerleştiği anlaşılmıştır⁹⁴.

4. Gazne Şehrinde İlk Türk Hâkimiyeti

a. İskit-Saka Hâkimiyeti

Hindistan, Afganistan, Çin ve bölgesel anlamda Orta Asya tarih boyunca pek çok uygarlığa ev sahipliği yapmış coğrafyalardır. Afganistan ve Hindistan'a ilk ulaşan Türklerin Sakalar olduğu bilinmektedir. Sakalar, M.Ö. IV. yüzyılda Taşkent ve Issıkgöl arasında yerleşik bir durumda bulunmaktaydılar. M.Ö II. yüzyılda Hunların baskısıyla göçe başlayan Yüe-chihlerin batıya doğru ilerlemeleri bölgede bulunan Sakaların batıya göç etmeleri ile sonuçlanmıştır⁹⁵.

Göç esnasında Sakaların bir kısmı güneye Keşmir ve civarına yönelmişlerdir. Burada bir devlet kuran Sakalar, M.Ö.150 ile 100 yılları arasında Ceyhun üzerinden Merv-Herat yoluyla Kuzey Hindistan'ın Gandhara yani bugünkü Sicistan bölgesine ulaşmışlar ve

⁹⁰ Annucci, 2018:1 Ek-IX

⁹¹ Thomas, 1948:267-269.

⁹² Nuhoglu, 1995: 69-70.

⁹³ Yüksel, 2001: 80-85.

⁹⁴ “Archeologist,” Kabul Times, 3October 1967. Ek. VI.

⁹⁵ Merçil, 2013: 44.

Hindistan'ın İndus ile Pencab havalisine yayılmışlardır⁹⁶. Hindistan'ın orta ve kuzey bölgelerine yönelen Sakalar böylece sınırları Mathura, Uccain ve Saurashtra'ya kadar uzanan geniş bir imparatorluk olarak İskit-Hint Devletini kurmuşlardır⁹⁷. M.Ö. 10 yılı civarında Yüechih Yabgusu I. Kujulakadphises tarafından birleştirilen Yüechih'ler Kâbil'i ele geçirmişlerdir⁹⁸.

Toharlar, M.Ö. 100'lü yıllarda Amu-Derya Nehri'nin güneyinde bulunan Baktria (Toharistan)'yı ele geçirmişlerdir. Daha sonra ülkelerini beş ayrı yabguluğa bölmüşlerdir. Bu yabguluklar içinde en güçlü olarak ortaya çıkan ve liderliği ele alanlar ise Kuşanlar olmuşlardır⁹⁹. Kuşanların kökeni Yüeh-chihlere dayandırılmaktadır. Kuşanların menşei ile ilgili dil, ırk, antropolojik çalışmalar ve bölgede bulunan sikkelere dayandırılarak beş görüş öne sürülmüştür¹⁰⁰.

Bu görüşler ise Türk, Moğol, İran, İskit\Saka, Tibet ve Hint menşei olarak sınıflandırılmıştır. Kuşanlar ile Sakaları irtibatlandıran unsurların başında tamgalar ve nümismatik deliller gelmektedir. Bu sebeple Kuşanlar, Sakaların Hindistan'daki mirası üzerine şekillenmiş bir siyasi yapıdır¹⁰¹. En parlak dönemlerini Kanişka'nın saltanatı sırasında yaşayan Kuşanlar, Partları mağlup ederek ve Ganj Nehri boyunca ilerleyerek Dekken, Malva ve Gucerat şehirleri de dâhil olmak üzere kuzey Hindistan'ı hâkimiyeti altına almıştır¹⁰². Kuşan Devleti Kanişka döneminde Toharistan, Hindikuş Dağları ve Amu-Derya Irmağı arasında yer alan Toharistan'dan Keşmir, Sind ve Kuşan'a kadar yayılmıştır¹⁰³.

Bu yayılışın Türkistan'daki sınırları hakkında ise herhangi bir bilgiye ulaşılamamaktadır. II. Kadphises ve Kanişka'nın Hindistan ve Roma arasındaki ticarete İran'ı devre dışı bırakan kara ve deniz güzergâhlarını kontrol altında tutmasından ötürü, sınırların Doğu Türkistan'dan Hazar kıyılarına kadar uzanan geniş bir sahayı içerisine aldığı varsayımı yapılabilir. Sakalar ve Kuşanların Hindistan coğrafyasındaki münasebetleri incelendiğinde sikkeler ve tamgalar arasında benzerlik bulunmakla birlikte Sakalar ve Kuşanlar arasında savaş ya da düşmanlık durumunun olmadığı da anlaşılmaktadır¹⁰⁴.

⁹⁶ Kafesoğlu, 2017: 53

⁹⁷ Cöhçe, 2002:1288.

⁹⁸ Koca, 2002: 1289.

⁹⁹ Ögel, 2015:337.

¹⁰⁰ Narain, 2002: 1300.

¹⁰¹ Tezcan, 2002: 1232-1236.

¹⁰² Roux, 2014: 103-107.

¹⁰³ Puri, 1994:242.

¹⁰⁴ Narayan, 2002: 1289.

b. Kuşan ve Gupta Hâkimiyeti

Kuşan İmparatorluğu'nun M.Ö. 329'da Gazne ve çevresine seferler düzenlendiği bilinmektedir¹⁰⁵. Kuşanların Gazne'ye sefer düzenlemelerindeki gerekçelerin başında ise Gazne şehrinin coğrafi konumu ve ticaret yolları ile olan bağlantısı gelmekteydi. Siyasi ve ekonomik sahada İran'ı devre dışı bırakan Kuşanlar, siyasi güçlerini kaybedinceye kadar Gazne'de hâkim olmuşlardır. Zamanla zayıflayan Sakalar ve Kuşanların Hindistan'da siyasi güçlerini kaybettikleri dönemde Guptalar önemli bir siyasi güç olarak çıkmıştır¹⁰⁶.

Gupta Hanedanlığı, M.S. IV. ve V. yüzyıllarda Kuzey Hindistan'a hâkim olan imparatorluk ailesi olarak bilinmektedir. Gupta adı koruyan, gözeten, sır tutan anlamına gelirken kelimenin Sanskrit kökeninde ise komutan, askeri yönetici anlamı taşıdığı düşünülmektedir. Ana yurtları hakkında kesin bilgiye ulaşılmayan Guptaların kökenleri tam olarak aydınlatılamamaktadır. Gupta adının tarihte ilk geçtiği dönem Maurya İmparatorluğu'nun kurucusu olan Çandra-gupta ve Asoka'yı Budizm'e döndüren keşiş Upa-gupta'ya kadar götürülebilir. Sanskritçe'deki Gaup-ti-putra'nın bir klan ismi olduğu ve Guptaların Hindistan'da değişik bölgelere yayılmış bir klan olduğu öne sürülmektedir¹⁰⁷.

Gupta İmparatorluğu Magadha Devleti'nin devamı niteliğindedir. Guptaların Hindistan'daki egemenliği M.Ö.600'lerde başlamış ve Mauraya Hanedanlığı altında imparatorluk düzeyine ulaşmıştır. Guptalar Hindistan'da kurulmuş ve coğrafyanın sosyo-politik hayatı üzerinde etkili olmuşlardır. Kast sistemine göre Vaişya sınıfından oldukları düşünülen Guptaların Aşağı Doab Bölgesi'nde ortaya çıktıkları düşünülmektedir. Devletin kurucusu hakkında kesin bilgilere ulaşılamamakla birlikte Şri Gupta'nın devletin ilk yöneticisi olduğu kabul edilmektedir. Guptaların önemli hükümdarlarından biri hiç şüphesiz I. Çandra-gupta'dır¹⁰⁸. I. Çandra-gupta, M.S. 308 yılına doğru Pataliputra (Patna) kentine egemen olan Liçhavi Oymağı'ndan Kumara Devi adında bir kız almıştır. Çandra-gupta'nın karısının oymağına dayanarak devletin sınırlarını Allahabad Yöresine kadar uzattığı görülmektedir.

Çandra Ganj Ovası'ndaki prenslikleri hâkimiyeti altına almayı başarmıştır. Samudra-gupta döneminde Gupta Devleti imparatorluk hüviyetine bürünmüştür¹⁰⁹. M.S. 380-413 yılları arasında ise II. Çandra-gupta devletin başına geçmiştir. Batı Sakalar Devleti'ni ortadan

¹⁰⁵ Tezcan, 2002: 1251.

¹⁰⁶ Chavannes, 2013:180.

¹⁰⁷ Turgut, 2009:9.

¹⁰⁸ Çeliktaş, 2019: 17-19.

¹⁰⁹ Turgut, 2009: 9.

kaldıran II. Çandra-gupta, Kuzey Hindistan'ı birleştirmiştir¹¹⁰. II. Çandra-gupta, Malva, Gucerat ve Saurashtra'yı hâkimiyeti altına almıştır. Böylelikle imparatorluk sınırlarını Bengal Körfezi ve Arap Denizi olarak bilinen Umman Körfezi'ne kadar genişletmiştir. Bu başarısı batı dünyası ile bağlantı kurmasını sağlamıştır. Guptaların batıya yönelmeleri ticari hayatta gelişmelerine neden olmuştur.

Ekonomik ilerlemeler Guptaların çok miktarda altın sikkeler bastırmasında da etkili olmuştur. Sikkeler Roma modeline göre ve dinara bağlı kalınarak kestirilmiştir. Sikkelerin ağırlıklarında ise Hint standartlarına uyularak gramı 7,8 gramdan 9,3 grama yükseltilmiştir. Sikkelerde Gupta hükümdarları tanrısallaştırılmış ve propaganda aracı olarak kullanılmıştır¹¹¹. II. Çandra-gupta'nın ölümünden sonra Gupta tahtına I. Kumara-gupta çıkmıştır. Kırk yıldan fazla tahtta kalan I. Kumara-gupta'nın saltanatının sonlarına doğru devletin dağılmaya başladığı anlaşılmaktadır. Gupta Devletinin dağılmasında Hun akınlarının da büyük etkisi bulunmaktadır¹¹².

c. Hun Hâkimiyeti

Hun Türklerinin Hindistan'a ilk akınlarının Büyük Hun Devleti döneminde olduğu bilinmektedir. Hun adının M.Ö. 1000 yıllarından itibaren kaynaklarda yer aldığı M.Ö. XI. yüzyıldan itibaren ise geniş bir sahada etkinlik gösterdikleri bilinmektedir. Hunların Asya'da en güçlü oldukları dönem olarak bilinen bu süreçte Hun tarihinin en önemli komutanlarında Mo-tun (M.Ö. 209) Hun Devletinin idaresini üstlenmiştir¹¹³. Mo-tun Asya'da siyasi birliği sağlamakla beraber devletin sınırlarını doğuda Kore, batıda Hazar-Ural sahası, kuzeyde Yenisey ve güneyde ise Hindistan'a kadar genişletmiştir. Mo-tun, Hun Devletini yeniden düzenleyip iç ve dış siyaset ile devletin sağlam temeller üzerine kurulmasını sağlamıştır¹¹⁴.

Askeri ve idari manada güçlü olan Hunlar, hâkim oldukları coğrafyaları M.Ö. 54 yılında ülke ikiye ayrılana kadar korumayı başarmışlardır. Çin kuvvetleri M.Ö 36 yılında Çu-Talas Nehirleri arasındaki bölgeyi başkent yapan Hunların merkezlerini kuvvetli bir orduyla basarak yıkmıştır¹¹⁵. Aynı zamanda Çinliler, Doğu Moğollarını, Hunlara taarruz etmeleri için kışkırtmıştır. Hunların yıkılmasında bu Moğolların doğrudan etkisi olmasada Hunları zayıflatarak daha kuzeyde bulunan Sien-bi Moğolları'nın Hun İmparatorluğu'nu yıkmalarında yardımcı olmuştur¹¹⁶.

¹¹⁰ Bayur, 1987: 84.

¹¹¹ Kulke-Rothermund, 2001: 137.

¹¹² Turgut, 2009: 13.

¹¹³ Gömeç, 2011:3-5.

¹¹⁴ Kafesoğlu, 2017: 60.

¹¹⁵ Gömeç, 2013:5-6.

¹¹⁶ Ögel, 2015:238.

Asya'daki Büyük Hun Devleti'nin M.S.220 yılında yıkılmasıyla başlayan büyük iç karışıklık ve idari boşluk Çin başta olmak üzere coğrafyadaki kavimleri karışmasına neden olmuştur¹¹⁷. Hunların tarih sahnesinden çekilmeleri bir anda olmamıştır. Büyük Hun Devleti'nin dağılmasında sonra siyasi otorite boşluğuna düşen Hun boyları Liu Yüan'ın beyliği ve Chü-ch'ü Bengü Kağan tarafından Ordos'un güneyinde yükselttiği siyasi teşekkül Ak Hunların himayesinde toplanmaya başlamışlardır¹¹⁸.

Ak Hunlar M.S. 350-558 tarihleri arasında Batı Türkistan ve Afganistan ağırlıklı olmak üzere Hunların Var-Hun kolundan oluşan bir devlettir. Eftalit ve Akhun isimleriyle de bilinen devlet, İpek Yolu güzergâhında bulunması ve Hindistan'a kadar yayılması sebebiyle önemli bir konumdadır¹¹⁹. Büyük Hun Devleti'nin dağılmasıyla önemli siyasi teşekküllerden biri olarak ortaya çıkan Ak Hunların, M.S. I-II. yüzyıllarda aktif olduğu düşünülse de Türkistan, İran, Afganistan ve Hindistan'ın kuzeyindeki hâkimiyetlerinin M.Ö. I. yüzyılda başladığı bilinmektedir. Ak Hunlar, IV. yüzyılda Asya içlerinden batıya göç etmişlerdir. Sasanilerin kuzey doğusunda bulunan Horasan bölgesinde sürekli akınlarda ve yağmalarda bulunmuşlardır. Ak Hunlar, iklimi ve zenginliği ile dikkat çeken alt kıta Hindistan'a da inmişlerdir. Yukarı İndus Havzasında Pencab Bölgesinde hâkimiyet kurmuşlardır¹²⁰.

Bu durum Ak Hunların, 460'lı yıllardan itibaren Hindistan havalisine geldiklerini göstermektedir¹²¹. Ak Hunlar köken olarak Hunların bir koludur. Hint kaynaklarında Sveta olarak geçen Ak Hunlar M.S. IV. yüzyılın ortalarında siyasi hâkimiyetlerini kazanmışlardır¹²². Ak Hunların Altay dağlarından gelerek Doğu Türkistan, Issık-göl, Çu ve Talas ile Aral'a kadar Sir-Derya bölgelerinde yayıldıkları bilinmektedir¹²³. V. asra gelince doğuda Yulduz'un yukarısında başlayan hâkimiyetleri Issık-göl havzası, Çu ve Talas bozkırları, Aral'a kadar Sir-Derya Bölgesi üzerinden Balkaş'a kadar İli havzası boyunca uzanmıştır¹²⁴.

V. yüzyılda Hindistan'daki Eftalitler olarak bilinen Ak Hunlar, Doğu İran, Kuzey Hindistan, Soğdiana ve Doğu Türkistan'da güçlü bir siyasi oluşum sergilemişlerdir. İpek Yolu'nun kuzey-güney ve doğu- batı hattı boyunca siyasi, ekonomik ve kültürel olaylarda etkili olmuşlardır. Toharistan Bölgesi'nden sonra Kuzey Hindistan ve Gandhara bölgesini Kidaritlerin hâkimiyetinden alan Ak Hunlar bölgeye yerleşmişlerdir. 520 yılında Gandhara'yı

¹¹⁷ Baykuzu, 2002:1166-1168.

¹¹⁸ Gömeç, 2011:7.

¹¹⁹ Kim, 2016: 54-55.

¹²⁰ Konukçu, 2002: 1312.

¹²¹ Tezcan, 2006: 35.

¹²² Kim, 2016: 53.

¹²³ İzgi, 2017:160-161.

¹²⁴ Grousset, 2014: 96.

ziyaret eden Çinli Budist Hazı Sung-yun ve Hui-sheng, Ak Hunların iki nesil kadar öncesinde bölgeye yerleşmiş olduğunu bildirmişlerdir¹²⁵.

Ak Hunların Gandhara bölgesine girişlerinin Nagaraha'nın ötesinden kuzey batıya gelerek ilk olarak Zabulistan, Kapisa ve Bamiyan'ı ele geçirdikleri daha sonra ise Karakurum ve Hindukuş arasındaki vadiden geçerek Toharistan'dan kuzey batıya geldikleri düşünülmektedir¹²⁶. Gazne şehrine de hâkim olan Ak Hunlar burada siyasi egemenlik kurmuşlardır¹²⁷. Ak Hunların 500 yılına doğru Toraman adında bir başbuğun komutasında Kuzeybatı Hindistan'a hâkim oldukları bilinmektedir. Gupta Devleti'nin hükümdarlarının Akhun hükümdarlarına vergi verdiği görülmektedir¹²⁸.

Ak Hunlar, Kâbil üzerinden Hindistan'ın zenginliklerini ve Hint İmparatorluğunun iç siyasetini takip etmişlerdir. Ak Hunlar için Hindistan zenginlik ve gelir kaynağı olarak görülmüş ve hâkimiyetin genişletilmesi gereken bir saha olarak tanınmaya çalışılmıştır. Gupta İmparatorluğu'nun gücünün bölgede tamamen çökmesi Ak Hunlar bölgeye asker takviyesi ve Hun akıncılarını bölgeye sevk etmesine neden olmuştur¹²⁹.

Toraman (M.S.510-515), Malva'ya kadar ilerleyerek kuzeybatı Hindistan'ın kontrolünü ele geçirmiştir. Hindistan'da Toraman'dan bahseden bir kitabe bulunmaktadır. Eran Taş Sütun Yazıtı (500-510) olarak bilinen kitabede Toraman'ın Eran'ı ele geçirdiği dolayısıyla bölgede Ak Hunların hâkimiyetinin başladığı bilgisi geçmektedir. Aynı zamanda Gupta sınırları içinde Toraman'a ait paralarda bulunmuştur¹³⁰. Ak Hunların Hindistan'daki egemenliği İran'da Anuşirvan'ın öne çıkmasıyla gerilemeye başlarken 552 yılında Gök-Türklerin siyasi gücünü arttırması da bölgede Ak Hunlar'ın hâkimiyetinin zayıflamasına sebep olmuştur¹³¹.

Hâkimiyetleri Kuzeybatı Hindistan ve ona bağlı olan Doğu Türkistan'a kadar genişlemiş olan Ak Hunlara, 557 yılında Göktürklerin ve Sasanîlerin birleşik askeri gücü son vermiştir¹³². Ak Hunların çöküşü, Göktürlere Hindistan ve Afganistan'ın yolunu açmıştır. Akhuntoprakları Göktürkler ve Sasanîler arasında paylaşılmıştır. Ak Hunlar kültürel anlamda da Hindistan ve Afganistan coğrafyasında etkili olmuşlardır. Öyle ki Afganistan ve

¹²⁵ Kafesoğlu, 2017: 85-87.

¹²⁶ Bayur, 1987: 86.

¹²⁷ Konukçu, 1996:479.

¹²⁸ Bayur, 1987: 86-87.

¹²⁹ Grousset, 2014: 99-101.

¹³⁰ Çeliktaş, 2019: 49-65.

¹³¹ Kafesoğlu, 2017: 87.

¹³² Golden, 2014: 96-98.

Hindistan’da tahsis edilen yerleşim düzeni ve inşa edilen surlar Ak Hunların Afganistan ve Hindistan coğrafyasındaki güçlü etkisinin örnekleri olarak kabul edilebilir¹³³.

---

¹³³ Roux, 2015: 80.

BİRİNCİ BÖLÜM

GAZNE VE GAZNELİ DEVLETİ'NİN KURULUŞU

1.1. Gazne Kenti'nin Tarihi

Afganistan coğrafyasındaki en önemli şehirlerden biri Gazne'dir. Şehir gerek İslam öncesi gerekse İslamî dönemde çeşitli isimler ile anılmıştır. Gazne şehrinin İslam öncesi dönemdeki durumu hakkında yeterli bilgiye ulaşılamamaktadır. Kaynaklarda Gazne adı farklı şekillerde tanımlanmıştır. Afganistan'ın en gözde şehri olan Gazne şehri kaynaklarda şöyle tanımlanmaktadır. Firdevsî, Gazne şehrini, Zabûlistan'ın¹³⁴ batısında, Kâbil'in güneyinde bir bölge olarak tarif etmiştir¹³⁵. Hudûdü'l-Âlem adlı eserde Gazne şehri *Gaznîn* adıyla geçmektedir¹³⁶. Benzer bir kullanımda Mukaddesî'nin eseri Ahsenü't-Takâsîm adlı eserinde *Gazni* şeklinde geçmektedir¹³⁷.

Mesudî, ise Gazne şehrinin çevresindeki şehirlere nispetle daha kurak olduğunu ve dağlarla çevrili olduğunu bildirmektedir¹³⁸. Şehir, denizden 2.350 metre yüksektir¹³⁹. Mevsimsel özellikleri olarak Gazne'nin sağanak yağmurlar alan, kışları ise kar yağan bir coğrafyaya sahip olduğu bilinmektedir¹⁴⁰. Gazne'nin mevsim özellikleri, yerleşim ve ticari hayat başta olmak üzere geniş olanaklara sahip bir şehir olması, tarih boyunca pek çok topluma ev sahipliği yaptığı gibi Türk halkına da ev sahipliği yapmasında etkili olmuştur.

İbn-i Havkal'da, Gazne'nin büyük bir ticaret şehri olduğu¹⁴¹, Ömerî'de ise Gazne'nin İpek yolu güzergâhında, Buhârâ ve Semerkand'tan sonra üçüncü büyük şehir olarak Gazne'nin geldiği¹⁴² bilgilerini görmekteyiz. Gazne şehri, Horasan ve Maverâünnehir'i Hindistan'a bağlayan ticaret yolunun üzerinde bir şehirdir. Gazne'nin önemi ticaret yolları üzerinde olması ve tarih boyunca pek çok uygarlığın kurulduğu bir coğrafyada bulunması önemi giderek artmıştır¹⁴³.

Kaynaklarda ulaşılan bilgiler ışığında Gazne şehri, ticaret yollarının geçtiği bir konumda olması hasebiyle çok erken çağlardan itibaren ticari ve kültürel hayatın geliştiği bir merkezdir. İbn Battûta, Gazne şehrini Sultan Mahmûd'un şehri şeklinde tanımlamıştır.

¹³⁴ Zabûlistan, Afganistan ile İran toprakları arasında Hindikuş Dağları'nın eteğinde kalan bolgedir. Zabûl şehri adını bu bölgeden almıştır. Bknz. Mesudî, 2007: 124.

¹³⁵ Firdevsî, 1994:128.

¹³⁶ Hudûdü'l-Âlem Mine'l-Meşrik İle'l-Magrib,2008: 16-17.

¹³⁷ Mukaddesî: 2015: 71-75.

¹³⁸ Mesûdî, 2018: 54.

¹³⁹ Dames, 1979: 741.

¹⁴⁰ Mesûdî, 2018: 55.

¹⁴¹ İbn-i Havkal, 2014:321.

¹⁴² El- Ömerî, 2014: 88.

¹⁴³ Bosworth, 1992: 36.

Gazne’de kış mevsimlerinin çok soğuk geçtiğini belirten müellif, Gazne’ye yakın su kaynaklarının olduğundan söz etmiştir¹⁴⁴. Tarih boyunca pek çok şehre siyasi, sosyal, ekonomik konumundan dolayı farklı sıfatlar verilmiştir. Gazne şehri de bu şehirlerden biridir.

Gazne şehrinin eski ve tarihi açıdan çok eskilere dayandığını belirten unvanı *şehr-i atik*’dir. Gazne şehri, Sultanın ikamet ettiği yer anlamına gelen *Dârü’l-Mülk*, şehirlerin annesi anlamında *ümmü’l-Kurâ*, ilim merkezi olması hasebiyle *dârü’l-ülûm* ve şehirlerin gelini manasında *arûsu’l-bilad* gibi pek çok unvana sahiptir. Ortaçağ şehirlerinin genel özelliklerinden biri olan şehirlerin unvanları ile tanınması geleneğinden Gazne şehrine de çeşitli unvanlar verilmiştir. Gazne şehri, kültürel ve ekonomik hayatın canlı olduğu bir şehir olmasından dolayı her dönem cazibe merkezi olmuştur¹⁴⁵.

Gazne şehri Sâ mânîlerin hâkimiyetine Sâ mânîlerin bünyesindeki gulam kökenli askerlerin fetih hareketleri ile girmiştir. X. yüzyılda Sâ mânîlerin hâkimiyetine giren şehir adı geçen devletin yönetiminde de önemini korumuştur. Sâ mânî Hanedanı adını Belh şehrinin hâkimi iken düşmanlarının baskısı karşısında Emevîlerin Horasan Valisi Esed b. Abdullah el Kasrî’ye sığınan Sâ mânîhudâd’tan almıştır. Sâ mânîlerin Türk kökenli ya da İran kökenli bir halk olduğu görüşleri yaygın olarak kabul edilen görüşlerdendir¹⁴⁶.

Sâ mânîlerin tarih sahnesindeki ilk faaliyetleri, Rafî b. Leys’in Abbasilere karşı olan isyanını bastırmalarıdır. Bu isyanı bastırmadaki başarılarından dolayı Abbasi Halifesi Me’mun’un emriyle Esed b. Sâ mânîhudâd’ın oğullarına valilik görevleri verilmiştir. Bu valilikler; Semerkand, Fergana, Şaş, Herat gibi devrin önemli merkezlerinde yapılmıştır¹⁴⁷. Böylelikle Sâ mânî Devletinin temelleri atılmıştır.

Sâ mânî Devletinin kuruluşundan sonra Buhârâ, Semerkand, Maverâünnehir ve Talas’a kadar uzanan fetihlerde bulunmuşlardır¹⁴⁸. Sâ mânîler, X. yüzyılın ortalarına gelindiğinde siyasi anlamda en güçlü dönemlerine de ulaşmışlardır¹⁴⁹. Sâ mânî Hükümdarı Nasr, Buhârâ halkının isteği üzerine kardeşi İsmail b. Ahmed’i şehre vali tayin etmiştir. Buhârâ’da hâkimiyeti sağlayan Sâ mânî Devleti, Hüseyin b. Ali et-Tâî yönetimindeki Hârizmlilerin saldırılarını bertaraf etmiştir¹⁵⁰.

İsmail b. Ahmed döneminde Maverâünnehir topraklarına gayr-i Müslim Türklerin akınları olmuştur. Sâ mânîler, artan bu akınları durdurmak için doğuda Talas’a (Taraz) kadar seferler düzenlemiştir. Abbasi Halifesi el-Me’mun tarafından İsmail b. Ahmed’e Horasan,

¹⁴⁴ İbn Battûta, 2017:376.

¹⁴⁵ İbadi, 2018: 56-59.

¹⁴⁶ Konukçu, 1996: 479.

¹⁴⁷ Usta, 2009: 64.

¹⁴⁸ Rassers, 1964: 140.

¹⁴⁹ Usta, 2009: 64.

¹⁵⁰ Usta, 2009: 64-65.

Deylem ve Taberistan'ın hâkimiyet menşurları verilmiştir. Taberistan ve Deylem 287\900-291\904 yılları arasında Sâmânîlere bağlanmıştır. Doğudaki sınır güvenliğini sağlayan Sâmânîler 298\911'de Zerenc'e 299\912'de Sistan'a hâkim olmuşlardır¹⁵¹.

Sâmânîler, bu dönemde Bağdat'taki Abbasi Halifesi için hutbe okutmaya ve sikkelerinde halifenin adını bastırmaya devam etmişlerdir¹⁵². Sınırları genişleyen Sâmânîler, bu dönemde en güçlü dönemlerini yaşamışlardır. II. Nuh b. Mansur, 350-369\961-976 döneminde bu durum değişmeye başlamıştır. Emirlerin otoritesinin artması ve güçlü askeri komutanların giderek güçlenmesi hükümdarların askeri liderlerin nüfuzları ile mücadele ettikleri bir süreç başlamıştır¹⁵³. Bu dönemde Sâmânî Devletinin siyasi otoritesi zayıflamaya başlamıştır¹⁵⁴.

Sâmânî Devletinde bu dönemde emirlerin güçlü bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Sâmânîlere bağlı olan gulam komutanların hâkimiyetine geçen Gazne, Sâmânî hâkimiyetine girse de daha sonra gulam kökenli komutanların Sâmânîlere karşı kalesi konumuna gelmiştir. Tarih boyunca ticaret yollarının merkezinde olması ve çok geniş toplulukları bir arada barındırması Gazne şehrinin tarihi ve stratejik önemini artırmıştır. Öyle ki her dönem farklı kavimlerin hâkimiyet mücadelesi verdiği bir saha olarak varlığını devam ettiren şehir, etnik, siyasi, sosyo-kültürel ve ekonomik yönden IX. ve XII. yüzyıllarda kaleme alınan kaynaklarda büyük kültür şehirleri arasında gösterilmiştir¹⁵⁵.

1.2. Gazneli Devleti'nin Kuruluşu

Doğuda Abbasilerden sonra en büyük İslam devletlerinden biri Gaznelilerdir¹⁵⁶. Gaznelilerin kuruluşu esnasında Samanî Devleti, 378\922'de Buğra Han'ın idaresine girerek siyasi itibarı ve nüfuzunu kaybetmeye başlamıştır. Bu dönemde Samanî Sarayı'na muhafız birliklerine gûlam olarak alınan Alp Tegin, Sâmânî ordusunda çok önemli kademelere ulaşmıştır¹⁵⁷.

Alp Tegin'in gulamân-ı saray olarak girdiği Sâmânî Sarayı'nda zaman içinde başarılı olması, onun muhafız birliklerinden sarayda "Hâcibü'l Hüccablğa" yükselmesini sağlamıştır¹⁵⁸. Samanî Emiri Nuh b. Nasr'ın ölümünden sonra yerine geçen oğlu Abdülmelik üzerinde nüfuz sahibi olan Alp Tegin, vezirlik makamına atanan Ebû Muhammed el-Bel'amî,

¹⁵¹ Rassers:1964:142-143.

¹⁵² Sayyid, 1995: 1026.

¹⁵³ Bosworth, 2002a:110.

¹⁵⁴ Bosworth, 2002b:433.

¹⁵⁵ Bosworth, 2002b: 434.

¹⁵⁶ Ziad, 2010:293.

¹⁵⁷ Bosworth, 2012:898.

¹⁵⁸ Parmaksızoğlu, 1969:194.

üzerinde de doğrudan nüfuz sahibi olmuştur. Alp Tegin'in bu başarısı siyasi hayatında etkin bir kişilik göstermesini de sağlamıştır¹⁵⁹.

Bu dönemde Samanî Devleti'nin içinde yaşanan siyasi ve askeri çöküş üzerine devletin içinde görev alan önemli şahsiyetlerden biri olan Horasan ordularının kumandanı Alp Tegin, Samanî Devleti'nin güçsüzlüğünden faydalanarak 350\961'de Sâmânîler ile mücadele etmiş, ancak başarılı olamayarak, Belh'ten çıkmıştır¹⁶⁰. Daha sonra Vezir Ebu Ali Bel'amî ile birleşerek Samanî tahtına kendi adayını geçirmek istese de başarılı olamayarak Gazne'ye çekilmiştir¹⁶¹.

Bölgeye ulaştığında Gazne'de hâkim olan Levikler Hanedanlığı'ndan Ebû Ali'yi mağlup ederek Gazne'yi ele geçirmiştir¹⁶². Alp Tegin'in vefatından sonra, 963'te oğlu Ebu İshak tahta geçirilmiştir¹⁶³. Gazneli Devleti'nin kuruluşu içinde duraklama dönemi olarak tasavvur edilebilecek bir süreçte böylelikle başlamıştır. Alp Tegin, Sâmânî Devleti içinde güçlü komutanlardan biri olarak varlığını sürdürmüştür. Siyasi sahadaki etkin faaliyetleri ve ordu üzerindeki güçlü yönlendirici etkisi ile Sâmânî Devleti içinde yetişen başarılı kumandanlardan biri olarak tanınmıştır¹⁶⁴.

Ebû İshak İbrahim, Alp Tegin kadar iyi bir idareci değildir¹⁶⁵. Bu durumdan faydalanmak isteyen eski Gazne Hâkimi Ebû Bekir Levik, yeniden Gazne'ye akınlarda bulunmaya başlayınca Ebû İshak İbrahim, Samanîlerden yardım isteyerek yeniden Samanî hâkimiyetini kabul etmiştir. Bu tarihlerde basılan sikkeler de bu hâkimiyeti doğrular niteliktedir¹⁶⁶.

Ebû İshak İbrahim'in oğlunun olmaması üzerine yerine Bilge Tegin'in geçmiştir. Bilge Tegin, Ebû İshak İbrahim'in (355\966) ölümünden sonra askerler tarafından seçilmiştir. Bilge Tegin'in hâkimiyeti döneminde Şebankâriler tarafından gönderilen bir ordu mağlup edilmiştir. Bilge Tegin 364\974-975 yılları arasında doğu Afganistan'da bulunan Gerdiz Kalesi'nin kuşatması esnasında ölmüştür. Ebû İshak İbrahim, hükümdarlığı süresince idare ve teşkilat açısından çok yeterli bir hükümdar olamamıştır. Bilge Tegin ise onun bu zayıf durumunu çok iyi değerlendirmiştir¹⁶⁷.

Bilge Tegin'den sonra yerine Börü Tegin geçmiştir. Ancak zaman içinde Börü Tegin devlet yönetimindeki yetersizliği ve başarısızlığı üzerine görevden uzaklaştırılmıştır. Emirler

¹⁵⁹ Merçil, 1989a: 525.

¹⁶⁰ Narşahî, 2013:147-149.

¹⁶¹ Merçil, 2013: 44-45.

¹⁶² Ağırakça, 1989:4.

¹⁶³ Merçil,1989a:525.

¹⁶⁴ Yakubovskiy, 1939: 49-53.

¹⁶⁵ Bosworth,2014:272.

¹⁶⁶ Usta,2013: 185-192.

¹⁶⁷ Bosworth, 2012:254.

arasında alınan karar doğrultusunda Sebük Tegin, devletin başına getirilmiştir (366\977). Sebük Tegin görünürde Samanî Valisi gibi hareket etse de bağımsız Gazneli Devleti'nin kurucusudur. Gazneli Devleti'nin temel yapısı üzerine teşkilatçı bir sistem Sebük Tegin'in devleti idaresiyle birlikte başlamıştır¹⁶⁸.

Doğu Afganistan'da kurulan Gazneli Devleti'nin idari manada kurucusu olan Sebük Tegin'in adının "*sevilen tigin*" anlamında kullanıldığı düşünülmektedir. 940'larda doğduğu düşünülen Sebük Tegin'in Issık Göl civarında yaşayan Karluk boyundan olduğu, Barskan'da dünyaya geldiği bilinmektedir. Sonraki yıllarda bazı soy bilimcilerin Sebük Tegin'in nesebi için ürettikleri bilgiler ise dikkat çekicidir¹⁶⁹. Cûzcânî' de ise Emir Sebük Tegin'in Yezdcerd-i Şehriyâr'ın çocuğu olduğu bilgisi geçmektedir. Sebük Tegin'in zekâsı ve yiğitliği Alp Tegin'in dikkatini çekmiştir. Sebük Tegin, Alp Tegin ile tanışmasından sonra siyasi hayatında etkin bir döneme girmiştir¹⁷⁰.

Müizzüd-devle'nin hacibi olarak bilinen Sebük Tegin, Abbasi Devleti'ne mensup olan kumandanlardan birine tabi bir kimse olarak görülmektedir¹⁷¹. Sebük Tegin, Alp Tegin tarafından gulam olarak satın alındıktan sonra, Alp Tegin'in kızıyla evlenmiştir. Sebük Tegin, mahiyetindeki Türk kumandanlar ile hâkimiyetini Gazne'den, Doğu Afganistan'daki, Zâbülistan bölgesine kadar genişletmiştir. Sebük Tegin, devletin sınırlarını Kusdar, Toharistan ve Doğu Gur şerhirlerine kadar genişleterek burada Leşker-i Bâzâr şehrini kurmuştur. Sebük Tegin kuzey Hindistan'a ulaştığında Hindûşahî Hükümdarı Caypal ile mücadele ederek, Caypal'ı iki defa yenilgiye uğratmıştır¹⁷².

Caypal, Hint Racaları ile ittifak kurarak tekrar Sebük Tegin'e saldırmak için harekete geçse de bu girişimi bastırılmıştır. Sebük Tegin aynı zamanda Halaç Türkleri ve Afganları da hâkimiyeti altına almıştır. Hutbe, Sebük Tegin adına okunmaya başlanmış ve sikkeler de onun adına kesilmeye başlamıştır. Samanî Hükümdarı II. Nuh ve Türk Hakanlığı arasında Buhârâ hâkimiyeti için mücadele başladığında II. Nuh, Sebük Tegin'den yardım istemiştir. II. Nuh vezirinin kendisini yanıltması ve Sebük Tegin'e karşı kışkırtmak için girişimlerde bulunduğunu öğrenince, vezirini tutuklatmıştır. Buhârâ'dan ayrılan ve karargâhını Belh'e kuran Sebük Tegin burada pek çok ev ve mesken inşa ettirmiştir¹⁷³.

Emir Sebük Tegin, Türk Hakanlığı ile bir anlaşma yaptıktan sonra Belh'te hastalanmış ve Gazne'ye giderken Şaban ayı 387\977'de yolda vefat etmiştir. Sebük Tegin vefatından

¹⁶⁸ Merçil,2009: 262.

¹⁶⁹ Bosworth, 2012:120121.

¹⁷⁰ Cûzcânî, 2015: 22-23.

¹⁷¹ Ağırakça, 1989:5.

¹⁷² Merçil,2013: 47.

¹⁷³ Merçil, 1987: 26.

sonra Gazne'ye defnedilmiştir¹⁷⁴. Sebük Tegin'in Gazne'deki türbesinde, “en yüce komutan” şeklinde bir yazıtın dikildiği bildirilmektedir¹⁷⁵. Sebük Tegin'in vefatından sonra Gazneli tahtına oğlu İsmail çıkarılmıştır. Ancak onun hükümdarlığını tanımayan Mahmûd, kardeşini yenilgiye uğratarak tahtı ele geçirmiştir¹⁷⁶.

---

¹⁷⁴ Merçil, 1989a:12-13.

¹⁷⁵ Bosworth, 2012: 122.

¹⁷⁶ Merçil, 2009: 263.

İKİNCİ BÖLÜM

GAZNELİ MAHMÛD'UN HAYATI VE FAALİYETLERİ

2.1. Şehzadeliği

Gazneli Mahmûd, Sebük Tegin'in en büyük oğlu olarak, 10 Muharrem 361\ 2 Kasım 971'de doğmuştur. Gazneli Mahmûd kaynaklarda Yeminü'd-devle Mahmûd olarak geçer ve gençlik yıllarından itibaren devlet idaresinde görev almıştır. Gazneli Mahmûd'un doğumu ve çocukluk yılları üzerine kaynaklarda yeterli bilgiye ulaşılamamaktadır. Gazneli Mahmûd, doğmadan önce babası Sebük Tegin rüyasında kalbinden büyük bir ağacın çıktığını, ağacın yeraltı ve yerüstünde yayıldığını görmüştür. Bu rüyasının anlamını merak eden Sebük Tegin'e dönemin kâhinleri, doğacak oğlunun devleti çok güçlü kılacağı ve sınırlarını genişleteceği ülkesinin de büyüüp gelişeceğini müjdelemişlerdir¹⁷⁷.

Gazneli Mahmûd'un fiziki özellikleri ve düşünce dünyası hakkında bilgiler veren Nizamülmülk, Gazneli Mahmûd'un, çekik gözlü ve kuru bir cilde sahip olduğunu belirtmektedir. Uzun boyunlu, kalkık burunlu ve köse olduğunu kaydeden müellif, Gazneli Mahmûd'un daima toprak yemesi sebebiyle yüzünün kırmızı olduğunu bildirmektedir¹⁷⁸. Gazneli Mahmûd, babası Sebük Tegin ile birlikte küçük yaşta savaşa katılmıştır¹⁷⁹. Bağdat Halifesi el-Kâdir Billah-i Abbâsî tarafından bu başarılarından dolayı kendisine “*emînü'l-mille*” ve “*yemînü'd-devle*” unvanlarını vermiştir¹⁸⁰.

Genç yaşından itibaren devlet idaresi ve askeri yönetimde bilgi sahibi olan Yemînü'd-devle Mahmûd, Samanî Emiri II. Nûh ile ilişkilerini iyi tutmuştur. Öyle ki Samanî Emiri II. Nûh'a Ebû Ali es-Simcûrî ve Fâik'e karşı yaptığı savaşta yararlılık göstermiştir. Bu başarılarından memnun kalan Nûh ise Yeminü'd-devle Mahmûd'a “*seyfü'd-devle*” unvanını vererek Horasan ordusuna kumandan tayin etmiştir¹⁸¹. Bu görevi Yemînü'd-devle Mahmûd'un idare ve yönetimde zaman içinde tecrübe kazanmasına aynı zamanda da devlet adamları ve askeri zümre önünde de kendisini fark ettirmesinde etkili olmuştur.

Yeminü'd-devle Mahmûd'un babası Sebük Tegin, Saffârîlerden Halef b. Ahmed'den çekinmesi üzerine Sistan'ı kontrol edebilmek için Büst'e çekildiğinde Gazne'de genç yaştaki oğlu Mahmûd'u vekil olarak bırakmıştır. Yemînü'd-devle Mahmûd'da burada vekil olarak kaldığı süre boyunca idarecilik vasıflarını kazandığı bir konum elde etmiştir. Bu şehirde

¹⁷⁷ Khan, 1908:4-5.

¹⁷⁸ Nizamülmülk, 2016: 40. Ek. VIII

¹⁷⁹ Merçil, 1987: 19

¹⁸⁰ Mirhând, 2017: 51-52.

¹⁸¹ Merçil, 1996:362.

uyguladığı yönetim biçimini ilerleyen yıllarda kendine has teşkilatını oluştururken de kullanmıştır¹⁸².

Yemînü'd-devle Mahmûd'un Samanî Emiri II. Nûh'a yardım etmesi, Emiri memnun ederek Yemînü'd-devle ve babasına lakaplar ve arazi bağışlamasında etkili olmuştur¹⁸³. Bu süreçte Yemînü'd-devle Mahmûd'un babası ölmüştür. Sebük Tegin'in vefatından sonra Yemînü'd-devle Mahmûd Nişabur'a gelerek babası yapılan taziyeleri kabul etmiştir. Aynı zamanda kardeşi İsmail'e de babasının kendini veliaht gösterdiğini bildirmiştir. İbn'ül Esîr'de:

“Sebük Tegin vefat edince ölüm haberi oğlu Yemînü'd-devle Mahmûd'a Nişabur'da iken ulaştı ve hemen taziyeleri kabule başladı. Daha sonra kardeşi İsmail'e de mektup gönderip baş sağlığı diledi, ayrıca babasının uzakta olduğundan dolayı kendisini veliaht gösterdiğini söyledi. Büyüğün bu makama geçmesi gerektiğini anlattı ve ondan muvafakat etmesini ve babasının mirasından kendi payına düşeni göndermesi istedi, fakat İsmail kabul etmedi. Aralarında elçiler gidip geldi, fakat bir anlaşmaya varamadılar. Bunun üzerine Mahmûd kardeşinin üzerine yürümek gayesiyle Nişabur'dan hareket etti. İsmail Belh'te iken bu gelişmelerden haberdar oldu ve Mahmûd'tan önce Gazne'ye vardı. İsmail ile Gazne dışında karşı karşıya gelen Mahmûd İsmail'i mağlup etti. Gazne kalesine çekilen İsmail'e aman vereceğini bildiren Mahmûd onu muhasara etti ve İsmail teslim oldu. Böylece de ülke Mahmûd'un hâkimiyetine girdi.”¹⁸⁴

şeklinde bildirilmektedir.

Yemînü'd-devle Mahmûd İsmail meselesini halledince Horasan Emirliği'ni ele geçirmek için, Belh'e hareket etmiştir¹⁸⁵. İki kardeşin orduları, Mart 388\998'de, karşı karşıya gelmiştir. İsmail'in orduları yenilgiye uğratılarak, İsmail esir alınmıştır. Yemînü'd-devle, esir aldığı kardeşi ile birlikte ava çıktığında ordu içinde İsmail'in kölesi Nûştegin'in Yemînü'd-devle Mahmûd'u öldürmek istemesi üzerine İsmail başıyla işaret edip Nûştegin'i engellemiştir¹⁸⁶.

Yemîdü'd-devle Mahmûd, durumu anlamış olmasına rağmen ses çıkarmamıştır. Sarayına dönen Yemînü'd-devle Mahmûd, Nûştegin'i yakalatarak öldürmüştür. Yemînü'd-devle Mahmûd ile kardeşi İsmail arasında yaşanan bu olaydan sonra kardeşi İsmail bir kaleye gönderilmiş ve orada hapsedilmiştir. Ancak kalede hareketleri serbest bırakılmıştır. Yemînü'd-devle Mahmûd, 388\998' de Gazneli tahtına geçerek hükümdarlığını ilan etmiştir¹⁸⁷.

¹⁸² Merçil, 1987: 19.

¹⁸³ Merçil, 1987: 21.

¹⁸⁴ İbn'ül Esir. 1986:109-110.

¹⁸⁵ Merçil, 1996:363.

¹⁸⁶ Mihând, 2017: 48-50.

¹⁸⁷ Merçil, 1987: 16-17.

Yemînü'd-devle Mahmûd, şehzadelik yılları boyunca, askeri ve idari alanda yetkin bir kişilik sergilemiştir. Babası ile birlikte katıldığı savaşlarda tecrübe kazanarak komutanlığını, taşra vilayetlerinde vali olarak görev yaptığı dönemde idareci yönünü geliştirmiştir. Babasının vasiyeti dışında tahta geçirildiği halde kardeşine iyi muamele ederek halkın ve idarecilerin sevgisini kazanmıştır¹⁸⁸. Gazneli Devleti'nin temellerini oluşturan Yemînü'd-devle Mahmûd, idareciliği ve teşkilatçılığı ile kısa sürede Gazneli Devleti'ni sağlam temeller üzerine oturtmayı başarmıştır.

Gazneli Devleti'nin sınırları ve çevresindeki devletler ile olan ilişkileri, şehirlerin düzeni ve yapısı gibi temel unsurlar üzerinde düzenlemeler yapılmıştır. Gazneli Devleti'nin askeri, idari ve sosyal yönlerini şehzadelik yıllarında gören ve anlayan Yemînü'd-devle Mahmûd, Gazneli tahtına geçtiğinde idareci olarak devlet yönetmeye hazır bir kişilik olarak karşımıza çıkmaktadır¹⁸⁹.

2.2. Kişiliği

Gazneli Mahmûd, çocukluk yıllarından itibaren devlet işleri ve askeri meselelerde görüş ve kararlılık sahibi bir şehzade olarak yetişmiştir. Gazneli Mahmûd, şehzadelik yılları boyunca kitap okuyarak, hocaları ile ilim çalışmaları ve münazaralar yaparak kendini yetiştirmiştir. Her zaman hakkın ve doğrunun yanında olmayı, adaletli ve dürüst olmayı burada aldığı eğitimler ile öğrenen Gazneli Mahmûd, İslam dinine bağlı olarak hayatını sürdürmüştür. Babası Sebük Tegin'e samimiyetle bağlı olan Gazneli Mahmûd, her konuda babasının öğütlerini dinlemiştir. Gazneli Mahmûd kişilik olarak vefalı ve sadakatli bir kimsedir. Ailesine ve kendisini destekleyen devlet adamlarına karşı her daim anlayışlı ve sabırlı davranmaya çalışmıştır¹⁹⁰.

On yedi yaşında babası Sebük Tegin onu hapsedtiği zaman Hindistan racası¹⁹¹ Caypal ona bir elçi göndererek, “yanıma gel seni evlendireyim ve Hindistan'ın 12 bin fersahlık bir bölümünü hâkimiyetin altına vereyim.” şeklinde bir mektup gönderdiğinde şehzade Gazneli Mahmûd, “Ey köpek, bana memleket vermek senin ne haddinedir. Gerçi Hüdavend babam iki üç günlüğüne bana kırılmıştır. Benimle hoş olduğu zaman babamın gölgesiyle yanıma asker alıp senin üzerine yürüyeceğim. Seni yakalayarak kafanın içine saman dolduracağım, eşini ve çocuklarını esir ve köle yapacağım diyerek tepki vermiştir¹⁹².

¹⁸⁸ Kazvinî, 2018:314.

¹⁸⁹ Mirhând, 2017: 45-50.

¹⁹⁰ Merçil, 1987: 19-20.

¹⁹¹ Hindistan'da prenlere verilen unvan. Bknz. Türkçe Sözlük, 2005:1636.

¹⁹² Hesamipour, 2009: 133.

Gazneli Mahmûd, dindar ve keramet sahibi bir kimsedir. İslam dininin yükselmesi ve yayılması için samimiyetle ve sebatla mücadele etmiştir. Zeki ve ileri görüşlü bir kişiliğe sahip olan Gazneli Mahmûd, şehzadelik yıllarından itibaren devlet ricali ve âlimler ile iyi ilişkiler içinde olmuştur¹⁹³. Ülkedeki ilim adamları ile sohbetten hoşlanan Gazneli Mahmûd, din işlerinde şeriat-ı Mustafa'dan kıl kadar sapan İmam Ebû Hanefî ve İmam Şâfiî olsa bile kabul etmeyerek onların cezalandırılmalarını isteyecek kadar dinine bağlı olmuştur¹⁹⁴.

Devrin müelliflerinden Utbî, gençlik yıllarında filler ve aslanlar ile savaşa tutuşacak kadar cesaretli olan Gazneli Mahmûd'u, mızrak ile aslanları mağlup edebilecek kadar yetenekli bir kimse olarak tanımlamaktadır. Utbî'ye göre; Değirmen taşlarını eliyle tutup kaldırabilecek kadar kuvvetli olan Gazneli Mahmûd, eliyle at kemiği kırabilecek kadar kuvvet sahibidir¹⁹⁵. Savaş alanlarında şehzadelik yıllarından itibaren bulunan ve orduyu kumanda eden Gazneli Mahmûd aldığı yaraları kimseye göstermeyerek saklamıştır. Nedimlerine gösterdiği yetmiş üç mızrak, ok ve kılıç yara izi vardır¹⁹⁶. Askerlik alanında kendini geliştiren dinamik şahsiyet sahibi bir şehzadedir¹⁹⁷.

Cömert ve kerem sahibi bir kişiliği olan Gazneli Mahmûd, erdemli, şerefli, kültürlü, eğitilmiş ve ahlaklı bir kişiliğe sahiptir. Zeki ve ileri görüşlü olması döneminde yol gösterici olmasını sağlamıştır. Doğunun ve batının hayrına davranışları olan Gazneli Mahmûd, halk ile iyi ilişkileri kurmaya gayret göstermiş devlet adamlarını himaye ederek korumuştur¹⁹⁸. Gazneli Mahmûd, ahlaklı, edep, usul ve erdem bilen bir şehzade olarak yetişmiş ve hükümdarlığı yıllarında da bu anlayışını devam ettirmeye gayret göstermiştir.

2.3. Eğitimi

Gazneli Mahmûd, Sebük Tegin'in büyük oğlu olarak eğitim yaşına eriştiğinde babası Sebük Tegin onun iyi bir eğitim almasını istemiştir. Sebük Tegin, oğlu Mahmûd'un dini, askeri ve siyasi manada gelişmesini yetişmesini sağlamak için çeşitli sahalarda eğitim almasını sağlamış ve ona hocalar tahsis etmiştir. Sebük Tegin, küçük yaşta oğlu Mahmûd'u kendi temiz itikad anlayışı ve harp kabiliyeti doğrultusunda yetiştirmiştir¹⁹⁹.

Sebük Tegin, oğlu Mahmûd'un, fikhî ve itikadî anlayışlarına güvendiği âlimlerden ilim öğrenmesini sağlamıştır. Savaşlara oğlu Mahmûd'u da yanında götürerek Sebük Tegin, onun savaş meydanlarında çarpışmasını ve ordunun bir kanadını yönetmesinin sorumluluğunu

¹⁹³ Zeki, 2019: 74.

¹⁹⁴ Hesamipour, 2009:134

¹⁹⁵ Utbî, 1858:367.

¹⁹⁶ Hesamipour, 2009: 135.

¹⁹⁷ Akın, 1952:1645-1647.

¹⁹⁸ Utbî, 1858:369-404.

¹⁹⁹ Cûzcânî, 2015: 28-29.

vererek cesaretlendirmiştir. Sebük Tegin, oğlu Mahmûd'un saray erkânı ve devlet erkânı ile ilişkilerini de desteklemiştir. Bu kimselerden talim, terbiye, âdâp ve erkân öğrenmesi için oğlu Mahmûd'u teşvik etmiştir²⁰⁰.

Gazneli Mahmûd, devrin şehzadelerinde uygulanan usul doğrultusuna göre küçük yaştan itibaren gerekli olan dini tahsilini yapmıştır. Babası Sebük Tegin oğlu Mahmûd'un eğitimi için, kendisinin çok güvendiği Hanefî mezhebi imamlarından Kâdı Ebû Nasr Hüseyinî'yi görevlendirmiştir. Gazneli Mahmûd'un ilk eğitimi Ebû Nasr Hüseyinî'nin yanında almıştır. Gazneli Mahmûd, çok küçük yaşlardan itibaren Kur'an okumaya, İslam bilimlerini öğrenmeye ve yüksek bir dini terbiyeye sahip olarak yetişmiştir. Gazneli Mahmûd, babası hayatta iken pek çok ulema ile iç içe olmuş ve ehl-i Sünnet itikadı hakkında bilgilerini geliştirmiştir²⁰¹.

Aldığı bu iyi dini eğitim, kendisinin Hanefî fakihi sayılmasına ve hatırı sayılır âlimlerin arasına girmesine vesile olmuştur. Gazneli Mahmûd, babası hayatta iken, hadis, tefsir, hak ve batıl bütün mezhepler üzerine çalışmalar yapmış ve bu mezheplerin inceliklerine vakıf olmuştur²⁰². Sebük Tegin oğlu, Gazneli Mahmûd'un ilk eğitiminin dini olduğu ve İslam inancı ile küçük yaşlardan itibaren müşerref olduğunu anlaşılmaktadır. Sebük Tegin oğlu Mahmûd'un dini eğitim kadar idari alanda ulaştığı makamın yüceliğini, bu makamın kendisine tanrı tarafından bahşedildiğini, işlerinde ulaştığı mertebenin hakkını vermesi gerektiğini söylemiştir. Oğlu Mahmûd'a, mal ve mülkü helal yoldan toplamasını kul hakkına girmemesini şehzadelik yıllarından itibaren öğretmeye çalışmıştır²⁰³.

Sebük Tegin öğütleri kadar yaptıklarıyla da oğlu Gazneli Mahmûd'a örnek bir kişilik sergilemiştir. Sebük Tegin Hindistan üzerine yaptığı seferler ile bölgede İslam dininin yayılmasını amaçlar iken bir diğer yönde devletin ekonomisini geliştirmeye çalışmıştır²⁰⁴. Oğlu Gazneli Mahmûd'un da kendisi gibi bir politika yürütmesini arzulamıştır²⁰⁵. Sebük Tegin, Gazneli Mahmûd'un din ve ahlak eğitimi önemsemiş ve oğlunu divanlarda görevlendirerek saltanatında hakkaniyetli olması için pratik yapmasına ve hüküm vermesine olanak sağlamıştır.

Sebük Tegin oğlu tahta geçtiğinde adalet divanının başında kendisinin oturmasını, mazlumlara dinlemesini ve adaleti tesis etmesini öğütleyerek hakkaniyetli olması için oğlu Gazneli Mahmûd'un adalet divanındaki davalar ile ilgilenerek temel eğitimi almasını

²⁰⁰ Zeki, 2019: 45.

²⁰¹ Merçil, 1996: 362.

²⁰² Zeki, 2019: 46.

²⁰³ Pendname, 1975: 229.

²⁰⁴ Mirhând, 2017: 32-33.

²⁰⁵ Pendname, 1975:230.

sağlamıştır. Gazneli Mahmûd'un aldığı eğitime göre; affetmeyi bilen, cömert ve adaletli, devletin çıkarlarını koruyan, hakkaniyetli bir hükümdar olabilmek için şehzadelik yıllarından itibaren sıkı bir eğitime tabi tutulmuştur²⁰⁶.

Gazneli Mahmûd dini ve siyasi eğitim kadar askeri alanda da sıkı bir talim ve terbiye görmüştür. Gazneli Mahmûd'a babası Sebük Tegin, küçük yaşlardan itibaren askeri eğitimini tamamlaması için büyük mesuliyetler vermiştir. Sebük Tegin, Büst Seferi'ne çıkarken oğlu Gazneli Mahmûd'u Gazne'de vekil olarak bırakarak onun küçük yaşlardan itibaren mesuliyet sahibi olmasını sağlamıştır. Sebük Tegin çıktığı seferlerde oğlu Gazneli Mahmûd'u da yanında götürerek, oğlunun askeri hayatta başarılar kazanmasını ve askerler arasında tanınmasını sağlamıştır²⁰⁷.

Gazneli Mahmûd, küçük yaşlardan itibaren ordu içinde görev almaya başladığı için askerler arasında sevilen ve saygı duyulan bir şehzadedir²⁰⁸. Küçük yaşına rağmen ordu içindeki askerler ile diyalogları, seferlerde gösterdiği yararlılık, komutanlar ile olan iyi ilişkileri zaman içinde Gazneli ordusunun Gazneli Mahmûd'a karşı saygısının artmasına bu durum ise Gazneli Mahmûd'un askerler arasında sevilen bir kimse olarak anılmasına vesile olmuştur.

Gazneli Mahmûd şehzadelik yıllarında itibaren, her zaman harp işlerinde sabırlı olmayı ve kâfirler haricinde Müslümanlar ile her zaman barış yolunu tercih etmiştir. Sefere çıkacağı zaman bir kişiyi gözlemci olarak göndermesi gerektiğini askeri gruplar arasında çıkan huzursuzluklar karşısında ordunun dirlik ve düzeni sağlamayı şehzadelik yıllarında gittiği seferlerden öğrenmiştir. Adil, töreleri gözetten bir hükümdar olması bu yıllarda aldığı bu eğitimler sayesinde gerçekleşmiştir²⁰⁹.

Gazneli Mahmûd, ordu kurallarını, zafer kazanabilmek için orduya uygulanacak politikaları, düşmana karşı zafer kazanan askerleri teşviği için yapılması gerekenleri şehzadelik yıllarında katıldığı bu savaşlarda öğrenmiştir. Gazneli Mahmûd, kazanılan ganimetlerin askere dağıtılmasında uygulanacak usulleri, orduyu motive eden unsurları, silah ve teçhizatın teminini küçük yaşlardan itibaren görerek tecrübe etmiştir. Kendisi de bu silahları kullanarak, ok atarak ve ata binerek askeri yeteneklerini geliştirmiştir²¹⁰.

Gazneli Mahmûd, küçük yaşlardan itibaren diplomasi ve siyasi alanda da kendisini yetiştirmeye çalışmıştır. Gazneli Mahmûd, aldığı eğitim doğrultusunda siyaset de doğru, dürüst, ahlaklı, liyakatlı, ekonomik faaliyetleri gözetten bir şehzade olarak yetişmiştir.

²⁰⁶ Merçil, 2014:148.

²⁰⁷ Cûzcânî, 2015: 28.

²⁰⁸ Mirhând, 2017: 38.

²⁰⁹ Nizamülmülk, 2016: 135.

²¹⁰ Zeki, 2019: 49-51.

Şehzadelik yıllarından itibaren devlet işleri ile meşgul olmaya başlayan şehzade Gazneli Mahmûd, yanında eğitim aldığı devlet adamları ve hükümdarların siyasi duruşları ve idare anlayışları üzerinde görüş sahibi olmuş ve devlet idaresindeki çeşitli anlayışları öğrenmiştir²¹¹.

Gazneli Mahmûd şehzadelik yıllarında devletin halk ile olan ilişkilerini nasıl düzeleyeceğini babasının idaresinde tecrübe etmiştir. Gazneli Devleti'nin umerası ve devlet adamları ile vakit geçiren şehzade Gazneli Mahmûd, devlet idaresinde yapması gereken siyasi ve bürokratik bütün devlet kurallarını şehzadelik yıllarında öğrenmiştir²¹². Devlet işlerindeki hassasiyetin ehemmiyetini, halkın idaresindeki siyasi, ekonomik ve dini politikaları şehzadelik yıllarında itibaren tecrübe etmiştir²¹³.

2.4. Hükümdar Oluşu ve Saltanatı

Sebük Tegin'in vefatından sonra, Yemînü'd-devle Mahmûd, kardeşi ile arasındaki taht sorununu çözmek üzere harekete geçmiştir. Yemînü'd-devle Mahmûd, Gazne tahtına oturmak için Nişabur'dan hareket edip kardeşini yenilgiye uğratarak tahta hâkim olmuştur. Yemînü'd-devle Mahmûd'un, tahta geçmesinden sonra, Sâ mânîlerin zayıf durumundan yararlanan Türk Hakanlığı (Karahanlılar) hükümdarı Nasr b. Ali, Maverâünnehir bilginlerini kendi yanına çekmek suretiyle Buhârâ'yı ele geçirmiştir²¹⁴. Böylelikle Sâ mânî Devleti ortadan kalkmıştır. Sâ mânî Devleti'nin ortadan kalkması Yemînü'd-devle Mahmûd hâkimiyetini pekiştirmiştir²¹⁵.

Sultan Gazneli Mahmûd tahta geçtikten sonra devletin temel politikasını fetih politikası temelinde oluşturmuştur. Sultan Mahmûd, Sebük Tegin'in siyasi politikasını uygulayarak, Hindistan ovalarına baskınlarda bulunmaya devam etmiştir. Sultan Gazneli Mahmûd'un askeri başarılarının İslam dünyasında duyulması Araplar ve Deylemliler olarak bilinen Zazalar'ın Sultan Gazneli Mahmûd'un ordusuna asker olarak katılmasında etkili olmuştur. Ancak yine de ordunun temelini Türk kökenli gulamlar teşkil etmektedir²¹⁶. Sultan Mahmûd, ordusunu kendisine sadık olan bir askeri zümre olarak tasavvur etmiştir. Bu nedenle de gulam kökenli askerleri ile ordusunu kurmuştur.

²¹¹ Merçil, 1989: 13.

²¹² Merçil, 2014:138.

²¹³ Zeki, 2019: 52-53.

²¹⁴ İbn-i Kesir, 1995:550.

²¹⁵ Merçil, 2002: 864.

²¹⁶ Bosworth, 2012:578-579.

2.4.1. Çağdaş Devletler İle İlişkileri

Sultan Mahmûd tahta çıktığı dönemde Saffârî Hanedanı'ndan Halef b. Ahmed, Puşenc'i savunmasız bırakarak Kuhistan'ı işgal etmiş (389\999) ve akabinde Sistan'a hareket etmiştir²¹⁷. Emir Halef'in, Sultan ile savaşıma gücünün olmadığı açık bir şekilde bellidir. Emîr Halef, Sultan Mahmûd'a yüz bin dinar vermek, adına hutbe okutmak ve sikkelerin bir yüzüne onun adını bastırmak suretiyle barış yapmıştır. Emîr Tâhir, 1 Muharrem 391\ 1 Aralık 1000 yılında Sistan'a girmiştir. 393\ 1002'de Sistan halkı Sultan Mahmûd'un sancaklarını Sistan'a getirerek Sultan Mahmûd'a biat etmişlerdir. Sultan Mahmûd Sistan'a hâkim olduktan sonra Türk Hakanlığı ile mücadele etmeye başlamıştır²¹⁸.

Türk Hakanlığı, Gazneliler ile çağdaş olan Türk hanedanı tarafından kurulan bir devlettir. Gazneli Mahmûd ile çağdaş olan İlig Nasr, Sâmânî Devleti'ne son verdikten sonra Buhârâ'ya hâkim olmuştur²¹⁹. Gazneli Devleti ile olan münasebetleri ise, Türk Hakanlığı'nın Buhârâ'yı fethederek Sâmânî Devleti'ne son vermelerinden sonra başlamıştır²²⁰. Buhârâ'ya hâkim olan Türk Hakanlığı hükümdarları Ceyhûn'un batısında kalan toprakların varisi olarak kendilerini görmekteydiler. Buhârâ'yı Sultan Mahmûd'un gasp ettiğini düşünüyorlardı²²¹.

Bu nedenle Türk Hakanlığı, zayıf durumda olan Sâmânîleri kendi yanına çekmek arzusunda idiler. Bu arzularını gerçekleştirmek isteyen Nasr b. Ali, Buhârâ'da hâkimiyet kurmuştur. Sultan Mahmûd ise Buhârâ'ya yaptığı seferlerde Sâmânîlere son vermek amacıyla değildir. Sultan Mahmûd daha çok fetih sahası olarak düşündüğü Buhârâ ve civarından Türk Hakanlığı'nı uzak tutmak istemiştir²²².

Bu dönemde Oğuz Türkleri²²³ ise Cend havalisine yerleşmeye başlayarak bölgede hâkim bir unsur olan Türk Hakanlığı ile mücadele etmişler ve Selçuklu Devleti'nin yöneticisi olan Arslan Yabgu'nun faaliyetleri, Türk Hakanlığı hükümdarı İlig Han kadar Sultan Mahmûd'u da endişelendirmiştir²²⁴. Mîrhând eserinde Gazneli Mahmûd ile İlig Han arasındaki ilişkilerin gelişmesi ve sonuçlanması üzerine şu bilgileri kaydetmiştir:

İlig Han Mâverâ'n-nehr'i ele geçirdikten sonra Sultan Mahmûd'a fetihnâme gönderip Horâsân mülkünü almasını tebrik etmiştir. İki sultan arasında dostluk sofrası serilmiştir. Sultan Sâmânî emiri Muntasır'ın fitnesi sebebiyle Nişâbûr'a geldiğinde hadis imamı olan Ebû't- Tayyib Sehl bin Süleymân-i Sa' lûkî'yi

²¹⁷ Merçil, 2002:864.

²¹⁸ Târih-i Sistân, 2018:306-310.

²¹⁹ Anat-Alyılmaz, 2003: 89.

²²⁰ Tekinoğlu, 2015: 67.

²²¹ Hunkan,2015:136-137.

²²² Merçil, 1989a:16.

²²³ Burada bahsedilen Oğuz Türkleri, Oğuzlar'ın Kınık Boyuna mensup, ataları sübaşı Selçuk Cend'de Müslüman olan boydur. Arslan Yabgu 1020 yılında Oğuzların hükümdarı olmuş ve Buhârâ'nın kuzeyindeki Nûr Kasabası'nda kendilerine yurt verilen Selçuklu Devleti'nin halkını oluşturan kavimdir. Bknz. Sümer, 2007: 328.

²²⁴ Merçil,2017: 18.

elçi olarak İlig Han'a göndermiştir. Elçiyle beraber, sayıya ve hesaba gelmez nefâyisten, dal dal altınlardan, kıymetli yâkûtlardan, değerli inci ve mercanlardan, kumaş ve elbise takımlarından, bembeyaz amberlerden, hoş kokulu kâfûrla altın - gümüş doldurulmuş avdanlıklardan ve elbise ve kıyafetlerle süslenmiş filleri göndermiştir. Ancak İlig Han ile Sultan Mahmûd'un bu barış ve dostluğuna nazar değdi ve kötü niyetli arabozucuların dedikodusuyla o dostluk caddesi bozuldu. Muhabbet düşmanlığa dönüşerek sona erdi²²⁵.

Gazneli Sultan Mahmûd ile Türk Hakanlığı arasında yaşanan siyasi ve askeri gelişmelerin çoğu siyasi ve ekonomik kaygılar ile çıkar çatışmalarından dolayı gerçekleşmiştir. Sultan Mahmûd doğuya yapacağı akınlardan önce batı sınırını güvenli bir hat ile çevrili bırakmak kaygısı taşımaktadır. Bu düşüncesi de Türk Hakanlığı ile olan ilişkilerinde belirleyici rol üstlenmiştir²²⁶.

Sultan Mahmûd 1000 yılından itibaren Kuzey Hindistan'a yönelmiştir²²⁷. 1020 yılında Türk Hakanlığı'nda iç karışıklar yaşanırken Kaşgar Hâkimi Kadir Han'ın kardeşi Ahmed b. Al-Hasan Özkent'i ele geçirmiştir. Bu esnada Ali Tegin²²⁸,de Selçuklu Arslan Yabgu ile birleşerek topraklarını Bûhârâ'ya kadar genişletmiştir²²⁹. Ali Tegin'in bu genişleme siyaseti, Sultan Mahmûd ile Türk Hakanlığı hükümdarı Yusuf Kadir Han arasında bir yakınlaşmayı da beraberinde getirmiştir. Sultan Mahmûd, Kadir Han'ın yardım isteğine icabet etmiştir. Sultan Mahmûd'un bu yardımındaki bir diğer etmen ise, Mâverâün-nehr halkının Sultan Mahmûd'a yardım talebinde bulunmasıdır. Sultan Mahmûd'un Mâverâün-nehr'e gelmesi üzerine Ali Tegin çöllere çekilmiştir. Sultan Mahmûd, Ali Tegin'in üzerine veziri Bilge Tegin'i göndermiştir²³⁰.

Sultan Mahmûd ve Kadir Han görüşmelerinden sonra Ali Tegin'in eşi, kızları ve ağırlıklarını Sultan Mahmûd'un veziri Bilge Tegin tarafından ele geçirilmiştir. Sultan Mahmûd ülkesine döndüğünde ise Ali Tegin serbest kalmıştır²³¹. Türk Hakanlığı Hükümdarı Yusuf Kadir Han ile Sultan Gazneli Mahmûd arasındaki görüşmelerde Kadir Han, Selçukluların sürekli yayıldığını ve çoğaldığını bildirmekle birlikte, eğer çözüm bulamazlar ise sorun çıkarabilecekleri hususunda Sultan Mahmûd'u uyarmıştır. Sultan Mahmûd ise bu

²²⁵ Mirhand, 2017: 52-54.

²²⁶ İbadi, 2011: 167.

²²⁷ Salehi-Shekari, 2013:160.

²²⁸ Ali Tegin, Türk Hakanlığı tiginlerinden biridir. Yusuf Kadir Han'ın hâkimiyetini tanımak istemeyen ve batıda yabgu olarak görev alan Ali Tegin, Yusuf Kadir Han'a karşı Selçuklulardan Arslan Yabgu ile birleşip hâkimiyet mücadelesi veren tiginidir.(411/1020-1021), Bknz. Merçil, 2013: 52-55.

²²⁹ Bosworth,2008:175-177.

²³⁰ Bosworth, 2012:255.

²³¹ Kafesoğlu, 1979:180-181.

mektuplara duyarsız kalmayarak, Ali Tegin'in dostu olan Arslan İsrail'i yanına çağırıştır²³². Bu olay Aksarayî'de şöyle geçmektedir:

Sultan Mahmûd, bu teklif üzerinde bir zaman düşünceye vardı. Kadir Han'ın Bûhârâ tarafına yürüdüğü bir döneme değin işi savsakladı. Ancak bu vakadan sonra Arslan İsrail'e elçiler göndererek şu sözleri ısmarlamıştır. Bize daima Hind tarafına doğru cenge gitmek düşüyor. Müslüman yurtlarından seçkin savaş erleri bizimle cenge gitmek için istekleriyle bize katılıyorlar. Hayret edilir ki hiçbir vakit Selçukoğullarından bir bölük bizimle cenge gitmeğe yanaşmadılar. Aradaki mesafenin yakınlığına göre birlikte konuşur, tedbirleri düşünerek yine yurtlarımıza döneriz²³³.

Sultan Mahmûd, siyasi manada gittikçe güçlenen Selçuklu Devleti'nin kendisine fetih hareketlerinde engel teşkil etmesini istemiyordu. Sultan Mahmûd, Arslan İsrail²³⁴'i yanına davet ettiğinde, 10.000 kişi ile Gazne sarayına doğru geldiğini öğrenince elçiler göndererek askere ihtiyacı olmadığını bildirir. Arslan İsrail, Sultan Mahmûd'un yanına gelince Sultan kendisine ihsanlarda bulunarak bir ziyafet verdirmiştir. Muhabbet esnasında Arslan İsrail'e kaç asker ile yardım edeceğini sorunca;

Her ne zaman bu yayı oymağıma göndersem çarçabuk 30,000 er gelir diyince Sultan Mahmûd, peki daha fazlasına lüzum görülürse diye sorusunu tekrarlayınca, İsrail bir ok daha aldı ve bunu gönderirsem 10.000 atlı gelir deyince Sultan kendi kendine bir yay ve üç okla 60,000 kişiyi silah, erzak ve mühimmatıyla ayaklandırır düşüncesi ile İsrail'i Kâlencer Kalesi'ne hapsedirmiştir²³⁵.

Selçukluların kendisi için tehlike arz ettiğini düşünen Sultan Mahmûd, Arslan İsrail'i Hindistan'daki Kalincar\Kalencer Kalesi'ne hapsederek, Selçuklu Devleti'nin yükselişini de önlemek istemiştir. Gazneli Mahmûd hâkimiyeti altındaki bölgelerde çıkabilecek olası isyan faaliyetlerini önlemeyi istemiştir. Sultan Mahmûd bir tarafta batı sınırlarında düzenlemeler yapar iken doğu sınırına doğru 1025'ten itibaren yönelmiştir. Hindistan'a on yedi sefer düzenlemiştir. Hindikuş Dağları, Kuzey Hint Ovaları, Gvalior ve Gucerat'a kadar geniş bir coğrafyaya hâkim olmuştur²³⁶.

²³² Merçil, 1989a:34-35.

²³³ Aksarayî, 1943:106.

²³⁴ Arslan İsrail, Selçuklu Devleti'nin kurucusu Selçuk Bey'in büyük oğlu Mikail'in ölümünden sonra ailenin fiili reisi olan İsrail Türkçe adıyla Arslan Selçukluların lideri olmuştur. Bknz. Köymen, 2016: 32-35.

²³⁵ Aksarayî, 1943:107.

²³⁶ Kulke-Rothermund, 2001:238-240.

2.4.2. Hindistan Seferleri

Hint topraklarının zengin tapınaklarına yapılan seferler ile Sultan, ülkesinin ekonomisini geliştirmiştir²³⁷. Sultanın Hindistan'a akınlarında ekonomik kaygılar kadar İslam Dini'nin bölgeye yayılması da esas alınan düşünce idi. Sultan Mahmûd Hindistan'ı köle ya da ganimet kaynağı olarak görmemiştir. Sultan Mahmûd, Hindistan fetihlerinde, kendi içinde bölünmüş olan Hindistan coğrafyasını bir araya toplamış görünmektedir. Sultan Mahmûd, Hindistan'ın demografik yapısını değiştirmiştir²³⁸. Hindistan, Sultan Mahmûd'un siyasi ve askeri alanda yöneldiği en önemli saha olmuştur.

Sultan Mahmûd, 1000 yılının sonbaharında Hindistan'a 10.000 seçme atlı ile gitmiştir²³⁹. 1001 yılındaki Peşaver Seferi sultanın Hindistan'a yaptığı ilk seferdir²⁴⁰. Bütün Pencab Bölgesini ele geçiren Caypal'a karşı Sultan Mahmûd Vayhand (Vayhind) seferini yapmıştır. Sultan Mahmûd, askeri idareyi sağlayabilmek için Peşâver yakınlarında ordugâhını kurmuştur. Burada Hint hâkimi Caypal ile mücadele etmiştir. Caypal ile yaptığı savaşın sonunda Caypal'ı yenilgiye uğratan Sultan Mahmûd, Hint Racası Caypal'ı ülkesine geri göndermiştir. Sultan Mahmûd, Caypal'ı kontrol altında tutabilmek için de Caypal'ın oğlunu ve ailesini yanına rehin alarak Gazne'ye göndermiştir²⁴¹. Sultan Mahmûd'un bu girişiminin nedeni olarak bölgedeki siyasi hâkimiyetini korumak ve fethettiği coğrafyaların kendine bağlılığını arttırmak olduğu söylenebilir.

Sultan Mahmûd daha sonra Vayhand (Und) şehrini ele geçirmiştir. Burada gazi unvanını alan Sultan Mahmûd, Gazne'ye yüklü bir ganimet ve filler ile geri dönmüştür (393\1002). Sultan Mahmûd'un, Hindistan'a yönelmesinde ekonomik alanda gelişme düşüncesi de bulunmaktaydı. Sınırları genişleyen Gazneli Devleti içinde pek çok etnik unsuru barındırmaktaydı. Gazneli Sultan Mahmûd, siyasi ve askeri anlamda güçlü olabilmenin yolunun ekonomik anlamda güçlü bir idareye sahip olunarak gerçekleşebileceğini bilmekteydi²⁴². Hindistan, Gazneli Devleti'nin ekonomik, demografik ve siyasi anlamda gelişmesinde ve büyümesinde çok etkili olmuştur.

Sultan Mahmûd 395\1004 yılında Bhâtiya adı verilen Mûltan'nın doğusunda bulunan Uch Bölgesinin Racası Becî Rây'a yönelmiştir. Sultan Hint Seferi sırasında Becî Rây'ın kendisine yardım edeceğini ummuştu ancak Sultan Mahmûd bu düşüncesinde hüsrana uğrayınca, onu cezalandırmak için, Gazne'den ayrılmıştır. Belucistan yolunu takip ederek

²³⁷ Pletcher, 2010:105.

²³⁸ Cöhce, 2002:926-927.

²³⁹ Galip- Gömeç, 2013: 29.

²⁴⁰ Bayur, 1987:140.

²⁴¹ Cûzcânî, 2015: 31-32.

²⁴² Merçil, 1987: 26

İndus (Sind) Irmağı'nı geçti ve Multân Bölgesi üzerinden Bhâtiya önüne gelmiştir. Kaleyi fethedince bölgenin halkını vergiye bağlamıştır. Sultan Mahmûd, Hindistan üzerine yaptığı üçüncü seferde yüklü ganimet ele geçirmiştir. Sultan Mahmûd, III. Hindistan Seferi esnasında mevsimsel zorluklar ile mücadele etmiştir²⁴³. Ancak Hindistan'da güç sahibi olan Hind Racialıklarının baskı altına almakla birlikte Sultan Mahmûd, Hindistan'ı siyasi ve ekonomik anlamda hâkimiyeti altına almayı hedeflemiştir.

Sultan Mahmûd, IV. Hindistan Seferi'ne 396\1006 yılının baharında hareket etmiştir. İndus Nehri'ni geçmenin tehlikeli olduğunu düşündüğü için, Peşâver'e²⁴⁴ yönelmiştir. Pencâb Racası'nın topraklarından geçmesine engel olması üzerine Anandpâl'ın üzerine gitmiştir. Yapılan savaşta Anandpâl yenilmiş ve ölmüştür²⁴⁵. Sultan, kış mevsimi olmasına rağmen, 397\1007 yılında Mûltan'a ulaşmıştır²⁴⁶. Sultan Mahmûd Mûltan'ı fethettikten sonra Karmatîleri cezalandırmıştır. Karmatîler ile her yıl yirmi milyon dirhem vergi vermeleri şartıyla barış yapmıştır²⁴⁷.

IV. Hindistan seferinin ardından Sultan Mahmûd, tekrar Gazne'ye geri dönmüştür. Seferin ekonomik olarak Gazneli Devleti'ne sağladığı gelir kayda değer olmuştur. Bu sefer aynı zamanda gaza için gidilen bölgelerdeki fetihler ile İslam'ın yayılmasında etkili olmuştur. Sultan Mahmûd, batıda da Horasan bölgesini hâkimiyetine almak istemiştir. Hindistan üzerine seferlere çıktığında batıda Türk Hakanlığı Horasan'ı işgal etmiştir. 389\999'da Sâmanî Devleti'nin tamamen ortadan kalkmasıyla, Sultan Mahmûd ve İlig Han Maverâün-nehr ve Horasan bölgesini arada Amu-Derya Nehri olmak üzere paylaşmıştır. Böylece Maverâün-Nehr Türk Hakanlığı'nda Horasan bölgesi ise Gazneli Devleti'nde kalmıştır. Ancak Türk Hakanlığı Hükümdarı İlig Han, anlaşmaya sadık kalmayarak Horasan'a ordu sevk edince iki taraf arasındaki anlaşma bozulmuştur²⁴⁸.

Sultan Mahmûd'un Hindistan'a sefere gitmesini fırsat bilen İlig Han, Horasan'ı işgal etmiştir. Sultan Mahmûd, Horasan'da olup biteni öğrendiğinde Hindistan gazasını durdurup Horasan'a gelmiştir²⁴⁹. Sultan Mahmûd'un bu ani dönüşü Türk Hakanlığı'nın planlarını alt üst etmiştir. Tarihe Kantarat-ü Çarhıyân Savaşı olarak geçen savaş İbn-i Esîr'de şöyle geçmektedir:

²⁴³ Mirhand, 2017:115.

²⁴⁴ Peşâver, Afganistan sınırına yakın, Kabil Nehri'nin sol yakasında bulunan bölgeye verilen addır. Bknz. Özcan, 2007: 252.

²⁴⁵ Merçil, 1989a:19.

²⁴⁶ Bayur, 1987:146.

²⁴⁷ Merçil, 1989a:19.

²⁴⁸ İbn-i Esîr, 1986:154.

²⁴⁹ Duman, 2013: 97-98.

Yemînü'd-devle Horasan'ı ele geçirince İlig Han'da Maverünnehir'e hâkim olmuştu. Sultan Mahmûd İlig Han'a elçi gönderip Maverünnehr'e hâkimiyetine muvafakat etmiş, ayrıca kızıyla evlenmiş ve böylece iki taraf arasında akrabalık ve anlaşma sağlanmıştı. Ancak İlig Han Yemînü'd-devle Mûltân'a (397\1007) gidince İlig Han bunu fırsat bildi ve ordusunun başkumandanı Sübaş Tegin'i aynı sene büyük bir orduyla Horasan'a kardeşi Ca'fer Tegin'i de birkaç kumandanla Belh'e gönderdi. Yemînü'd-devle Mahmûd, kumandanlarında Arslan Cazib'i Herat'ta görevlendirmiş ve eğer kendisine karşı bir muhalefet olursa ona Gazne'ye gitmesini emretmiştir. Sübaş Tegin Horasan'a yürüyünce Arslan Cazib emre uyararak Gazne'ye gitmiştir. Yemînü'd-devle Hindistan'dan geri dönmüştür. Bu arada Halaç Türkleri'nden de yardım istayen Sultan Mahmûd'un ordusu büyümüştür. İlig Han'ın kardeşi Ca'fer Tegin hezimete uğratılmış ve Horasan Yemînü'd-devle'ye teslim olmuştur²⁵⁰.

Sultan Mahmûd böylelikle Horasan'da hâkimiyetini güçlendirmiştir. Aynı yıl içinde Sultan Mahmûd V. Hindistan Seferi'ne çıkmıştır. Sultan Mahmûd'un Hint Seferi Türk Hakanlığı'nın Gazne topraklarına saldırmasına neden olmuştur. Sultan Mahmûd bir taraftan Türk Hakanlığı ile mücadele ederken Multân Valisi Suhpâl, 399\1008 yılında Sultan Mahmûd'a isyan edip, İslam Dini'nden de dönmüştür. Sultan Mahmûd, bu yaşananları öğrenince hâkimiyetinin sarsılmaması ve isyan hareketlerinin yayılmaması için yeniden harekete geçmiş ve 399\1008 yılında Multân'a yürümüştür. Sultan Mahmûd, şehirde görüldüğünde Suhpâl, mukavemet etmeğe çalışsa da yenilmekten kurtulamamıştır²⁵¹.

VI. ve VII. Hindistan Seferine 1009 yılında çıkan Sultan, Pencâb'ı fethetmiştir²⁵². Aynı tarihlerde Narâyan'a yürüyen Sultan Mahmûd, VII. Hindistan Seferini de burada tamamlamıştır. 1009 yılı sonbaharında Narayan Racası üzerine yürüyen Sultan Mahmûd, fetih için hazırlıklara başladığı esnada kendisine elçiler gönreren Narayan Racası, cizye ödemek, kendisi için kurtuluş fidyesi ödemek, Sultan Mahmûd'un kapısında hizmet etmesi için 2000 er vermek ve bunları her yıl değiştirmek her biri birkaç sayılan 50 fil vermek, bu filleri Hindistan'ın en değerli malları ile göndermek ve her yıl belli miktarda haraç vermek suretiyle Sultan Mahmûd'a barış talebinde bulunmuştur²⁵³.

Sultan Mahmud'un hakimeti altına giren Cemne, Gence, Gücerat ve Malva Sultan Mahmûd'a bağımlı ancak serbest ticaret merkezleri olarak varlığını sürdürmüştür²⁵⁴. Sultan Mahmûd'un Sultan Mahmûd'un fetihleri hem İslam Dünyası hem de Hindistan'da büyük yankılar uyandırmıştır. Sultan Mahmûd, İslam Dünyasında büyük komutan ve ileri görüşlü

²⁵⁰ İbn-i Esîr, 1986:154-155.

²⁵¹ Bayur, 1987:143-144.

²⁵² Merçil, 1989: 22.

²⁵³ Mirhând, 2017: 73-74.

²⁵⁴ Bayur, 1987:149.

devlet adamı olarak olağanüstü bir şekilde yükselmiştir. Bu başarıları Hindistan'da Sultan Mahmûd'un korku duyulan bir hükümdar olarak tanınmasına neden olmuştur²⁵⁵.

Sultan Mahmûd, 1010 yılında VIII. Hindistan Seferine çıkmıştır. Bu seferinde hiçbir zorlukla karşılaşmadan Mûltan'ı tamamıyla hâkimiyeti altına almıştır. Naradîn'e IX. Hindistan Seferini düzenleyerek Nandana Kalesi'ni kuşatmıştır. Kaleyi fethetmek için, lağımlar kazan Gazneli ordusu, Türkmen nişancıların başarılı ok atışları ile Nandana Kalesi'ni fethetmiştir. Sultan Mahmûd kalenin fethinden sonra oğlu Mes'ûd'u buraya bırakmıştır²⁵⁶. Sultan Gazneli Mahmûd bu seferinden sonra gazi unvanı almıştır. Hindistan'daki racalıkları hâkimiyeti altına alan Sultan, seferlerinden kazandığı ganimetler ile ülkesine geri dönmüştür²⁵⁷.

1012 yılında Kirman bölgesine yönelen ve burada Büveyhîler üzerine sefere çıkan Sultan Mahmûd, Kirman'da Büveyhîlere karşı bir müdahale yoluna gitmemiştir. Bu dönemde Büveyhîlerde Kirman'ı kendi aralarında paylaşamamışlardır. Bu sırada Kivâm ed- Devle Ebu'l Fevâris kardeşi Sultan ed- Devle'nin önünde tutunamayarak Kirman'dan ayrılmıştır. Daha sonra Sultan Mahmûd'a yardım istemek için sığınmıştır. Tekrar Kirman'a hâkim olan Ebu'l Fevâris, daha sonraki yıllarda Gaznelilere karşı soğuk davranmıştır. Kirman Sultan Mahmûd döneminde seferler ile kontrol altına alınsa da Gazneli toprağı olması Sultan Mesud döneminde gerçekleşmiştir²⁵⁸.

Fâtîmî halifeleri ise bu dönemde düşüncelerini yaymak ve hâkimiyetlerini genişletmek için Bağdat Abbasi halifelerini baskı altına almışlardır. Büveyhîler ile mücadele eden Fâtîmî Halifesi Hâkim Biemrillah 403\1012 yılında Gazneli Sultan Mahmûd' a mektup göndererek kendisine itaat etmesini bildirmiştir²⁵⁹. Mısırdan Tahertîli bir adam Fâtîmî hükümdarı tarafından Sultan Mahmûd'un yanına elçi olarak gönderilmiştir. Sultan Mahmûd'un hutbeyi Fâtîmîler adına okuttuğu bu dönemde gönderilen elçinin Horasan havalisinde Bâtınlılığı yaymaya çalıştığı tespit edilince bu kişi yakalanıp öldürülür²⁶⁰.

Sultan Mahmûd bir taraftan İslam Dünyası'nın içinde olduğu açmazlar ile uğraşır iken diğer taraftan ülkesinin ihtiyacı olan ganimeti de sefer yaptığı coğrafyalardan sağlamaktaydı. İslam Dünyası'nın Bâtını hareketler ile sarsıldığı süreçte güçlü bir devlet adamlığı sergileyen Sultan Mahmûd sınırları içindeki isyan hareketlerine karşı ihtiyatlı hareket etmiştir. 1014 yılında X. Hint Seferi'nde Sultan Mahmûd, Delhi'nin 150 km kuzeyindeki Thânesâr şehrine

²⁵⁵ Merçil, 1987: 30-31.

²⁵⁶ Merçil, 2002: 866.

²⁵⁷ Palabıyık: 2002: 909-910.

²⁵⁸ Merçil, 1989: (b) 6.

²⁵⁹ Çelik, 2018:282-283.

²⁶⁰ Kazvinî, 2018: 316.

sefer düzenlemiştir. Burada Hintliler için mukaddes olan tapınakları ortadan kaldırmak için sefer yapmıştır. Buradaki putları kırmak suretiyle Hinduların manevi güçlerini yok etmeyi hedeflemiştir. Sultan Mahmûd 1014 yılındaki Hindistan Seferi'nde Hint Racalıklarından çok sayıda fil ve ganimet ele geçirmiştir²⁶¹.

1015 yılında XI. Hint Seferine çıkan Sultan Mahmûd, Gur Dağları'na yaptığı seferden sonra, Keşmir yoluyla Hindistan'a gitmiştir. Sultan Mahmûd Nandana Seferi'nde kendisine mukaveme eden Keşmir Racasını cezalandırmak için çıktığı seferde önce zaptedilmez olarak meşhur olan Lohot bugünkü Loharin kalesini kuşatmıştır. Ancak Gazneli Ordusu şiddetli kışın şiddetli geçmesi nedeniyle bir ay sonra kuşatmayı kaldırmak zorunda kalmıştır²⁶².

Sultan için yorucu ve zahmetli olan bu Hint Seferi'nden sonra Gazne'ye dönen Gazneli Ordusu, ağır kayıplar vermiştir. Sultan Mahmûd, Keşmir Racası'nın üzerine düzenlediği bu sefer ile Hind meliklerinin başına buyruk tavırlarına da son vermiştir²⁶³. Sultan Mahmûd, kendisinin yokluğunda İslam hil'a-tini çıkarıp küfür hırkası giyerek mürted olmuş Hind meliklerini yeniden Gazneli Devleti'ne bağlamıştır²⁶⁴. Sultan Mahmûd 1016 yılında üzerine yürüdüğü Keşmir ve civarını bırakıp kaçması üzerine bölge Sultan Mahmûd'un hâkimiyetine geçmiştir²⁶⁵.

XII. Hint Seferini 1018'de zengin ve bayındır bir ülke olan Kavanc'a düzenlemek üzere Gazne'den ayrılan Sultan Mahmûd'un ordusu, Türkistan'dan gelen yirmi bin kişilik bir gönüllü grubunun katılmasıyla oldukça kalabalıklaşmıştır. Sultan Mahmûd'un ordusuna Kâlincar Racası da dâhil olmuştur. Sultan Mahmûd, 20 Aralık 1018'de Kavanc Kalesi'ni fethetmiştir²⁶⁶.

1016-1017 yılları arasında Sultan Mahmûd, Hârizm'i kontrolü altına almak için, batıya yönelmiştir²⁶⁷. Hârizm Vilayeti, Hârizmşâh Me'mûn'dan oğlu Ebû Ali'ye intikal edince Sultan Mahmûd'un kız kardeşiyle evlenmiştir, böylelikle dostluk tahsis edilmiştir. Me'mûn dönemi boyunca Gazneliler ile iyi ilişkiler içinde olan Hârizm Ülkesi'nin Me'mûn'un ölümünden sonra Gazneliler ile ilişkileri bozulmuştur. Sultan Mahmûd bu gelişmeler üzerine Hârizm'e hareket emri vermiştir. Sultan, Yınaltegin ve diğer asileri bastırmayı başarmıştır. Ceyhun'dan geçerek kaçmaya çalışan Yınaltegin'i yakalayan Sultan Mahmûd, darağaçları

²⁶¹ Mirhand, 2017: 100-101.

²⁶² Merçil, 1989a:22.

²⁶³ Ütbî, 1858:137.

²⁶⁴ İbnü'l-Esir, 1986:157-158.

²⁶⁵ Kazvînî, 2018: 393.

²⁶⁶ Merçil, 1987: 37-38.

²⁶⁷ Merçil, 1989a: 36.

kurdurarak asileri idam ettirmiştir²⁶⁸. Bu hareketi devlet idaresinde isyan hareketlerine karşı Sultan Mahmûd'un uyguladığı siyasi politikanın merkezîyetçi olduğu sonucuna varılabilir.

Hârizm, Sultan Mahmûd'un batıdaki seferleri için tehlike arz eden bir bölge durumdaydı. Sultan, batı sınırlarında yaşanabilecek saldırıları bertaraf etmek ve siyasi hâkimiyeti korumak için Hârizm bölgesinin kontrolü altında olması gerektiğini biliyordu. Hârizm'in kontrolünün Gazneli Devleti'nin batı sınırlarının güvenliği açısından önemi büyüktür. Sultan Mahmûd bu nedenle Hârizm bölgesinden gelebilecek olası saldırılar için batı sınırında güvenli bir hat oluşturmak istemiştir. Hârizm ve Curcaniye'yi fetheden Sultan Mahmûd, Hârizm'in hâkimiyetini sağladıktan sonra Mutta (Mathura) ve Kavanc (Kannoc)'a sefere çıkmıştır. Hârizm'deki kontrolü sağladıktan sonra yeniden doğuya yönelmiştir²⁶⁹.

Keşmir civarına ulaştıktan sonra çöller ve büyük nehirleri aşan Gazneli ordusu Mutta ve Kavanc'ı fethetmiştir. Sultan Mahmûd, Hindistan'a düzenlediği XIII. XIV. ve XV. seferlerinde kendisine karşı güçlerini birleştiren racalıkları dağıtmak için yola çıkmıştır. XIII. seferinde bol miktarda ganimet ve çok sayıda fil ele geçirmiştir. 1019 yılında Kalincar Racası Sultan Mahmûd'a karşı hareket etse de başarılı olamamıştır. Aynı tarihlerde Sultan Mahmûd, Afganlar üzerine de bir sefer düzenlemiş ve burada bir Gazneli garnizonu bırakmıştır. 1022 yılında Ganda'ya yürüyen Sultan, akabinde de Gvalior Racalığı üzerine yürümüştür. Gazne ordusu 54.000 at ve 1300 fil ile sefere çıkmıştır²⁷⁰.

Raca, kuşatmanın sonunda başarılı olamayacağını anlayınca Sultan Mahmûd'a bağlanır ve vergisini vermeye devam eder. Sultan Mahmûd, 1023 yılında Gazne'ye geri dönmüştür. Sultan Mahmûd, seferinden ganimet olarak, para ve pahalı mücevherler almıştır. Sultan Mahmûd, 1027 yılına kadar Hindistan'a yaptığı seferlerden çokça ganimet ve mal ile geri dönmüştür. Ülkesinin ekonomisine büyük katkılar yapan bu seferler Hindistan'da büyük etkiler bırakmıştır²⁷¹. Bu fetihler Hindistan'da Sultan Mahmud'un tanınırlığını arttırmakla birlikte Gazneli Devleti'nin sınırlarının genişlemesini de sağlamıştır.

Hindistan'a kuzeyden giren Türkler için, Hindistan beklenenden zorlu bir coğrafya olmuştur. Gazneli Devleti için ekonomik bağlamda çok yarar sağlayan Hindistan coğrafyasında Gazneliler, geniş ekonomik ayrıcalıklar ve siyasi güç ayrıcalığı edinmişlerdir. Gazneli Sultan Mahmûd'un nazarında Hindistan, önemli bir gelir kaynağı olarak görülmekle birlikte devletin politikası olan gaza ve cihadın da uygulandığı topraklar olmuştur²⁷². Gazneli

²⁶⁸ Kazvinî, 2018: 316.

²⁶⁹ Kazvinî, 2018: 316-317.

²⁷⁰ Habib, 1967: 48-49.

²⁷¹ Bayur, 1987:168-169.

²⁷² Mîrhând, 2018: 119.

Devleti'nin Hindistan fetihleri devlet adamları, halk ve İslam dünyasının nezdinde Gazneli Devleti'ne olan bağlılığının artmasında da etkisi büyüktür.

Gazneli Devleti kurulduğu coğrafyanın da kendine verdiği birçok olumlu ve olumsuz şartları bir arada barındırmıştır. Gazneli Devleti farklı etnik grupları içine alan bir devlet olarak XII. yüzyılın önemli merkezlerinden biri olmuştur. Sultan Mahmûd'un ömrü altmış bir yıl sürmüştür. Hükümdarlığı ise otuz altı yıldır. Ömrünün son yıllarında Rey'e sefere çıkan Sultan Mahmûd, bölgenin hâkimi Mecdû'd-devle b. Fahrû'd-devle-i Deylem'i esir ederek Gazne'ye göndermiştir²⁷³. Irak ülkesini ve civarındaki beldeleri fetheden Sultan Mahmûd, Darü'l-hilafe'ye gitmek için harekete geçtiğinde halife kendisine ferman gönderince Gazne'ye geri dönmüştür²⁷⁴.

Sultan Mahmûd, farklı rivayetlere göre iki sene boyunca kaynaklarda; sel veya su'il-kaniye olarak geçen ishal hastalığından dolayı 421\1030 senesinde Gazne'de vefat etmiştir. Ölümünden önceki dönemlerde sağlıklı gibi davranan Sultan hareket etmiş ve ata binmiştir. Hekimlerinin yasaklamasına rağmen Sultan Mahmûd onların isteklerini kabul etmemiştir. Rivayetlere göre ölmeden önce saltanatı sırasında topladığı mücevherler ve nadide eşyaları saray hazinesine aktarmıştır²⁷⁵. Sultan Mahmûd'un şahsi mallarını hazineye bağışlamasından onun Gazneli Devleti'nin bekasını düşündüğü ve korumaya çalıştığı anlaşılmaktadır.

Sultan Mahmûd vefat edince onun taraftarı olan ve kendilerine Mahmûdîyan adını veren bir grup Sultan Mahmûd'un oğlu Muhammed'e haber göndermişlerdir²⁷⁶. Sultan Gazneli Mahmûd'un vefatı üzerine Horasan Mes'ud'a tabi olmuştur. Babası Sultan Gazneli Mahmûd'un cenazesini ve defin işlemleri ile oğlu Mes'ud ilgilenmiştir²⁷⁷.

Fani hayatı sona eren Sultan Mahmûd ile Gazneli Devleti'nde gaza ve cihat anlayışı devlette yerleşmiştir²⁷⁸. Gazneli Mahmûd, yapmış olduğu fetihler ile Hindistan coğrafyasında hâkimiyet sağlamıştır. Gazneli Mahmûd, sultanlığı süresince Gazne şehri başta olmak üzere hâkimiyeti altında olan yerleri korumuş ve imar ettirmiştir. Gazneli Mahmûd, Gazneli Devleti'nin sınırlarını genişletmek ve devletin maddi-manevi kaynaklarını arttırmak için mücadele etmiştir. Gaza ve cihat anlayışı doğrultusunda Sultan Mahmûd, askeri ve siyasi sınırlarını genişletmeye çalışmıştır.

²⁷³ Mîrhând, 2018: 120.

²⁷⁴ Cûzcânî, 2015: 35

²⁷⁵ Mîrhând, 2017: 121-122.

²⁷⁶ İbn-i Esîr, 1986:398.

²⁷⁷ Nazmî-zâde Murtaza, 2014: 83-84.

²⁷⁸ Mîrhând, 2018: 118-122.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GAZNELİ MAHMÛD'UN İDARE ANLAYIŞI

3.1. Saray Teşkilatı

3.1.1. Saraydaki Yönetim Anlayışı ve Kut

Gazneli Devleti kurulduğu coğrafya ve devlet yapısı olarak imparatorluk düzeyindedir. Gazneli sultanları eski Türk devlet geleneği olarak bilinen siyasi gelenekleri devam ettirmişlerdir. Gazneli Devleti'nde İslam'ın güçlü bir etkisi de zaman içinde görülmeye başlamıştır. Gazneli Devleti'nde sultan mutlak bir şekilde otorite sahibidir. Gazneli Sultanları, kanun koyma, adli otorite ve yürütme otoritesi bakımından en üst noktada olup idam ve affetme yetkisine sahiptir²⁷⁹.

Gazneli Devleti'nde devlet “*hanedanın ortak malıdır*” anlayışı devam etmiştir. Gazneli hükümdarları siyasi ve askeri otoritelerini ilahi bir kuvvete de bağlayarak halk ve asker üzerinde mutlak güç sahibi olmuşlardır. Gazneli Sultan Mahmûd'un idare anlayışında, İslam öncesi gelenekten gelen kut anlayışı devam ettirilmiştir. Zaman içinde Gazneli Sultan Mahmûd kut anlayışını İslamiyet'in getirdiği devlet yönetimi anlayışı ile birleştirilmiştir. Kuta sahip olan yönetimin başına geçer ve taht kavgasına son verirdi.²⁸⁰

Gazneli Sultan Mahmûd eski Türk devlet geleneğini devam ettirmekle birlikte şer'i hukuk kurallarını da devlet idaresinde etkin kılmıştır. Gazneli Sultan Mahmûd şer'i hukuk kurallarına göre devleti yönetmiştir. Hükümdar “*Allah'ın yeryüzündeki gölgesi*” yani “*Zillullah fi'l ard*” unvanını taşırdı²⁸¹. Hükümdar için söylenen “*Semanın Oğlu*”, “*Tanrının Yeryüzündeki Gölgesi*” gibi ifadeler Gazneli Devleti'nde ilk olarak Sultan Mahmûd'un kullandığı unvanlardır²⁸².

Sultan Mahmûd dindar bir kişiliğe sahiptir. Böyle bir kişiliğe sahip olması onu fetih hareketlerine yöneltmiştir. Sultan Mahmut'un; “*İslam beldelerinde bizimle birlikte hareket eden ve hemfikir olan nice topluluk vardır. Bizler gaza niyetiyle diyarlara gitmekteyiz*”²⁸³ şeklinde kullandığı ifadelerle cihan hâkimiyeti anlayışının İslami gelenek ile birleştirdiği ve bu geleneği devam ettirdiğini açıkça göstermektedir. İslami gelenek ile birleşen yönetim anlayışını benimseyen Sultan Gazneli Mahmûd, Türk devlet töresi ile bu anlayışı sentezlemiştir.

²⁷⁹ Merçil, 2014:185.

²⁸⁰ Bedirhan, 2012: 168-169.

²⁸¹ Karaköse, 2012:143.

²⁸² Turan, 2017:116-117.

²⁸³ Reşidü'd-din Fazlullah, 2014: 54-55.

Gazneli Devleti'nde İslami gelenekler kadar Türk töresi de etkisini göstermekte idi. Gazneli Hükümdarları Türk kökenli gulamlardan müteşekkil olmaları hasebiyle siyasi otoriteyi kuta dayandırmaları hâkimiyetin halk üzerinde kolaylaşmasını sağlamıştır. Gazneli Devleti, Türk Hakanlığı'nda olduğu gibi tamamıyla Türk unsurlardan oluşmamaktaydı. İmparatorluk mahiyetinde bir devlet kimliği taşıyan, Gazneli Devleti'nde Sultan Mahmûd'un, hem Türk hem Hindu hem de Müslüman kesimden farklı unsurlara hitabını gerektirmekteydi²⁸⁴. Gazneli Devleti'ne bu durum yöneticilerin divanlar aracılığı ile merkezden taşraya doğru bir sistem içinde hareketini ve kutun hükümdarda yönetimin hâkimi olduğu düşüncesiyle halkın hükümdarına sadakatini geliştirmiştir.

Sebük Tegin, oğlu Mahmûd'a verdiği nasihatlerde; devletini yönetirken, Allah'tan korkması gerektiğini çünkü ancak korkan bir insanın hakkaniyetli karar vereceğini söylemiştir. Adaletli ve hakkaniyetli olur ise halkının da kendisine hürmet edeceğini ve böylelikle yöneticiliğinin uzun olacağını söylemiştir. Haksızlık ve zulümlere karşı halkı koruması gerektiğine vurgu yapmıştır. İyi bir yönetici iyi yoldan mal toplar, zulüm ve haksızlığı ise bertaraf eder demiştir. Adalet ve şariat yolundan çıkmaması gerektiğini söylemiştir. Memleket idaresinde gafil olunmaması gerektiği, tacirleri koruması içerde ve dışarıdan gelen herkesin güvenliğini sağlaması gerektiğini belirtmiştir. Hiç kimse için zulmü uygun görmemesi konusunda oğlunu uyarmıştır. Savaş içinde uzun uzun düşündükten sonra karar vermesini öğütlemiştir²⁸⁵.

Tanrı tarafından kut verilmiş olan hükümdarın ve onun soyundan gelenlerin devlet yönetiminde hâkim olduğuna da değinilmiştir²⁸⁶. Gazneli Devleti'nde dışarıdan getirilen ve karışık unsurların bulunduğu bir toplum yapısı vardır. Kut anlayışı toplum üzerinde hâkimiyet kurmayı kolaylaştırmıştır. Emir Sebük Tegin'de; akil, adil, yiğit, dindar, güzel sözlü, sözüne sadık, insanların malına tamah etmeyen, halka karşı müşfik ve insafli birisi olarak kayıtlara geçmiştir²⁸⁷. Sebük Tegin'in tutum ve davranışları, devlet yönetimindeki felsefesi Gazneli Devleti'nin genel siyasi politikasının belirlenmesinde de etkin rol oynamıştır.

Gazneli Mahmûd'un çok fazla etnik unsurun bir arada yaşadığı bir toplumsal yapıyı yönetmekte olduğunu belirtmiştik. Bu durum ise yöneticilerin farklı unsurlar karşısında yönetimde farklı politikalar geliştirmesine neden teşkil etmektedir. Gazne Devleti'nin sınırları Türk, Hint ve İran sınırlarına kadar dayanan etrafında büyük ve güçlü devletlerin olduğu bir coğrafya idi. Bu durumu Gazneli Sultan Mahmûd'u merkezi otoriteyi güçlü tutmaya

²⁸⁴ Mîrhând, 2017: 103.

²⁸⁵ Pendname, 1975: 230-235.

²⁸⁶ Adalıoğlu, 2017:382.

²⁸⁷ Cûzcanî, 2015: 29.

yöneltmekte idi²⁸⁸. Bu durum yöneticilerin fetihler esnasında dahi halkı gözetmesi ve koruması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Sultan Mahmûd'un Gazne Devleti'ni geliştirmek ve büyötmek için Pendname'de verilen nasihatlere sıkı sıkıya bağı olduğı görölmektedir²⁸⁹.

Sultan Mahmûd'un, başarılı sonuçlar elde edilen Hindistan Seferleri'nin de devletin imparatorluk haline gelmesinde etkisi bulunmaktadır. Gazneli Devleti'nde halk, Türkler, Araplar, Farslar ve Kuşanlar gibi farklı etnik kökenleri bir arada barındırmaktaydı. Gazneli Devleti'nin sınır genişliğı farklı ulusların Gazneli topraklarında yaşamasına zemin oluşturmuştur. Gazneli Devleti bünyesinde farklı etnik unsurlar Türk-İslam devlet geleneğı altında bir yönetime tabi tutulmuştur²⁹⁰.

Gazneli Sultan Mahmûd'un fetih hareketleri, İslamî gelenek içinde halkı koruyan ve ganimet ile zenginleşmesi destekleyen bir yol izlemiştir. Devlet yöneticileri fetihlerinden halkın da zenginleşmesini esas almıştır. Sebük Tegin döneminden itibaren Gazneli Devleti'nde yapılan fetih hareketlerinden elde edilen ganimetlerin halka dağıtılması ve ordu mensuplarının kazanılan ganimetlerden faydalanması esas alınmıştır²⁹¹. Böylelikle ordunun ve halkın devlete bağılılığı arttırılmaya çalışılmıştır.

Gazneli Sultan Mahmûd döneminde merkezi idare divanlar vasıtasıyla taşraya kadar indirilmiştir. Yönetimin taşrada da etkin olması için çaba harcanılmıştır. Bu durum Cûzcânî'de Sultan Mahmûd'un idareciliğini Allah tarafından kendisine lutfredilen bir yetenek olarak görmekte²⁹². Gazneli Devleti, imparatorluk şeklinde olan bir siyasi yapıya sahiptir. Çok uluslu olması devletin divanlar ile taşraya inmesinde etkili olmuştur. Gazneli Devleti yöneticileri de Türk Hakanlığı hükümdarları gibi kut anlayışına ve merkezi idareye büyük önem vermişlerdir²⁹³. Ancak Gazneli Devleti'nin etnik unsurlarının çok çeşitli olması divan teşkilatının daha çok İslamî hukuk kurallarına göre gelişmesini sağlamıştır.

Gazneli Devleti'nin etnik olarak farklı unsurları bünyesinde barındırıyor olması devletin merkezi bir hal almasında en önemli gerekçeler arasında sayılabilmektedir. Gazneli Sultan Mahmûd'un devlet anlayışında hükümdar halkı koruyup gözetmeli ve sorunlarına çare olmalıdır şeklinde idi²⁹⁴. Sultan Gazneli Mahmûd'un bu tutumu halkın kendine daha çok sadakat duymasını ve merkezi otoritenin taşraya kadar inmesini sağlamıştır.

Gazneli Sultan Mahmûd'a göre devlet; Türk töresi, İranî gelenekler ve İslamî gelenekler doğrultusunda şekillenen hatta tüm bu devlet anlayışlarının bir sentezi olarak

²⁸⁸ Turan, 2017: 306-307.

²⁸⁹ İbn'ül Azîmî, 2006: 166-167.

²⁹⁰ Bayur, 1987: 215-217.

²⁹¹ Mirhând, 2017: 45.

²⁹² Cûzcânî, 2015:34-35.

²⁹³ Mirhând, 2017: 46.

²⁹⁴ Pendname, 1975: 234.

görülebilir. Dönemin devlet anlayışına göre; hükümdarlar yönetme yetkisini doğrudan Tanrı'dan alması sebebiyle, yönetimde ilahi bir algının da olduğu bilinmektedir. Bu nedenle Gazneli Sultan Mahmûd'un idare anlayışını doğrudan İslamî geleneğe bağlamak doğru değildir. Gazneli Sultan Mahmûd döneminde, İslamiyet öncesi devlet gelenekleri de devam ettirmişlerdir. Gazneli Devleti bozkırda kurulmuş bir devlet değildir. Sosyal durum, idari, iktisadi ve askeri yönden yeni devlet kurdukları bölgede kültürün şartları gereğince farklı siyasi yapılara bürünmüşlerdir²⁹⁵.

Sultan Gazneli Mahmûd, Türk-İslam düşüncesi dâhilinde bir devlet olarak Gazneli Devleti'nin kurulduğu coğrafyanın kültür ve bölge şartlarına göre şekillenmiştir. İslam dinini güçlü etkisi altında Arapça ve Farsça dilleri konuşulmaya ve yazı dilinde kullanılmaya başlanılmıştır. Bu süreçte Türk yöneticiler İslamî unvanlar ve lakaplar almışlardır. Gazneli Devleti, diğer Türk-İslam devletleri gibi rahat bir geçiş evresi yaşamamıştır. Gazneli Devleti'nin bünyesindeki etnik unsurların çeşitliliği, Gazneli Sultan Mahmûd'un otoritesini dine bağlamasında güçlü bir gerekçe olmuştur²⁹⁶. Gazneliler, devletin merkezinde toplumu bir arada tutmayı hedeflemişlerdir.

3.1.2. Saraylar

Gazneliler, Türk-İslam geleneğinin en önemli merkezi idare yeri olan saraylar için *Saray-ı Adnanî* ve *Saray-ı Muhammedî* isimlerini kullanmışlardır²⁹⁷. Gazneli Sarayları, devletin idare edildiği ve hükümdarın yaşadığı merkezlerdir. Nizamülmülk, Gazne payitahtı için "*Gazneny*" tabirini kullanmıştır. Gazneli Devleti'nin asıl yöneticisi olan Sultan Gazne sarayında ikamet etmiştir. Saray Gazneli Devleti'nde hükümdarın maddi alametleri arasındadır. Gazne'de yapılmış olan sarayların gösterişi hükümdarı ve devleti güçlü göstermesi bakımından önemsenmiştir²⁹⁸.

Gazne, Belh ve Büst gibi şehirlerde büyük saraylar olduğu gibi *Abdu'l-A'lâ* adıyla inşa edilmiş olan köşkler de Gazneli Devleti'nin önemli merkezleri sayılmıştır. Saray hükümdarın yalnızca ikamet ettiği bir yer olmaktan ziyade devlet işlerinin yürütüldüğü bir merkez olarak görülmekteydi. Gazneliler saray için; *dergâh*, *Dergâh-ı Âli* ve *hazret* tabirlerini de kullanmışlardır. Dergâh, mekândan ziyade sultanın bizzat bulunduğu yer ve sultanın huzurunu kastetmek için kullanılmıştır. Çağdaşı devletler gibi Gazneliler için de saraylar otorite ve

²⁹⁵ Turan, 2017:115.

²⁹⁶ Nuhoğlu, 1995: 46-47.

²⁹⁷ Beyhâkî, 2019: 47-217.

²⁹⁸ Nizâmü'l- Mülk, 2016:196.

düzenin merkezi olmuştur. Gazneli Devleti'nin işleyen mekanizmalarının asıl idarecisi de hükümdar olmuştur²⁹⁹.

3.1.3. Sultanın Unvan ve Alametleri

Gazneliler'de hükümdar, sultan unvanı ile tanınmaktadır. Devletin idaresinin merkezinde Gazneli Hükümdarları bulunmaktadır. Gazneli hükümdarları, sadece bir sembol değildir. Devletin işlemesi, idari, askeri ve adlî makamların görevlerini yerine getirmesinde etkili bir güç olmuşlardır. Gazneli Hükümdarları çağdaşları gibi geniş yetkiler ile devlet işlerini yürütürlerdi³⁰⁰.

Sultanın ağzından çıkan bir söz kanun niteliğinde idi. Gazneli hükümdarları hâkimiyeti altındaki toprakların ve üzerinde yaşayan halkın sahibi durumunda idi. Bu nedenle Sultan halk üzerinde tasarruf hakkına sahip idi. Ancak hükümdarların halk nazarında kabul edilmesi ve itaat görmesi için bazı alametleri taşıyor olması gerekmektedir. Çağdaşı olan Türk-İslam devletlerinde olduğu gibi Gazneliler'de de hükümdarların maddi ve manevi bazı alametleri taşıyor olması gerekmektedir. Manevi alametlerin başında hükümdarın taşıdığı unvan ve lakaplar gelmektedir³⁰¹.

Gazneli Hükümdarlar'ının Abbasi Halifesi tarafından verilen İslamî unvanlara sahip olmaları meşruiyetleri için gerekliydi. İslam toprakları üzerinde de hâkimiyeti olan sultanın unvanları merkezi ve taşra idaresinde önemli bir alamettir. Sultan Mahmûd, Abbasi Halifesi tarafında tevcih edilen *Kaîm bi-emrillah*³⁰², *Sultânü'l-Azam*³⁰³, *sultânü'l-buzurg*³⁰⁴ ve *sultânü'l-muazzam*³⁰⁵ gibi unvanlar taşımıştır. Sultan unvanının Gazneli Devleti'nde resmi olarak Sultan Mahmûd tarafından kullanıldığı kaynaklarda doğrulanmaktadır. İbnü'l-Esir, Gazneli Mahmûd'un, Abbasi Halifesi Kadir'den Sultan unvanını aldığını belirtmiştir. Sultan unvanının Gazneli Mahmûd için siyasi iktidardan şahsi bir unvan haline gelmesinde zaman içinde kazandığı siyasi ve askeri başarılar ile gelişmiştir³⁰⁶.

²⁹⁹ Nuhoglu, 1995: 97.

³⁰⁰ Palabıyık, 2002: 79-80.

³⁰¹ Nuhoglu, 1995: 55.

³⁰² Abbasi Halifesi tarafından sultanlara verilen doğunun ve batının sultanı anlamına gelen unvandır. Detaylı Bligi için bkz. Özaydın, 2004:210.

³⁰³ En büyük sultan anlamına gelen unvandır. Sultan Gazneli Mahmûd gibi Selçuklu sultanlarının da kullandığı bir unvandır. Detaylı Bilgi için bkz. A.Sevim-E. Merçil, 2014: 260.

³⁰⁴ Bozorg ya da büzürg şeklinde ifade olunan unvan, büyük kocaman kuvvetli anlamında Sultan Gazneli Mahmûd'un sıfatlarından biridir. Bknz. Palabıyık, 2002: 48.

³⁰⁵ En büyük sultan anlamına gelen unvanlardan biridir. Abbasi Halifesi tarafından Sultan Gazneli Mahmûd'a verilmiş bir unvandır. bkz. Özaydın, 2009: 386.

³⁰⁶ İbn-i Esir, 1986: 140-145.

Sultan Gazneli Mahmûd, Eski İran Hükümdarlar'ının ve Büveyhî Hükümdarları'nın kullandığı *Şahinşah*³⁰⁷ unvanını da kullanmıştır. Şairler tarafından kullanılan şahinşah unvanı, Sultan Mahmûd için idari bir kimlikten ziyade makamının yüceliğini göstermesi için kullanılmıştır. Sultan Mahmûd'un babası Sebük Tegin'in unvanları olan, *Mu 'in el- devle*³⁰⁸ ve *Nasr el-Devle* unvanlarını da taşıdığı bilinmektedir. Bu unvanların yanı sıra Sultan Mahmûd, *Yemînu'd-Devle*, *Emîn el-Mille*,³⁰⁹ *Nizâm el-Din* ve *Kahf al-İslam ve 'l-Müslimîn*³¹⁰ unvanlarını da taşımaktaydı.

Sultan Mahmûd'a IX. Hint Seferi'nden (405\1014) muzaffer olarak dönmesinden sonra, Abbasi Halifesi el-Kadir tarafından kendisine *Nizâmü'd-Devle*³¹¹ unvanı verilmiştir. Sultan Mahmûd'un bir diğer gaza faaliyeti olan Sümenat Seferi'ni (417\1026) başarıyla tamamlamasının İslam Dünyası'nda yarattığı büyük sevinçten sonra Abbasi Halifesi terbi ve takdirlerin bir nişanesi olarak Sultan Mahmûd'a, İslam ve devletinin sığınağı anlamında *Kahf al- İslam ve 'l-Müslimîn*³¹² unvanını vermiştir³¹³. Sultan Mahmûd, devrin şairleri tarafından övülmüş ve şöhreti İslam Dünyası'nda yankılanmıştır. Gazneli Sultanları Türk-İslam devlet geleneğinin kendilerine bahşettiği unvanlar kadar gaza ve cihatlar ile kazandıkları zaferlerden pek çok unvana sahip olmuşlardır³¹⁴.

Gazneli devletinde hükümdarların taşıdıkları unvanlar kadar tahta çıkışları da görkemli törenler ile yapılmıştır. Çağdaş Türk-İslam devletlerinde olduğu gibi çeşitli hâkimiyet alametleri ve tahtta çıkma merasimleri yapılmakta idi. Gazneliler'de şehzadenin tahta çıkması cülûs töreni ile gerçekleşirdi. Cülûs,³¹⁵ şehzadenin tahta çıkması esnasında uygulanan merasimdir. Gazneliler için Sultan'ın tahta çıkması çok önemli bir hadisedir.

Yeni sultanın tahta oturuşu muhteşem törenle ile kutlanırken bir taraftan da ölen Sultan için yas tutulur ve cenaze töreni düzenlenirdi. Beyhakî, Gazneli Sultanları'nın tahta çıkışları ile ilgili şu malumatları vermektedir. Gazneli Devlet'inde tahtta mevcut durumdaki sultan vefat ettiğinde devlet erkânı ve ordu tahta çıkacak olan şehzadelere haber göndererek babaları olan sultanın öldüğünü ve tahtın varisinin tahta çıkması gerektiğini bildiren ulaklar

³⁰⁷ Beyhâkî, 2019: 35.

³⁰⁸ Sultan Gazneli Mahmûd'un kullandığı kullara ve nimet veren anlamına gelen unvandır. Bknz. Nuhoğlu, 1995: 59.

³⁰⁹ Sultan Gazneli Mahmûd'a Abbasi halifesi tarafından devletin ve dinin koruyucusu anlamında verildiği unvandır. Unvanın Sultan Gazneli Mahmûd'a verilmesi için bknz. Mîrhând, 2017: 38

³¹⁰ Nuhoğlu, 1995: 57-58.

³¹¹ Devleti düzenleyen nizama katan anlamına gelen unvan Sultan Gazneli Mahmûd'a Abbasi Halifesi tarafından verilmiştir. Bknz. Nuhoğlu, 1995: 57-60.

³¹² İslam dininin ve İslam devletinin sığınağı olarak bilinen Sultan Gazneli Mahmûd'un unvanıdır. Detaylı bilgi için bknz. Bayur, 1987: 177-178.

³¹³ Bayur, 1987: 178.

³¹⁴ Merçil, 1989: 27.

³¹⁵ Sözlük anlamı oturmaktır. Şehzadelerin saltanat hayatlarına başlamaları ndan önce tahta hâkim olduklarını ve hükümdarlıklarının başladığını göstermek için yapılan merasimdir. Bknz. Özcan, 1993: 108-110.

gönderirlerdi. Gazneli Devleti'nde tahta çıkma belli kurallara bağlı şekilde işlememekteydi. Tahta çıkabilmenin yolunun askeri güce dayalı olması Gazneli şehzadelerinin ordu ile ilişkilerinin iyi olmasına bağlıydı. Orduyu kendisine bağlı kılan şehzade tahtın da hâkimi olabiliyordu³¹⁶.

Şehzadeler, askerlerin kendilerini desteklemeleri için yüklü miktarlarda altın ya da para dağıtılarak orduyu kendisine bağlayabilmekteydi. Babası Sebük Tegin'in vefatından sonra tahta çıkan Sultan Mahmûd'un tahta çıkma töreni öncesinde yaşanan bir olay Nizamülmülk'te şöyle geçmektedir:

Babası Sebük Tegin'in vefatından sonra sabah erkenden has odasında namaz seccadesinin üzerine oturmuş namaz kılmış, önüne ayna ve tarak koymuş, ayetler okuyor ve dua ediyordu. Bu esnada veziri Şemsü'l-Küfât Ahmed b. Hasan odanın kapısından içeri girdi ve saygı ile hizmet gösterdi. Mahmûd namaz surelerini okuyordu. Başını ile oturmasını işaret etti. Veziri sultanın önüne oturdu. Mahmûd, dua okumayı bitirince, kaftanını giydi, külahını başına koydu ve çizmesini ayağına geçirdi. Aynayı yüzüne tutan Sultan kendi yüzüne gülümsedi ve vezirine yüzünün güzel olmaması halkın beni sevmemesine neden olacaktır. Halk padişah âdetince güzel yüzlü olanı sever deyince veziri halkın kendisini sevmesi için iş yapılması gerektiğini böylece halkın kadın erkek kendisini sevip saygı duyacağını söylemiştir³¹⁷.

Böylelikle cülûs merasimine giden Sultan Mahmûd, sarayın büyük salonunda cülûs merasimini gerçekleştirmiştir. Bu merasim esnasında tahta oturan Sultan Mahmûd, huzura kabulleri gerçekleştirmiştir. Huzura kabul için gelenler arasında saray mensupları, devrin ileri gelenleri, kadılar, fakihler, âlimler sivil ve askerî erkânı gelip yeni sultana ölen sultan için taziyelerini sunmuşlardır. Saraya gelen herkes yeni sultana biatlerini bildirmişlerdir. Sultanın cülûs gününde halkın istekleri dinlenir, zindan kapıları açılarak mahkûmlar serbest bırakılırdı. Şehirler, saraylar, bahçeler süslenirdi. Bugün şairler şiir okurlar, fakirlere sadaka dağıtılır, kurbanlar kesilir, Kur'an'lar okunur ve Sultana saçılar saçılırdı³¹⁸. Sultan Mahmûd tahta çıktığında babasının hazine ve definelerinden rızık ve maaş olarak ordunun sınıflarına dağıtmıştır³¹⁹. Gazneli Mahmûd' da devrin diğer hükümdarlarının uyguladığı merasimleri yerine getirerek tahta çıkmıştır.

Bağdat'taki Halife'ye elçi göndererek sultanlığını ilan etmiştir. Münasebette olduğu Türk Hakanlığı ve vassal devletlere de elçiler göndererek sultanlığının tanınması için girişimlerde bulunmuştur³²⁰. Sultan Mahmûd'un bu girişimleri sultanlığının meşruiyetini

³¹⁶ Beyhakî, 2019: 11.

³¹⁷ Nizamülmülk, 2016: 40-41.

³¹⁸ Mîrhând, 2017: 45. Türk-İslam devletlerinde hükümdar değişikliklerinde tahta yeni çıkan hükümdarın askeri ve halkı memnun etmek ve gönlünün geniş olduğunu göstermek amacıyla yapılan bürokratik bir uygulamadır. Palabıyık, 2002: 145.

³¹⁹ Mîrhând, 2017: 46.

³²⁰ Köymen, 1966: 70.

göstermek için önemliydi. Civar illerdeki hükümdarlara elçilerin gönderilmesindeki bir diğer maksat ise önceki sultan ile yapılmış olan ahidlerin pekiştirilmesi ve tazelenmesi, vassalları haberdar etmesindeki maksadı ise fırsattan istifade edip bağımsızlık ilan etmelerinin önünü alabilmek içindir. Sultan Mahmûd, meşruiyetini sağlayabilmek için elçiler göndermekle birlikte bu dönemde hâkimiyet alametlerini de taşımaya başlamıştır³²¹.

Dönemin hâkimiyet alametlerinin başında Sultan Mahmûd ve dönemin halifesi için okunan hutbe gelmekteydi. Hutbe hükümdarın manevi alametlerinden biridir. Hükümdar olmanın tezahürü hutbe okutmaktır. İslam Devletleri'nde meşruiyetin şartı olarak görülen hutbe, hükümdarın hâkim olduğu sınırlar içindeki camilerde Cuma Namazı esnasında hükümdarın adının, unvanın ve lakabının minberde zikredilmesidir. Gazneli Devleti'nde hutbe ilk Sebük Tegin Sistân'a hâkim olduğunda Sebük Tegin adına okunmuştur³²².

Gazneli Mahmûd, adına ise hutbe, Horasan'a hâkim olduğunda okunmuştur³²³. Sultan Mahmûd, Horasan'ı muhaliflerden temizlediğinde Gazneli Devleti'nin kösü³²⁴ burada çalınmıştır³²⁵. Horasan etrafındaki küçük hükümdarlıklar da Sultan Mahmûd'a biat ederek minberlerinde Sultan Mahmûd adına hutbe okutmuşlardır³²⁶. Sultan Mahmûd adına hutbe okutanlardan biri olan Ziyârî Menûçehr (403-1012/420-1029), Sultan Mahmûd adına hutbe okutmakla birlikte, Sultan Mahmûd adına sikke de kestirmiştir. Sultanın isteği üzerine tırazda sultanın adı geçmiştir. Sultan Mahmûd, Büveyhî Seyyide Hatun'a da elçi göndererek sikkelerin adına kesilmesini, yıllık haraç vermesini ve hutbenin kendi adına okunmasını istemiştir³²⁷.

Hâkimiyeti gittikçe genişleyen Sultan Mahmûd yönünü Harezm'e döndüğünde Harezmşah Ebu'l Abbas Me'mun b. Me'mun, Sultan Mahmûd'un kendisini hedef aldığını anlayarak sultana bağlılığını bildirmiş ve Onun adına hutbe okutmayı istemiştir. Ancak Me'mun'un devlet erkânı bu duruma karşı çıkarak hutbeyi okutmamıştır. Durumu haber alan Sultan Mahmûd, Harezm üzerine sefere çıkarak Harezm ve Gürgenç dışındaki bütün şehirlerde hutbeyi Sultan Mahmûd adına değiştirmiştir. Harezm Hâkimi Me'mun kendi devlet adamları tarafından öldürülünce Sultan Mahmûd durumu bahane ederek şehri ele geçirmiştir³²⁸. Böylelikle Harezm'de de Gazneli Mahmûd adına hutbe okunmuştur.

³²¹ Nuhoglu, 1995: 128.

³²² Tarih-i Sistân, 2018:298-299.

³²³ Palabıyık, 2002: 135-136.

³²⁴ Farsça kûs, vurma, dövme anlamına gelen Türkçe' de küvürg olarak geçen davul benzeri açlgı aletitidir. Köşler hükümdarların alametleri arasındadır ve ordunun yönlendirilmesinde etkilidir. Bknz. Kaşgarlı Mahmûd, 2005:337; Sanal, 2002:270-272.

³²⁵ Mirhând, 2017: 51-52.

³²⁶ Kazvinî, 2018: 280.

³²⁷ İbnü'l-Esir, 1986:239.

³²⁸ Mirhând, 2017: 94-95.

Sultan Mahmûd'un hâkimiyet sembollerinden diğeri ise hil'at³²⁹ ve tırazdır³³⁰. Hil'at, halife tarafından bir hükümdarı taltif etmek için gönderilen hâkimiyet alametidir. Hil'at, üzerine hükümdarın adı, lakapları işlenmiş olan tıraz adı verilen şerit halindeki kumaşlar ile süslenmiş elbisedir³³¹. Horasan ülkesinin fethinden sonra Abbasi Halifesi el-Kadir, Sultan Mahmûd'a daha önce hiçbir halifenin hiçbir hükümdara göndermediği kıymetli hil'atını ve tırazını göndererek Sultan Mahmûd'un hâkimiyetini desteklemiştir³³².

Gazneli Devleti'nde hükümdarlığın bir diğeri taht, taç ve yüzüktür. Taht, sultanın oturması için dikilmiş muntazam ağaçlar veya yapılmış koltuklardır. Gazneli Sultanları'nın tahtları halk ve devlet erkânı ile aynı seviyede olmaması için yüksekçe bir yere koyulmuştur. Sultan Mahmûd'un VI. Hint Seferinden sonra ganimet olarak aldığı tahta oturduğu bilinmektedir³³³.

Taç ise Gazneli Sultanları'nın maddi alametlerinden bir diğeridir. Gazne hükümdarları bütün resmi merasimlerde taç takmışlardır. Gazneli Sultanları'nın kıymetli taşlar, kırmızı altın ve gümüş ile süslenmiş parlak taçları bulunmaktaydı³³⁴. Taçların bazıları hükümdarların emri ile yapılırken bazıları da Halifeler tarafından gönderilmiştir. Gazneli hükümdarları hâkimiyet alameti olarak yüzük de takmaktaydılar. Yüzükler aynı zamanda mühür olarak da kullanılmıştır³³⁵. Bu yüzüklere “*hatm*” denilmektedir³³⁶. Gazneli Sultanları'nın yüzüklerinde isimleri yazılmıştır. Sultan Mahmûd da hâkimiyet alameti olarak yüzük takmıştır.

Gazneli Devleti'nde bayrak ve sancaklar için alem tabiri kullanılmıştır³³⁷. Alem, alamet, liva ve ra'yet şeklinde belirtilen bayrak; hükümdarlar, şehzadeler, vali ve tabi devletlerin bayrakları için kullanılmaktaydı. Gazneli hükümdarlarının kendilerine ait resmi bayrakları bulunmaktaydı. Her bayrağın üzerinde ise farklı işlemler mevcuttur. Askeri kıtaların bayraklarında hususi alametler ve şekiller bulunmaktadır. Saray kölelerinden oluşan kıtaların bayraklarında ise aslan alameti (alamet-i şîr) vardır. Askeri kıtaların alametleri savaş meydanlarında askerlerin ayrımı açısından da önem arz etmiştir³³⁸.

Gazneli Devleti'nde sultanlara ait olan bayraklarda isim ve unvanların yazılı olduğu düşünülmektedir. Gazne Hükümdarlığı'na ait siyah renkli olan bayrakların hâkimiyeti ifade

³²⁹ Abbasi Halifesi tarafından Sultanı taltif etmek için gönderilen kaftana verilen isimdir. Detaylı Bilgi için bkz: Şeker, 1998: 20-25.

³³⁰ Abbasi Halifesi tarafından Sultan Gazneli Mahmûd'a gönderilen üzerine şerit kumaşlar halinde ayetlerin işlendiği kumaşlardır. Detaylı bilgi için bkz: Bozkurt, 2012: 112-114.

³³¹ Köprülü, 1987: 483-484.

³³² Mirhând, 2017: 52-53.

³³³ Palabıyık, 2002: 168-169.

³³⁴ Mirhand, 2017: 164.

³³⁵ Nuhoglu, 1995: 84.

³³⁶ Palabıyık, 2002: 175.

³³⁷ Mirhand, 2017: 70.

³³⁸ Nuhoglu, 1995: 90-91.

ettiğini söylemek mümkündür. Hz. Peygamber döneminde alamet rengi olarak kullanılan siyah Abbasilerden Gazneliler'e intikal etmiştir. Gazneli Hükümdarları siyah rengi tercih etmelerinin sebebi eski Türklerde görülen bir hâkimiyet rengi olmasıyla birlikte kendilerini Abbasiler'in meşru mümessili olarak görmeleriyle açıklanabilir³³⁹. Hükümdarın konakladığı otağlarda bayrağın bulunduğu yer ordunun merkezi kabul edilmiştir³⁴⁰. Gaznelilerde de bayrağın düşman kuvvetleri tarafından ele geçirilmesi yenilgi sebebi olarak kabul edilmiştir.

Gazneli bayraklarında ay ve hümâ³⁴¹ şekillerinin bulunduğu bilinmektedir. Bu şekillerin bayrağın üzerine sırma ile işlenmiş şekiller mi yoksa direğin tepesine konulmuş olan semboller mi oldukları hakkında bir malumatımız yoktur. Gazneli Devleti'nin yeşil zemin üzerine sol üst köşede bir hilal ve ortasında tavus kuşu motifi olan bayrağının yeşil kısmının İslamiyeti ve doğuyu simgelediği hilalin ise hem Türklüğe hem de İslamiyet'e bir atıf olduğu düşünülmektedir. Bayrakta dikkat çeken olgu olan tavus kuşunun saltanatı simgelediği ve devletin gücünü gösterdiği düşünülmektedir. Sultan Gazneli Mahmûd, Hz. Muhammed'in İslam Devleti'nin bayrağında siyah rengi kullanmasından ve Abbasiler ile olan ilişkileri neticesinde sancaklarda siyah rengi de kullanmıştır³⁴². Siyah renk aynı zamanda Gazneli Devleti için bir resmiyet göstergesidir³⁴³. Bu durum siyah rengin çetr ve sancaklarda kullanılmasına neden olmuştur.

Çetr³⁴⁴, külah³⁴⁵ ve hil'at gibi hâkimiyet alametlerini siyah olması Sultan Mahmûd ve oğulları döneminde siyah rengin kullanılmaya devam edilmesi siyahın Gazneliler'e ait resmî bir renk olduğunu düşündürmektedir³⁴⁶. Sultanın başının üzerinde tutulan gölgelik ya da şemsiye olarak tarif edilen çetr³⁴⁷ sultanın maddi alametleri arasındandır. Sebük Tegin Gazne emirliği sırasında kırmızı çetr kullanmıştır³⁴⁸. Türk Hakanlığı ile aynı rengi kullanmalarından dolayı Sultan Mahmûd döneminde çetr siyah renge çevrilmiştir. Çetr özellikle savaş esnasında büyük bir önem taşımaktaydı³⁴⁹. Hükümdarın konumu ve ordunun başında olduğu genellikle çetrin taşınmasından anlaşılmıştır.

³³⁹ Köprülü, 1979: 406.

³⁴⁰ Nuhoğlu, 1995: 91-93.

³⁴¹ Anadolu Türkçesi'nde Huma Farsça'da hümâ'hümây şeklinde söylenen İslamiyet öncesi Türk inançlarında yer alan hayat ağacı ve hayat suyunun yanında önemli bir motiftir. Bknz. Kurnaz, 1998: 478.

³⁴² Genç, 1997: 1103.

³⁴³ Küçük, 2010: 197.

³⁴⁴ Şemsiye, çadır anlamına gelmektedir. Hükümdar sefere çıktığında ya da alayla bir yere giderken başı üzerinde tutulan hâkimiyet alametidir. Atlas veya altın sırmalı kadifeden yalpan tepesinde altın top adı verilen bir alem bulunan hâkimiyet alameti. Bknz. Taneri: 1993: 293.

³⁴⁵ Dervişlerin ve hükümdarların kullandığı bir hâkimiyet alametidir. Bknz. Bozkurt, 2010: 362-363.

³⁴⁶ Palabıyık, 2002: 155-156.

³⁴⁷ Genç, 2002: 93.

³⁴⁸ Mirhând, 2017: 29-30.

³⁴⁹ Mirhând, 2017: 30

Sultan Mahmûd'un hâkimiyet alametleri arasında Eski Türk geleneklerinden biri olan çadır da bulunmaktadır. Sarayda yaşayan Sultan, seferler, savaşlar ve süreklilik avlarında çadırlarda konaklamıştır. Gaznelilerde saltanat çadırı *sera-perde* ya da *saray-ı perde*, *hârgah*, *hayme*, *hayme-i bozorg* olarak ifade edilmiştir³⁵⁰. Çadırlar uzunluğu otuz gez³⁵¹, eni ise on beş gezdur. Kurulup bozulmalarının kolaylığından ötürü enli tahtaların yan yana getirilerek sağlam bir şekilde bağlanmasıyla çadır kurulabilinmekteydi. Sultan Mahmûd'un çadırı da dönemin anlayışı doğrultusunda hâkimiyet alameti olan siyah ve kırmızı renkleri taşımıştır³⁵². Diğer Türk devletlerinde olduğu gibi çadırın kurulması Gazneli Devleti için de sefer yapılacağı ya da gaza faaliyetinde bulunulacağına alameti kabul edilmektedir.

Sultan Mahmûd'un hâkimiyet alametlerinden olan bayrak Beyhakî'de '*alam*, '*alamet*, *liva* ve *ra'yet* olarak geçmiştir. Sultanların bayrakları *Ra'yat-ı Âli* ve *Ra'yat-ı Mansûr* olarak zikredilmiştir. Hükümdara ait resmi bayraklar olduğu gibi valiler ve şehzadeler, kumandanlar ve bağlı devletlerin de bayrakları da mevcuttur. Askeri kıtaların bayraklarında hususi alametler taşıdığı bilinmektedir. Kaynaklarda geçen bilgilere dayanarak Gazneli Hükümdarları'nın bayraklarının siyah renkli olduğunu söylemek mümkündür³⁵³.

Siyah rengin Hz. Peygamber döneminde hâkimiyet alameti olarak görülmesi ve kullanılmasının bu anlayışta etkisi büyüktür. Emir ve valilerin siyah renkte bayrak taşımaları ise isyan alameti sayılmıştır. Bayrağın bir savaş esnasında kale burcuna çekilmesi zafer kazanıldığını göstermekte iken bayrağın düşman eline geçmesi yenilgi olarak algılandığından ordunun dağılmasına neden oluyordu³⁵⁴.

Sikke kestirmek ise Gazneli Devleti'nde hem manevi hem de maddi bir hâkimiyet sembolü olarak kabul edilmiştir. Tahta çıkan her hükümdarın ilk işlerinden biri sikke kestirmektir. Para basmak devletin bağımsız olduğunun anlaşılması için önemli bir unsurdur. Tahta çıkan hükümdar adının, unvanının ve lakaplarının üzerinde yazılı olduğu paralar bastırmıştır³⁵⁵. Vassal olan hükümdarlara da sikke kesmeler için müsaade verilmiş ise önce halifenin sonra hükümdarın adları, unvanları ve lakaplarını yazmaları zorunlu kılınmıştır. Eğer hükümdar tarafından kendilerine izin verilmiş ise kendi isimleri ve unvanlarını da sikkelere yazdırabiliyorlardı³⁵⁶.

³⁵⁰ Nuhoglu, 1995: 99.

³⁵¹ Farsça, yer ölçmeye yarayan düğümlü ip yapı işlerinde kullanılan çekülün adıdır. Bknz. Türkçe Sözlük, 2005: 757.

³⁵² Mirhând, 2017: 72-73.

³⁵³ Palabıyık, 2002: 156-157.

³⁵⁴ Nuhoglu, 1995: 93.

³⁵⁵ Genç, 2002: 141. Ek. I.

³⁵⁶ Köymen, 1966: 15. Ek. II- Ek: III.

Sikkeler altın, gümüş ve bakır üzerine, damga ya da nakış basmak suretiyle hazırlanmıştır. Sikkeler çoğunluklar demir bir kalıp ile maden üzerine basılan damga ve şekiller ile darp edilmiştir³⁵⁷. Bu şekilde kesilen paralar için *meskûk* kavramı kullanılmıştır. Gazneliler’de para basılan yere darbhâne (dârü’-d-darb) adı verilmiştir. Darbhâne devletin kontrolü altındadır. Darphâneler, çoğunlukla başkentte inşa edilmiştir. Gazneli Mahmûd döneminin sikkelerin üzerinde yıldız, ay ve boğa figürleri bulunmaktadır. Sultan Mahmûd Hindistan Seferleri esnasında ganimet olarak ele geçirdiği altın putları eriterek para bastırdığı bilinmektedir³⁵⁸.

Gazneli Hükümdarları ve Emirleri 385\995 yılına kadar bastırdıkları sikkelerde Sâmanî Emiri II. Nuh b. Mansur’un adını sikkelere basmışlardır. Sikkeler sultanların unvanlarının yanında devirleri, tarihleri ve sanatları hakkında da önemli bilgiler vermektedir. Sultan Gazneli Mahmûd’un “*seyfû’-d-devle*” unvanıyla Nişabur’da kestirdiği sikkelerin ön yüzünde Sâmanî hükümdarı Nuh b. Mansûr’un arka yüzünde ise Sultan Mahmûd’un isimleri yazılmıştır. Bu sikkelerde köşegen olarak yerleştirilmiş bir kılıç da mevcuttur³⁵⁹.

Sultan Mahmûd dönemine ait 60 adet sikkenin 13 tanesi altın, 43 tanesi gümüş ve 4 tanesi de bakır olarak kesilmiştir. Bu sikkelerin üzerinde Sultan Mahmûd’un adı, unvanı ve lakapları bulunmaktadır. Nişabur sikkerinde *el-Kadir Billâh ve el emîru’s Seyyid (Sind) Yeminü’-d-devle* Herat sikkelerinde ise *Emînu’l-Mille-Ebû’l Kasım Veliyyu Emîri’l mille* unvanları yer almıştır³⁶⁰.

Gaznelilerde sultanın hâkimiyet alametlerinden bir diğeri de namaz vakitlerinde dövdürülen nevbettir. Nevbet askeri mızıkanın esas unsuru olan davul ile mızıka takımının icra ettiği hususi müziktir. Eski Türklerde de görülen davul çaldırmak Gazneliler ve çağdaşı devletlerde de var olan bir gelenektir³⁶¹. Gazneli sultanının sarayının kapısında ya da çadırının önünde ekseriyetle namaz vakitlerinde davul çalınmıştır. Gazneli Devleti’nde ve bağlı olan devletlerde beş namaz vaktinde nevbet çaldırmışlardır³⁶².

Kösler, davullar, borazanlar, borular ve kavallar ihtiva eden nakkâre-hane³⁶³, adı verilen bir kurum namaz vakitlerinde birçok fasıldan oluşan nevbetler dövdürmüştür³⁶⁴. Gazneliler’de nevbet³⁶⁵; kös³⁶⁶, bûk³⁶⁷, tabl³⁶⁸, dehl³⁶⁹ ve kâse³⁷⁰ pil gibi çalgılardan

³⁵⁷ Nuhoglu, 1995: 69-70. Ek. IV-V- VII.

³⁵⁸ Palabıyık, 2002: 129

³⁵⁹ Nuhoglu, 1995: 70.

³⁶⁰ Palabıyık, 2002: 132-133.

³⁶¹ Genç, 2002: 96.

³⁶² Nuhoglu, 1995: 86.

³⁶³ XIX. Yüzyıla kadar Türk-İslam devletlerinin teşkilatlarında yer alan bando takımlarına verilen addır. Bknz. Özcan, 2003:545.

³⁶⁴ Palabıyık, 2002: 170-171.

³⁶⁵ Namaz vakitlerinde çalınan davuldur. Hükümdarın alametleri arasındadır. Bknz. Kaşgarlı Mahmûd, 2005: 588

oluşturmuştur. Nevbetin, namaz vakitlerinde, savaş alanlarında, karşılama ve uğurlama törenlerinde ve elçi kabullerinde çalındığı bilinmektedir³⁷¹. Gazneli Devleti'nde Müslüman-Türk geleneği olan nevbet çalınmaya devam edilmiştir. Hükümdarın atının örtüsü olarak bilinen gâşiye³⁷² de hâkimiyet alametidir. Gaznelilerde gâşiye ilmiye sınıfı tarafından kullanılmıştır³⁷³. Sultan Mahmûd, Nişabur'da süslü ve gâşiyeli bir ata binmiştir³⁷⁴. Gâşiye Sultan Gazneli Mahmûd tarafından hâkimiyet alameti olarak görülmüş ve kullanılmıştır.

Gazneli Devleti'nde tahta hâkim olacak şehzadeler için saraylarda şehzade okulları kurulmuştur. Şehzadeler için öğretici ve terbiye edici hocalar olan atabeyler tahsis edilmiştir. Gazneli Devleti'nde şehzadeler vilayetlerde valilik yaparak yöneticiliği öğreniyorlardı. Bu bağlamda Sultan Mahmûd'un şehzadelik yıllarında Horasan ordularının başında kumandanlık yapmıştır³⁷⁵. Gazneli Devleti'nde hükümdar olabilmek için bazı niteliklere sahip olması gerekiyordu. Bu özelliklerden ilki hükümdarın akıllı ve bilgili olmasıdır.

Sultan Mahmûd, saltanatı döneminde uyguladığı bütün idari taktikleri babası Sebük Tegin'den öğrenmiştir. Sultan Mahmûd, tarihten ders çıkarmasını bilen, devlet adamlığı süresince hataları en aza indirmeye çalışan kişiliği ile tanınmıştır. Babası Sebük Tegin'in kendisine verdiği öğütlere sadık bir idareci olmuştur. Sultan Mahmûd siyasi hayatında hiçbir işte ihmal göstermemiştir. *“Adalet ve şeriat yolundan çıkmayan Sultan, kılıcın gerekli olduğu yerde kırbaça iş buyurmayan, kırbacın gerekli olduğu yerde de kılıca iş bırakmayan bir tutum sergilemiştir”*³⁷⁶. Emirlerinde işin ehli olmayan kimselere iş buyurmamayı düstûr edinmiş, herkesin kabiliyetine göre bir görev dağılımı sağlamıştır. Sultan Gazneli Mahmûd, idareciliği boyunca adaletli ve merkezîyetçi bir idareci olmuştur.

İyi bir hükümdarın cesur ve savaşçı olması gerekmektedir³⁷⁷. Devletin devamlılığı ve güvenliği için Gazneli Sultanlarının cesur ve kuvvetli, kahraman bir kişiliğe sahip olmaları beklenilmiştir. Emir Sebük Tegin pendnâmesinde, çok kuvvetli olduğunu kahramanlık, yiğitlik ve cesaretiyle Alp Tegin'in dikkatini çektiğini böylelikle devlet içinde güçlü

³⁶⁶ Ordunun savaşta hareketlerini düzenleyen, savaş alanında askerleri coşturan, düşmanları yıldıran ve korkutan bir savaş unsuru olarak kabul edilmektedir. Kösler aynı zamanda hâkimiyet alameti olarak kabul edilmiştir. Bknz. Sanal, 2002: 270-271.

³⁶⁷ Davul bezeri çalgı.

³⁶⁸ Kelimenin aslı Arapça tabl olup Türkçeye davul olarak geçmiştir. Hükümdarlık alametlerinden biridir. Bknz: Bozkurt, 1994: 53-55.

³⁶⁹ Davul benzeri hâkimiyet alameti Bknz. Nuhoğlu, 1995: 87.

³⁷⁰ Davul şeklinde hâkimiyet alameti Bknz: Nuhoğlu: 87.

³⁷¹ Nuhoğlu, 1995: 86-87.

³⁷² Deriden yapılmış, altın sırmalı ipliklerle süslenmiş eğer örtüsü olup, törenlerde ve bayramlarda ata binen sultanın önünde rikâbdâr tarafından taşınır. Bknz. Merçil: 1996:398.

³⁷³ Merçil, 1996: 398.

³⁷⁴ Palabıyık, 2002: 174.

³⁷⁵ Merçil, 1987: 22.

³⁷⁶ Pendname, 1975: 229.

³⁷⁷ Palabıyık, 2002: 99.

kademelere ulaştığını söylemiştir. Oğlu Gazneli Mahmûd'un da kendisi gibi olmasını isteyen Sebük Tegin oğluna cesaretin silahtan daha üstün olduğunu bildirmiştir³⁷⁸.

Gazneli Sultanlarının hiçbir zaman kılıcını elinden bırakmadığı her daim devletini korumak için hazırda beklediği bilinmektedir³⁷⁹. Sultanın ölünceye kadar devletinin başında olması, siyasi, askeri ve ekonomik olmak üzere her alanda cesur adımlar ile devletini koruması gerekmektedir. Sultan Mahmûd'un Hindistan fetihleri ve ele geçirdiği ganimetleri devlet adamları, ordu ve halk için kullanarak devletini zenginleştirmiştir. Bu ise halkın ve devlet adamlarının kendine bağlılığını arttırmıştır³⁸⁰.

Gazneli Hükümdarları dürüst ve faziletli kimseler olmuşlardır. Bu konuyla ilgili olarak Nizamülmülk Siyasrtnâmesi'nde Gazneli Devleti'nin kurucusu olan Alp Tegin'in sergilediği bir nakledilmiştir. Nizâmülmülk, Alp Tegin'in, Horasan Emiri Nuh b. Nasr'ın Buhârâ'da ölümü üzerine Nuh b. Nasr'ın oğullarından tahta layık olanı seçip Sâ mânî tahtına çıkmasına yardımcı olmuştur³⁸¹.

Alp Tegin'in bu davranışından anlaşıldığı üzere Gazneli Hükümdarları kendilerinin daha önceden bağlı oldukları Sâ mânîlere karşı dürüst ve sadakatli davrandıkları anlaşılmaktadır. Gazneli Devleti'nin kuruluş yıllarında Sâ mânîler ile diğer devletlerin mücadelelerinde Alp Tegin ve Sebük Tegin'in Sâ mânîlerin yanında mücadele etmesi Gazneli Sultanlarının kişiliklerini yansıtmaları açısından önemlidir³⁸².

Sebük Tegin, Pendname'de oğlu Mahmûd'a idareciliğinde cömert ve merhametli olmasını öğütlemiştir. Sultanın affının öfkesinden fazla olması gerektiğini ve ancak cömert bir hükümdar olursa şöhretinin yayılacağını öğütlemiştir. Oğlu Mahmûd'un da cömert ve merhametli olmasını söylemiştir. Sebük Tegin'e göre, cimri ve zalim olan hükümdarlar şöhret kazanamazlar ve halk onlara güvenmez, hal böyle olunca da devletin ahvalinin kötüye gideceğini anlatmıştır³⁸³.

Sultan Mahmûd'a yiğit olan kimselere iyi davranmasını, yeri geldiğinde bu kimselerin kendinse yardımla karşılık vereceğini söylemiştir. Hükümdarların saltanatının devamlılığı kendi faaliyetlerine bağlanmıştır. Sultan Mahmûd'un kardeşi ile verdiği mücadeleyi kazanmasından sonra kardeşini muhafızlar ile kontrol altında tutması ve kardeşini öldürtmemesi Sultan Mahmûd'un cömert ve merhametli kişiliğinin görüldüğü bir olaydır³⁸⁴.

³⁷⁸ Pendname, 1975: 231.

³⁷⁹ İbn-i Esîr, 1986:398.

³⁸⁰ Nizamülmülk, 2016: 13.

³⁸¹ İbn-i Esîr, 1986: 130.

³⁸² Merçil, 1989: 10-11.

³⁸³ Pendname, 1975: 231.

³⁸⁴ Mirhând, 2017: 49.

Gazneli Sultanları cömert ve merhametli kişiliklerinin yanında bazı görev ve sorumlulukları taşımak durumundaydı.

Gazneli Sultanlarının devletin idaresinde bazı görev ve sorumlulukları da bulunmaktadır. Sultan Mahmûd, devletin idaresi ve tanziminde devlet adamları ve kendisine bağlı beylere devlet idaresinde yaptıkları ve yapacakları işler konusunda karışabilmekteydi. Devletin yöneticilerinin acziyet gösterdiği ve otoritenin kendilerine verdiği sorumlulukları taşıyamadığı dönemlerde Sultan Mahmûd bizzat kendisi müdahale ederek devletin otoritesini ülkenin her yerinde sağlamaya çalışmıştır³⁸⁵. Sultan Mahmûd, iktidarını zulüm yoluna sapmadan yürütmüştür. İyi idaresi hak ve adalet severliği ile tanınmıştır³⁸⁶.

Harezmşah Ebû'l-Abbâs'a yazdığı bir mektupta Harezm'de hükümetin idaresinde acziyet gösterilmesinden haberdar olduğunu ve burada görevli olan devlet adamlarına görevlerini layıkıyla yapmazlar ise bölgeye gelerek bu karışıklığa bir son vereceğini bildirmiştir. Sultan Mahmûd, ülkesi içinde yaşanan ya da yaşanabilecek bir karışıklığa mahal vermemeyi hedeflemiştir. Devlet adamlarını ülkenin istikrarını ve dengesini korumakla görevlendirdiği gibi yeri geldiğinde bizzat kendi de müdahale ederek sorunları çözmüştür³⁸⁷.

Gazneli Devleti'nde adaleti tahsis etmek ve halkı korumak sultanın sorumluluklarından biridir. Sebük Tegin, oğlu Mahmûd'a;

Falan filanın oğludur deme ve babasınının hatırı için Allah'ın malını (halkın malını) israf etme. Müstehak olanın hakkını ver. Söz gelişi bir kimsenin bir iktâi varsa ve hayırsız bir çocuk bırakarak ölürse veya kendisine zenginse Sultanın iktai varsa ve hayırsız bir çocuk bırakarak ölürse onu korumak Sultan'ın görevi değildir. Malını ülkenin menfaati için iş görene bağışla!³⁸⁸

şeklinde öğütlemiştir.

3.1.4. Saraydaki İdari Yardımcıları

Gazneli Sarayı'nda devletin idaresinde görevli pek çok devlet adamı bulunmaktadır. Saray içinde Sultan Gazneli Mahmûd ile sürekli bir ilişki halinde olan devlet adamları sultanın yönetim ve denetimde en önemli yardımcıları olmuşlardır. Gazneli Mahmûd'un sarayda bir müessese haline getirdiği idari görevler ve makamlar mevcuttur.

Gazneli Devleti'nde çeşitli görevleri ifa etmek üzere çok sayıda memur bulunmaktadır ki; bunların en önemlilerinden biri de elçilerdir. Gazneliler'de elçilere Resûldâr unvanı verilmiştir. Arapça resûl kelimesi ile Farsça-dar ekinden oluşan resûldâr kavramı Gazneli

³⁸⁵ Palabıyık, 2002: 106.

³⁸⁶ Kafesoğlu, 1976:179.

³⁸⁷ Mirhand, 2017: 62.

³⁸⁸ Pendname, 1975:231-232.

Devleti'nde önemli bir memuriyettir. Resûldârlar, gelen elçileri karşılayarak onları konaklayacağı yere götürmekle sorumludur. Aynı zamanda hükümdarın verdiği cevabî mektupları ve hediyeleri teslim etmekle yükümlüdür. Elçilik makamı Gazneli Devleti için diplomatik bir kurum olmuştur. Gazneli Devleti'nde gerekli hallerde elçiler gönderilmiştir³⁸⁹.

Gazneli Devleti'nin elçilik ilişkileri farklı ülkelere ayrılmıştır. Elçilik makamı Gaznelilerin Bağdat ile olan ilişkilerinde çoğunlukla Bağdat'tan gelen emirler ve isteklerin Gazneli Sultanlarına iletilmesinde görev almıştır³⁹⁰. Sultan Mahmûd, Abbasi Halifelerinin elçilerini sarayında kabul etmiştir. Sultan Mahmûd'un elçisi halifenin dergâhında altı ay kalmıştır. Sultan Mahmûd'un fetihleri ve devlet politikasını çok beğenen Halife el-Kâdir Billâh-i Abbasi, Sultan Mahmûd'un elçisini huzuruna çağırarak Sultan Mahmûd'a emînü'llâh unvanını vermiştir³⁹¹.

Gazneli Devleti'nin elçiler gönderdiği ve kabul ettiği devletlerin başında Sâmânî Devleti gelmektedir. Sultan Mahmûd'un kardeşi ile taht mücadelesi verdiği dönemde Sâmânîlerin Horasan'ı işgal etmeleri üzerine Sultan Mahmûd, Bûhara'ya elçi göndererek Horasan'ı geri vermelerini istemiştir. Sâmânî Hükümdarı II. Mansur Sultan'ın bu isteğini reddetmekle birlikte Sultan Mahmûd'un elçisini öldürmüştür. Bunu hakaret olarak kabul eden Sultan Mahmûd, Sâmânîlere savaş açarak Bûhârâ'yı ele geçirmiştir³⁹². Sultan Mahmûd'un elçisinin öldürülmesi üzerine Sâmânîler'e savaş açması elçinin Gazneli devletindeki önemini göstermektedir.

Elçinin Sultan Mahmûd'un sözünü taşıması sebebiyle Gazneli Devleti'nde güçlü ve önemli bir yerinin olduğu anlaşılmaktadır. Gazneli Mahmûd'un elçi gönderdiği diğer bir devlet ise Türk Hakanlığı'dır. Sultan Mahmûd ile İlig Han arasında Horasan bir mücadele sahası olmuştur. İki taraf arasındaki dostluk sona erdiğinde Horasan için 397\1006 yılında yapılan mücadelenin sonunda Türk Hakanlığı'nın kuvvetleri bölgeden uzaklaştırılmıştır. Bunun üzerine iki taraf arasında elçiler gönderilmiştir³⁹³. Elçilerin gönderilmesinden sonra iki hükümdar dostluk ilan etmişlerdir. Sultan Mahmûd, elçilerine geniş yetkiler ve görevler verebilmekteydi. Bu yetkileri dolayısıyla elçiler Sultan Mahmûd'un şahsını temsil etmekteydiler³⁹⁴.

Sultan Mahmûd'un sarayda en önemli yardımcıları hâcib-i bozorg adındaki saray görevlileridir. Hükümdar ve vezirden sonra en geniş yetkilere hâcib-i bozorg sahiptir. Türk

³⁸⁹ Merçil, 2007:588.

³⁹⁰ Nuhoğlu, 1995:136.

³⁹¹ Nizamülmülk, 2016:132-133.

³⁹² Merçil, 1989: 14-15.

³⁹³ Utbî, 1858: 245.

³⁹⁴ Mîrhând, 2017: 52-54.

gulamlar arasından atanan hâcib-i bozorglar, bizzat sultan tarafından atanırdı³⁹⁵. Sultan'ın bizzat hil'at giydirdiği hâcib-i bozorg kös ve bayrak gibi alametler taşımakla birlikte Sâ mânî Devleti'nden Gazneliler'e intikal eden bir makamdır. Çoğunlukla Türk gulamlarından atanan hâcib-i bozorg sarayın iç işleri yönetmiş ve düzeniyle ilgilenmiştir³⁹⁶. Türk unsurların devlet kademelerinde diğer etnik unsurlara göre yoğun olduğu anlaşılmaktadır.

Sebü k Tegin'in hacibinin Türkistan'dan hediye gönderilmiş Tuğrul adında bir gulam olduğu bilinmektedir. Gazneli Devleti'nde haciblik makamı idari ve askeri mevkilerde olmuştur. Hâcib-i bozorglar sarayın bütün işlerinden sorumludurlar. Sultanın emirlerini alt makamlara iletmek, emirlerin yerine getirilmesini sağlamak, üst makamda olan kimselerin isteklerini sultana iletmek ile mükelleftirler. Devlet erkânı da sultan ile ilişkilerinde hâcib-i bozorglara başvurmuşlardır. Hâcib-i bozorglar Gazneli Devleti'nde hükümdarın saray, devlet erkânı ve askeri zümreyi idaresinde en önemli yardımcıları olmuşlardır³⁹⁷.

Hacibler, saray ve ordunun başında görev alabiliyorlardı³⁹⁸. Aynı zamanda hacibler, sultanın talepleri doğrultusunda devlet adamlarını takip ederek sultana bilgi toplamışlardır. Sultanın özel işlerinin yanında hâcib-i bozorglar emirlik makamına sahiptirler. Gazneli Sarayı'nda saray hizmetleri, kumandanlık ve valilik gibi önemli hizmetlerde görevlidirler³⁹⁹.

Sultan Mahmûd'un hâcib-i bozorgu Ali b. İ larslan, emir unvanı almıştır. Ancak Ali b. İ larslan gulam kökenli değildir. Haciblik payesine Sultan Mahmûd'un akrabalarından biri olduğu için kavuştuğu düşünülmektedir. Sultan Mahmûd, sarayın idaresinde hâcib-i bozorglardan yararlanmışır. Hâcib-i bozorglar, Sultan Mahmûd'un saraydaki erkân ile iletişimi kolaylaştıran memurlardır⁴⁰⁰.

3.2. Devlet Teşkilatı

3.2.1. Dîvân-ı Vezâret

Gazneli Mahmûd, saray idaresinde idari görevlileri sınıflandırmış ve devleti idaresini belli bir düzene bağlamış idi. Sultan Mahmûd, devletin asıl işlevinin gerçekleştiği merkezi teşkilat ve taşra teşkilatında da tıpkı sarayda olduğu gibi düzenlemeler yapmıştır. Gazneli Mahmûd, merkezi idareyi çeşitli divanlara ayırarak yönetmiştir.

Gazneli Devleti'ndeki divanların başında divân-ı vezâret gelmektedir. İdari teşkilatta en yetkili makam vezâret dîvanı olup mali ve idari işler ile ilgilenmiştir. Vezir, divanda

³⁹⁵ Nuhoğlu, 1995: 183.

³⁹⁶ Palabıyık, 2002: 184-185.

³⁹⁷ Beyhakî, 2019: 55.

³⁹⁸ Palabıyık, 2002: 161.

³⁹⁹ Palabıyık, 1996: 161-162.

⁴⁰⁰ İbn-i Esîr, 1986:308.

sultan'ın özel mülkleri ve ailesinin harcamalarını takip etmekle görevlidir. Sultan özel mülkünü kullanırken dâhil vezir bu harcamaları dîvân-ı istifâ defterlerine kaydetmiştir. Vezirler elçileri sultanın huzura kabulünden sonra dîvân-ı vezârete götürerek onların getirdikleri mektupları burada okumaktaydılar. Vezirler, hükümdardan sonra en önemli devlet adamı olup ülkenin yönetiminde söz sahibi olmuşlardır. Ancak bu durumları çoğu zaman sultan ile olan ilişkilerinin bozulmasına ve vezirlerin öldürülmesine sebep olmuştur. Daha sonra ise vezirler ile sultan arasında muvazaa adı verilen anlaşmalar imzalanmıştır. Gaznelilerde vezirlik makamı saraydan ziyade merkezi idarenin güçlü bir noktası olmuştur⁴⁰¹.

Sultan Mahmûd'un ilk veziri Ebû'l-Abbas Fazl b. Isfarâyînî olmuştur. Ebû'l-Abbas Fazl b. Isfarâyînî, Sultan Gazneli Mahmûd'un en yetkili yüksek yöneticisi olarak bilinmektedir⁴⁰². Vezirin makamına uygun bir sarayda konakladığı bilinmektedir⁴⁰³. Ebû'l-Abbas Fazl b. Isfarâyînî yolların korunması ve Gazne'den Bâmiyân'a kadar ülkenin korunmasında görev almıştır⁴⁰⁴. Sebük Tegin'in isteği üzerine Emir Nuh, Ebu'l-Abbas Fazl b. Isfarâyînî Sultan Mahmûd'un veziri olmuştur. Sultan Mahmûd'un, veziri Isfarâyînî'ye itimadı fazladır⁴⁰⁵.

Sultan Mahmûd Harezm'e hâkim olduktan sonra Veziri Ebû'l-Abbas Fazl b. Isfarâyînî, güzel ve konuşmayan bir kölesiyle birlikte Sultan'ın huzuruna çıkmıştır. Sultan Mahmûd vezirinden bu köleyi istediğinde veziri bunu kabul etmeyerek kölesini vermeyince Sultan'ın hışımına uğramıştır. Ebû'l-Abbas Fazl b. Isfarâyînî köleyi vermediği için tüm dikkatleri üzerine topladığı bu dönemde devletin bürokraside kullandığı dilin Arapça olmasına karşın bütün yazışmaların Farsça yapılması vezirin ilim adamı olmadığını düşündürmektedir. 401\1010 yılında hakkında yapılan şikâyetler karşısında alçak gönüllü davranıp istifa emiş ve hapse girmiştir. Aynı yıl içinde hapis hayatında iken işkence ile öldürülmüştür. Sultan Mahmûd'un veziri Isfarâyînî'nin devlet işlerinde yetenekli bir vezir olduğu anlaşılmaktadır⁴⁰⁶.

Şemsü'l-Kuffet Ebûl Kâsım Ahmed b. Hasan Meymendî, Fazl Isfarâyînî'nin halefidir. Sebük Tegin zamanında Büst amili olan Hasan Meymendî'nin oğludur. Babasının öldürülmesinden sonra Sebük Tegin tarafından himaye edilip şehzade Mahmûd ile birlikte büyümüştür. 384\994 yılında Gazneli Mahmûd Sâmanî Emiri tarafından Horasan'a

⁴⁰¹ Merçil, 2014:187.

⁴⁰² Bosworth, 2014: 303.

⁴⁰³ Beyhakî, 2019: 7.

⁴⁰⁴ Mirhând, 2017: 60-61.

⁴⁰⁵ Beyhakî, 2019: 229.

⁴⁰⁶ Nuhoglu, 1995:228-229.

gönderildiğinde Meymendî, Gazneli Mahmûd'un divan-ı risâletine başkanlık yapmıştır⁴⁰⁷. Başarılı olması Gazneli Mahmûd'un sultanlığında onun tarafından vezarete atanmasında etkili olmuştur⁴⁰⁸.

Gazneli Devleti'nde vezaret makamına İranlılar dâhil edilmiştir. Gelenek olarak Sâmânî ve Abbasilerin bir devamı olmuşlardır. Gazneli Devleti'nde vezirler; askeri ve idari olarak görev yapmışlardır. Gazneli Sultan Mahmûd'un fermanı ile vezirleri göreve başladılar⁴⁰⁹. Sultanın vekili sıfatını alan vezirler, hil'at giydikten sonra Sultan Mahmûd'ud huzuruna çıkarak, sultana bağlı olacaklarını bildirmiştir. Devlet ve memleketin menfaatine ait her işte sultanın fermanından sonra vezirin sözü geçerli sayılmıştır⁴¹⁰.

Merkezi teşkilatta Sultan Mahmûd'tan sonra en yetkili kişi vezir olmuştur. Gazneli Devleti'nde vezirler devletlerarası ve eyaletlerarası yazışmalarında görev almışlardır. Sultan Mahmûd döneminde devletin iç ve dış yazışmalarının yürütüldüğü dîvân olan dîvân-ı rîsalet, Enderun Mektebi denebilecek bir vazifeyi de yürütmüştür. Debîrler⁴¹¹ ve müstevfiler⁴¹² kendi çocukların tecrübe kazanmaları için onları bu divana verirler ve çocuklar burada ücretsiz olarak çalışırlardı⁴¹³.

Belli bir seviyeye gelinceye başka görevlere tayin edilirdi. Dîvân-ı rîsalet, gelen evrakları ve mektupları mühürleyerek hîzâne-i hüccet adı verilen bir yerde muhafaza etmekle görevlidir. Dîvân-ı Risâlet adı verilen hazine-yi evrak dîvânında emirler ve muhaberat yazıları kaleme alınmıştır. Hazine-yi evrak aynı zamanda emir ve muhaberat yazılarının saklandığı birimdir. Gazneli Devleti'nde yazışmalar Arapça ve Farsça yapılmıştır. Dîvânda Türk kâtiplerin de görev yaptığı bilinmektedir⁴¹⁴.

3.2.2. Dîvân-ı Arz-ı Cuyûş

Gazneli Devleti'nde vezirler, askeri dîvân olarak bilinen Dîvân-ı Arz el-Cuyûş dîvânında görev almıştır. Bu dîvânda vezirin görevi; asker toplaması, tekilatlanması, teçhizat tedarigi, askerin terfi ve maaşlarının temini ile görevlidir. Bu dîvânın üyeleri asker kökenli değil çoğunlukla sivil kökenlidir. Yönetimde ileri gelen ve teşkilatta başarılı olan sivil görevliler divanın üyelerini oluşturmuştur. Dîvân-ı Arz el-Cuyûş üyeleri hükümette ve

⁴⁰⁷ Mîrhând, 2017: 26-27.

⁴⁰⁸ Nuhoglu, 1995: 229.

⁴⁰⁹ Merçil, 2014:187.

⁴¹⁰ Nuhoglu, 1995: 234.

⁴¹¹ Sâsânîler döneminde toplum içinde önemli bir kesimdir. Debîrler, resmi mektupları kaleme alan, fermanlar yazan ve devletin hesap işleri ile ilgilenen devlet adamlarıdır. Bknz: Kucur, 1994: 63.

⁴¹² Devletin mali işleri ile ilgili divanını başında bulunan devlet adamı ve ona bağlı olan diğer görevlilere verilen addır. Müstevfiler, zekât ve diğer vergileri toplamakla görevlidirler. Bknz. Sabbâğ-Bozkurt, 2006: 147-148.

⁴¹³ Bayur, 1987: 220-223.

⁴¹⁴ Mîrhând, 2017: 34-35.

protokolde vezirden sonra gelmektedirler. Üyelerin görevi barış zamanlarında âriz, askerin ihtiyaçlarını karşılamak ve ordunun daima savaşa hazır olmasını sağlamaktır⁴¹⁵.

Dîvân-ı Arz el- Cuyûş, Gazneli Devleti'nin savaş zamanlarında konaklama ve erzak temini gibi görevleri de yürüten divandır. Gazneli Mahmûd, divan teşkilatının gelişmesine izin verse de teşkilatın yetkilerini kendisine müdahale edebilecek kadar geniş tutmamıştır. Divanlar çoğunlukla danışma organı görevini yürütmüşlerdir. Sultan Mahmûd, devlet işlerinde mutlak otoritesini korumuştur⁴¹⁶.

3.3. Adlî Teşkilat

Sultan Mahmûd döneminde hukuki süreçlerin ve adli işlerin genel sorumlusu olarak hükümdarın bizzat şahsıdır. Gazneli Devleti'nde hukuksal süreç sultana bağlı olarak her şehirde bir kadı ve eyalette kadılıkudat veya baş kadı görevlendirilmesiyle işlemiştir. Kadı devlet idaresinde özel bir konuma sahiptir. Kadılar, Müslümanların hayatı ve mülkü üzerinde yetki sahibidir. Şerr'î hukuk kurallarına yönelik davalar olan evlenme, boşanma ve miras davaları kadılar tarafından yürütülmüştür. Kadılar, adli şahitler huzurunda mukaveleler yapabilmekteydi. Liyakatlerine göre ücret alan kadıların dokunulmazlığı yoktur. Kadıların dokunulmazlığının olmaması Sultan Mahmûd'un kadılar üzerindeki denetimini kuvvetlendirmiştir. Sultan Mahmûd böylelikle devletin adlî kanadında usulsüzlüklerin önüne geçmeye çalışmıştır⁴¹⁷.

Sultan Mahmûd'un oğlu Mes'ud ve bir tüccar arasında yaşanan bir anlaşmazlıktan dolayı tüccar Sultan Mahmûd'a oğlu Mes'ud hakkında şikâyetle bulunmuştur. Rivayete göre tüccar Sultan Mahmûd'a oğlu Mes'ud'a 60.000 dinarlık kâlâ (eşya) ve kumaş satmıştır. Ancak Mes'ud alınan eşyaların parasını ödememiştir. Tüccar, Sultan Mahmûd'a müracaat ederek bu malın ücretini kendisine kadıyla yollamasını istemiştir. Meclis-i Hükm'de kurulan mahkemede şehzade Mes'ud haksız bulunarak tüccara borcunu ödemesi kararına varılmıştır. Mes'ud, hazinedârına hazinede bulunan nakit altınları toplatarak tüccara borcunu ödemeyi düşünmüştür. Mes'ud'un hazinesinde tüccara olan borcunu ödeyecek kadar para olmadığı için borcu parça parça ödemiştir. Bu haber her tarafta yayılınca Çin'in kuzeyinde yaşayan Kıtaylar, Çin'de bulunan Çinli tüccarlar ve Mısırlı tüccarlar gibi pek çok ülkeden Gazne'ye tüccarlar gelmeye başlamıştır⁴¹⁸. Sultan Mahmûd'un adaletli tutumu Gazneli Devleti'ne güvenin artmasına neden olmuştur. Sultan Mahmûd'un adaletin temininde ihtiyatlı tavrı halkın sultana olan güveninin artmasını sağlamıştır.

⁴¹⁵ Merçil, 2014: 188-189.

⁴¹⁶ Haidar, 2004: 155-156.

⁴¹⁷ Nuhoglu, 1995: 355-357.

⁴¹⁸ Nizamülmülk, 2016:186-187.

Sultan Mahmûd suç işleyenler için çeşitli cezalar da uygulamıştır. Belli başlı suçlardan biri olan Karmatilik, bu suçlardan biridir. Suçlananların cezası darağacında taşlanıp daha sonra idam edilmek olmuştur. Sık uygulanan cezalardan biri de müsaderedir. Müsadere, bir görevlinin kötü idare ettiği ya da görevini sustimal ettiği anlaşıldığı zaman uygulanan bir ceza yöntemidir. Müsadere suçunu ortaya çıkaran görevliye müstahric adı verilmiştir. Cezalar azil ve müsadere dışında taziyane, ukabeyn ve çubzedden tabirleriyle zikredilen kamçılanma, falaka, sopayla dövme olarak sayılabilir. Vergi kaçırmak, halktan gayr-i hukukî vergi toplamak gibi suçlarda ise failleri öldürülürdü. Adam öldürenler, hadım edilmek ile cezalandırılırdı. Ancak bu durum genelde köleler için geçerli sayılmıştır. Hükümdara isyanların cezası ise daha ağır olmuştur. İsyancıların elebaşları yüksek makam sahibi olsalar dahi fillere çiğnetilerek öldürülürlerdi⁴¹⁹. Daha sonrasında ise bu kimselerin cesetleri teşhir edilmiştir. Gazneli Devleti'nde cezalar İslam hukuku ve örfi hukukun sentezi ile uygulanmıştır.

Sultan Mahmûd'un idare anlayışı devletin merkezi bir kuvvet ile yönetilmesini öngörmüştür. Sultan Mahmûd, adaleti gözeten, halkın ve devletin çıkarlarını esas alan idare anlayışında toplumu ve devlet adamlarını hâkimiyeti altında tutmayı esas almıştır. Hükümdarın gücünün taşradaki en küçük birime kadar her yerde hissedilmesini sağlayan Sultan Mahmûd, Gazneli topraklarında birlik ve düzeni sağlamaya çalışmıştır. Divanlar aracılığı ile merkezi otoriteyi devletin en küçük birimlerine kadar ulaştırmayı hedefleyen Sultan Mahmûd, vezirleri aracılığıyla merkezi idareyi kendi iradesine bağlamıştır. Ancak Sultan bu idare anlayışında toplumu ve devletin çıkarlarını güden bir siyaset izlemiştir.

3.4. Dini Anlayışı

Sultan Gazneli Mahmûd, babası ve âlimlerden öğrendiği dini bilgiler ile kendisini yetiştirmiştir. Devlet idaresinde dini bir mesele söz konusu olduğunda etrafındaki âlimler ile istişare eden Sultan Gazneli Mahmûd, âlimlerin ve ulemanın fikirlerine saygı göstermiştir. Sultan Gazneli Mahmûd, İslam dinine son derece bağlı bir hükümdar olarak din işlerini ülkesinde en iyi şekilde uygulamıştır. Sultan Gazneli Mahmûd, Kur'an ve sünnete bağlı bir hükümdardır. Kur'an'ı tilavet eden ve sünnete son derece bağlı olan Sultan Gazneli Mahmûd, namazlarını çoğu defa cemaat ile kılmayı tercih etmiştir⁴²⁰.

Sultan Gazneli Mahmûd, İslamiyet'in kurallarını Gazne başta olmak üzere hâkimiyeti altındaki bütün topraklara yaymaya çalışmıştır. Bu maksatla pek çok cami ve mescit inşa

⁴¹⁹ Nuhoğlu, 1995: 359-360.

⁴²⁰ Zeki, 2019: 89.

ettiren Sultan Mahmûd, İslam dininin Gazne'ye ve Hindistan'a yerleşmesini amaçlamıştır⁴²¹. Sultan Gazneli Mahmûd, siyasi ve askeri politikalarını İslam dinine göre düzenlemiştir. Yaptığı seferlerde ve imar politikalarında İslam dinini yaymayı kendisine koşul bellemiştir. Din düşmanı olarak gördüğü ve putperest olarak nitelendirği Hindistan başta olmak üzere yaptığı çoğu seferde İslam'ı yayma gayesi bulunmaktadır⁴²².

Sultan Gazneli Mahmûd, İslam dinine ve İslam Peygamberi Hz. Muhammed'e karşı saygı duyan bir hükümdardır. Sultan Gazneli Mahmûd, İslam dinine olan saygısından dolayı İslam Peygamberi Hz. Muhammed'in ismini abdestsiz olarak söylemediği kaynaklarda geçmektedir. İslam dinine yaptığı hizmetlerden biri ise Horasan'dan Mekke'ye Hz. Muhammed'i ziyaret eden hac kabilelerini korumaları için hac yolu güzergâhınca askerler görevlendirmesidir⁴²³.

Sultan Gazneli Mahmûd, cihadı zengin olmak için bir araç olarak görmemiştir. İnandığı İslam dininin bir emri olan cihadın kurallarına göre hareket eden Sultan Gazneli Mahmûd İslam'ı yaymak için gayret göstermiştir. Dinin emirlerini yerine getirirken bir taraftan İslam'ı hâkimiyeti altındaki coğrafyalara yaymış bu esnada da savaş hukuku gereğince aldığı ganimetler ile ülkesini zenginleştirmiştir. Sultan Gazneli Mahmûd, makam, mevki ve sermaye için İslam dininden taviz vermemiştir. Devletin sınırlarının karışıklık içinde olduğu ve Oğuzların sınırlarda hak talep ettiği dönemlerde dahi Sultan Mahmûd merhametli davranma yolunu tercih etmiştir⁴²⁴.

Öyle ki Sultan Gazneli Mahmûd'un Tûs Valisi, Arslan Cazib, Selçuklu Oğuzları'nı kontrol altında tutabilmek için Sultan Gazneli Mahmûd'a Oğuzların ok ve yay kullanmalarını engellemek için Ceyhun'dan geçen Oğuzların başparmaklarının kesilmesini teklif etmiştir. Sultan Gazneli Mahmûd bu teklif karşısında vezirine şiddetle karşı çıkmış ve ona katı yürekli olduğunu, böyle bir şey yapmasının herhangi bir suçları olmayan Müslümanlar için çok ağır olduğunu söyleyerek geri çevirmiştir⁴²⁵. Sultan Gazneli Mahmûd devletin sınırlarında yaşanan karışıklılara rağmen Müslüman ahaliye zulmetmemiştir.

Sultan Mahmûd, Hindistan Seferleri'nde siyasi ve ekonomik olduğu kadar dini politikayı da ön planda tutmuştur. Sultan Mahmûd, fetih politikasında gayri müslim coğrafyayı kendisine hedef olarak belirlemiş, siyasi ve askeri hamlelerini bu doğrultuda

⁴²¹ Utbî, 1858: 325.

⁴²² Mirhând, 2017: 31.

⁴²³ Zeki, 2019: 90-91.

⁴²⁴ Bayur, 1987: 242-243.

⁴²⁵ Kazvînî, 2015: 20-21.

yönelmiştir. Sultan Mahmûd'un küffar olarak nitelendirdiği diyar-ı Hind'i İslam ile müşerref kılmak ve bu coğrafyada hak dini hâkim kılmak için fetihler yapmıştır⁴²⁶.

Sultan Mahmûd, fethettiği bölgelerde mescitler ve medreseler inşa ettirerek İslamiyet'i öğretmeleri için farklı yerlerden âlimler ve mutasavvıflar getirmiştir. Hindistan'da İslam dininin yayılmasında siyasi ve askeri başarılar kadar bölge halklarıyla temas kurmanın önemini bilen Sultan Mahmûd, fakihleri Hindistan ve diğer hâkimiyeti altına aldığı gayri müslim coğrafyalarda görevlendirerek askeri başarısını kültürel ve dini manada da destekleyerek daim hale getirmeyi hedeflemiştir⁴²⁷.

Sultan Gazneli Mahmûd, devlet işleri ve fetih hareketleri ile dini işleri de beraber yürütmüştür. Sultan Gazneli Mahmûd'un dini konulardaki bilgisi ve derinliği çevresindeki hükümdarlar üzerinde tahakküm kurmasını sağlamıştır. Cûzcânî, Sultan Gazneli Mahmûd'u basiret sahibi ve Allah'ın veli kullarından olan bir hükümdar olarak görmüştür. Sultan Gazneli Mahmûd'u, Allah'ın yardımı ve ikramına nail olmuş bir hükümdar olarak nitelendirmiştir. Sultan Gazneli Mahmûd'un, idaresi altında bulunan Müslümanlara karşı oldukça merhametli davrandığı anlaşılmaktadır. Sultan Gazneli Mahmûd, İslam dinini şartlarını halk ve devlet üzerinde oldukça pratik bir şekilde uygulamıştır⁴²⁸.

Sultan Gazneli Mahmûd, İslam dinine bağlı, inançlı bir Müslüman olarak idaresi boyunca İslam dininden ve dinin gereklerinden taviz vermemiştir. Sultan Gazneli Mahmûd, aldığı kararlarda ve yaptığı seferlerde kendisinin engin din bilgisini kullandığı gibi devrin önemli âlimleri ve ileri gelenleri ile istişare ederek kararlarını meşverete dayandırarak almıştır⁴²⁹.

Sultan Gazneli Mahmûd'un İslam Hukuku'na bağlı bir hükümdar olduğu ve kanunları da hâkimiyeti altındaki bütün kavimler için eşit olarak uyguladığı anlaşılmaktadır. Sultan Gazneli Mahmûd, hâkimiyeti altındaki bölgelerde İslam dinini ve İslam Peygamberi'ni tanıtmak, öğretmek, dinin öğretilerini yaymak için bir saha olarak görmüştür. Sultan Gazneli Mahmûd'un hâkimiyeti altındaki topraklarda İslamiyet'in farklı mezheplerinin olduğunu bilen ancak siyasi görüşüne uygun bulduğu Sünni İslam'ı destekleyen bir hükümdardır⁴³⁰.

Kaynaklarda rivayet edildiği üzere, Sultan Gazneli Mahmûd'un XVI. Hindistan Seferi olan Somnat Seferi dönüşünde bir Hindu, Gazneli ordusunun geri dönüşü için yol gösterebileceğini bildirerek orduyu idare etmiştir. Ancak kendisinin Sultan Gazneli Mahmûd ve ordusunu susuz bir çölün ortasına getirince Hindu'ya ihanet ettiği anlaşılmıştır. Sultan

⁴²⁶ Utbî, 1858:293.

⁴²⁷ Kutlutürk, 2019: 40-41.

⁴²⁸ Cûzcânî, 2015: 31.

⁴²⁹ Zeki, 2019: 103-105.

⁴³⁰ Ocak, 2001: 33-35.

Gazneli Mahmûd Hinduya niçin kendisini böyle bir yere getirğini sorunca Hindu: Ben kendimi Menât putuna adanmış biriyim. Seni ve ordunu helak olmanız için hiçbir tarafta su bulunmayan çölün ortasına getirdim, deyince Sultan Gazneli Mahmûd, askerlerine Hindu'yu öldürmelerini emretmiştir⁴³¹.

Daha sonra ordusuna çölde konaklama emri veren Sultan Gazneli Mahmûd, gece ilerleyince ordusundan uzak bir yere giderek Allah'a yalvarmış ve kendilerini bu susuzluk ve çölden kurtarmasını dilemiştir. Daha sonra geceleyin kuzey taraftan bir aydınlık görülmüştür. Sultan Gazneli Mahmûd ordusuna bu aydınlığa doğru gitmeslerini emretmiş ve güneşin doğuşuyla da Sultan Gazneli Mahmûd ve ordusu suya kavuşmuştur⁴³².

Cûzcânî, Sultan Gazneli Mahmûd'u bir veli olarak nitelendirmiştir. Sultan Gazneli Mahmûd'un veli yönü ile ilgili pek çok bilgi geçmektedir. Sultan çağdaşı olan mutasavvıfların gönlünde yer etmiştir. Sultan Gazneli Mahmûd İslam dininin üç meselesi ile meşgul olmuştur. Bunlar, Hz. Muhammed'in hadisinde geçen peygamberlerin varisi olması meselesi, Sultan Gazneli Mahmûd'un kendi soyunun doğru olup olmadığı meselesi ve hesap günü olup olmadığı meselesidir. Bu sorular üzerine kafa yoran Sultan Gazneli Mahmûd, bir gece medresenin önünden geçerken karanlıkta ders çalışan bir talebeyi görmüş ve ona acıyarak elinde bulunan mumu vermiştir. Aynı gece Sultan Gazneli Mahmûd rüyasında Hz. Muhammed'i görmüş ve Hz. Muhammed ona "Ey Sebük Tegin oğlu Allah seni dünyada ve ahrette saygın kılsın, senin benim varisimi saydığın gibi" şeklinde seslenmiştir⁴³³.

Sultan Gazneli Mahmûd'un bu olaydan sonra İslam dinini daha geniş yerlere yaymak için mücadele etmiş ve İslam dini ile ilgilenen âlimleri himaye etmeye başlamıştır. Sultan Gazneli Mahmûd, inançlı ve itikat sahibi bir hükümdar olarak İslam dinini ve Müslümanları hükümdarlığı boyunca korumuştur. Sultan Gazneli Mahmûd, devlet idaresi, askeri meseleler ve ekonomik düzenlemelerinde İslam dininin gereklerini yerine getirmeye çalışmıştır. İslamiyetin son ve geçerli din olduğuna inanan Sultan Gazneli Mahmûd İslamiyet'i yaymayı kendine vazife olarak kabul etmiştir. Bu düşüncesi gereğince İslam âlimlerine büyük saygı ve hürmet göstermiştir⁴³⁴.

Sultan Gazneli Mahmûd, döneminde Sünnilik ve onun manevi liderliğini Bağdat Halifeliği üstlenirken; Şiiliği ise Kahire'deki Fâtîmî halifeliği üstlenmiştir. Sultan Gazneli Mahmûd, Sünni İslam inancına mensup olduğu için Şiiliği ve Fatîmî Halifeliği'nin politikalarını kendi çıkarları ve anlayışına uygun bulmadığı için desteklememiştir. Sultan

⁴³¹ Mîrhând, 2017: 114-115.

⁴³² Cûzcânî, 2015: 34.

⁴³³ Kazvinî, 2018: 318-319.

⁴³⁴ Zeki, 2019: 104.

Gazneli Mahmûd, desteklemediği bu dini görüşün Bâtınlık, Dürzilik ve Karmatilik gibi fırkalarıyla mücadele etmek mecburiyetinde kalmıştır⁴³⁵.

3.4.1. Hanefî Mezhebi ile İlişkileri

Sultan Mahmûd, dini ve mezhebi konularda kesin görüşlerini ortaya koymuş bir hükümdar olarak temiz bir dini siyaset izlemeyi tercih etmiştir. İmam-ı Azâm Ebû Hanife'nin öğrencilerinin çabasıyla Horosan'a yayılan Hanefî Mezhebi, bölge halkı tarafından desteklenmiştir. Sultan Gazneli Mahmûd'un kendisini Hanefî fakihlerinden sayması ve et-Tefrîd Fî'l-Furû adlı bir eseri telif ederek fikhî ve mezhebî tartışmalara katılmasının akabinde Merv'de Hanefî ve Şâfi mezheplerine mensup fakihler toplanmışlardır⁴³⁶.

Sultan Mahmûd, her iki mezhebin fakihleri önünde iki mezhebin de mensuplarına kendi mezheplerine göre ikişer rekât namaz kılmalarını söylemiştir. İlk olarak Şâfi mezhebine bağlı olan Şâfi fakih Ebû Bekir el-Kaffâl, Şâfi mezhebine göre tam abdest alarak setrine⁴³⁷ dikkat etmiş, kibleye yönelip ve tâdil-i erkânla iki rekât namaz kılmıştır. Ardından Hanefî mezhebine göre namaz kılmaya başlamış ve dörtte biri tabaklanmış köpek derisini giyerek, sineklerin uçtuğu arpa suyuyla abdest almıştır. Namazın gereklerini doğru bir şekilde yerine getirmeden abdestini bozarak Sünnilerin namazının yanlış olduğunu vurgulamaya çalışmıştır⁴³⁸.

Sultan Mahmûd, kendisini Hanefî mezhebine daha yakın hissetmesinden dolayı mezhebi desteklemiş ve Hanefî mezhebini desteklemeyi bir devlet politikası haline getirmiştir. Bu durumun iki sebebi bulunmaktadır. İlk olarak Sultan Mahmûd, Gazne'de yayılmakta olan Şii İsmâîlî hareketinden endişe duymasıdır. Diğer bir gerekçe ise dini mezhep hareketlerinin nüfuzundan kurtulmak istemesidir. Sultan Mahmûd, belli bir dini görüşün hâkim olmasını ve ülkesi sınırlarında din kökenli bir kargaşanın çıkmamasını sağlamaya çalışmıştır⁴³⁹.

Gazneli Mahmûd'un Hanefî mezhebine desteği körü körüne bağlı olan bir destek olmamıştır. Hanefî mezhebine bağlı ancak görevini düzgün ihya etmeyen devlet adamlarını görevden alan Sultan Mahmûd, devlet otoritesinin bozulmasına sebep olan Hanefî kadı ve fakihleri derhal görevden uzaklaştırmıştır. Nîşâbur Sâidiye Medresesi'nin sahibi şehzade Mes'ud ve Muhammed'in hocası olan Kâdı Ebû'l-Âlâ Sâid 393/1001 yılında Nîşâbur'daki

⁴³⁵ Ocak, 2001: 33-35.

⁴³⁶ Palabıyık, 2001: 52.

⁴³⁷ Setr: Örtmek manasındaki kelime vücudun gösterilmemesi gereken mahem yerlerin örtülmesi olarak tanımlanmaktadır. Bknz. Okumuş, 2009: 576.

⁴³⁸ Zeki, 2019: 110.

⁴³⁹ Palabıyık, 2001: 47-55.

görevinden azledilmiştir⁴⁴⁰. Sultan Mahmûd'un Şîî tarihçilerin iddia ettiği gibi taassup sahibi bir Hanefî olmadığı yeri geldiğinde Hanefî mezhebine mensup kimseleri de cezalandırdığı Ehl-i Sünnet'e bağlı olan herkese iyi davrandığı ve hoşgörüyü yaklaştığı anlaşılmaktadır. Sultan Mahmûd, hâkimiyet altına aldığı coğrafyalarda ehl-i sünneti tesis etmeye çalışmıştır⁴⁴¹.

3.4.2. Şâfiî Mezhebi ile İlişkileri

Şâfiî mezhebinin, Horosan ve Mâverânnehir bölgelerinde yayılması Simcûrîler⁴⁴² döneminde başlamış Sâmânîler döneminde de varlığını sürdürmüştür. Şâfiî mezhebi mensupları, Gazneli Mahmûd döneminde ilmi faaliyetlerini geliştirerek mezhebi varlıklarını devam ettirmişler. Sultan Mahmûd, Şâfiî Medresesi'nin önünü açmakla birlikte Nîşâbûr'da Hanefî mezhebi üzerine tedrisat yapan Kâdî Sâid Medresesinin yanına Şâfiî İbn Fûrek Medresesi'ni açtırarak burada Şâfiî mezhebine göre tedridsat yapılmasının yolunu açmıştır⁴⁴³.

Sultan Mahmûd ülkesinde, Şâfiî mezhebi ve müderrislerinin faaliyetlerine izin vermiş ve mensupları Şâfiî olan kadı, vaiz, imam ve müderrislere ülkesinde görevler vermiş ve onları devlet kademelerinde görevlere getirmiştir. Ancak Sultan Mahmûd, Şîa mezhebine karşı her daim temkinli davranmıştır. Bu dönemde Sünnî dünya için tehlike arz etmeyen Şâfiî mezhebi, daha sonraki dönemlerde batıl pek çok mezhebin ve dini akımın çıkmasına sebep olunca Sultan Mahmûd tarafından tasvip edilmeyerek desteklenilmemiştir⁴⁴⁴.

Şâfiî mezhebi, Horasan ve Mâverânnehir bölgesinde Hanefî mezhebinden sonra en güçlü mezheplerden biri sayılmıştır. Herat, Sicîstân, Serahs ve Nîşâbûr'a kıyasla Tûs, Nesâ, Ebiverd, Şâş ve Eylak bölgelerinde yoğun olarak yaygındır. Sultan Mahmûd, Hanefî mezhebi kadar olmasa da Şâfiî mezhebine de hak mezhep olarak bakmasından dolayı düşmanca bir tavır sergilememiştir. Şâfiî mezhebinin fakihlerini ve müderrislerini serbest bırakarak onları pek çok kez ilmi müzakelere çağırmıştır⁴⁴⁵.

⁴⁴⁰ Bayur, 1987:163.

⁴⁴¹ Mîhând, 2017: 55.

⁴⁴² Simcûrîler, 298/911 tarihinde Sistan'a hâkim olan Sâmânîlerin bölgenin yönetimi için burada görevlendirdiği Ebû İmrân Simcûr'un hanedanıdır. Herat, Cürcan gibi pek çok şehri ele geçiren hanedan Türk kökenli bir ailedir (911/1002). Bknz. Merçil, 2009:210-211.

⁴⁴³ Zeki, 2019: 113-114.

⁴⁴⁴ Ocak, 2001: 33-36.

⁴⁴⁵ Zeki, 2019: 113-114.

3.4.3. Karmatîler ile Mücadelesi

Karmatîler, Kûfe'deki İsmâîlî daîsi Hamdân b. Eş'as Karmat'a nisbetle bu adı almışlardır. 255/869 yılında Abbâsîler'e karşı düzenlenen Zenc İsyanı sırasında ortaya çıkmışlardır. 264/877-878 yıllarında Handân, İsmâîliye hareketine katılmış ve daha sonra çıkan bütün ayaklanmalar Karmatîlere mal edilmiştir⁴⁴⁶.

Karmatîler Kûfe bölgesinde el-Karâmîte adlı bir kabile tarafından İslam Dünyası içinde fitne ve fesat çıkartmak için Bahreyn ve el-Ahsa bölgelerinde örgütlenmiştir. Karmatîler, Ebû Saîd Cenabî tarafından yönetilmiştir. 317/929 yılında Mekke'de yaptıkları katliam ve Hacerü'l-Esved Taşı'nı kaçıarak tuvalete atmalarından sonra kötü şöhretleri artmıştır⁴⁴⁷.

Bağdat'ta faaliyetlerinin önü kesilen Karmatîler, Bahreyn'de en büyük başarılarını elde ederek buraya yönelmişlerdir. Dini liderlerinin ve daîlerinin çoğu İran bölgesinde yaymaya devam etmişlerdir. 317/930 yılında Batınîler, Mekke'ye hac döneminde saldırarak Mekke sakinleri ve Hacıları vahşice katletmişlerdir⁴⁴⁸.

Karmatî tehtidi Abbasi Halifesi Muktedir Billâh'tan sonra da devam etmiştir. Kâdir Billâh döneminde ise Karmatîler ile verilen mücadeleye Sultan Gazneli Mahmûd da destek vermiştir. Sultan Gazneli Mahmûd'un desteği Abbasilerin Karmatîler karşısında güçlü durmasını sağlamıştır. Karmatîler, bir süre sonra Fâtîmî Devleti ile anlaşmazlığa düşmüşlerdir. Übeydullah el-Mehdî Kuzey Afrika'da Fâtîmî Devleti'ni kurarak kendinin imam olduğunu iddia edince Karmatîler ve Fâtîmîler anlaşmazlığa düşmüşlerdir⁴⁴⁹.

Karmatîler, Irak ve Horosan'dan hacıya gitmek için yola çıkan kervanlara saldırarak güvenliği tehdit etmişlerdir. Hacıların Sultan Mahmûd'a şikâyetleri üzerine Karmatîler ve diğer batıl mezhepler üzerine yoğunlaşan Sultan Mahmûd, dini düşünce altında şekillenen bu hareketler üzerine yoğunlaşmıştır. Sultan Gazneli Mahmûd, 1105 yılının Haziran ayında III. Hindistan Seferi'nden dönerken Mûltan hâkimi Ebu'l-Fütûh Dâvud, dostça olmayan hareketlerde bulunarak Sultan Gazneli Mahmûd'un sabrını zorladığı bir dönemde Sultan Gazneli Mahmûd, IV. Hint Seferi esnasında Mûltan'a yönelmiştir. Multan Bölgesi'nde Sünniliğe karşı oluşan Karmatî mukavemetini kırmak isteyen Sultan Gazneli Mahmûd Mart-Nisan 1006 yılında Gazne'den hareket etmiştir. Yağmurlar sebebiyle yol üzerindeki nehirlerin yükselmesinden dolayı sefer zorlaşmıştır⁴⁵⁰.

⁴⁴⁶ Hizmetli, 2001:510-514.

⁴⁴⁷ Zeki, 2019: 115.

⁴⁴⁸ Mukaddesî, 2015: 56-58.

⁴⁴⁹ Zeki, 2019: 118.

⁴⁵⁰ İbn'ül-Esir, 1986:186

Bu durumu bertaraf etmek ve Mûltan'a ulaşımı kolaylaştırmak için Pencâb Racası Anandpal, topraklarından geçmek isteyen Sultan Gazneli Mahmûd'a yardımcı olmayınca, Sultan ilk olarak Anandpal'ın üzerine yürümüştür. Sultan Gazneli Mahmûd'un Mûltan'a yürüdüğünü öğrenen Mûltan hâkimi Ebu'l-Fütûh taşınabilir mallarını Serendib⁴⁵¹'e naklettirerek Mûltan'ı terk etmiştir. Bu durumu öğrenen Sultan Gazneli Mahmûd şehri kuşatmaktan vazgeçmemiştir. Muhasarayı şiddetlendiren Sultan Gazneli Mahmûd, şehri ele geçirdikten sonra Karmatîleri cezalandırarak 20.000 dirhem ödemeleri için mecbur kılmıştır⁴⁵².

3.4.4. Kerrâmîler ile Mücedeleşi

Sultan Gazneli Mahmûd döneminin önemli mezheplerinden biri de Kerrâmîler'dir. Kerrâmîler, Sebük Tegin döneminden itibaren faaliyetlerine başlayıp, Sultan Gazneli Mahmûd döneminde dini tasavvufî yönüyle öne çıkan Hanefî Mezhebine bağlı bir akımdır. Kerrâmîler, İslamiyet'i yumuşak ve mütevazı bir tavırla Gazneli Devleti'nin kırsalında yayılan bir akımdır. Bu yönleriyle hem Sultan Gazneli Mahmûd hem de babası Sebük Tegin döneminde yayılmışlardır⁴⁵³.

Kerrâmîler, adını kurucusu Muhammed b. Kerrâm'dan almıştır. Başlangıçta Mürice'nin bir alt grubu olan bu hareketin önemli merkezlerinden Nişâbûr, yöresindeki mensupları Hanefî mezhebine bağlıdır. Sind ve Gur civarındaki Kerrâmîler farklı bazı fikhî görüşleri benimsemişlerdir. Kerrâmîler, iman nazariyeleri bakımından Mürice'nin alt grubu olarak görülmüştür. Allah ve sıfatları konusundaki antropomorfist fikirleri dolayısıyla sıfâtiyye⁴⁵⁴, mücessime⁴⁵⁵ ve müşebbihe⁴⁵⁶,nin alt grupları sayılmışlardır. IX. yüzyılın sonlarında itibaren Horosan, Irak, Suriye, Hicaz ve Yemen gibi bölgelerde büyük yankılar uyandırmışlardır⁴⁵⁷.

Lideri Ebû Bekir Mehmeşâd, Gazneli Sultan Mahmûd döneminde Horasan'ın saygın âlimleri arasında yer almıştır. Mehmeşâd'ın babası da Gazneli Devleti'nde Sebük Tegin döneminde devletin ileri gelenlerinden olup seçkin ve nüfuzlu bir kimsedir. Sebük Tegin'in izzet ve ikramda bulunduğu ve övdüğü bilinmektedir. Kerrâmîler'in güçlerini arttırarak

⁴⁵¹ Serendib, Hindistan'ın güneyindeki Seylan (Sri Lanka) adasına Ortaçağ İslam coğrafyacılarının verdiği isimdir. Bknz. Göksoy, 2009: 425-428.

⁴⁵² Bosworth, 1992: 52.

⁴⁵³ Zeki, 2019:119.

⁴⁵⁴ İlâhi sıfatların Allah'a nisbet edilmesini benimseyenler için kullanılan terimdir. Bknz. Çelebi, 2016:509-511.

⁴⁵⁵ Allah'ı cisim olarak düşünenlerin veya O'na cismanî özellikler nisbet edenleri ifade eden terim. Bknz. Üzümlü, 2006: 449-450.

⁴⁵⁶ Allah'ın yarattıkları veya yaratıkların Allah'a benzetme sonunu doğuran inançları benimsemiş gruplara verilen ad. Bknz. Yavuz, 2006: 156-158.

⁴⁵⁷ Kutlu, 2002: 294.

Karmatîler'i ve kendi mezheplerin uymayan herkesi Karmatî damgası vurarak ezmeye çalışmışlardır. Türk Hakanlığı'nın Horasan'a saldırdığı bir dönemde esir düşen Kerrâmî lideri Ebû Bekir Mehmeşâd, kısa bir süre sonra Türk Hakanlığı'ndan firar ederek Nişâbûr'a gitmiştir. Onun bu durumu itibarını arttırarak Karmatî mücadelesinin yetkili kadılığına yükseltilmesine neden olmuştur⁴⁵⁸.

Karmatîlerden korkan halk zaman içinde Kerrâmîler'in himayesine girmeye başlamıştır⁴⁵⁹. Kerrâmî lideri Ebû Bekir Mehmeşâd, tasavvufî önderliğinin yayınında siyasi ve hukuki gücü de ele geçirerek zaman içinde güçlenmeye başlamıştır. Halka zulmetmeye ve ellerindeki malları almaya başlayan Ebû Bekir Mehmeşâd'ın takipçileri halk arasında zulmetmeye devam etmiştir. Sultan Gazneli Mahmûd, Kerrâmîler'in faaliyetlerini araştırmaları için valilerine ve kadılarına talimatlar göndermiştir. Fitne ve bozgunculuk yaptıklarını öğrendiği Kerrâmîler'i dağıtmıştır. Kerrâmîler'e kendi evlerini zindan etmiştir⁴⁶⁰.

3.5. Askeri Teşkilat Anlayışı

Sultan Mahmûd, devletin idari olduğu kadar askeri sahada da güçlü olmasını gerekli görmüştür. O, Gazneli Devleti'nin bekası için ordunun sadece var olmasının yeterli olmayacağını düşünmüştür. Gazneli Devleti'nin kurucuları bilindiği gibi asker kökenli devlet adamlarıdır. Gazneli Sultanları devletin kuruluş yıllarından itibaren askeri olarak güçlenmeye çalışmışlardır⁴⁶¹.

Gazneli Sultan Mahmûd, oluşturduğu ordunun başında en yetkili isim olmuştur. Sipehsâlâr adı verilen ordu komutanları düzeni Gazneli Devleti'nde Emir Sebük Tegin ile başlamıştır. Sebük Tegin döneminde sipehsâlârlık hanedan mesupları arasından atanan hem valilik hem de orduların başkumandanlığı görevi olarak belirlenmiştir. Sipehsâlâr, bulunduğu bölgede kendi adına hutbe okutma hakkına sahiptir. Sultan Gazneli Mahmûd'a sipehsâlârlık babası Sebük Tegin'den kalmıştır⁴⁶².

Sultan Gazneli Mahmûd, sipehsâlâr unvanını Sistan bölgesinde çıkan isyanı bastırmak için harekete geçtiğinde kullanmıştır. Harekete geçtiğinde beraberinde kardeşi Nasr, Emir Altuntaş ve Ebû Abdullah el-Tâ'î bulunmuştur. Ayrıca Sultan Gazneli Mahmûd sipehsâlâr unvanıyla; Sâmânîler, Türk Hakanlığı, Büveyhîler ile mücadele etmiştir. Hindistan Seferleri'nden Naradin'e yapılan IX. Hindistan Seferi ve 1017 yılında Harezm'e yapılan

⁴⁵⁸ Zeki, 2019: 119-120.

⁴⁵⁹ Mirhând, 2017: 125.

⁴⁶⁰ Zeki, 2019: 122-123.

⁴⁶¹ Bayur, 1987: 273-274.

⁴⁶² Merçil, 2009b: 259.

seferlerde sipehsâlâr unvanını kullanmıştır⁴⁶³. Sipehsâlâr unvanı Sultan Gazneli Mahmûd'un askerleri üzerindeki hâkimiyetini pekiştiren bir unvan olmuştur.

3.5.1. Askerî Sınıflar

3.5.1.1. Gulamlar

Gazneli Sultan Mahmûd askerlerini; gûlamlar, vasal devletlerin askerleri, Türkmenler ve bölge kuvvetleri-gaziler olarak sınıflanmıştır. Gûlam, çocuk ya da küçüklükten gençliğe denk gelen evredeki kişi manasına gelmekle birlikte yaşlı ya da genç köleler için kullanılan bir kavramdır⁴⁶⁴. Gulamlar için söylenen bir diğer tabir de memlûktur⁴⁶⁵. Küçük yaşta hizmete giren kişilerin kendi benlikleri için çalışmaktan uzak kalabileceği düşüncesi gûlam askerlerinin önemini arttırmıştır. Sâ mânî, Abbasi ve Gazneli devletlerinde askeri kabiliyetleri dolayısıyla alınan kölelerin temelini Türkler teşkil etmiştir⁴⁶⁶. Orduda farklı kavimlerden de köleler mevcuttur. Gulamların; sadık, cesur, çevik ve intizam görmüş olması gereklidir⁴⁶⁷. Sultan Mahmûd, muhafız kıtasını genç gulamlardan oluşturmuştur. Gulamlar ordu içinde farklı görevlerde kullanılmıştır. Bu görevlerinden biri de savaşlarda okçu olarak görev almalarıdır. Gulamlar, Türk Hakanlığı ve diğer devletler ile yaşanan savaşlarda okçu olarak görev almışlardır⁴⁶⁸.

Gulamlar çoğunlukla satın alma, hediye yoluyla veya savaşlarda ganimet olarak ele geçirilen kimselerdir. Köle tüccarları sağlam ve genç olan delikanlıları çoğunlukla İtil, Derbend, Gürgeç ve Isfahân gibi şehirlerden toplamıştır⁴⁶⁹. Sultan Mahmûd'un 416\1025'de Ali Tegin'e karşı Mâverâünnehir'e yaptığı seferde Semerkand'a kadar ulaşınca ganimet olarak 1000 kadar köle alarak bölgeden ayrılmasıyla sonuçlanmıştır. Sultan Mahmûd'a, müttefiki olan Türk Hakanlığı hükümdarı Yusuf Kadir Han da Kaşgar ve Hotan'dan köleler ve atlar temin etmiştir⁴⁷⁰. Gulamlar devletlerarası ilişkilerde hediye olarak gönderilmiştir.

Hindistan Seferleri, Gazneli Devleti için Hintli gulamların toplandığı ve orduya alındığı bir merkez olmuştur. Hindistan'dan çok fazla köle Gazneli ordusunda görev almıştır. Sultan Mahmûd'un Kanvanc Seferi'nden (409\1018) 53.000 esirle geri döndüğü ve bu

⁴⁶³ Merçil, 2011: 459-462.

⁴⁶⁴ Sourdel, 1989: 1079.

⁴⁶⁵ Terzi, 1996:179.

⁴⁶⁶ Merçil, 1996: 180-182.

⁴⁶⁷ Palabıyık, 2002: 206.

⁴⁶⁸ Bosworth, 1989: 1048.

⁴⁶⁹ Beyhakî, 2019: 76-618.

⁴⁷⁰ Sourdel, 1989: 1081.

esirlerinde Gazne ordusunda görev aldığı bilinmektedir. Gulamların sayısı abartılı olsa dahi Hindistan'dan çok fazla gulamın toplanarak Gazneli ordusuna alındığı anlaşılmaktadır⁴⁷¹.

Gulam askerlerinin idare edilirken çoğunlukla takdir edilerek teşvikleri arttırılmaya çalışılmıştır. Hizmetkâr olarak takdir edilmeleri ve hükümdarın hazinesinden kendilerine pay verilmesi gulamları sultana bağlamıştır. Gerekli durumlarda da cezalandırılan köleler kendilerine adaletli davranıldığı sürece hükümdarlarında bağlı kalmışlardır⁴⁷². Gulam askerleri, efendilerine bağlı askerler olarak bilinmektedirler. Cûzcânî, Sultan Mahmûd'un gulamları hakkında şu bilgileri vermektedir:

Hakk Teâlâ, o padişaha birçok keramet ve alamet vermiştir. Ondan sonra hiçbir padişah onun sahip olduğu kadar çok savaş araç-gereci, alet ve levazım toplayamadı. Onun dergâhında iki bin beş yüz fil ve bâr gününde tahtın sağında ve solunda ayakta duran dört bin genç gulam-ı Türk-i vuşâk vardır. Bu gulamların iki bini, dört tüylü külahları ve altın gürzleri ile onun sağ tarafında; iki bini ise iki tüylü külahları ve gümüş gürzleri ile sol tarafında dururlardı⁴⁷³.

Gulaman-ı has adı verilen saray ve askeri zümrenin çocukları ordunun önemli bir kısmını oluşturmakla birlikte Sultan Gazneli Mahmûd'a doğrudan bağlı birlikler olarak bilinmektedirler. Sultan Mahmûd'un, azatlı kölelerden mürekkep gulaman-ı has ordusu, kumandanlık mevkiinde azatlı köleler olarak tanımlanabilir. Sultan Mahmûd, gulaman-ı has ordusu için büyük emekler harcamıştır. Ordu mensuplarının her birinin cesur, çevik, sadık ve intizam görmüş askerler olmasını sağlamıştır. Gulaman-ı has ordusuna gulaman-ı saray adı da verilmektedir⁴⁷⁴.

Sultan Mahmûd'un gulaman-ı has ordusundaki askerleri saray içinde bulunan saray-ı gulaman-ı has adı verilen binada ikamet etmişlerdir. Ordunun bu mensuplarının ihaneti anlaşılırsa ya da yaşlanarak iş göremez hale gelirler ise bunlar Sultan Gazneli Mahmûd tarafından azledilerek eyalet valiliklerine tayin edilen sipehsalara veya eyalet vezirlerine bağışlanmak suretiyle saraydan uzaklaştırıldı. Ordunun en etkili sınıfı olan gulaman-ı saray sınıfı gerek sultanın gerekse kumandanın emrinde ordunun merkezinde görev almıştır⁴⁷⁵. Gulaman-ı has mensuplarının Gazneli ordusunun komuta merkezi olduğu anlaşılmaktadır.

Gazneli Sultan Mahmûd'un gulamları farklı menşeilere dayanmaktadır. Gazneli Devleti'nin genişleyen sınırları orduya mensup kimselerde de farklı etnik unsurları beraberinde getirmiştir. Gazneli Devleti'ndeki gulam askerleri; Türk, Tacik Arap, Horasanlı, Hindû, Gurlu ve Deylemlî gibi pek çok soydan gelmektedir. Sultan Mahmûd, çok uluslu

⁴⁷¹ Merçil, 1987: 34.

⁴⁷² Nizamülmülk, 2016: 109.

⁴⁷³ Cûzcânî, 2015: 34.

⁴⁷⁴ Palabıyık, 2002: 207.

⁴⁷⁵ Nuhoglu, 1995: 310-311.

devlet yapısının bir gereği olarak ordunun teşkilatlanmasında hâkimiyeti altındaki kavimlerden faydalanmıştır. Savaş durumunda ise askeri grupların her biri kendilerini, şereflerini ve soylarını korumak için kendilerini kanıtlamaya çalışmıştır. Her gurup düşman ordusunu bastırmak ve geri püskürtmek için elinden geleni yapmıştır⁴⁷⁶.

Sultan Mahmûd'un gulaman-ı hası olan Nûştegin, kendisine bağlı köleler ile Gazne Sarayı'nda yaşamıştır. Nûştegin, Sultan Mahmûd'un oğlu Mes'ud döneminde de önemli kademelerde görev almıştır⁴⁷⁷. Gulam askerleri, Gazneli Mahmûd'un askeri kuvvetlerinin en büyük ve önemli kısmını oluşturmuştur. Sultan'a yakınlığı ile bilinen gulamlar, hükümdarın sadık hizmetkârları ve kulları olmuşlardır. Sultan Mahmûd kendisine bağlı olan bu askeri birlikleri kumandanları aracılığıyla yönetmiştir.

3.5.1.2. Türkmenler ve Gaziler

Sultan Mahmûd'a bağlı askeri birliklerden bir diğeri Türkmenlerdir. Türkmenlerin Gazne ordusunda ilk kez görev alması Sultan Mahmûd döneminde yaşanmıştır. Maverâünnehir'de geçim sıkıntısı içinde olan Türkmenler, Sultan Mahmûd'a iltica ederek Horasan'a yerleşmek için müsaade istemişlerdir. Sultan Mahmûd, Türkmenlerin bu isteğini kabul ederek Horasan'a yerleşmelerine müsaade vermiştir⁴⁷⁸. Zorluklar ve yokluklar içinde olan Türkmenlerin Horasan'a yerleşmesi üzerine devletin onlar üzerinde hakları doğmuştur⁴⁷⁹.

Türkmenlerin, güçlü ve sadakatlı olmaları savaşlarda önemli bir güç olmuştur⁴⁸⁰. Türkmenler, Gazneli Devleti için askeri ve ekonomik anlamda bir güç olarak değerlendirilmiştir. Sultan Mahmûd döneminde Türkmenler devletin önemli bir askeri gücünü oluştururken Sultan Mahmûd'un vefatından sonra oğlu Mes'ud döneminde bazı Türkmenlerin tutuklanması Türkmenleri devlete küstürmüştür. Türkmenlerin küstürülmesi hem onların Gazneli Devleti'ne karşı cephe almasına hem de isyan etmelerine neden olmuştur⁴⁸¹.

Sultan Mahmûd'un askeri kuvvetlerinden bir diğeri bölge kuvvetleri ve gazilerdir. Seferberlik anında ordunun insan unsuru sadece gulamlardan ya da vassal devletlerin askerlerinden müteşekkil değildir. Savaş esnasında harp sahasına yakın bölgelerden toplanan piyadeler ordunun önemli bir kesimini oluşturmuştur. Bu piyadeler toplandıkları şehirlerin isimleri ile tanınmışlardır. Müslüman olmayan topraklar üzerine savaşa gidileceği zamanlarda

⁴⁷⁶ Nizamülmülk, 2016: 86.

⁴⁷⁷ Beyhakî, 2019: 70-107.

⁴⁷⁸ Mirhând, 2017: 52-53.

⁴⁷⁹ Nizamülmülk, 2016: 87.

⁴⁸⁰ Milani, 2015: 127.

⁴⁸¹ Beyhakî, 2019: 58.

civar şehir ve bölgelerden gelen gönüllü gaziler ordunun önemli bir kısmını oluşturmuşlardır. Sultan Mahmûd, gönüllü birlikler olarak tanımlanabilecek olan gazileri en iyi şekilde değerlendiren hükümdar olmuştur. Sultan Mahmûd, gazileri, işsiz olmaktan ve zararlı işlere bulaşmaktan kurtarmıştır⁴⁸².

Sürekli bir arayış içinde olan gazileri imparatorluk topraklarından çıkararak onlara yeni bir gelir kaynağı sunmakla kalmamış ülkenin içinde de sukuneti sağlamıştır. Gaziler sınır bölgelerinde yaşamaları nedeniyle haberlerin ulaştırılmasında da görev almışlardır. Sultan Mahmûd'un gazi kuvvetlerinden biri olan Hacib Gazi, Sultan'ın ölüm haberini Nişabûr'a götürmüştür⁴⁸³. Gaziler, salar-ı gaziyan şeklinde adlandırılan Türk asıllı komutanların emri altında görev almışlardır⁴⁸⁴. Gaziler, Gazneli Devleti'nde ahalinin güvenliğini sağlamak, düşman saldırılarına hazırlıklı olmak ve saldırıları püskürtmek onların görevleri arasındadır.

3.5.2. Ordu Düzeni ve Teçhizat

Sultan Mahmûd, ordusunu savaş alanında belli bir düzene göre tanzime etmiştir. Ordunun savaş düzeninde merkez leşker-i kalb⁴⁸⁵, sağ kanat meymene⁴⁸⁶, sol kanat meysere⁴⁸⁷ olarak ayrılmıştır. Öncü kuvvetler olan mukaddemeler⁴⁸⁸ ve artçı kuvvetler olan sakâlar⁴⁸⁹ şeklinde tertiplenmiştir. Sultanın iştirak ettiği seferlerde ordunun sağ kanadının idaresi Horasan sipahsalarına, sol kanadı ise hacib-i bozoga verilmiştir⁴⁹⁰.

Her iki kanadın da görevi düşman kuvvetlerini daire şeklinde kısıp alıp imha etmektir. Saka ve artçı kuvvetler ise ordunun malzemelerinin düşmanın eline geçmesini engellemek ve savaştan kaçanları yakalamakla görevlidir. Böylelikle Gazneli ordusu, arkasında herhangi bir teçhizat bırakmayarak düşmanın saldırılarını durdurmayı hedeflemektedir. Öncü kuvvetlerin görevi ise keşif yapmak, sefer güzergâhının güvenliğini sağlamak ve gerekli durumlarda düşman ordusunun öncü kuvvetleri ile çarpışmaktır⁴⁹¹.

Gazneli Ordusu, savaş esnasında kadim bir Türk ordu geleneği olan Turan taktiğini savaşlarda uygulamıştır⁴⁹². Gazneli Ordusu'nun birlikleri ve bu birliklerin sayısı hakkında

⁴⁸² Nuhoglu, 1995: 318-319.

⁴⁸³ Beyhakî, 2019: 24-25.

⁴⁸⁴ Nuhoglu, 1995: 319.

⁴⁸⁵ Ordunun hükümdarında içinde bulunğu merkez. Nuhoglu, 1995:319.

⁴⁸⁶ Ordunun sağ kanadını ifade etmektedir. Nuhoglu, 1995:319

⁴⁸⁷ Ordunun sol kanadını ifade etmektedir. Nuhoglu, 1995:319.

⁴⁸⁸ Ordunun öncüleri olarak tanımlanır. Akıncı birliklerdir.

⁴⁸⁹ Ordunun erzak ve istihkakı ile ilgilenen bölümüdür. Sakalar artçı kuvvetler olarak tanımlanabilir.

⁴⁹⁰ Merçil, 2014:195.

⁴⁹¹ Nuhoglu, 1995: 321-322.

⁴⁹² Genç, 2002: 309.

bilgilere ulaşılamamaktadır. On köle ile oluşturulan ve vuşak adı verilen onlu sisteme göre bir ordu teşkilatı kurulduğu düşünülmektedir⁴⁹³.

Gazneli Ordusu'nun savaş meydanlarında kullandığı canlı ve cansız pek çok savaş teçhizatı mevcuttur. Bu teçhizatın başında taarruz silahları olarak ok, yay, kılıç, mızrak, gürz; savunma silahları olarak da kalkan ve zırh kullanmıştır. Gazneli Ordusu girdikleri savaşlarda ok ve mızraklar kullanarak düşman orduları ile mücadele etmişlerdir. Gazneli Sarayı'nda gulam askerlerinin tamamında ok ve yay bulunmaktadır⁴⁹⁴.

Askerler ok ve yayı sadece meydan savaşlarında değil muhasara altında iken de kullanmışlardır. Gazneli ordusu kılıç (şemşir), balta (nacah) ve kalkan gibi savaş aletleri ordunun en önenli silahları arasındadır. Gulaman-ı has'lar başta olmak üzere ordunun bütün mensupları kılıç kuşanmışlardır⁴⁹⁵. Kılıç Gazneli Ordusu'nun temel silahlarından biridir. Kalacûr adı verilen bir kılıç ordu komutanları tarafından kullanılmıştır⁴⁹⁶. Gazneli tarihçisi Utbî'de geçen bilgilere göre; Gazneli Ordusu çok çeşitli savaş aletlerine sahiptir. Bu aletler şöyle bildirilmektedir:

Savaşçılar bedenlerine zırh giyiyorlardı. Kırmızı yüzlü savaşçıların göğsünde zırhları vardı. Kemerine bağlı olan kılıcı çekerlerdi. Savaş ateşine şarkı söylerlerdi. Kılıcın sesi tepeler üzerinde duyulurdu. Boğazların kanından yeşil çim yüzeyi renkli gül gibi olurdu. Kaderin buyruklarını yerine getirmek için mızrak çekerlerdi. Bu mızraklar ne güçlüdür⁴⁹⁷.

Utbî'nin verdiği bilgilerden anlaşıldığı üzere Gazneli Ordusu'nun kıyafetlerinde zırh kullandıkları ve kılıç mızrak gibi önemli savaş aletlerinin olduğu anlaşılmaktadır. Gazneli Ordusu'nun en güçlü savaş teçhizatı hiç şüphesiz fillerdir. Gazneliler filillerin savaşlarda kullanılabileceğini Hindistan'da öğrenmişlerdir. Filler, Gaznelilerde ilk olarak sultanlar ve komutanların binek hayvanı olarak kullanılmıştır. Sultanın bindiği filler savaş alanında ordunun ortasında konumlandırılmıştır. Savaş esnasında ise filler ordunun önünde tutularak düşmanın morali bozulmaya çalışılmıştır. Filler, kale muhasaralarında ağır silahlar gibi kullanılmışlardır. Gazneli Ordusu'nda kalelerin fethinde kullanılan beş erkek beş dişi olmak üzere on fil bulunmaktadır⁴⁹⁸.

Gazneli Devleti'nde fil, ilk kez Sebük Tegin döneminde kullanılmaya başlanılmıştır. Sebük Tegin, Ebû Ali-yi Enûk Kabûl Şah'ın oğluna Gazne halkından bir topluluğu yardıma gönderdiğinde kazanılan zafer üzerine pek çok esir ve iki fil yakalanarak Gazne Sarayı'na

⁴⁹³ Nuhoğlu, 1995: 322.

⁴⁹⁴ Mîrhând, 2017: 93.

⁴⁹⁵ Nuhoğlu, 1995: 341-344.

⁴⁹⁶ Palabıyık, 2019:213.

⁴⁹⁷ Utbî, 1858:216-217.

⁴⁹⁸ Nuhoğlu, 1995: 347-348.

götürülmüştür⁴⁹⁹. Filler, Kabil’de barındırılmıştır. Sultan tarafından denetlenen fillerin 670 tane olduğu ve orduda bu fillerin kullanıldığı bilinmektedir⁵⁰⁰. Filler, ormanlık arazilerde yol açmak için kullanıldığı gibi hediye olarak da verilmiştir⁵⁰¹.

Asya filllerinden faydalanan Sultan Mahmûd, Hint Seferleri ile ordusundaki fillerin sayısını arttırmıştır⁵⁰². Gazne ordusundaki filler sağlam ve kuvvetli hayvanlardır. Bu fillerin bakımı için özel görevliler atanmıştır⁵⁰³. Sultan Mahmûd 398\1008’de Türk Hakanlığı’na karşı Horasan’a hâkim olmak için yaptığı savaşta Türk Hakanlığı’nın lehine ilerleyen savaşı fillerin sayesinde değiştirmiştir. Türk Hakanlığı sancaktarını bir filin havaya fırlatması ve çevresindeki insanları ezmesi savaşın gidişatını Gazneliler’in lehine değiştirmiştir⁵⁰⁴. Sultan Mahmûd, Hindistan Seferleri’nde de yüksek dağ geçitleri ve sarp geçitlerde filleri kullanmıştır.

Sultan Mahmûd, Hindistan’a düzenlediği Naradin Seferi’nde (404\1013), yine fil kullanmıştır. Sultanın memleketi üzerine yürüdüğünü öğrenen Hint Racası muharebe ve mücadele için hazırlık yapmaya başlamıştır. Sultan Mahmûd ise düşman üzerine sağ cenahında Emir Nasr, sol cenahında Arslan Cazib ile Hint Racasına savaş ilan etmiştir. Bu savaş esnasında ordusunun önüne fillerden bir set çeken Sultan Mahmûd, Hint Racasının ordusunu tamamen dağıtarak zafer kazanmıştır. Gazneli ordusunda fillerin kullanılması askeri zaferlerin kazanılmasında etkili olmuştur⁵⁰⁵.

Sultan Gazneli Mahmûd’un ordusunun görünüşü hakkında en detaylı bilgiler Leşker-i Bâzâr Sarayı’nda bulunmaktadır. Gazneli askerî kıyafetlerinin tasvirlerine Leşker-i Bâzâr Sarayı’ndaki duvar resimlerinde rastlamak mümkündür. Leşker-i Bâzâr Sarayı’nda Uygur zımpara tekniği kullanılarak gerçek insan boyutlarında olan askerlerin figürleri yan yana dizili şekildedir⁵⁰⁶.

Bu asker figürlerinin kıyafetleri üzerinde çeşitli motifler, bacaklarında pantolonlar, ayaklarında çizmeler görülmektedir. Leşker-i Bâzâr Sarayı’ndaki beyaz kaftanlı asker tasvirinde sağ tarafı sol yanına kapanana ve boyu yakalarının biraz üzerine uzanan bir kaftan görülmektedir. Yakasının dışı doğru açılır şekilde tasvir edilmiş olması Göktürk kaftanlarına benzetilmesine neden olmuştur. Bellerindeki kemerden sarkan üç dizi şeklindeki yuvarlak

⁴⁹⁹ Cûzcânî, 2015: 26-27.

⁵⁰⁰ Nuhoglu, 1995: 349.

⁵⁰¹ Kazvînî, 2015: 69-70.

⁵⁰² İbn-i Kesîr, 1995:1485.

⁵⁰³ Bosworth, 1992:116.

⁵⁰⁴ Piyadeoğlu, 2014: 72.

⁵⁰⁵ Mîrhând, 2017: 94-95.

⁵⁰⁶ Zeki, 2019: 90-93.

boncuklu sarkıtlar, rütbe ve makam göstergesidir. Askerlerin kaftanları üzerinde açık mavi renkli küçük damla motifleri ve belinde sarkıtları olan kemerleri bulunmaktadır⁵⁰⁷.

---

⁵⁰⁷ Salman, 2006:116-117.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

GAZNELİ SULTAN MAHMÛD'UN KÜLTÜREL VE EKONOMİK POLİTİKALARI

4.1. Ekonomi ve Ticaret

Sultan Gazneli Mahmûd, ülkesinin gelişmesini ve zenginleşmesini arzu eden bir hükümdar olarak Gazneli Devleti'ni geliştirmeye ve iyileştirmeye çalışmıştır. Babası Sebük Tegin, Sultan Gazneli Mahmûd' a vasiyetinde oğlundan, çölde mallarını korumaya çalışan tüccarın mallarını kendi malı bilmesini ve korumasını, ticaret yollarını hırsızlardan emin tutmasını öğütlemiştir. Sebük Tegin, oğlu Gazneli Mahmûd'un, muâmelattan, pazardan, narhlardan ve halk arasındaki alışverişten haberdar olması gerektiğini buyurmuştur⁵⁰⁸.

Sultan Gazneli Mahmûd, babası Sebük Tegin'in öğütlerine uyarak Gazne şehri başta olmak üzere ülkesinde ticari faaliyetleri geliştirmiş ve tüccarları Gazne'ye çekmeye çalışmıştır. Sultan Gazneli Mahmûd, Gazne şehrinin merkezi konumunu kullanarak şehrin büyük bir ticaret şehri olmasını sağlamıştır⁵⁰⁹. Tacirleri Gazne'ye çekmeye çalışan Sultan Gazneli Mahmûd, Horasan ve Hindistan arasındaki ticaret yollarını güvene alarak tüccarların ticaret yolunu açmış ve tacirlerin gelip gitmelerini kolaylaştırmıştır⁵¹⁰. Ticaret yollarında asayişin sağlanması Gazne'ye yakın ülkelerden ve uzak ülkelerden pek çok tacirin gelmesine neden olmuştur.

İbn-i Havkal, Gazne şehrinden bahsederken şehrin, ticaret yollarına yakın olduğunu ve ticari hayatın canlı olduğu şehirlere yakın konumun Gazne'yi mamur bir şehir haline getirdiğini bildirmektedir⁵¹¹. Sultan Gazneli Mahmûd kurduğu ticaret merkezlerini Gazne şehrinin konumuna göre düzenlemiştir. Gazne şehri yüksek ve engebeli olmasına karşın, Sind ülkesi olarak bilinen Pencab ve Belucistan'a yakın olması sebebiyle önemli ticaret merkezlerinin kavşak noktasındadır⁵¹².

Gazne'nin konumu Gazneli Devleti'nin ekonomisinin gelişmesinde etkili olmuştur. Gazneli Devleti'nde ekonomik düzen Sebük Tegin'in hükümdarlık yıllarında gelişmeye başlamış iken, Gazneli Devleti'nin ekonomik refahı ve zenginliğinin en gelişmiş dönemi Sultan Gazneli Mahmûd'un hükümdarlık yıllarına rastlamaktadır. Bu duruma Sultan Gazneli

⁵⁰⁸ Pendname, 1975:231.

⁵⁰⁹ İbn-i Havkal, 2014: 320-321.

⁵¹⁰ Mirhând, 2017: 73.

⁵¹¹ İbn-i Havkal, 2014: 321.

⁵¹² Hudûdü'l-Âlem Mine'l Meşrik İle'l Mağrib, 2008: 16-17.

Mahmûd, Hindistan'a yapmış olduğu seferlerde elde ettiği ganimet ve mallarında etkisi yadsınamayacak kadar önemlidir⁵¹³.

Sultan Gazneli Mahmûd'un Hindistan'a yaptığı seferler Gazne Devleti'ne kısa ve uzun vadede pek çok fayda sağlamıştır. Seferlerin kısa vadede faydasında devletin hazinesinin dolması sağlanmış iken; uzun vadede faydası ise Gazne'nin mamur bir şehir, devletin ise güçlü bir ekonomik yapısını oluşmasını sağlamıştır. Devrin tarihçisi Utbî, Gazne şehrinin şatafatlı, zengin ve geniş pazarlara sahip olduğunu belirtmektedir⁵¹⁴.

Gazne'nin büyük pazarları ve ticaret kervanları ekonominin gelişmesini ve Gazneli Devleti'nin kalkınmasını sağlamıştır. Çağdaşı olan hükümdarlar gibi Sultan Gazneli Mahmûd da devletin ekonomisine ve ticari hayata büyük önem vermiştir. Ticari hayatın gelişmesi için imar faaliyetlerinde bulunan Sultan Gazneli Mahmûd, bugün İran sınırları içinde kalan Sengbest'te Arslan Cazib Türbesi'nin yanındaki ribatı bir ticaret merkezi olarak inşa ettirmiştir. Bundan başka 1009-1020 yılları arasında Ribât-ı Mahî bir diğer adıyla Ribat-ı Çahê adında bir kervansaray daha inşa ettirmiştir⁵¹⁵.

Serahs yolunda bulunan Ribât-ı Mahî, dört eyvanlı avlu etrafında sıralanan mekânlar ile kareye yakın, yuvarlak ve takviyeli bir kervansaraydır. Ribât-ı Mahî'de Türk mimari anlayışı devam ettirilmiştir. Ribatlarda geleneksel mimari anlayışı devam ettiren Sultan Gazneli Mahmûd, eyvan kubbe birleşmesinin ilk örneklerinden olan Ribât-ı Mahî'yi, eyvan kemerler, geometrik bölümler, palmet ve rumilerden dolgular ile süsletmiştir. Geometrik süslemeler atlamalı olarak bir kenarı kırık sekizgenlerin kesişmesiyle meydana gelen dörtlü düğümlerdir. Eyvanları dolanan tuğladan kesme büyük harflerle çiçekli kûfi kitabe kuşağı, bugün İran sınırlarında olan Sengbest şehrindeki Arslan Cazib Türbesi'ne benzemekte olup Gazneli uslûbunda inşa edilmiştir. Gazneliler'in ribat ve kervansaray anlayışı Türk Hakanlığı'nın devamı Selçukluların ise öncüsü olarak değerlendirilebilir⁵¹⁶.

Sultan Gazneli Mahmûd ticaretin gelişmesi için Gazne ülkesine ulaşımı sağlayacak olan ticaret yollarının inşası ve korunmasına büyük önem vermiştir. Sultan Gazneli Mahmûd'un hâkimiyetinin olduğu Hint Ticaret Yolları ve İpek Yolu gibi önemli ticaret ağlarında Gazneli tüccarlar ve dışarıdan gelen tacirler ticaret yapmışlardır. Ticaret yollarında dışarıdan gelen tacirlerin malları kadar Gazne'de üretilen malların da ticareti yapılmaktaydı. Özellikle Hindistan'dan getirilen değerli taşlar ile Gazne ve civarından çıkarılan; elmas, zümrüt, granit, zirkon, safir, yeşil aytaşı, kuvars, yakut gibi değerli taşların ticareti Gazneli

⁵¹³ Merçil, 1989: 26.

⁵¹⁴ Utbî, 1858: 236.

⁵¹⁵ Aslanapa, 2002: 22-23.

⁵¹⁶ Aslanapa, 2011: 55-56.

Devleti'nin önemli ticaret mallarındandır. Gazne'de Sultan Gazneli Mahmûd döneminde altın işlemeciliği ve altın ticaretinin de yapıldığı bilinmektedir⁵¹⁷. Altın işlemeciliği ile Gazne topraklarındaki ticari hayatın devamlılığı ve maden işçiliğinin ekonomiye katkısı sağlanmıştır.

Gazne'de değerli olan madenler maden işçileri tarafından gerekli olan diğer metaller ile işlenerek piyasaya sürülmüştür. Gazne Devleti'nde zanaatkârlar devletin ekonomisi için parasal değeri olan altın ve gümüş sikkeleri işleyerek piyasaya kazandırmışlardır. Kuyumculuk faaliyetlerine de önem veren Sultan Gazneli Mahmûd, maden işçiliğinde çalışan esnafı ve kuyumcuyu teşvik etmiştir. Özellikle parasal niteliği olan altın ve gümüş işleyen ustalar Sultan Gazneli Mahmûd tarafından korunmuştur⁵¹⁸. Hindistan fetihleri ile elde edilen bazı altın ve diğer madenlerden oluşan ganimetlerde yine Gazneli Hükümdarı Sultan Mahmûd'un himayesi altında olan ustalar tarafından işlenmiştir⁵¹⁹. Kuyumculuk ve altın ticareti Gazneli Sultan Mahmûd'un hazinesine ve devletin bütçesine katkı sağlayan bir ticaret alanı olmuştur.

Sultan Mahmûd, fethettiği Hindistan'dan yüklü miktarda elde ettiği altın ve değerli madenleri ülkesinde işleterek ekonomiye kazandırmıştır. Afganistan, İran ve Hindistan'ın alt kıtalarından Gazne'ye altın akmıştır. Sultan Mahmûd, bu sermayeyi işletip Gazne'de tutmuştur. Ülkesinin kalkınmasında altın ve değerli madenlerin önemini bilen Sultan Mahmûd, kuyumculuğu ve altın ticaretini desteklemiştir. Yeni fethettiği bölgelere ise gümüş ihraç ettirerek ülkeyi ekonomik anlamda dengede tutmaya çalışan hükümdar, ticaretin ve para akışının ülke içinde dengeli olmasını arzu etmiştir⁵²⁰.

Sultan Gazneli Mahmûd zanaatkârların küçük ölçekli sanayi faaliyetlerini desteklemiştir. Bu sanayi faaliyetlerinden biri de yerel üreticilerin pamuk ve kumaş üretimidir. Horasan'da tekstil ve kumaş üretimi için Herat'ın beyaz pamukları ve Merv'in kumaşları kullanılmıştır⁵²¹. Aynı zamanda Hindistan menşeli pamuklu kumaşlar tekstil ürünü veya ham madde olarak alınmaktaydı. Bu kumaşlar tekstil atölyelerinde işlenmekte ve Hindistan'dan getirilen indigo (mavi) ve bakkam ağacı (kırmızı) gibi maddeler ile renklendirilmekte idi. İran'dan ham madde olarak ipek ithal edilerek bölgeden safran (sarı), çivit (mavi), kırmızı (kırmızı) ve siyah kumaş boyaları alınmıştır⁵²². Böylelikle Gazneli

⁵¹⁷ Özdal, 2019: 22-23.

⁵¹⁸ Ruggles, 2011: 10.

⁵¹⁹ Mirhând, 2017: 120-103.

⁵²⁰ Hill, 2012:154-155.

⁵²¹ Ruggles, 2011: 12.

⁵²² Özdal, 2019: 118-119.

Devleti; Afganistan, Maveraünnehir, Horasan ve Bağdat arasında bir ticaret bağlantısı sağlanmıştır⁵²³.

Ticaretin önemli merkezlerinden bir olan Bûhâra, Sâ mânîler döneminde ticaretin yoğun olarak yapıldığı bir merkezdir⁵²⁴. Sultan Gazneli Mahmûd'un babası Sebük Tegin'den itibaren de Gazneli Devleti'nin önemli ticaret merkezlerinden biri olmuştur. Gazneli Sultan Mahmûd döneminde Gazne ve civarındaki illerde üretilen tarım ürünleri ve hayvancılıktan elde edilen mamuller Bûhârâ'da ve Bûhârâ'ya bağlı kazalarda kurulan pazarlarda ve panayırarda satılmıştır⁵²⁵.

Bûhârâ'daki dükkânlarda, pazarlarda ve panayırarda satılmak üzere Gazne, Herat, Sistan gibi şehirlerden; tekstil, mefruşat, perde, örtü gibi mallar ile hububat, armut, üzüm, kiraz, badem, fındık, tahıl, buğday gibi mahsuller Bûhârâ'daki pazarlarda satılmak üzere getirilmiştir. Küçük ölçekli ticaret malları olarak kabul edilen zanaatkârların yerli üretiminin ürünleri de Bûhârâ'ya gelmiş ve burada ticareti yapılmıştır⁵²⁶. Ayrıca, Bûhârâ'ya başka şehirlerden kil taşı, çamur kireç taşı gibi ham maddeler getirilerek, çömlek, kap-kacak, imal edilmekteydi⁵²⁷. Bûhârâ, Sultan Gazneli Mahmûd döneminin gelişmiş ve zengin ticaret merkezlerinden biri olmuştur.

Bûhârâ, Sultan Gazneli Mahmûd döneminde ticaretin merkezi olduğu gibi şehir merkezinin hemen dışında yer alan çiftlikler, bağlar, bahçeler ve bostanlar sayesinde kendi üretim sahasına sahip olmuştur. Merkezdeki zanaatçı dükkânları, sanayi alanları ve üretim atölyeleri sayesinde ticaretin merkezi olmuştur⁵²⁸. Gazneli topraklarında üretilen satışa yönelik ve ihtiyaç fazlası sanayi, tarım ve hayvancılıktan üretilen ürünler Bûhârâ'ya gönderilmiş ve buradaki pazarlarda satılmıştır⁵²⁹. Sultan Gazneli Mahmûd, Bûhârâ'nın dokumacılık alanındaki getirisini görmüş ve bu gelir kaynaklarını da değerlendirmiştir. Bûhârâ'da bulunan dokuma atölyeleri ve dokuma tezgâhlarında her çeşit kilim, çadır, yastık, bez, minder, seccade gibi pek çok kumaş dokunarak ekonomiye kazandırılmıştır⁵³⁰.

Bûhârâ'da üretilen ürünler ile Gazne ve civarından gelen ürünler, burada kurulan büyük panayırlar ve pazarlarda satılmak üzere getirilmiştir. Tavâyîs'te kurulan tekstil, mefruşat ve defolu ürünler fuarı ticaretin yoğun olarak yapıldığı önemli merkezlerden biridir. Burada kurulan panayırlara Fergana, Şaş ve Horosan gibi pek çok bölgeden tacirler gelmekte

⁵²³ Ruggles, 2011: 10.

⁵²⁴ Frye, 1965:147.

⁵²⁵ Merçil, 2009:262.

⁵²⁶ Ruggless, 2010: 11.

⁵²⁷ Özdal, 2016: 127.

⁵²⁸ Narşahî, 2013: 33.

⁵²⁹ Özdal, 2016: 124.

⁵³⁰ Narşahî, 2013: 34.

ve ürünlerini satmaktadırlar. Bûhârâ, tuz üretiminin ve ticaretinin de merkezi olmuştur. Bölgenin ve çevresindeki illerin tuz ihtiyacını karşılayan Bûhârâ, etrafındaki kır ve ağaçlık alanlardan da şehirlerin ve sokakların döşenmesi ile bina yapımı için gerekli olan malzemeyi sağlayan bir şehir olmuştur⁵³¹. Sultan Gazneli Mahmûd, Bûhârâ'yı fethettikten sonra, bölgenin ticari gelirleri ile üretim potansiyeline hâkim olmuştur.

Hârizm'in, 1017 yılında Sultan Gazneli Mahmûd tarafından fethedildiğinden ve Sultan Gazneli Mahmûd tarafından kumandanı Altuntaş⁵³²,⁵³³ valî olarak tayin ettiğinden söz etmiş idik⁵³³. Hârizm ülkesini hâkimiyetine alan Sultan Gazneli Mahmûd, bölgenin ticaret sahasını kontrol altında tutmuştur. Gazneli topraklarında yapılan ticari faaliyetlerden biri de hiç şüphesiz köle ticaretidir. Köle ticareti batıda Harezm ülkesine ve civarına, doğuda ise Hindistan Yolu ile yapılmıştır⁵³⁴. Hindistan Yolu köle ticaretinin en yoğun yapıldığı ticaret yollarından biridir.

Savaş ve benzeri durumlarda alınan ve satılan köleler, Gazneli topraklarında alınıp satılan; ticareti yapılmaya devam edilen bir unsurdur. Gazneli Sultan Mahmûd da ordusuna asker temininde ve devletin alt birimlerindeki ihtiyaçlara yönelik Hindistan, Afganistan ve Türk kökenli olmak üzere farklı etnik usurlardan oluşan kölelerin ticaretine izin vermiştir. İslami Hukuk kuralları ve örfi hukuk kurallarına aykırı olmayan köle ticareti Sultan Gazneli Mahmûd döneminde de devam etmiştir⁵³⁵. Köle ticareti devrin Türk-İslam devletlerinde ekonomik hayatın bir parçası olarak kabul edilmiştir.

Sultan Gazneli Mahmûd fetihler ile devletin ekonomisini sağlamlaştırmaya çalışmakla birlikte toplumun da ticari hayatta etkin olmasını ve sosyal yapının gelişmesini amaçladığından söz etmiş idik. Sultan Gazneli Mahmûd döneminde toplumsal yapı; köylüler, tüccarlar ve zanaatkârlar olarak sınıflandırılmıştır. Köylüler ise, Sultan Gazneli Mahmûd'un oluşturduğu ekonomik idarenin temelinde; devletin ihtiyacı olan tarım ürünleri üreterek, hayvancılık faaliyetlerini yürütmüşlerdir. Sultan Gazneli Mahmûd döneminde, köylüler için arazi vergisi çıkarılmıştır⁵³⁶.

Bu vergiler ile hazineye gelir sağlanmıştır. Sultan Gazneli Mahmûd aynı zamanda köylülerin tarımsal faaliyetleri yürütebilmeleri için Gazne topraklarında arazi düzenlemelerinin de yapıldığı bilinmektedir. Gazneli Devleti'nde, Sultan Gazneli Mahmûd

⁵³¹ İbn-i Havkal, 2014: 368.

⁵³² Asıl adı Hâcib el-Altuntaş'tır. Sebük Tegin'in gözde memluktur. Hacib-i kebirliğe kadar yükselmiştir. Sebük Tegin'in vefatından sonra Gazneli Mahmûd tarafından Herat valiliği görevine getirilmiştir. Hindistan Seferlerine katılmış, Sistan'daki isyanın bastırılmasında görev almıştır. Bknz: Özaydın, 1989:547-548.

⁵³³ Kafesoğlu, 1984: 33-34.

⁵³⁴ Özdal, 2016: 171

⁵³⁵ Mirhând, 2017: 104.

⁵³⁶ Ruggles, 2011: 11.

babası Sebük Tegin tarafından ikta sisteminin kurulduğu bilinmektedir. Sultan Gazneli Mahmûd da bu sisteme bağlı kalarak devlet adamları ve uygun kimselere mertebelerine yakışır bir şekilde iktalar dağıtmıştır⁵³⁷. Askerlere iyi muamelede bulunmanın onları devlete bağlayacağına inanan Sultan Gazneli Mahmûd da dağıttığı iktalar ile hem ülkenin güvenliğini sağlamayı hem de ekonomiyi canlı tutmayı hedeflemiştir.

Gazneli Mahmûd kırsal alanlarda ve kasabalarda yerleşik düzende olan teba için çeşitli düzenlemeler yapmıştır. Sultan Gazneli Mahmûd döneminde tarım vahaları ve kırsal alanlarda halkın geçimini temin için ikta araziler verilmiştir. Herat, Mevr, Nişabur gibi şehirlerde yeteri kadar ürün yetiştirilememesi Afganistan ve Horasan'ın plato ve dağ bölgelerinde tarım faaliyetlerinin yapılmasına neden olmuştur. Amu-Derya Nehri ve Murghab Nehri'nin kolları ile beslenen Afganistan ve Horasan yöresinde yetiştirilen ürünlerin Mısır'a kadar geniş bir coğrafyaya ihraç edildiği bilinmektedir⁵³⁸. Sultan Mahmûd, ihracat yaptığı ülkeler ile ticari ilişkilerini sağlamlaştırmakla birlikte bu ülkelerle dönem dönem iş birliği sağlayarak ekonomisini güçlü tutmayı amaçlamıştır.

Sultan Gazneli Mahmûd tarım faaliyetlerini geliştirmek için sulama kanalları ve barajlar inşa ettirmiştir. Bunlardan Bend-i Sultanî en ünlülerinden biridir. 60 m. kadar uzunluk 8 m. kadar yüksekliğe sahip olan Bend-i Sultanî Sultan Gazneli Mahmûd'un tarımsal faaliyetlere destek olmak ve ekonomiyi geliştirmek amacıyla inşa ettirdiği en önemli yapılardan biridir⁵³⁹. Sultan Gazneli Mahmûd döneminde köylüler, kuru tarım olarak bilinen buğday, arpa yetiştiriciliği ile kuru bakliyat yetiştiriciliği ile uğraşmışlardır. Gazne şehrinin kurak ve yüksek olması Gazne'de bu malların dahi üretiminin sınırlı olmasına neden olmuştur⁵⁴⁰.

Ancak Sultan Gazneli Mahmûd tarım ve faaliyetlerini Gazne ile sınırlı tutmamıştır. Fetihler ile hâkimiyet altına aldığı Hindistan onun için önemli tarım havzalarından biri olmuştur. Özellikle Hindistan'da büyük nehirlerin aktığı havzalarda tarımsal faaliyetleri destekleyen Sultan Gazneli Mahmûd, bu iklimlerde uygun tarım faaliyetlerinin yapılması için gerekli düzenlemeleri sağlamıştır. Hindistan'ın büyük nehirleri üzerine inşa edilen barajlar ve suyu şehre taşıyan sulama kanalları ile Gazne'de tarımsal faaliyetlerin devamlılığı sağlanmıştır. Ganj Nehri, Sind Nehri, Sava Nehri gibi önemi nehirler Gazne'de tarımsal sulamanın kaynağını oluşturmuştur⁵⁴¹.

⁵³⁷ Mîrhând, 2017: 30

⁵³⁸ Ruggles, 2011: 12-13.

⁵³⁹ Bayur, 1987: 241.

⁵⁴⁰ Ruggles, 2011: 14.

⁵⁴¹ Bîrûnî, 2015: 176-177.

Gazneli Sultan Mahmûd, çoğu sulama suyunu yer altı sularına sondaj yaparak hidrolik bir sistem geliştirilmesini sağlamıştır. Bu sistemlerin yapıları ve bakımları için zengin toprak sahiplerinden sermaye tedarik ederek tarımsal faaliyetlerde bu sulama sistemini uygulamıştır. Ayrıca Sultan Gazneli Mahmûd, Amu-Derya ve kollarının oluşturduğu alüvyonlar üzerinde tarımsal faaliyetlerin yürütülmesi için uygun araziler kurulmuştur⁵⁴².

Sultan Gazneli Mahmûd, ekomominin bir bütün halinde işlediği sürece canlı kalabileceğini ve ülkesinin ancak bu ekonomik yapı ile ayakta kalabileceğini öngörebilen bir hükümdardır. Gazneli Devleti'nin ekonomik hayatını canlı ve ticaret merkezleri ile bağlı tutmayı hedefleyen Sultan Gazneli Mahmûd, ülkesini tüm ticaret kervanlarına açmıştır. İran, Horasan, Harezm ve Hindistan'a kadar olan geniş bir sahada bulunan sikkeler bu ticaret ağının genişliğini gözler önüne sermektedir⁵⁴³.

Sultan Gazneli Mahmûd, sikkelerde devleti ile İslami öğelere yer vermiştir. Gazneli Mahmûd döneminde gümüş, altın ve bakır olmak üzere basılan paralar Gazneli Devleti'nin irtibatta olduğu yakın coğrafya ile ticaret yaptığı uzak coğrafyalara kadar yayılmıştır. Gazneli Sultan Mahmûd, ticari hayat gibi devletin hazinesinin geliştirilip iyileştirilmesine de büyük önem vermiştir. Sultan Gazneli Mahmûd'un hazinesi hakkında bilgilere dönemin kaynaklarından ulaşmak mümkündür. Nizamülmülk Siyasetnâmesi'nde, hüküdarların iki hazinesinin olduğunu ve bu hazinelerden birinin asıl hazine diğeri ise sarfiyat hazinesi olduğunu belirtmiştir. Toplanan malın çoğunluğunun asıl hazineye daha azının ise sarfiyat hazinesine aktarıldığını bildirmiştir⁵⁴⁴.

Nizamülmülk Siyasetnâmesi'nde, Sultan Gazneli Mahmûd'un Emir-i Hâcib-i bozorg'u olan Emir Altuntaş'ı Harezm'e bölgenin vergisini toplamak için gönderdiği bilinmektedir. Hatta Sultan Gazneli Mahmûd'un vezirine topladığı parayı Gazne'ye getirmesini ve kendisinin emri olmadan herhangi bir harcama yapmamasını buyurduğunu aktaran Nizâmülmülk Sultan Gazneli Mahmûd'un 60.000 dinarı Gazne'ye getirterek burada tarttığını ve daha sonra Emir Altuntaş'a vererek gerekli harcamaları yapmasını emretmiştir⁵⁴⁵.

Sultan Gazneli Mahmûd'un Emir Altuntaş'a bu davranışı ülkesinin ekonomik gelirlerini kontrol altında tutmak ve idaresini güçlü kılmak isteyen bir sultanın tedbirli bir siyaset politikası olarak değerlendirilebilir. Sultan Gazneli Mahmûd her ne kadar devlet işlerinde devlet adamlarından yardım alsa da yapılan ve yapılacak olan işlerde mutlak otoritesini göstermek istemiştir. Sultan Gazneli Mahmûd, devletin ekonomi ile yönetildiğinin

⁵⁴² Ruggles, 2011: 15.

⁵⁴³ Thomas, 1984: 268.

⁵⁴⁴ Erel, 1973:7.

⁵⁴⁵ Nizamülmülk, 2016: 184-185.

bilincinde bir hükümdardır. O tarım, ticaret ve zanaatın devletin temel ekonomik yapısı olduğunu görmüş ve kabul etmiştir⁵⁴⁶.

İnşa ettirdiği sulama kanalları, kullanıma açtığı tarım arazileri ve uyguladığı iktâ sistemi ile vergi düzenlemeleri onun ekonomik hayatta tarıma; açtığı otlaklar, hayvanlar için çıkardığı vergiler ve üretilen mahsüllerin pazarlarda belli ücretler karşılığında satılmasının yolunu açması ise onun hayvancılık faaliyetlerine verdiği önemi göstermektedir. Sultan Gazneli Mahmûd'un, tarım ve hayvancılığın ülkesinde gelişmesi için, ülke sınırları içindeki su kaynaklarını düzenleyerek bu su kaynakları üzerine barajlar ve sulama kanalları inşa etmesi onun tarım ve hayvancılık ile ilgilenen halkı gözettiğini göstermektedir⁵⁴⁷.

Sultan Gazneli Mahmûd, ticaret erbâbı ve zanaatkârları da desteklemiş ve korumuştur. Onun bu tutumu halkın Sultan Gazneli Mahmûd'a bağlılık duymasına neden olmuştur. Ticaret yollarının merkezine yerleştirmeye çalıştığı Gazne şehri haricinde Horasan, Bûhârâ, Herat, Sistan gibi şehirler ile geliştirmiştir⁵⁴⁸. Ticaret mallarını üreten esnaf ve zanaatkâr halk bu ticaret yollarına kurulan kervansaraylar ve ribatlarda ticaret yapmışlar ve ülkeye gelir sağlamışlardır. Ticaret faaliyetlerinin bu denli gelişme göstermesi hazinenin de gelişip büyümesine vesile olmuştur. Gazneli Sultan Mahmûd, ekonomik ve ticari pek çok yenilik yaparak devletin gelişmesini hedeflemiştir.

4.2. İmar Politikaları

Sultan Gazneli Mahmûd, imar faaliyetlerine çok önem vermiş ve döneminde pek çok imar faaliyeti yapılmıştır. Gazne'yi devrinde başka ülkelerde olmayan saraylar, camiler, suyolları, abidevi eserler ve sosyal yardım kuruluşları ile süsleyen Sultan Mahmûd, Hindistan Seferleri'nden önce imar faaliyetlerine başlamıştır. Hindistan Seferleri ile ganimetler kazanan Sultan Mahmûd, gelirlerin çoğunu imar politikaları için ayırmıştır⁵⁴⁹.

Mimari yapıları; sivil mimari ve dini mimari olarak ayırmak mümkündür. Bu yapılar arasında saray, köşk, bağ, bahçe, kervansaray (rîbat⁵⁵⁰), türbeler gibi dini ve sivil mimari eserler bulunmaktadır. Sultan Gazneli Mahmûd, döneminde Gazne İslam Medeniyeti ve Hint Medeniyeti'nin mimari yapılarının birleştiği bir şehir olmuştur. Sultan Gazneli Mahmûd, İslam mimarisi olduğu kadar Türk mimarisi için de son derece önemli imar faaliyetlerinde bulunmuştur⁵⁵¹.

⁵⁴⁶ Thomas, 1984: 269.

⁵⁴⁷ Ruggles, 2011: 16.

⁵⁴⁸ Cûzcânî, 2015: 35.

⁵⁴⁹ Palabıyık, 2012:952-954.

⁵⁵⁰ Düşman saldırılarını önlemek için sınır boylarında ve stratejik noktalarda askeri amaçlı müstahkem yapılara verilen addır. Bknz. Yiğit, 2008: 76.

⁵⁵¹ Altun, 1996: 484.

Sultan Gazneli Mahmûd döneminde Gazne şehri Asya'nın en önemli kültür merkezlerinden biri olmuştur. Sultan Gazneli Mahmûd, İslam dininin en önemli yapılarından olan camileri Gazne başta olmak üzere ülkenin geneline yaymıştır. Sultan Gazneli Mahmûd'un Gazne'de yaptırdığı Arus'ül Felek Câmii, Hindistan'dan getirilen ağaç direkler üzerine düz çatı ile örtülü, kırmızı altın ve lacivert taşın kullanıldığı çok zengin renkli süslemeler ile bezenmiş bir cami olarak inşa edilmiştir⁵⁵². Yapı ana özellikleri itibarıyla erken dönem İslam camilerine benzetilmektedir. Ancak camide kullanılan kemerler, yapıyı taşıyan ağaç direkler kullanılması ve tavan ile kemer- eyvan gibi mimari özelliklere sahip olması Asya camilerinden olduğunu kanıtlar niteliktedir⁵⁵³.

Sultan Gazneli Mahmûd, Arus'ül Felek Câmii'nin inşasında fetihlerde elde edilen altın yapraklar, kırmızı altın çubuklar ve Hindistan fetihlerinden ganimet olarak ele geçirilen putların kırılmasıyla temin edilen altınların kullanılmasını emretmiştir. Arus'ül Felek Câmii mermer kaideler üzerinde orantılı bir şekilde imar edilmiştir. Süslemelerinde mor ve gül rengi bezemeler kullanılmıştır. Arus'ül Felek Câmii'nin dekorasyonunda bitkisel, geometrik ve düz kabartma modelleri kullanılmıştır. Arus'ül Felek Câmii'nde aynı zamanda figüratif-epigrafik metinler ve dini metinlere yer verilmiştir. Çok renkli ve yaldızlı bir iç tasarımı olan Arus'ül Felek Câmii, kemerler⁵⁵⁴ ve sütunlar⁵⁵⁵ ile desteklenmiştir⁵⁵⁶.

Sultan Gazneli Mahmûd döneminde inşa edilen bir diğer önemli cami ise Cuma Mescidi olarak bilinen camidir. Cuma Mescidi, Sultan Gazneli Mahmûd'un 409\1018 yılında Kavanc Seferi'nden çok miktarda mücevher, servet ve köle ile döndükten sonra inşa ettirdiği camidir⁵⁵⁷. Gazne Cuma Mescidi, Gazne'de Sultan Mahmûd'un zaferini simgeleyen bir camidir. Sultan Gazneli Mahmûd, Cuma Mescidi'nin etrafına ve köşelerine duvarlar inşa ettirmiştir. Caminin inşası esnasında camiye bir vakıf bağlamış ve çalışan ustalar ve mimarları denetleyen bir kurul kurduştur. Cuma Mescidi için Hindistan ve Sind ülkesi olarak bilinen Pakistan'ın doğusunda bulunan Kırthar Dağları'ndan sağlam ağaçlar getirerek mescidin inşasında kullanırmıştır⁵⁵⁸.

Altıgen ve kare şeklinde, parlayan taşlardan getirten Sultan Gazneli Mahmûd Cuma Mescidi'nin inşasını tamamlattır. Cuma Mescidi'nin yanına medrese ve kütüphane inşa

⁵⁵² Aslanapa, 2011: 61.

⁵⁵³ Altun, 1996:484.

⁵⁵⁴ Duvar yüzeylerde veya kapı, pencere gibi açıklıkların üstünde yer alan ve çok defa eğri profiller veren yay biçiminde olup yarım daire, basık, sivri, dilimli olabilmektedir. Yapıların taşıyıcı unsurudur. Bknz. Mülâyim, 2002: 252.

⁵⁵⁵ İlk olarak ahşap dikmeler şeklinde kullanılan zamanla taş ve mermer gibi farklı şekillerde kullanılan yapıların taşıyıcı unsurudur. Bknz. Mülâyim, 2010:181-182.

⁵⁵⁶ Ruyadi, 2007: 297-299.

⁵⁵⁷ Mirhând, 2017: 106.

⁵⁵⁸ Cûzcânî, 2015: 33.

edilmiştir. Buradaki mescitte hocalar ve öğrenciler görevlendirilmiştir. Sultan Gazneli Mahmûd Cuma Mescidi'nin medresenin ihtiyacı olan kitapları toplatarak⁵⁵⁹ Cuma Mescidi'nin kütüphanesinde değerli ve nadir kitaplar ciltler halinde saklanmıştır. Mescidin medresesinde eğitim gören öğrencilere burs imkânları tanınmış, ihtiyaçları için aylık ya da yıllık maaş usulüne göre ödeme yapılmıştır⁵⁶⁰.

Sultan Gazneli Mahmûd dönemine ait olan diğer bir cami ise Leşker-i Bâzâr Ülu Câmiî'dir. Fransız Arkeolog Daniel Schlumberger tarafından 1951 yılında yapılan kazılarla planı meydana çıkarılan Leşker-i Bâzâr Ülu Câmiî Güney Afganistan'da Büst harabelerinde, büyük Kasr'ın güneyinde, alay meydanını çeviren surlara dayalı ve büyük ölçüde iki nefli sade bir camidir⁵⁶¹.

86 x 10.50 m.'lik dikdörtgen biçimindeki caminin mihrap önünde görülen dikdörtgen tuğla paye kubbeyi taşımaktadır. Leşker-i Bâzâr Ülu Câmiî, sur duvarı önünde iki sıra ayaklar gibi dizilmiştir. İklimini sıcak olması caminin avluya ve yanlara ayrık bir şekilde inşa edilmesine neden olmuştur. Leşker-i Bâzâr Ulu Cami'nin tavanının düz ya da tonozla örtüldüğü düşünülmektedir. Mihrap önünde görülen dikdörtgen tuğla paye kubbeyi taşıyacak şekilde inşa edilmiştir. Arkeolog Daniel Schlumberger, tuğlaların kalitesi ve örgüsüne dayanarak caminin planının XI. yüzyılın ilk yarısında Sultan Gazneli Mahmûd zamanında yapıldığını kabul etmektedir⁵⁶².

Leşker-i Bâzâr Ulu Cami gibi Leşker-i Bâzâr Sarayı'da Sultan Gazneli Mahmûd döneminde inşa edilen yapılardan biridir. Leşker-i Bâzâr Sarayı, Türk saray mimarisi örneklerinden biridir. Leşker-i Bâzâr Sarayı Güney Afganistan'da Büst şehrinin karşı kıyısında Hilmen Nehri kenarında geniş bir araziye yayılmış çeşitli yapılardan oluşan bir külliye'dir. Sultan Gazneli Mahmûd dönemine tarihlenen güney kasrı, geniş bir avlu içinde uzunlamasına tasarlanmış simetrik bir şemaya sahiptir⁵⁶³.

Leşker-i Bâzâr Sarayı fayanslar ve alçı kabartmaları ile dekore edilmiştir. Leşker-i Bâzâr Sarayı'nda taht odasında renkli dekoratif freskler yapılmıştır. Fresklerde yan yana dizilmiş 44 asker bulunmaktadır ve askerlerin renkli kaftanları, çeşitli tasarımları, uzun botları, pantolonları, kemerleri, çantaları, kollarında tıraz bantları bulunmaktadır. Tıraz bantlarında isimleri ve unvanları dokunmuş olan askerlerin omuzlarında silahları bulunmaktadır. Askerlerin yüz hatları, kemerleri, kaftanları sarayın fresklerine yansıtılmıştır.

⁵⁵⁹ Bayur, 1987: 237.

⁵⁶⁰ Utbî, 1858:462-467.

⁵⁶¹ Aslanapa, 2011. 44.

⁵⁶² Aslanapa, 2002: 20-44.

⁵⁶³ Altun, 1996: 485.

Leşker-i Bazar Sarayı'nda Sultan Mahmûd'un huzuruna çıkan askerler kaftanları, mücevherli, altın ve gümüş kayışlar ile arka arkaya durmuş şekilde gösterilmiştir⁵⁶⁴.

Leşker-i Bâzâr Sarayı'nın salonunda bulunan fresklerde kaftan, şalvar, kuşak tasvirleri Orta Asya Türk figürlerinin yansımasıdır. Sultan Gazneli Mahmûd döneminde yapılan fresklerde askeri muhafız alayının rütbeleri taht yönüne bakacak şekilde sıralanmıştır. Askerlerin kaftanlarındaki altın, gümüş bezeli mücevherler ve kuşaklar askerlerin sınıfları hakkında bilgiler vermektedir. Sultan Gazneli Mahmûd, İslam'da çok itibar edilmeyen resim ve heykel sanatına ilgi duymuştur⁵⁶⁵. Sultan Mahmûd'un vefatından sonra cenaze törenine katılan elçilerin ve askeri zümrenin duruş yönleri, rütbeleri, saraydaki fresklere işlenmiştir⁵⁶⁶.

Sarayda hayal dünyası ile sembolik pek çok figür kullanılmıştır. Hindistan'ın gösterişli mimari algısına karşı Sultan Gazneli Mahmûd, düz duvarlar gösterişsiz yapılar inşa ettirmiştir. İslamiyet dininin öğretileri aksine heykel ve insan figürlerine Gazne Sarayı'nda yer verilmiştir⁵⁶⁷. Hindistan'ın doğal zenginliklerinden yararlanan Sultan Gazneli Mahmûd, Leşker-i Bazar Sarayı'nın süslemelerinde kırmızı kum taşı, çeşitli renklerde mermer, taş ve tuğla gibi yapı malzemeleri kullanılmasını uygun görmüştür. Tuğlalar preslenmiş yan yana döşenmiştir⁵⁶⁸. Dal gibi bir hayat ağacı Leşker-i Bazar Sarayı'nda mermer kabartmalar olarak işlenmiştir. Hayat Ağacının yanında sfenksler, grifonlar, çift başlı kartallar, ejder başları, av hayvanları ve sultanı koruduğuna inanılan tılsımlı sfenks figürleri, kanatlar ve kuyruklar kullanılmıştır⁵⁶⁹.

Leşker-i Bazar Sarayı'nda Abbasilerin saraylarına paralel figürler işlenmiştir. Sultan Gazneli Mahmûd, İslam devletlerinin aksine mimaride resim ve heykel sanatına büyük önem vermiştir. Leşker-i Bazar Sarayındaki duvar resimleri ve heykeller Sultan Gazneli Mahmûd'un sanata ve mimariye verdiği önemi göstermektedir. Leşker-i Bazar Sarayı'na işlenen duvar resimlerindeki figürlerde giyinmiş askerlerin taş konstrüksiyonları ve dekoratif modelleri görülmektedir. Altmış kadar olduğu tespit edilen bu duvar resimlerinin kırk kadarı korunmuş ve günümüze kadar ulaşmıştır. Bu duvar resimleri vücutları karşıdan ayakları yandan görülen dizili askerlerdir. Askerlerin başları kalmamıştır ancak başlarının bir hale ile çevrili olduğu anlaşılmaktadır⁵⁷⁰.

Bu duvar resimlerinde Sultan Gazneli Mahmûd'un subayları ve askerlerini temsilen değişik renkler, süsler, parlak ve zengin kumaşlardan yapılmış; soldan sağa kapanan, sağ eteği

⁵⁶⁴ Öney, 1984: 133-135.

⁵⁶⁵ Nuhoglu, 1995: 370.

⁵⁶⁶ Öney, 1984: 125.

⁵⁶⁷ Macun, 1971:348.

⁵⁶⁸ Giunta, 2009: 90-99.

⁵⁶⁹ Altun, 1996: 485.

⁵⁷⁰ Aslanapa, 2011: 43.

dışa devrik uzun elbiseler ile tasvir edilmiş askerler bulunmaktadır. Duvar resimlerinde başların ve kalçaların hizasında süs rozetleri, çiçekler ve kuşlar bulunmaktadır⁵⁷¹. Sultan Gazneli Mahmûd Leşker-i Bâzâr Sarayı'na dini motifler olan Kur'an'dan ayetler işletilmesine emir verdiği gibi bir de Leşker-i Bâzâr Sarayı'nda Saba Kraliçesi ve Kral Süleyman'ın tasvirlerini yaptırmıştır⁵⁷².

Sultan Gazneli Mahmûd döneminde inşa edilen Leşker-i Bâzâr Sarayı, çağdaşı olan saraylardan geniş ve büyük olarak inşa edilmiştir. Dikdörtgen planlı olarak inşa edilen Leşker-i Bâzâr Sarayı, kuzeyden güneye uzunluğu 164 metre; doğudan batıya genişliği ise 92 metredir. Saray ortasındaki avlunun uzunluğu ise yarım kilometreyi bulmaktadır. Yuvarlak dayanak kuleleriyle güçlendirilen doğu, batı ve güney duvarları müstahkem bir mevkiyi andırır gözükmetedir. Kuzeydeki eyvanı diğer eyvanlardan geniştir ve diğer üç cepheden daha yüksek olan bir cephenin ortasında yer almaktadır⁵⁷³.

Leşker-i Bâzâr Sarayı mimari genişliği kadar ihtiva ettiği buluntular kıymetlidir. Sarayda yapılan kazılarda çıkan buluntularda Sultan Gazneli Mahmûd dönemine ait seramik çanak çömlekler bulunmuştur⁵⁷⁴. Leşker-i Bâzâr Sarayı'nda bulunan seramik çanak çömlekler Arkeolog Jean Claude Gardin tarafından sırlı ve sırsız olarak ikiye ayrılmıştır. Sırsız olan çanak çömleklerin macun özellikler söz konusu olduğu için homojen ve sert bir yapıya sahip oldukları tespit edilmiştir. Sırlı olan çanak çömlekler ise 14 gruba ayrılarak seramik gövdeye sır kaplama yapılmış kalıntılar olarak sınıflandırılmıştır⁵⁷⁵. Leşker-i Bâzâr Sarayı'nın kabul ve tören salonu tuğlalar ile süslenmiştir. Leşker-i Bâzâr Sarayı'nın bir diğer önemli özelliği, dört evanlı planın ilk defa uygulandığı yapı olmasıdır⁵⁷⁶.

Leşker-i Bâzâr Sarayı'nda bulunan seramikler saraydan alınarak Kâbil Müzesi'ne aktarılmıştır. Gazne saraylarında kazı yapan Türk araştırmacılar, saray ve çevresinde seramiklere rastlamadıklarını ve bu seramiklerin çoğunun Kabil başta olmak üzere civardaki farklı müzelere taşındığını ifade etmektedirler. Oktay Aslanapa, 1989 yılında Tarih Mecmuası dergisine verdiği röportajında Gazne'de kazı yaptıklarında bölgede seramik olmadığını hatta Gazne'nin yakınlarında dahi seramiğin bulunmadığını ifade etmişlerdir. Gazne'den çıkarılan ürünlerin çoğunun taş olduğunu ve bunlarında yine Kâbil Müzesi'nde saklandığını belirtmiştir⁵⁷⁷.

⁵⁷¹ Yetkin, 1984:117.

⁵⁷² Hillenbrand, 2000: 149-152.

⁵⁷³ Yetkin, 1984: 115-117.

⁵⁷⁴ Dolu, 1969: 73-75.

⁵⁷⁵ Gulmini- Giannini- Lega- Manna- Mirti, 2013: 175-179.

⁵⁷⁶ Yetkin, 1984:117.

⁵⁷⁷ Dolu, 1969: 74-75.

Leşker-i Bâzâr Sarayın'na ek olarak Sultan Gazneli Mahmûd ve oğlu Mes'ud döneminde kuzey kısmı Hilmend Nehri'ne açılan ve payandalar ile desteklenmiş Güney Sarayı, Leşker-i Bâzâr Sarayı'na ek olarak inşa edilmiştir. Ortada 63x48.8 metre boyutlarında bir avlu bulunmaktadır. Avluya açılan eyvan denebilecek mekânlar mevcuttur. Dört eyvanlı avlusunun kuzey eyvanı daha büyüktür. Kazılarda havuzlar, su sistemleri ve kanallar ile döşeme mozaikleri kullanıldığı tespit edilmiştir. Ortada yer alan havuzun düzenlemesi daha sonraki yıllarda Anadolu'da kurulan Artuklu Beyliği'nin sanat anlayışını dahi etkilemiştir. Orta Saray ise diğer iki saraya göre daha küçük inşa edilmiştir⁵⁷⁸.

Leşker-i Bâzâr Sarayı, çarşılar, köşkler, büyük avlular ve salonlarla dolu bir şehir gibi inşa edilmiştir. Sultan Gazneli Mahmûd, Hindistan fatihi olması sebebiyle ülkesinin parlak ve zengin görünmesini istemiştir. Bu nedenle çok yönlü duvar resimleri, fantastik desenler ve hayvanlar, renkli sırlı duvar seramikleri Leşker-i Bâzâr Sarayı'nın en önemli süslemeleri olmuştur. Bu açıdan değerlendirildiğinde Sultan Gazneli Mahmûd dönemi saray anlayışının doğu-batı sentezli bir anlayıştan oluştuğu anlaşılmaktadır⁵⁷⁹.

Sultan Gazneli Mahmûd döneminde, türbe mimarisi sönük kalmıştır. Sultan Gazneli Mahmûd döneminden günümüze türbe mimarisinden neredeyse hiç eser kalmamıştır. Sultan Gazneli Mahmûd'un türbesindeki sandal ağacından zengin süslemeli kapı kanatları bugün Delhi Müzesi'nde sergilenmektedir⁵⁸⁰. Gazneli Mahmûd ve babası Sebük Tegin'in türbelerinden bazı kalıntılar günümüze kadar gelmiş olup çeşitli müzelerde muhafaza edilmektedir. Sultan Gazneli Mahmûd'un türbesi daha sonraki yıllarda Gazneli ordusunun konaklatıldığı bir merkez olmuştur⁵⁸¹.

Gazneli Mahmûd döneminde inşa edilen bir diğer türbe de Tûs Valisi olan Arslan Cazib (997-1028) için inşa edilmiştir. İran'da bir ribat yaptırdığı bilinen Arslan Cazib'in aynı şehre defnedilip burada kendisine bir türbe yaptırdığı bilinmektedir. 12.50 m.'lik kare biçiminde ve tromplu⁵⁸² kubbe ile örtülü türbesi tuğladan zikzak ve merdiven biçiminde renkli kalem işleriyle süslenmiştir. Duvarları yarım metre geniş kufi bir kitabe kuşağı ince kıvrık dallarda çok renkli bir zemin üzerine beyaz olarak yazılmıştır. Türbenin yanında aşağıdan yukarıya incelen, 22 m. boyunda silindirik bir minare vardır ve üst kısmı yıkılmıştır⁵⁸³.

Gazne'de sivil mimarının ve Gazne evlerinin ahşaptan yapılmış olması bu evlerin günümüze ulaşamamasına neden olmuştur. Gazneli ustaların ağaç oymacılığı ve el

⁵⁷⁸ Aslanapa, 2011: 50.

⁵⁷⁹ Arık, 2000, 14-16.

⁵⁸⁰ Aslanapa, 2011: 47.

⁵⁸¹ Şakirullah, 2012: 10.

⁵⁸² Binanın bir bölümünü tutmaya yarayan köşe kubbesi. Bknz. Akalın, 2005: 2004.

⁵⁸³ Aslanapa, 2002: 20-21.

sanatlarında becerikli olmalarından dolayı yerel mimaride kullanılan inşaat malzemeleri çoğunlukla kolay ulaşılan ve yaygın kullanılan taş, toprak, kerpiç ve ağaç gibi malzemelerden tercih edilmiştir⁵⁸⁴.

Gazneli Sultan Mahmûd, sivil ve dini mimari kadar eğitim-öğretim faaliyetlerinin yürütüleceği kurumlara da büyük önem vermiştir. Gazne başta olmak üzere ülkenin pek çok yerinde medreseler ve kütüphaneler inşa ettirmiştir. Gazne’de ilk medreseler XI. yüzyılın başlarında Gazne’de ortaya çıkmıştır. Gazneli Sultan Mahmûd çağdaşı olan Türk Hakanlığı’nda olduğu gibi eğitim öğretime büyük önem göstermiştir. Sultan Gazneli Mahmûd, Gazne’de büyük medreseler ve kütüphaneler inşa ettirmiştir⁵⁸⁵. Sultan Gazneli Mahmûd döneminde Beyhakiye, Saidiye, Ebû Saad el-Astrabadi ve Ebû İshak el-Isferani olmak üzere dört medresenin kurulduğu bilinmektedir⁵⁸⁶. Bu yapılar günümüze ulaşamamıştır. Gazne’de Pir Falizvan Mezarı Kitabeleri’nde medrese adı geçmektedir⁵⁸⁷.

Sultan Gazneli Mahmûd’un uygulamış olduğu imar politikaları Gazneli Devleti’nin gelişimini ve ilerlemesini göz önüne sermiştir. Sultan Gazneli Mahmûd devletin ve halkın çıkarları doğrultusunda yaptırdığı mimari eserlerde döneminin diğer hükümdarlarına göre oldukça sade yapılar tercih etmiştir. Sultan Gazneli Mahmûd’un imarlarından günümüze çok fazla eser kalmamış olsa da Sultan Gazneli Mahmûd’un çağdaşı eserler onun imar faaliyetlerine büyük önem verdiğini kaydetmektedirler. Sultan Gazneli Mahmûd’un, saraylar, camiler, türbeler kadar medreseler ve eğitim kurumlarına da değer verdiği ve bu yapıların inşasını kendi maddi kaynakları ile desteklemesinden anlaşılmaktadır.

4.3. Eğitim Faaliyetleri

Sultan Gazneli Mahmûd, ilmi ve ulemayı seven bir hükümdardır. Toplumu eğitmek ve ilmi ülkesinde yaymak isteyen Sultan Gazneli Mahmûd, eğitim kurumlarının inşası ve kurumların mimari açıdan güzel olması için hiçbir masraftan kaçınmamış ve eğitimin kaliteli olabilmesi için farklı ilim merkezlerinden müderrisler getirmiştir⁵⁸⁸. Sultan Gazneli Mahmûd, Hindistan fetihleri ile buradan getirdiği müderrisleri ve âlimleri himaye etmiştir. Talebeleri sevindiren Sultan Gazneli Mahmûd, eğitim kurumlarını da getirdiği hocalar ile şenlendirmiştir. Şii Karmatilik ve İsmailîliğe karşı ehl-sünneti destekleyen medreseler ve

⁵⁸⁴ Bombacı, 1963: 6-10.

⁵⁸⁵ Merçil, 1989: 93-94.

⁵⁸⁶ Aslanapa, 2011: 86.

⁵⁸⁷ Cezar, 1977: 299.

⁵⁸⁸ Ütbî, 1858: 463-465.

vakıflar kurdurmuştur. Ehl-i sünnet dâhilinde hareket eden vakıfları ve âlimleri koruyup gözetmiştir⁵⁸⁹.

Sultan Gazneli Mahmûd'un, ilme ve âlimlere karşı duyduğu merak ve ilgiden dolayı Gazne'de pek çok medrese kurduğu bilinmektedir. Bu medreselerde ise sayısız âlim ve şair yetişmiştir. Gazneli Sultan Mahmûd ve devlet ricali medreselere büyük ehemmiyet vermekte ve ilim adamlarını kendi medreselerine çekebilmek için büyük gayretler göstermişlerdir. Sultan Gazneli Mahmûd, Gazne'de büyük bir medrese inşa ettirdiğinde bu medreseye bir kütüphane tahsis etmiştir. Aynı zamanda medresenin giderlerini karşılamak ve medresede verilecek olan dersleri düzenleyip denetlemek üzere vakıflar tahsis etmiştir. Sultan Gazneli Mahmûd'un kardeşi Emir Nasr, Horasan sipehsaları iken Nişabur'da Sa'diyye adında bir medrese kurdurmuştur. Bu medrese de büyük bir kütüphane inşa ettirmiştir. Yine Sultan Gazneli Mahmûd'un, Hasenek adıyla Nişabur'da bir medrese kurdurmayı istediği bilinmektedir. Sultan Gazneli Mahmûd, eğitim öğretim faaliyetlerine destek olabilmek için Gazne başta olmak üzere pek çok kütüphane kurdurmuştur⁵⁹⁰.

Sultan Gazneli Mahmûd, Sünni akidenin müdafisi olarak tanınmıştır. 420\ 1029 yılında Rey' şehrini Büveyhîler'in hâkimiyetinden aldığı anda, şehrin hâkimi olan Mecdü'd-devle'yi sürmüş ve bir takım Rafizî'nin yani terk edenler olarak bilinen kimselerin kitaplarını yakırmıştır. Bu arada Sâhib b. Abbad'ın yüz bin ciltlik kütüphanesi de zarar görmüştür. Sultan Gazneli Mahmûd, zararsız gördüğü binlerce kitabı Gazne'ye götürmüştür. Sultan Gazneli Mahmûd Gazne'de Rey, Isfahan ve Deylem gibi şehirlerden getirdiği kitaplar ile medrese ve kütüphane kurdurmuştur⁵⁹¹.

Sultan Gazneli Mahmûd, Gazne'de inşa ettirdiği Gazne Ulu Cami'nin inşasında masrafları kendi hazinesinden karşılamıştır. Caminin yanında inşa ettirdiği medresede müderrisler ve hattatlar yetiştirilmiştir. Sultan Gazneli Mahmûd, inşa ettirdiği medrese ve ders alan öğrenciler için bir vakıf tayin etmiştir. Vakıf cami ve medresenin ihtiyaçlarını karşılar iken müderrislerin maaşları ve medrese öğrencilerinin bursları da bu vakıf ile karşılanmıştır⁵⁹².

Sultan Gazneli Mahmûd, ilim irfan tahsili ve talimi için, başta Gazne olmak üzere hâkimiyeti altında bulunan Herat, Belh ve Nîşâbûr gibi şehirlerde büyük medreseler inşa ettirmiştir. Sultan Gazneli Mahmûd, bu kurumlar haricinde Hanefî, Şafî fakihleri ve mutasavvıflar için de medreseler inşa ettirmiştir. Sultan Gazneli Mahmûd, devletin

⁵⁸⁹ Palabıyık, 2001: 57.

⁵⁹⁰ Nuhoglu, 1995: 367-368.

⁵⁹¹ Erünsal, 2018: 385-386.

⁵⁹² Ütbî, 1858: 464.

maneviyatının kendisi tarafından açılan medreselerde gelişmesini ve güçlenmesini istemiştir. Gazneli Sultan Mahmûd devlet adamlarını medrese inşa etmeleri ve eğitim faaliyetlerini desteklemeleri için teşvik etmiştir. Bu isimler arasında bulunan Nîşâbûr Kadısı Sâid Nîşâbûr'da kendi adına medrese kurmuştur⁵⁹³.

Sultan Gazneli Mahmûd, Sind ve Hind beldelerinden getirdiği yapı malzemeleri ile Gazne'de Gazne Mescidi'ni inşa ettirdikten sonra bu mescide bağlı medrese de inşa ettirmiştir. Bu medreseye değerli kitaplar ve nadide el yazmaları getiren Sultan Gazneli Mahmûd, medresenin giderleri için, köylerin vergilerini vakfetmiştir⁵⁹⁴. Sultan Gazneli Mahmûd, döneminde kurulan diğer medreseler arasında Nîşâbûr Hinnâî Medresesi, Gazne Dar'ül Ūlum'u, Sülemî Medresesi, Büstiyan Medresesi, Köşk-i Adnânî ve Köşk-i Mahmûdî gibi pek çok medrese bulunmaktadır⁵⁹⁵.

Sultan Gazneli Mahmûd eğitim kurumları kadar bu kurumlarda hizmet verecek olan âlimler ve hocalara da büyük önem atfetmiştir. Müderrisler, âlimler arifler ve şairler devletin iç ve dış siyasetinin şekillenmesinde önemli etkilere sahip olmuşlardır. Sultan Gazneli Mahmûd, âlimlere ve şairlere karşı saygı duyan bir hükümdar olarak onlara yetkiler vermiştir. Sultan Gazneli Mahmûd, diğer yönden devletini fitne ve fesatdan korumak için âlimler ile beraber olmaya özen göstermiştir. Ebû Bekir Mehmeşâd ve Kadı Sâid arasında fikri bir tartışma çıkınca ülkenin Kâdılkudâtı Ebû Muhammed en- Nâsîhî başkanlığında Gaznede âlimler toplanarak meseleyi sonlandırmışlardır⁵⁹⁶.

Sultan Gazneli Mahmûd, âlimler ve üstatlara ilgi göstermiş medrese ve büyük hânkâhları (tekkeleri) yakından ziyaret ederek müderris ve dervişlerin hal ve hatırlarını sormayı, dervişlerin geçimleri hakkında ki sorunları dinlemeyi kendisine bir sorumluluk olarak bellemiştir⁵⁹⁷. Sultan Gazneli Mahmûd, sürekli âlimler ile istişarelerde bulunmuş, doğru ya da yanlış bulduğu görüşleri doğrudan onlara söylemekten çekinmemiştir. Sultan Gazneli Mahmûd, Ebû Reyhân el-Bîrûnî ile bir konuda istişare ederken onun söylediği sözün hoşuna gitmemesi üzerine bu durumu Bîrûnî'ye, kendi keyfine göre değil sultanın keyfine göre karar vermen gerekir diyerek serzenişte bulunmuştur. Sultan Gazneli Mahmûd, Bîrûnî'nin kendisi eleştirmesini hoş karşılamıştır⁵⁹⁸.

Sultan Gazneli Mahmûd'un kurmuş olduğu medreseler ehl-i sünnet düşüncesi doğrultusunda eğitim verilmiştir. Aynı zamanda Sultan Gazneli Mahmûd, şahsi ve siyasi

⁵⁹³ Beyhakî, 2019: 34.

⁵⁹⁴ Mîrhând, 2017: 107-108.

⁵⁹⁵ Beyhakî, 2019: 378.

⁵⁹⁶ Ūtbî, 1858:3 20.

⁵⁹⁷ İbn-i Kesîr, 1995: 383.

⁵⁹⁸ Palabıyık, 2001: 53

görüşleri doğrultusunda eğitim kurumlarını şekillendirmiştir. Sultan Gazneli Mahmûd, eğitim kurumlarının inşasında göstermiş olduğu özveriye bu kurumlarda verilecek eğitimler için de göstermiştir. Sultan Gazneli Mahmûd, medreselerde seçkin âlimler tarafından tefsir, fıkıh, hadis, kelam gibi dini derslerin yanı sıra tarih, edebiyat coğrafya gibi beşeri bilimler de öğretilmesini desteklemiştir⁵⁹⁹.

Sultan Gazneli Mahmûd dini siyaset gereği İslam ilimlerinin gösterilmesine önem vermiştir. Sultan Gazneli Mahmûd döneminde tefsir ilmi gelişmiştir. Sultan Gazneli Mahmûd'un başta kendisi olmak üzere, Kâdı Ebû Muhammed en-Nâsîhî, Kâdı Sadık et-Tabbânî, Osman el-Harkûşî, Ebû Sâid Ebü'l Hayr, Abdülkerim Kuşeyrî, Ebû Zeyd el-Belhî ve Hâce Abdullah es-Sülemî gibi alimlerin tefsir ilmi ile ilgilendikleri bilinmektedir⁶⁰⁰.

Sultan Gazneli Mahmûd döneminde Kur'an tefsir edilmeye başlanmıştır. Bazı âlimler bu duruma karşı çıkmış olsalar da ünlü mutasavvıf Ebû Abdurrahman es-Sülemî, Kur'an'ı anlamının ve hayata uyarlanmasında daha faydalı olacağını savunmuştur. Dönemin ileri gelen tefsircileri, Ebû Abdurrahman es-Sülemî'yi görüşlerinden dolayı tenkit etmişler ve tefsirlerini küçümsemişlerdir. Bazı âlimler daha da ileri giderek onun kitabına tefsir diyenleri kâfirlikle itham etmişlerdir⁶⁰¹.

Sultan Gazneli Mahmûd döneminde medreselerde tefsir ilminin yanı sıra hadis, fıkıh ve kelam ilimleri de gelişmiştir. Sultan Gazneli Mahmûd, fıkıh ve nahiv âlimlerin önemli adletmiş ve onları himaye etmiştir. Sultan Gazneli Mahmûd'un kendisinin de tefsir konusunda geniş bilgisinin olduğu bilinmektedir. Devletin kadılıkudatî olarak hadis rivayet ve tedrisleriyle öne çıkan Ebû Muhammed el-Kureyşî el-Emevî en-Nîşâburî, Muhammed b. Yakub b. Yusuf b. El-Ehrem, Ebû Abdullah eş-Şeybânî, Ebû Bekir Ahmed b. El-Hüsyin el-Beyhakî, İbn-i Fûrek Ebû Bekirel-İsfahanî gibi âlimler dönemin önde gelenlerindendirler⁶⁰².

Devrin diğer muhaddisi Hasan b. Muhammed el-Kureyşî el-Emevî en-Nîşâburî hadis üzerine çalışmıştır. Sultan Gazneli Mahmûd'un ehl-i hadis imamı Ebû't-Tayyib Sehl b. Sulûkî, Sultan Gazneli Mahmûd'un yanında yer alıp Türk Hakanlığı'na elçi olarak gitmiştir. Sultan Gazneli Mahmûd, İslam dinini esasları gibi İslam dininin ikinci temel kaynağı olan hadislerin de öğrenilmesini, öğretilmesini ve hadis iliminin ülkesinde bilinmesine özen göstermiştir. Hadis ilminin tedrisi için müderrisleri desteklemiştir⁶⁰³.

Sultan Gazneli Mahmûd, fıkıh ve kelam derslerinde Sünnî anlayış doğrultusunda hareket etmiştir. Bu dönemde İslam âlemindeki pek çok soruna çözüm getiren medreseler inşa

⁵⁹⁹ Zeki, 2019: 154-155.

⁶⁰⁰ İbn-i Kesîr, 1995: 382.

⁶⁰¹ Zeki, 2019: 157.

⁶⁰² Beyhakî, 2019: 182.

⁶⁰³ Beyhakî, 2019: 183.

edilmiştir. Ehl-i sünnet itikadına uygun bir fıkıh anlayışı geliştirilmiştir⁶⁰⁴. Sultan Gazneli Mahmûd döneminde Abbabi Hilafeti'nin karşı çıkmasına rağmen kelim ilmi de okutulmuştur. Sultan Gazneli Mahmûd, ehl-i sünnet itikadından çıkmadan ve sapkınlıklara düşmeden yapılan kelim ilmini desteklemiştir. Kelim, Sultan Gazneli Mahmûd döneminde felsefeye karşı ortaya çıkmıştır. Sultan Gazneli Mahmûd, İslam dininin esaslarını ve dinin bütün yönlerini topluma öğretmek için medreselerde İslami ilimlerin gelişmesini desteklemiştir⁶⁰⁵.

Sultan Gazneli Mahmûd, dini ilimlerin yanında beşeri ilimlerinde gelişmesini istemiş bu ilimlerin öğretilmesini ve öğrenilmesini istemiştir. Sultan Gazneli Mahmûd döneminde beşeri bilimlerle uğraşan ilim adamları teşvik ve takdir edilerek ödüllendirilmişlerdir⁶⁰⁶. Sultan Gazneli Mahmûd, âlim, arif, şair ve edipler tarih, edebiyat, coğrafya, tıp, astronomi, resim gibi pek çok alanda eğitimi desteklemiştir⁶⁰⁷.

4.4. Gazneli Sultan Mahmûd'un İlme Bakışı ve İlim İnsanları İle Münasebetleri

4.4.1. Şairler ve Edebi Çalışmalar

Sultan Gazneli Mahmûd, ülkesinde edebi çalışmalar ve bilimsel çalışmaların yapılması için ilim adamlarını ve şairleri ülkesine davet etmiş ve onları himaye etmiştir. Sultan Gazneli Mahmûd, yüksek edebiyat ve ilim terbiyesine sahip bir hükümdardır. Onun bu yapısı şairlerin, ediplerin ve âlimlerin Gazne Sarayı'nda toplanmasına neden olmuştur. Sultan Gazneli Mahmûd, ülkesini ve yönetimini güvene aldıktan sonra, yaptığı fetihlerle Türk, Acem, Arap, Yunan ve Hint uygarlıklarının kaynaşmasını sağlamıştır. Gazneli Mahmûd, şairlere büyük hürmet göstermiş, onları ülkelerinden kendi ülkesine çağırarak ve himaye etmiştir. Sultan Gazneli Mahmûd, fikri yapısı itibarıyla, ilim ve marifet sahibi bir kişidir. Bu karakteristik yapısı dolayısıyla, farklı ilim dallarında pek çok âlime ikram ve bağışlarda bulunduğu bilinmektedir⁶⁰⁸.

Sultan Gazneli Mahmûd'un, babası Sebük Tegin tarafından yüksek bir edebiyat terbiyesine sahip olarak yetiştirildiği bilinmektedir. Sultan Gazneli Mahmûd, çocukluk yıllarından itibaren sanat ve edebiyat ile iç içe büyümüştür. Hükümdarlık yıllarında şairleri, edipleri ve âlimleri himaye eden Sultan Gazneli Mahmûd, ülkesinde ilmi ve edebi alanda pek çok âlimin yetişmesine vesile olmuştur. Hâkimiyeti altındaki sınırlar içindeki bilim adamları

⁶⁰⁴ Bayur, 1987: 240.

⁶⁰⁵ İbn-i Kesîr, 1995: 339.

⁶⁰⁶ İbn-i Kesîr, 1995: 312.

⁶⁰⁷ Nuhoglu, 1995: XXVI.

⁶⁰⁸ Merçil, 1987: 82.

ve şairleri himaye etmiştir⁶⁰⁹. Sultan Gazneli Mahmûd'un, kültürel alanda Gazneli Devleti'ni geliştirmek için Gazne başta olmak üzere pek çok şehir ve ilim merkezi haline gelmiştir⁶¹⁰.

Gazneli Devleti'nde resmi dil Arapçadır. Sultan Gazneli Mahmûd döneminde edebiyat dili Farsça ve Arapça'da yazılmıştır. Sultan Gazneli Mahmûd'un devletin resmi dili olarak Arapça'yı kabul etmesinde İslam devleti olmasının ve halifenin de bu dili kullanıyor olmasının etkisi büyüktür. Sultan Gazneli Mahmûd döneminde Gazne'de abidevî eserler dikilmiştir. Sultan Gazneli Mahmûd döneminde Gazne ülkesinde pek çok farklı dil konuşulmuş ve kullanılmıştır. Sultan Gazneli Mahmûd, fethettiği coğrafyalardaki Türk, Hindu, Afgan, Arap ve İranlı nüfus ile bu kavimlerin oluşturduğu Gazneli askerleri farklı dilleri ve kültürleri Gazneli Devleti'ne kazandırmıştır⁶¹¹.

Sultan Gazneli Mahmûd, Türkçe'ye önem vermiş ve konuşma dili olarak Türkçe'nin varlığını devam ettirmesine önem vermiştir. Hindistan ve Pencab yöresinde yerleştirilen askerler bölge halkının dilinden etkilendiği ve bu dilleri öğrendiği gibi bölge halkına Türkçe'yi öğretmiştir. Pencap diline; saygın, baba, saygıdeğer, ihtiyar, baci, abey (ağabey), gibi kelimeler geçmiştir. Ayrıca Türkçe'de telaffuz edildiği kalan, kıyma, elçi, aybek, beg gibi kelimeler de tespit edilmiştir⁶¹². Sultan Gazneli Mahmûd döneminde Arapça ve Farsça gelişmiştir. Sultan Gazneli Mahmûd başta olmak üzere devlet ricali ve hanedan mensupları konuşma dili olarak Türkçe'yi tercih etmiştir⁶¹³.

Sultan Gazneli Mahmûd, ülkesinde sanatsal faaliyetler ile bilimsel faaliyetleri de desteklemiştir. Sultan Gazneli Mahmûd'un muhitindeki dehalar arasında Firdevsî, Birûnî, Ūtbi, Unsurî, Ferruhî, Mençurî ve Dâkîki gibi âlimler bulunmaktadır⁶¹⁴. Sultan Mahmûd'un bu şairlere ve âlimlere çok cömert davrandığı bilinmektedir⁶¹⁵. Sultan Gazneli Mahmûd döneminde edebiyat, tarih, coğrafya, matematik, astronomi, gibi pek çok alanda âlimler yetişmiştir.

Sultan Gazneli Mahmûd, döneminin en önemli edebiyatçılarından ve şairlerinden biri Firdevsî'dir. Firdevsî'nin, Tûs şehrine bağlı Tâberân'ın Bâj (Bâz) Köyü'nde doğmuştur. Sultan Gazneli Mahmûd'un tahta çıktığı sıralarda (387\997) elli sekiz yaşında olduğunu söylediği rivayet edilmektedir. Firdevsî'nin asıl adı; Ebû'l Kasım lakabı ise Fahreddin'dir. Babası, Tûs Irmağı'ndan ayrılan Âbrâhe Çayı kenarında bir çiftlik sahibidir. Fîrdevsî'nin çocukluk yılları hakkında yeteri kadar bilgiye ulaşılamamaktadır. Pehlevi dilinde yazılmış

⁶⁰⁹ Merçil, 2014: 204.

⁶¹⁰ Merçil, 1987: 81-83.

⁶¹¹ Bayur, 1987: 236.

⁶¹² Palabıyık, 2012: 945.

⁶¹³ Nuhoğlu, 1995: 361-362.

⁶¹⁴ Coşkun, 2004: 46.

⁶¹⁵ Bilgin, 2002: 625-626.

olan eserleri Farsça ve Arapça'ya çevirdiği bilinen Firdevsî'nin gazeller ve kasideler yazdığı da bilinmektedir⁶¹⁶.

Devletşah Tezkiresi'nde, Firdevsî'nin, Şâhnâme'yi parça parça kaleme aldığını ve destanlar arasında ilişkiler kurarak bunu esere yansıttığı bilgisi aktarılmaktadır. Şâhnâme'yi tamamladığında otuz yedi yaşındaki oğlunu kaybettiği bilinen Firdevsî, eserini büyük bir hükümdara atfetmek istemiştir. Ancak bu dönemde devrin en büyük hükümdarlarından biri olan Sultan Gazneli Mahmûd ile henüz tanışmamış olan Firdevsî, Sultan Gazneli Mahmûd ile veziri Ebû'l Abbas Fazl b. Ahmed el-İsferâyînî ve Sultan Gazneli Mahmûd'un kardeşi Nasr b. Sebük Tegin vasıtasıyla tanışmıştır⁶¹⁷.

Firdevsî hakkında yeteri kadar bilgi sahibi olmayan Gazne şairleri, Unsurî, Ferruhî ve Ascedî onu şairler meclisine kabul etmemişlerdir. Gazne şairleri, Firdevsî'nin şair olduğuna kanaat getirebilmek için onu sınamaya karar vermişlerdir. Şairler, her üç şairin de bir mısra söylemesini ve Firdevsî'nin de son mısrayı tamamlamasını uygun görmüşlerdir. Bunun üzerine Firdevsî, Acem büyüklerinden Kiyu'nun da içinde geçtiği bir dördlüğü söyleyerek şiiri tamamlamıştır. Şairler, Kiyu'nun kim olduğunu sorunca Firdevsî, onun bir Acem büyüğü olduğunu söyleyerek kendisinin de Acem kökeni olduğunu bildirmiştir. Firdevsî'nin bu tavrı şairler arasında beğenilmesine neden olmuştur⁶¹⁸.

Firdevsî eseri Şâhnâme'yi tamamladığında, eserini sunacağı sırada Ebû'l Abbas Fazl'ın ölmesi üzerine, Gazne'ye giderek Sultan Gazneli Mahmûd'a eserini bizzat sunmuştur. Firdevsî, Şâhnâmesi'nde Sultan Gazneli Mahmûd'a övgülerde bulunmuştur. Sultan Gazneli Mahmûd için, dünya yaratıldığından beri Sultan Gazneli Mahmûd gibi bir hükümdarın dünyaya gelmediğini, Sultan Gazneli Mahmûd'un güneşin parlaklığı gibi bir talihe sahip olduğunu ve onun doğudan batıya kadar her yerine süs olmuş bir güce sahip olduğunu belirtmiştir. Firdevsî, bütün hükümdarların içinde Sultan Gazneli Mahmûd'un, en yüce olduğunu söylemiştir⁶¹⁹.

Firdevsî, Şehnamesinde Sultan Gazneli Mahmûd'un; adaletli ve dindar olduğunu belirterek:

“Dünya yaratıldığından beri böyle padişah görmedi, tahta çıktığından beri doğudan batıya kadar her yerin parlak güneşi oldu. Onun sayesinde uyuyan bahtımın yıldızı uyandı, bir gece yeryüzü padişahını düşündüm ve onu övdüm. Gönülük karanlık bir gecede ışık gibiydi. Suyun içinden bir ışık yükseldiğini gördüm. Onun saltanatında Rum, Hint ve Kannuç'tan Sind deryasına uzanan ülkeler yaşamaktadırlar. Cihana hâkim olan Sultan Gazneli Mahmûd'un ülkesinde huzur ve adalet hâkimdir.”

⁶¹⁶ Kanar, 1996: 125-126.

⁶¹⁷ Devletşah, 1977: 67.

⁶¹⁸ Zeki, 2019: 216.

⁶¹⁹ Firdevsî, 1994: 20-21.

şeklinde bahsetmiştir⁶²⁰.

Sultan Gazneli Mahmûd, adaleti ve başarılı yöneticiliği ile Firdevsî'nin eserinde kendisinden övgüyle bahsetmesine neden olmuştur. Sultan Gazneli Mahmûd'a eserini sunduktan sonra Sultan tarafından kendisine karşı beklediği muamele yapılmamıştır. Bunda Sultan Gazneli Mahmûd'un veziri Ahmed b. Hasan-ı Meymendi'nin de etkisi büyüktür. Firdevsî, eserine layık bir ödül alamayınca kendisine verilen 60.000 dirhemden 20.000'ini Sultan Gazneli Mahmûd'un gözdesi Ayaz'a 20.000'ini de hamamın yanındaki bozacıya ve ya meyhaneciye dağıttığı için Sultan Gazneli Mahmûd'a hicviye yazmıştır⁶²¹.

Firdevsî, yazdığı hicviyelerinde Sultan Gazneli Mahmûd'a karşı şöyle seslenmiştir: "Eğer şahın babası şah olsaydı başıma altından taç giydirdi. Züriyeti kötü olandan kötülük gelmesine taaccüp edilmemelidir. Çünkü gece olmazsa karanlık olmaz. Züriyeti kötü olandan iyi beklenti içinde olmak da göze toprak vurmak gibidir." diyerek Sultan Gazneli Mahmûd'u eleştirmiştir⁶²².

Bazı araştırmacılar, Sultan Gazneli Mahmûd'u Firdevsî'ye gereken ilgi ve alakayı göstermemekle suçlamışlardır. Sultan Gazneli Mahmûd'u dönemin şartlarına, devletin siyasi ve askeri sorunlarına bakılmaksızın bu şekilde suçlamak ve Sultan Gazneli Mahmûd'un devrin âlimlerine saygı göstermediğinin iddia edilmesi son derece yanlış bir tutum olarak değerlendirilmektedir. Sultan Gazneli Mahmûd, devrin siyasi ve sosyal olayları ile mücadele ederken âlimler ile yeteri kadar ilgilenememiştir. Ancak Sultan Gazneli Mahmûd devlet adamları vasıtasıyla âlimleri himaye etmeye çalışmıştır⁶²³.

Firdevsî'nin Şii olması ve babasının köle olması nedeniyle Sünni ve Türk olan hükümdarlara karşı kötü duygular beslediği ve onları küçük düşürücü tavırlar içinde olduğu bilinmektedir. Sultan Gazneli Mahmûd'a karşı yazdığı hicviyesi ile Taberistan'a giden Firdevsî, Bavend Hanedanı kumandanı İspehbed Şehriyâr'a bu hicviyeyi sunduğunda Şehriyâr, bu manzumeyi alarak yaktırmıştır. Şehriyâr'ın Sultan Gazneli Mahmûd'a çok saygı duyan birisi olmasının bu durumda etkisi büyüktür. Firdevsî ömrünün son yıllarını memleketi Tûs'da geçirmiştir⁶²⁴.

Firdevsî, Sultan Gazneli Mahmûd devrinin önemli şairlerinden biridir. Firdevsî, Sultan Gazneli Mahmûd ile arası bozulmadan önceki eserlerinde Sultan Gazneli Mahmûd için, hüner sahibi, gayreti ve cesateri ile ünlü bir kumandan şeklinde söz etmiştir. Ancak Sultan Gazneli

⁶²⁰ Firdevsî, 1994: 222-23.

⁶²¹ Kanar, 1996: 126.

⁶²² Zeki, 2019: 217.

⁶²³ Coşkun, 2004: 47.

⁶²⁴ Kanar, 1996: 126-127.

Mahmûd, Firdevsî'nin görüşleri ve tavrını beğenmediği için onu saraydan uzaklaştırması üzerine Firdesî Sultan Mahmûd için yazdığı şiirlerde eleştirili ve nükteli davranmıştır⁶²⁵.

Firdevsî'nin yanı sıra Gazne Sarayı'nın bir diğer önemli şairi Unsurî'dir. Unsurî'nin tam adı Ebû'l Kâsım Hasen b. Ahmed Unsur-î Belhî' dir. Takribi 350\ 961 yılı dolayında Belh'te doğmuştur. Unsurî'nin hayatı hakkında yeteri kadar bilgi bulunmamaktadır. Ticaret ile geçinen bir ailenin çocuğudur. Anne ve babasını kaybedince bir süre ticaret ile meşgul olmuştur. Çıktığı bir sefer esnasında bütün mal varlığını haydutlara kaptırınca ticareti bırakıp ilim tahsiline başlamıştır. Edebiyata yönelen Unsurî, Sultan Gazneli Mahmûd'un küçük kardeşi Belh Emiri, Nasr'ın takdirini kazanarak Gazne Sarayı'na girmiştir⁶²⁶.

Unsurî, hünerin cevheri, şair ve fazılların önderi olarak tanınmıştır. Sultan Gazneli Mahmûd'un, Unsurî'yi saray şairi olarak görmesi şöhretinin artmasına neden olmuştur. Üstad ve reis gibi lakapları olan Unsurî, Sultan Gazneli Mahmûd'u methetmiş ve ona övgüler yazmıştır. Unsurî, Sultan Gazneli Mahmûd ile birlikte pek çok savaşa katılmıştır. Unsurî, kasidelerinde Sultan Gazneli Mahmûd'un savaşlarda gösterdiği başarıları ve kahramanlıklarını anlatmıştır⁶²⁷.

Unsurî, Sultan Gazneli Mahmûd için; kemal güneşi olan Horâsân'ın hükümdarı Allah izzet ve celali ona vakfetmiş şeklinde bahsetmiştir⁶²⁸. Unsurî'nin yıldızı Sultan Gazneli Mahmûd'un bahşişleriyle yükselmiştir⁶²⁹. Unsurî, Sünni inancına sahiptir ve eserlerinde büyük din adamları ve âlimlerinden örnekler vermiştir. Ayetler ve hadislerden örnekler ile eserlerini zenginleştiren Unsurî, yardımsever, vakar, merhametli ve yüksek seviyeli bir âlimdir⁶³⁰. Unsurî, Sultan Gazneli Mahmûd döneminin meliküş-şuarası olan bir şairdir⁶³¹.

Gazneli Mahmûd'un oğlu Sultan Mes'ûd'un himaye ettiği Unsurî, Sultan Gazneli Mahmûd için, doğunun ve batının sultanı, Müslümanların padişahı, gibi sıfatları uygun görmüştür. Sultan Gazneli Mahmûd'u, kemale erişmiş Horasan Hükümdarı, celal ve izzet sahibi bir hükümdar olarak övmüştür⁶³². Akıllı, dikkatli, ince bir uslûba sahip olan Unsurî, Sultan Gazneli Mahmûd'un himayesinde 431\1039 yılında vefat etmiştir⁶³³. Unsurî, Sultan Gazneli Mahmûd döneminin önemli şairlerinden biri olmuştur. Unsurî, şairliğinin yanında nedimliği ile de ünlüdür. Sultan Gazneli Mahmûd'un menkıbe ve savaşlarını nazmen yazan

⁶²⁵ Zeki, 2019: 220.

⁶²⁶ Atalay, 2012: 163.

⁶²⁷ Coşkun, 2004: 47.

⁶²⁸ Atalay, 2014:156.

⁶²⁹ Zeki, 2019: 223.

⁶³⁰ Şahinoğlu, 1986: 41-43.

⁶³¹ Atalay, 2014:198.

⁶³² Zeki, 2019: 223-224.

⁶³³ Bayur, 1987:236.

Unsurî, 180 beyte yakın uzun bir kaside yazmış ve Sultan Gazneli Mahmûd'u övmüştür. Sultan Gazneli Mahmûd için soru cevap şeklinde bir kaside yazmıştır⁶³⁴.

Ebû Zeyd er-Razî, Sultan Gazneli Mahmûd devrinde yaşamış önemli şairlerden biridir. Saraya intisab edebilmek için devrin Dârül'l-Mülk-ü olan Gazne'ye gelmiş ve Gazne şairleri ile müşavere ve münakaşaya girmiştir. Sultan Gazneli Mahmûd hakkında yazdığı kasideleri ünlüdür⁶³⁵. Sultan Gazneli Mahmûd'un sarayının en güçlü şairlerinden biridir. Sultan Gazneli Mahmûd ile tanışmadan önce Büveyhîlerin sarayın şairdir. Sultan Gazneli Mahmûd ile tanıştıktan sonra Gazne Sarayı'na gelen Razî, Sultan Gazneli Mahmûd'un düşmanlarına karşı duruşunu överek, Sultan Gazneli Mahmûd'un şöhretini ve cesaretini göklere yükseltmiştir. Razî, Sultan Gazneli Mahmûd'u övgüye değer yegâne hükümdar olarak görmüştür⁶³⁶.

Razî, Sultan Gazneli Mahmûd için bir kaside yazmıştır. Kasidesinde Sultan Gazneli Mahmûd'un büyüklük, mevki ve mal ile elde edilen zenginliğin olgunluk ile birleşmesinin nasıl tezahur ettiğini gösterdiğini belirtmiştir. Bu kaside üzerine Sultan Gazneli Mahmûd tarafından kendisine içinde 14.000 dirhem değerinde yedi kese altın bahşedilmiştir. Razî, kasidesine yazdığı iğrakda Sultan Gazneli Mahmûd'un cömertlikte eşi benzeri olmadığına vurgu yapmıştır. Sultan Gazneli Mahmûd'un, tanrının lütfuyla hükümdar olduğunu, olgun, faziletli, şevkatli ve merhametli bir hükümdar olduğuna değinmiştir. Sultan Gazneli Mahmûd'un, âlimlere büyük hürmet gösterdiğini belirten Razî, Sultan Gazneli Mahmûd'un dindar bir kimse olduğunu da kaydetmiştir⁶³⁷.

Sultan Gazneli Mahmûd'un sarayında yetişmiş şiir ve edebiyat alanında emsali olmayan şairlerden biri de Ferrûhî'dir. Asıl adı Ebû'l-Hasan Ali b. Culuğ el-Ferrûhî es-Sezci'nin Tirmizli olduğu şeklindeki bilgi doğru değildir. Sistan emirlerinden Halef b. Ahmed b. Muhammed es-Saffârî'nin kölesidir. Ferruhî'nin şiirlerindeki sadelik ve saz çalmasından onun halk kültüründen beslendiğini söylemek mümkündür. Yazdığı pek çok kasidesi vardır⁶³⁸.

Sultan Gazneli Mahmûd'un vefatından sonra yazdığı mersiyesi şairin en güzel mersiyesi sayılmıştır. Sultan Gazneli Mahmûd'un vefatından sonra Muhammed'e iltihak eden Ferruhî'ye Muhammed hediyeler bahşetmiştir⁶³⁹. Bir dönem Sistanlı bir dihkana hizmet etmiştir. Kaleme aldığı divanı Araplar ve Acemler arasında meşhurdur⁶⁴⁰. Ferruhî, Sultan Gazneli Mahmûd'un tahta çıkmasının ardından (388\998) Gazne Sarayı'nın şairleri arasına

⁶³⁴ Devletşah, 1977: 79-80.

⁶³⁵ Devletşah, 1977: 66.

⁶³⁶ Zeki, 2019: 221.

⁶³⁷ Devletşah, 1977: 66-69.

⁶³⁸ Yazıcı, 1995: 410.

⁶³⁹ Haig, 1979: 573.

⁶⁴⁰ Devletşah, 1977: 55.

girmiştir. Sultan Gazneli Mahmûd ve iki oğlu Mes'ud ile Muhammed dönemlerini de gören Ferruhî, bu devirdeki görevlerindeki merasimlerde şiirler okumuştur. Ferruhî, usta bir şairdir ve eserleri günümüze kadar ulaşmıştır⁶⁴¹.

Sultan Gazneli Mahmûd'un himaye ettiği bir diğer önemli şair Ebû Nazar Abdülazîz b. Mansûr el-Ascedî el-Mervezî'dir⁶⁴². Kaleme aldığı fesâhatı ve belâgatiyle Sultan Gazneli Mahmûd'un gönlüne girmeyi başarmıştır. Devletşah Tezkiresi'nde Heratlı olduğu belirtilse de aslen Mervli olduğu anlaşılan Ascedî, Unsurî'nin talebelerinden biridir. Daima Sultan Gazneli Mahmûd'un yanında bulunan Ascedî'nin divanı pek meşhur olmasa da şiirleri mecmualar ve fazılların risalelerinde kayıtlıdır⁶⁴³.

Ascedî, Sultan Gazneli Mahmûd ile tanışmadan önce darlık içinde bir yaşam sürmüştür. Sultan Gazneli Mahmûd'un himayesine girdikten sonra zenginliğe kavuşan Ascedî, 432\1040 yılında vefat edene kadar Gazne Sarayı'nda Sultan Gazneli Mahmûd'un himayesinde yaşamıştır. Sultan Gazneli Mahmûd'un Hindistan Seferleri'ni tüm dünyaya duyurmaya çalışmıştır. Ascedî, Sultan Gazneli Mahmûd'un, ilme ve âlimlere verdiği değeri övmüş ve şiirlerinde yansıtmıştır. Ascedî, Sultan Gazneli Mahmûd'un fetihlerini ilimle taçlandığını ehl-i küfürü ehl-i din kılmak için mücadele ettiğini bu nedenle de Sultan Gazneli Mahmûd'un temiz bir siyaset ve güçlü bir iradeye sahip olduğunu söylemiştir⁶⁴⁴.

Sultan Gazneli Mahmûd'un meşhur Fars asıllı şairi Ebû'n-Necm Ahmed b. Kavs b. Ahmed el-Minûçihri, hayatının ilk yıllarını Ziyarî hükümdarı Şemsülmeâli Kâbûs b. Veşimgîr'e hizmet etmekle geçirmiştir. Onun vefatından sonra Gazne şairleri arasında yer almıştır. 433\1041 yılında vefat etmiştir. Zekâsı, güçlü hafızası ile devrinin pek çok âlimini geride bırakan Minûçihri, Sultan Gazneli Mahmûd'un Hindistan seferlerinden övgüyle bahsetmiştir. Gazne Ordusu'nu şevklendirmek ve cesaretlendirmek için orduya her an şehadete hazır bir ordu tabirini kullanmıştır. Sultan Gazneli Mahmûd'un İslam birliğini ve cihan hâkimiyetini şiirlerinde yansıtmıştır⁶⁴⁵.

Sultan Gazneli Mahmûd'un güçlü şairleri arasında sayılan bir diğer önemli şair, Nâsır-ı Hüsrev 394\1040 yılında Belh'in Kabadiyan bölgesinde dünyaya gelmiştir⁶⁴⁶. Hz. Ali'nin soyundan geldiği iddia edilse de kendisinin böyle bir iddiada bulunmadığı bilinmektedir. Şiirlerinde Şia-ı Ali, Şia-ı bende-i ferzend-i Resûl gibi ifadeleri sıkça kullanmasından dolayı

⁶⁴¹ Yazıcı, 1995: 411.

⁶⁴² Beyhakî, 2019: 264.

⁶⁴³ Devletşah, 1977: 81-82.

⁶⁴⁴ Zeki, 2019: 224-225.

⁶⁴⁵ Zeki, 2019: 226.

⁶⁴⁶ Azamat, 2006: 395.

açık bi şekilde Hz. Ali taraftarı olduğunu göstermiştir⁶⁴⁷. Tarih ve tezkire kitaplarında Alevî nisbesini kullanması onun aleni bir şekilde Şii olduğunu söylemekten çekinmediğini göstermektedir.

Kazvinî, Nâsır-ı Hüsrev için;

“Nâsır-ı Hüsrev’i yedi imamlı Şia hakkında aşırı düşüncelere sahipti. O topluluk ona “hüccet” derdi. O, bilge bir adamdı. Fatimî Magrib’in çağdaşı idi ve Nizar adına davette bulunuyordu. Yaklaşık 100 yıl yaşadı. Doğumu 358\968 yılıydı”⁶⁴⁸ şeklinde söz etmiştir.

Kazvinî’de geçen doğum tarihinin şaibeli olduğu kabul edilmektedir. Nâsır-ı Hüsrev Gazne Sarayı’nda ağırlanan âlimlerden biridir. Nâsır-ı Hüsrev’in ehl-i Sünnet’e ters davranışları olmadan önce Gazne Sarayı’nda yaşadığı ancak daha sonraki yıllarda ehl-i Sünnet’e ters davranışlarda bulunduğu ve saf değiştirdiği düşünülmektedir⁶⁴⁹.

Sultan Gazneli Mahmûd döneminin önemli şairlerinden bir diğeri Dakikî’dir. İran asıllı bir şair olan Dakikî’nin kendisinin veya ailesinin un ile uğraşmasından dolayı Dakikî nisbesiyle anıldığı düşünülmektedir⁶⁵⁰. Hayatı hakkında teferruatlı bir malumat bulunmayan Dakikî’nin Tûslu, Semerkandlı ya da Bûhârâlî olabileceği düşünülmektedir. Ancak tam olarak nereli olduğu kaynaklarda tespit edilememiştir⁶⁵¹.

Tam adı, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Ahmed Dakikî Tûsî olan şair Sâmanî Emirlerinden Ebû Salih Mansûr b. Nûh (350-366\961-977) ve Emîr Raziyy Ebû’l Kâsım Nûh b. Mansûr b. Nûh (366-387\977-997) gibi hükümdarları övmüştür. Sultan Gazneli Mahmûd’a intisab eden şair daha sonraki şiirlerinde Sultan Gazneli Mahmûd’a övgüler yazmıştır⁶⁵².

Dakikî’nin en önemli eseri İran’ın milli destanı olan Şâhnâme’nin yazımına başlayan şair olmasıdır. Kendisinden önce yazılmış şehnamelerin en derli toplusunu yazmıştır. Kendisinden önce yazılmış olan mensur şâhnâmelerden üçüncüsü ve en derli toplusu olan bu eseri manzum hale getirme görevi kendisine Nûh b. Mansûr tarafından verilmiştir. Ancak Güşâsb destanı ile Zerdüş’tün ortaya çıkışını içine alan 1000 beyitlik kısmı tamamlandığında Dakikî kölesi tarafından öldürülmüştür. Firdevsî 1000 beyitlik kısmı eseri Şâhnâme’nin başına alarak Zerdüşlûğü övmüştür. Firdevsî, ehl-i Sünnet inancına sıkı sıkıya bağlı olan Sultan Gazneli Mahmûd’a eserini sunarken Dakikî’nin kendisine rüyasında eseri

⁶⁴⁷ Zeki, 2019: 226.

⁶⁴⁸ Kazvinî, 2018: 619.

⁶⁴⁹ Zeki, 2019: 227.

⁶⁵⁰ Yazıcı, 1993:423.

⁶⁵¹ Ritter, 1979: 464.

⁶⁵² Atalay, 2014: 98.

tamamladığında bu 1000 beyitinde içinde olduğu hali ile Sultan Gazneli Mahmûd'a sunmasını söylediğini belirtmiştir⁶⁵³.

4.4.2. Tarih Yazıcılığı

Sultan Gazneli Mahmûd döneminde edebiyat alanında olduğu kadar tarih ve vakanûvistlik alanında da ciddi çalışmalar yapılmıştır. Sultan Gazneli Mahmûd'un resmi devlet tarihçileri ve sarayda yaşayan vakanûvistler gibi pek çok kayıt tutan âlimi bulunmaktadır. Sultan Gazneli Mahmûd döneminde Arapça ve Farsça başta olmak üzere akıcı her türlü tekellûf ve tasannudan uzak, sadece maksadı açıklamak için kullanılan sade eserler yazılmıştır. Devrin âlimleri ve bilginleri eserlerini genellikle Arapça yazmışlardır. Farsça olan eserler Arapça olan eserlere nazaran daha açık ve akıcı şekilde kaleme alınmıştır⁶⁵⁴.

Sultan Gazneli Mahmûd'un tarihçileri arasında en meşhurlarından biri Utbi dir. Tam adı, Ebû Nasr Muhammed b. Abdülcebbâr el-Utbî er-Razi olan tarihçi, 350\961 yılında Rey'de doğmuştur. Sahabeden Utbe b. Gazvân'a nisbetle Utbî adıyla anılan müellif Sâmânî veziri Ebû'l Hüseyin el-Utbî'nin torunudur. Ailesi Rey'e yerleşmiş, Utbî ise Sâmânîlerin Horasan ordusu kumandanı Ebû Ali b. Ebü'l Hasan es-Simcûrî'nin yanında çalışmıştır⁶⁵⁵. Utbî hayatı boyunca hırslı kişiliğe sahiptir. Sebük Tegin'in vefatından sonra İsmail'e bağlı bir durumda olan Utbî, İsmail'in taht mücadelesini kaybetmesinden sonra Gazne'yi kendisi için tehlikeli bulmaya başlamıştır. Sultanlığı kazanan Gazneli Mahmûd'un kardeşi İsmail'i ikna etmeye çalıştığı süreçte Sultan olan Gazneli Mahmûd'a övgüler dolu bir kitap bölümü hediye etmesi affedilmesine neden olmuştur⁶⁵⁶.

Utbî, Sultan Gazneli Mahmûd'un bütün başarı ve zaferlerine tanık olmuştur. Ardından Sultan Gazneli Mahmûd ve diğer hükümdarlarının anlattığı eserini yazmıştır⁶⁵⁷. Sultan Gazneli Mahmûd'un himayesinde yaşayan Utbî, bir süre Nâsr b. Sebük Tegin'in yanında bulunmuş ve onun ölümü üzerine mersiye kaleme almıştır. Sultan Gazneli Mahmûd tarafından Garcistan Hükümdarı Ebû Muhammed b. Esed'e elçi olarak 389\999 yılında gönderilmiştir. Garcistan hükümdarını Sultan Gazneli Mahmûd adına hutbe okutması ve para bastırması için ikna etmeyle görevlendirilmiştir. Bu görevinde başarılı olan Utbî, Bâdgis'teki Genc-i Rustak sahib-i beridliğine tayin edilmiştir. Ancak buradaki görevinden vali Ebû'l

⁶⁵³ Yazıcı, 1993:424.

⁶⁵⁴ Coşkun, 2004: 48.

⁶⁵⁵ Merçil, 2012:236.

⁶⁵⁶ Anooshahr, 2009: 271-272.

⁶⁵⁷ Günaltay, 1991: 122-123.

Hasan el-Begavî'nin entrikaları sonucunda uzaklaştırılmıştır. Ardından Nişâbûr'a yerleşen Utbî burada 427\1036 yılında vefat etmiştir⁶⁵⁸.

Utbî'nin günümüze ulaşan eseri Tarihû'l-Yeminî'dir. Sîretü'l Yeminî veya Tarihû'l Yeminî olarak da bilinen eser Arapça olarak kaleme alınmıştır. Tarih-i Yeminî, Sâ mânîler'in sonlarından Sultan Gazneli Mahmûd zamanına kadar geçen olayları içermektedir. Utbî eserinde, Sâ mânîlerden başka, Al-i Ziyar, Simcurîler, Hâniler, Âl-i Ferigun, Guriler, Gürcistan padişahları, Deylemîler, Harezmsâhlar ve Afganlar gibi diğer hanedanlar hakkında da bilgiler veren önemli bir eserdir. Sultan Gazneli Mahmûd döneminde yaşanan olaylar hakkında teferruatlı bilgiler içeren eser dönemin en önemlilerinden biridir⁶⁵⁹.

Utbî, eseri Târih-i Yeminî'yi yazarken Arapça ve Farsça ayetler ve şiirler eklemiştir. Eklediği Arapça ayetler uzun ve kapsamlıdır. Utbî eseri Târih-i Yeminî'de dil bilgisi kurallarına bağlı kalarak düşünceleri açık bir şekilde ifade etmiştir⁶⁶⁰. Utbî eseri Târih-i Yeminî'yi çok süslü ve ağdalı bir dil ile yazmıştır⁶⁶¹. Utbî'nin eseri Tarih-i Yeminî'nin günümüze ulaşan on farklı nüshası bulunmaktadır. Esad Efendi Kütüphanesinde nr.2225.197 varaktır. Muhammed b. Abdurrahman er-Râzi tarafından 636\1238 yılında istihşah olunmuştur. Nüshada Yeminî Hâtmesi ve sonu bulunmamaktadır⁶⁶².

Tarih-i Yeminî, özellikle tarihsel bir belge olarak geniş bir şekilde tanımlanmıştır⁶⁶³. Şehid Ali Paşa Kütüphanesi'nde nr. 1854.214 varak halinde bulunmaktadır. Britanya Müzesi'nde, 636 varağı mevcut olup Sa'id b. Osman el-Buhârî tarafından 664\1266 yılında istihşah olunmuştur. Ayasofya Kütüphanesi'nde nr. 3147.279 varak olarak mevcut olup Kutluca b. Abdullah Kâtib tarafından 696\1266'da Erzincan'da istinsah edilmiştir. Lûgat-nâme-i Dehhuda Müessesesi Kütüphanesi'nde nr. 541. Mir Abdül'l-Mecid Hüseyinî Isfahânî tarafından 1265\1848'de istinsah edilmiş bir nüshası bulunmaktadır. Tebriz Eğitim Devlet Kütüphanesi'nde de nr. 183 Kâtib Bedî' b. Mustafa b. Abdu'l-Muhammed Musevî Isfahânî tarafından 1282\1865'te istihşah edilmiş bir nüshası mevcuttur⁶⁶⁴.

Utbî, Sultan Gazneli Mahmûd'un hayatını ve zaferlerini 409\1018 yılına kadar anlatmıştır. Kafiyeyle ve secili bir dil ile kaleme aldığı eserini Sultan Gazneli Mahmûd'a sunmuştur. Eserinde Sultan Gazneli Mahmûd'un Horasan ve Sicistan'ı Sâ mânîler'den alışı ve bu dönemde Sâ mânîler'in durumu hakkında bilgiler vermiştir. Tarih-i Yeminî Gazneliler ve

⁶⁵⁸ Merçil, 2012: 236.

⁶⁵⁹ Savi, 2011: 664-665.

⁶⁶⁰ Utbî, 1858: XIII-XVII.

⁶⁶¹ Nazım, 1996: 83.

⁶⁶² Savi, 2011: 665.

⁶⁶³ Anooshahr, 2009: 273.

⁶⁶⁴ Savi, 2011: 665-666.

Sâmânîler gibi Türk Hakanlığı için de önemli bir eserdir. Eserin Arapça'dan İngilizce'ye çevrilmiş bir nüshası da bulunmaktadır⁶⁶⁵.

Sultan Gazneli Mahmûd'un hizmetinde çalışan bir diğer önemli tarihçi, Ebû'l- Fazl Muhammed b. Hüseyin-i Beyhakî'dir. İbn-i Funduk namı ile de bilinen İslam âlimi ve müverrihinin hayatı hakkında teferruatlı bilgiye ulaşılmamaktadır. Kendisinden sonra yaşamış olan âlimlerin kendisinin eserlerinden faydalanmış olmaları eserlerinin tespitinde önemli rol oynamıştır. Beyhakî'nin ailesi XI. -XII. yüzyılda büyük ve ehemmiyetli bir kültür merkezi olan Beyhak⁶⁶⁶ta yerleşmiş eski bir Arap ailedir. Baba tarafından olduğu gibi ana tarafından da asil bir aileye mensuptur. Babası Hâkimiyân veya Fundukîyan ailesine annesi ise Bayhakîyûn ailesine mensuptur. Dedeleri Gazneliler ve Selçuklular devirleri boyunca önemli kimseler olmuşlardır. Nüfuzlu olan ailesi dini ve idari vazifelerde bulunmuşlardır⁶⁶⁷.

Beyhakî, ilk öğrenimini doğduğu köyde tamamlamıştır. Eğitimini ilerletmek için Nişâbûr'a giden Beyhakî, eğitimini tamamlar tamamlamaz Gazne Sarayı'nda Divanü'r-Resâile kâtip olarak alınmıştır. 1021 yılında divan başkanı Ebû Nasr-ı Mişkân'ın yardımcılığına getirilmiştir. Bu sırada yirmi altı yirmi yedi yaşında bulunmaktadı. Her bakımdan takdir ettiği ve kendisini taklide çalıştığı Ebû Nasr-ı Mişkân'ın hizmetinde on dokuz yıl çalışmıştır⁶⁶⁸.

Beyhakî, Sultan Gazneli Mahmûd'un oğlu Sultan Gazneli Mes'ud ile 1034 yılında Gürgân ve Mâzenderan Seferleri'ne katılmıştır. Nasr-ı Mişkân'ın vefatından sonra Beyhakî yerine daha yaşlı ve tecrübeli olan Ebû Sehl-i Zevzenî getirilince onunla anlaşamayarak görevini bırakmak istemiş ancak Sultan Mes'ud buna izin vermemiştir. Dandanakan Savaşı'na katıldığı bilinen Beyhakî'nin Gazneliler ve Selçuklular arasındaki anlaşmazlıklara son vermek için bir anlaşma metni kaleme aldığı bilinmektedir⁶⁶⁹.

Beyhakî, Sultan Gazneli Mahmûd'un oğlu Mes'ud döneminde de Dandanakan Savaşı'na katılmış ve hükümdarın hışımına uğramıştır. Geçici bir görevle Büst şehrine gönderilmiştir. Ebû'l- Fazl-ı Beyhakî nisbeten uzun bir ömür sürdükten sonra 470\1077 yılında Safer (Ağustos\Eylül) ayında vefat etmiştir. Beyhakî eserini otuz cilt halinde Farsça olarak kaleme almıştır⁶⁷⁰.

⁶⁶⁵ Günaltay, 1991: 124-125.

⁶⁶⁶ Beyhak, İran'ın kuzeydoğusundaki Horosan bölgesinin başlıca şehirlerinden biridir. Sebzevar'ın eski adıdır. Tahran'dan doğuya Meşhed'e kadar uzanan yol bu güzergâhtan geçmektedir. Bknz. Konukçu, 1992: 57.

⁶⁶⁷ Köprülü, 1986: 584.

⁶⁶⁸ Bosworth, 1963: 63-65.

⁶⁶⁹ Yazıcı, 1992: 63-64.

⁶⁷⁰ Beyhakî, 2019: XV-XVI.

Eser, Gazneli hanedan tarihini Tarih-i Âl-i Nasır adıyla ciltler halinde kaleme alınmıştır⁶⁷¹. Beyhakî'nin bu büyük eserinden günümüze 421-432\1030-1041 yılları arasındaki olayları anlatan bölümü kalmıştır⁶⁷². Eser, Kaltûta'da 1305-1307\1926-1928 yıllarında Edip Peşaverî'nin tahsis, haşiye ve dipnotlarıyla Tahran'da basılmıştır Arapça, Rusça ve Türkçe'ye tercümeleri mevcuttur⁶⁷³.

Beyhakî'nin eseri Tarih-i Beyhakî Gazneli Devleti'nin iç ve dış politikasıyla yakından ilgilenen bir memurun anıları olması bakımından son derece önemli bir belgedir. Saray, siyasi hayat ve teşkilatlanma hakkında detaylı bilgiler veren eser Gazneli tarihi için kıymetlidir⁶⁷⁴. Beyhakî'nin inşa sanatı ve benzeri sanatlara örnekler veren Zînet el-Küttâb adlı bir eseri vardır. Beyhakî'ye göre bu eserin benzeri yoktur ve eser sanat üzerine bilgiler vermektedir. Beyhakî'nin Makamât-ı Mahmûdî adlı eseri de günümüze ulaşamayan eserlerden biridir⁶⁷⁵.

X. yüzyılın ikinci yarısı ile XI. yüzyılın ilk çeyreğinde Gazneli Devleti'nde yaşayan Hüseyin b. Mansur el-Merğânî el-Sealibî'nin hayatı hakkında kaynaklarda geçen bilgiler kısıtlıdır. Afganistan'ın Gur bölgesindeki Mergân kasabasında doğduğu düşünülerek Meğanî denildiği kabul edilse de bunun yanlış olduğu anlaşılmıştır⁶⁷⁶. Bazı araştırmacılar ise Seâlibî'nin, 350\961 yılında Nişâbü'r'da doğduğunu kabul etmektedirler⁶⁷⁷.

Seâlibî nisbesinin tilki derilerinden kürk diken kürkçü manasına geldiği ve onun kürkçülük yaptığı için bu nisbeyi aldığı kabul edilmektedir. Umumi tarih mahiyetindeki dört ciltlik eseri, Târîhû Gurerü's-Siyer (el- Gurer fî Siyeri'l-mülük ve ahbârihim) adlı eserini Sultan Gazneli Mahmûd'un kardeşi Horosan valisi Nasr b. Sebük Tegin'in isteği üzerine kaleme almış ve ona ithaf etmiştir⁶⁷⁸.

Eseri dört ciltten oluşmaktadır. Müellif, eserin birinci cildinde Yezdgerd b. Behram'ın ölümüne kadar İran tarihi, ikinci cildinde Yezdicerd b. Behram'ın ölümünden Müslümanların fethine kadar İran tarihinden, Yahudilerin, Arapların, Yemenlilerin, Şamlıların, Iraklıların, Rumların tarihi ile İslam'ın ortaya çıkışından bahseder. Üçüncü ve dördüncü ciltlerinde ise dört halife, Emeviler, Abbasîler, Tahîrîler, Sâmaânîler, Hamdânîler, Büveyhîler ve Gazneli Mahmûd devrinin sonuna kadar Gazneliler tarihinden bahsetmiştir⁶⁷⁹.

Eserin, 75-158\694-775 yılları arasını ihtiva eden kısmı günümüze ulaşmış olup, 597\1201 tarihli nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde kayıtlıdır. Paris Biblioteque (nr. 1488,

⁶⁷¹ Savi, 2011: 653-654.

⁶⁷² Yazıcı, 1992: 64.

⁶⁷³ Coşkun, 2004: 43.

⁶⁷⁴ Günaltay, 1991: 128-129.

⁶⁷⁵ Şeşen, 1998: 80.

⁶⁷⁶ Avcı, 2009: 240.

⁶⁷⁷ Brockelmann, 1979: 262.

⁶⁷⁸ Avcı, 2009: 240.

⁶⁷⁹ Şeşen, 1998: 70.

5053) ve Oxford Bodleian Library’de nüshaları bulunmaktadır⁶⁸⁰. Süleymaniye Kütüphanesi’ndeki nüshasında el-Merğani’nin adı bulunmaktadır. Zotenberg tarafından 1963’te Fransızca tercümesiyle Paris’te basılan eser, 1963 yılında Tahran’da tekrar basılmıştır⁶⁸¹.

Sultan Gazneli Mahmûd dönemi hakkında bilgi veren bir diğer isim ise, Ebû Saîd Abdülmelik b. Dahkak Gerdîzî’dir. Bugün Afganistan sınırları içinde kalan Gerdîz⁶⁸²’de doğmuştur. Hayatı hakkında yeteri kadar malumata ulaşılamayan Gerdîzî’nin ne zaman öldüğü ve hayatını nasıl geçirdiği hakkında malumat yoktur. Gazneli Sultanı Zeynül-mille Ebû Mansûr Abdürreşîd döneminde yazdığı ve ona takdim ettiği Zeyn’ül-ahbâr adlı eserden Gazneli Devleti’nde resmi bir görev aldığı ve sultanın sarayına girdiği anlaşılmaktadır⁶⁸³.

Bu eserde, İran hükümdarlarından, Hz. Peygamber ve 423\1032 yılına kadar halifelerin tarihinden bahseder. Horasan’ın mufassal bir tarihi eklediği eserinde Yunan ilmi, muhtelif kavimlerin kronoloji ve dini bayramlarına dair bilgilere yer vermiştir. Eserin son babında Orta Asya ve Türkler hakkında bilgiler veren müellifin Hindistan’a ait bir babı daha bulunmaktadır⁶⁸⁴. Gerdîzî’nin eseri, doğu İslam tarihi, Sistan, Horasan ve Sâmânî tarihi için kıymetli bilgiler ihtiva etmektedir⁶⁸⁵.

Gerdîzî, Sultan Gazneli Mahmûd dönemi siyasi ve askeri olaylar hakkında eserinde bilgiler vermektedir. Gerdîzî, çeşitli toplulukların, dini törenleri, geleneklerini, âlim ve filozofların hayatlarını, muhtelif ilim dallarının işleyişiyle Türk, Yunan ve Hint inançları hakkında eserinde bilgilere yer vermiştir. Gerdîzî, Bîrûnî başta olmak üzere pek çok âlimin eserinden faydalanmıştır. Biri Cambridge King’s College (nr. 213) diğeri Bodlean (nr.240) kütüphanelerinde olmak üzere iki nüshası bulunmaktadır. Eserin Türklerle ilgili olan kısmı W. Barthold tarafından Rusça tercümesiyle neşredilmiştir. Tâhirîler, Sâffârîler, Sâmânîler ve Gazneliler ile ilgili bölümleri yayınlanmıştır⁶⁸⁶.

⁶⁸⁰ Avcı, 2009: 240.

⁶⁸¹ Şeşen, 1998: 70.

⁶⁸² Gerdîz, bir dağın zirvesinde kurulan üç surlu güçlü bir kaleye sahip olan Gazne ve Hindistan arasındaki bir sınır şehri olarak bilinmektedir. Bknz. Hudûdül’l Âlem, 2008: 45.

⁶⁸³ Bilgin, 1996: 29.

⁶⁸⁴ Barthold, 1996: 166.

⁶⁸⁵ Bosworth, 2012:314.

⁶⁸⁶ Bilgin, 1996: 30.

4.4.3. Astronomi-Matematik ve Diğer İlimler

Gazneli Devleti'nde astronomi gözlem aletleri ile saptanıp daha sonra âlimler tarafından elde edilen bu bulguların geometrik düzenekler ile anlamlandırılmaya çalışıldığı bir bilim dalı olarak karşımıza çıkmaktadır⁶⁸⁷. Sultan Mahmûd döneminde yapılan astronomi ve matematik alanındaki çalışmalarında kullanılan diğer kaynaklar ise daha önceki dönemlerde yazılmış olan eserlerin çevirileridir. Gazne Sarayı'nda astroloji, günlük olaylara da yön vermiştir. Sultan Mahmûd ve devlet ricali çoğu zaman yıldızlara bakarak siyasi ve askeri kararlar vermişlerdir. Yıldızların konum ve duruşlarına göre kendilerini yönlendirmişler ve kararları yıldızlara bakarak almışlardır⁶⁸⁸.

Gazneli Devleti'nde astronomik faaliyetler, teknik ve kuramsal manada gelişmiştir. Gözlemevlerinde, geliştirilen teknikler ve araçlar ile açılar, trigonometrik fonksiyonlar tespit edilebilmiştir. Aristoteles (M.Ö.384-322) ve Batlamyus (M.S.150)'un teorilerini kabul ederek yerin sabit durduğunu, güneşin ve diğer cisimlerin yerin etrafında döndüğünü kabul etmişlerdir. Yer ölçüm çalışmaları enlem ve boylamlara göre bir yerin konumu hakkında bilgiler elde etme ve gerçek değerleri elde etme girişimlerinde bulunan ilim adamları astronomi ve matematiksel pek çok çalışma yapmışlardır⁶⁸⁹.

Vezir Ahmed b. Hasan el Meymendî ve Ahmed 'Abd-Samed'in astroloji alanında yeterli bilgiye sahip kimseler oldukları anlaşılmaktadır. Vezir Ahmed b. Hasan el-Meymendî'nin vezaret makamına getirildiği zaman kuşluk vaktine kadar beklediği ve yıldızlara göre kendisi için uygun olan saatte hil'atini giydiği rivayet edilmektedir. Astroloji Gazne Sarayı'nda her zaman önemli bir bilim alanı olarak varlığını sürdürmüştür⁶⁹⁰.

Sultan Gazneli Mahmûd döneminin astronomi- matematik alanındaki en önemli âlimlerinden biri hiç şüphesiz, Ebü'r-Reyhân Muhammed b. Ahmed el-Bîrûnî'dir. 3 Zilhicce 362\ 4 Eylül 973'te Hârîzm'in merkezi Kâs'ta doğan Bîrûnî'nin asıl nisbesi el-Hârîzmî'dir. Ancak kendisinden önce yaşamış olan ünlü matematikçi Muhammed b. Mûsâ Harezmi ile karıştırılmaması için Bîrûnî nisbesini kullanmıştır. Bîrûnî nisbesinin okunuşu, anlamı ve menşei ile ilgili farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bununla birlikte Bîrûnî adının kaynakların çoğunda Beyrunî olarak zikredildiği görülmüştür. Bîrûnî'nin isminin kaynaklarda farklı şekillerde zikredilmesi araştırmacıların ismin ne olduğu hakkında bir fikir birliğine varamamasının nedeni olarak kabul edilmektedir⁶⁹¹.

⁶⁸⁷ Topdemir-Unat, 2015:105.

⁶⁸⁸ Nuhoğlu, 1995: 370.

⁶⁸⁹ Unat, 2008:158-159.

⁶⁹⁰ Nuhoğlu, 1995: 370-371.

⁶⁹¹ Tümer, 1992: 206.

Bazı kaynaklarda Birûnî adının Beyrunî olarak geçmesi onun Beyhak adında bir kasabada doğduğunu düşünmelerinden kaynaklanmaktadır. Beyhakî de, Beyhak'ı bir şehir ismi olarak zikredilmiştir⁶⁹². Ancak devrin diğer kaynaklarında bu isimden söz edilmemiştir. Bu nedenle bîrun kelimesinin dışarıdan gelen, taşralı, yabancı anlamında olduğu kabul edilebilir. Birunî'nin ailesi ve soyu hakkında kaynaklarda bilgiye ulaşılamamaktadır. Birûnî kendisinin de ailesi hakkında bilgisinin olmadığını hatta babasını dahi bilmediğini söylemiştir. Birûnî'nin milliyeti hakkında da ne çağdaş eserlerde ne de Birûnî'nin eserlerinde bir açıklık yoktur. Harezm bölgesinin etnik olarak Türk, Fars ve Sogd unsurları bir arada barındırması Birûnî'nin menşei hakkında tahminde bulunmayı güçleştirmektedir⁶⁹³.

Birûnî, Harzemşahlar sülalesinden ünlü matematikçi Ebû Nasr b. Irak'ın yanında himaye edilmiş ve eğitilmiştir. Harzemşahlar, Kat şehrini aldıktan sonra buraya rasatlar inşa ettirmiştir. Ancak Birûnî Kat şehrinde farklı bir göreve getirildiği için astronomik çalışmalarına ara vermek zorunda kalmıştır⁶⁹⁴. Birûnî'nin, kendi ana dilinin bilim dili olmamasından yakındığı, eserindeki Arapça kelimelerin kullanımında rastlanan garipliklerden anlaşılmıştır. Birûnî'nin, Peçenekçe söyleyişler ile eserlerinde Türkçe kelimeleri kullanılmasından onun Türk asıllı olduğu ihtimalini kuvvetlendirmiştir. Ayrıca Birûnî'nin eserlerinde küçük bir çocukken, Kâs'ta ilaç getiren bir ihtiyar Türkmen ile karşılaştığını bildirmesinden, ilk rasatlarını Türkmenler ile meskûn bir yerde yapmasından, Kıtay Han'ın elçilerine sorular sormasından ve kendisine yağmur taşı getiren bir Türk ile konuşması onun Türk olduğu ve Türkçe bildiği göstermektedir⁶⁹⁵.

Birûnî'nin eğitim hayatına iyi bir başlangıç yapmasında, tanınmış bir âlim ve matematikçi olan Ebû Nasr İbn Irak'ın rolü büyüktür. Başkası için kullanmadığı üstadım sözünü hocası için kullanan Birûnî, ondan Öklit geometrisiyle, Batyamyus astronomisini öğrenmiştir. İbn-i Irak Birûnî'nin iyi bir eğitim almasında çok fayda sağlayan bir isim olmuştur. İbn-i Irak dışında Abdüssamed b. Abdüssamed el-Hakîm'den de dersler alan Birûnî'nin uzun süreli bir eğitim hayatının olmadığı ve kendini geliştirmek için mücadele ettiği anlaşılmaktadır⁶⁹⁶.

Birûnî, gözlemlerine ara vermeksizin devam etmiş ve ilmi çalışmalarını en yüksek yere ulaştırmak için çaba sarf etmiştir⁶⁹⁷. Bu durum Birûnî'nin gözlerinin bozulmasına sebep olması üzerine Birûnî, gözlemlerini suya yansıtarak çalışmalarını sürdürmüştür. Yarım

⁶⁹² Beyhakî, 2019: 574.

⁶⁹³ Tümer, 1992:206.

⁶⁹⁴ Şeşen, 1998: 88.

⁶⁹⁵ Tümer, 1992: 206-207.

⁶⁹⁶ Bosworth, 2012: 274.

⁶⁹⁷ Bosworth, 2012:274.

derecelik ayrılmış çemberler ile Kâs şehrinin boylamından güneşin yüksekliğini ölçerek şehrin enlem derecesini hesaplamıştır. Ancak Birûnî'nin bu huzurlu evresi uzun sürmemiştir. Harezm'de siyasi iktidarın el değiştirmesi Birûnî için sıkıntılı bir evrenin başlamasına neden olmuştur. Birûnî, bu çalkantılı süreçte, Bûhârâ, Cürcan ve Kâbus gibi pek çok şehirde ikamet etmiştir⁶⁹⁸.

1014 yılında Sultan Gazneli Mahmûd'un Harizm'de hâkimiyeti sağlama girişimlerinde bulunması siyasi ortamın gerginleşmesine neden olmuştur. Ebü'l-Abbâs Me'mun'un Sultan Mahmûd'un otoritesini kabul etmesine rağmen ordunun ve diğer emirlerin buna yanaşmaması kargaşa ortamının doğmasına neden olmuştur. Ordunun bu kargaşa esnasında Sultan Mahmûd'un eniştesi olan Me'mun'un öldürülmesi Gazneli Mahmûd'un Harezm'i ülkesine katmasına neden olmuştur. Bu gelişmeler Birûnî'nin hayatında yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur⁶⁹⁹.

İslam dünyasının yetiştirdiği en büyük âlimlerin başında gelen Birûnî için Gazneli Mahmûd'un himayesine girmek ilmi faaliyetlerine yoğunluk vermesine vesile olmuştur. El-Birûnî olarak tanındığı ilmi hayatı boyunca astronomi, matematik, tıp, fizik, tarih gibi pek çok alanda eserler vermiş ve eserlerinde siyasi olaylardan çok sosyal ve kültürel konular üzerinde durmuştur⁷⁰⁰. Astronomi üzerine kaleme aldığı eserlerinde coğrafya ve ilim tarihi üzerine bilgiler vermiştir. Bu sahada öne çıkan eserlerinden biri el-Âsâr el-bakiye an el-kurûn el-hâliye ile Kitâbü tahkîku mâ li'l-Hind adlı eserleridir. Bu eserlerden ilkinde milletlerin kullandıkları takvimlerden, bu milletlerin hükümdarlarından, bayramlarından ve aynı zamanda coğrafya, arkeoloji, jeoloji gibi pek çok konuya değinmiştir. Bu eseri Petersburg ve Beyrut'ta olmak üzere basılmıştır⁷⁰¹.

Birûnî'nin Kitâbü Tahkîku mâli'l-Hind adlı eseri ise Hint kültürü, felsefesi, ilmi, dinleri, tarihleri ve coğrafyası bakımından kıymetli bir eserdir. Eser Hindoloji alanında yazılmış ilk ciddi eser olarak kabul edilmektedir. Müellif eserde Hint din ve inançları, Hindistan ile ilgili sosyal oldular, tabi bilimler kısacası Hint kültürü ve medeniyetini konu edinmiştir. Eserin Arapça, İngilizce ve Türkçe baskıları mevcuttur⁷⁰². Ayrıca Birûnî, eserinde Hint ve Yunan kültürlerinin karşılaştırmalarını da yapmıştır⁷⁰³.

Sultan Mahmûd'dan izin alarak Hindistan'a çıktığı seyahatler sonucunda kaleme aldığı, Tahkîkû Mâli'l Hind adlı eser; Hint kültürü, Hint inançları, cennet-cehennem

⁶⁹⁸ Tümer, 1992: 207.

⁶⁹⁹ Togan, 1996: 634.

⁷⁰⁰ Pingree, 2000: 74.

⁷⁰¹ Şeşen, 1998: 88.

⁷⁰² Tümer, 1992:213-2315.

⁷⁰³ Bürgel, 2011:137-140.

kavramları, varlık katagorileri, dini ve medeni hukuk, peygamberler ve şeriat, putlara tapma ve özellikleri, yıldızların konumu, durumu ayın menzilleri, dini ve astronomik açıdan zaman, kurban törenleri gibi pek çok konu üzerine bilgiler verdiği eserinde Hindistan ve civar coğrafaları anlatmıştır⁷⁰⁴.

Bîrûnî, yeni vatanı olarak gördüğü Gazne'de rasatlar ve ilmi çalışmalarına devam etmiştir. Sultan Mahmûd'un hizmetinde danışmanlık yapan Bîrûnî, Sultan Mahmûd'un unvanlarından biri olan Yemînü'd-devle unvanını yaptığı bir ölçüm aleti olan "Yemînü'd-devle Halkası'na" vermiştir. Bîrûnî ile Sultan Mahmûd'un arası Vezir Meymendî tarafından Bîrûnî'ye yöneltilen Karmatîlik suçlamaları nedeniyle açılmıştır. Daha sonra Sultan Mahmûd ile arasını tekrar düzelten Bîrûnî Sultan Mahmûd'un himayesinde ilmi çalışmalarını sürdürmüştür⁷⁰⁵.

Bîrûnî, tutulma düzlemi (ekliptik düzlemi) üzerine de çalışmalar yapmış eğimin sabit olup olmadığını araştırmıştır⁷⁰⁶. İlmî alanda getirdiği bir diğer yenilik ise yer altından fışkıran suların belli bir hidrostatik prensibe göre çalıştıklarına dair izahıdır. Deniz tabanı hakkında da eserlerinde bilgilere ulaşmak mümkündür⁷⁰⁷. Bîrûnî, astronomi ve matematik ile ilgilenmesinin yanı sıra tabiat, coğrafya ve tarih gibi pek çok ilim alanında çalışmalar yapmıştır. Onun çok yönlü kişiliği Gazne'de ilim alanında gelişmeyi sağlamıştır⁷⁰⁸.

Bîrûnî, gerektiğinde Sultan Mahmûd'u tenkit etmiştir. Ancak Sultan Mahmûd onun eleştirilerine hoşgörüyle yaklaşmıştır. İlim ve irfan sahibi bir kişiliğe sahip olmasıyla öne çıkan Bîrûnî, dini ve beşeri ilimlerdeki üstünlüğü ile dikkat çekmiştir. Onun başarısı Sultan Mahmûd tarafından önemli bir kimse olarak kabul edilmesinde etkili olmuştur⁷⁰⁹.

Gazneli Mahmûd döneminde yetişen ve dünyaca meşhur olan tıpçı ve fizikçi Ebû Ali Hüseyin b. Abdullah İbn-i Sînâ, 370/980 yılında Belh'te Efşene Köyü'nde doğmuştur. Babası İsmâîli daîilerinden olup, İsmâîli daîilerinin kâtipliğini yapmıştır. İbn-i Sinâ Hanefî fikhını İmam Ebû Abdullah ez-Zâhid'den öğrenmiş ve zamanla kendini geliştirerek ilimler tasnif edecek seviyeye ulaşmıştır. O farklı ilim dalları kendini geliştirmiştir. Bilim ve felsefe alanında hatırı sayılır âlimlerden biri olmuştur⁷¹⁰.

Sultan Mahmûd, büyük âlim ve bilginlerin sarayında toplanmasını istemesi üzerine İbn-i Sinâ'da Gazne Sarayı'na çağrılan âlimlerden biri olmuştur. Bu esnada İbn-i Sinâ ve Bîrûnî arasında astronomi ve fizik konularında bazı münazaralar gerçekleşmiştir. Bu dostluk

⁷⁰⁴ Bîrûnî, 2015: 7-11.

⁷⁰⁵ Tümer, 1992:206-210

⁷⁰⁶ Unat, 2008:188.

⁷⁰⁷ Hitti, 2011: 512-513.

⁷⁰⁸ Bakır, 2004: 209-210.

⁷⁰⁹ Zeki, 2019: 147-148.

⁷¹⁰ Alper, 1999:319.

havasında gerçekleşen sohbetler Sultan Mahmûd'un âlimlerin Gazne Sarayı'nde toplanmasını istemesiyle bozulmuştur⁷¹¹. İbn-i Sinâ'nın Sultan Mahmûd'un sarayınma gitmek istememesi ve Sultan'ın davetini reddetmesi ile ilişkiler iyice gerilmiştir. Sultan Mahmûd, bu durum üzerine İbn-i Sinâ'yı buldurmak için onun resimlerini yaptırıp çoğaltarak farklı bölgelere dağıttırmıştır⁷¹².

İbn-i Sînâ, Kitâbü's-Şifa, en-Necât, el-Şârât, en-Nabz, el-Kânun, Mîzân, 'un Nazar, Risâlet-i Seleman, Risâlet't- Tayr ve Nazm fît- tıb adlı eserlerini kaleme almıştır. Gazneli Mahmûd, Karmatî fitnessi sebebiyle şüphelendiği âlimleri takip ettirmiştir. Bu isimlerden biri de İbn-i Sinâ'dır. İbn-i Sinâ'nın durumu Sultan Mahmûd'a bildirilince kendisi takip edilmiş ve gözetim altında tutulmuştur. İbn-i Sinâ'nın zeki ve çalışkanlığı ile dikkatleri üstüne çekmiştir⁷¹³.

Gazneli Mahmûd dönemi Şâfiî fakihî Ebû Hâmid Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-İsferânî (344\956-407-\1017), Nîşâbûr'da doğmuştur. İlköğrenimini memleketinde tamamlayan İsferânî, Bağdat'a giderek Ebü'l Hasan b. Merzibân ve Ebü'l Kâsım ed-Dârekî'den fıkıh dersleri almıştır. Dârü'l Kutnî, Ebû Bekir el-İsmâîlive Ebû Ahmed b. Adî'den dersler almıştır. Gazneli Mahmûd ve Halife Kadir Billâh arasında elçilik vazifesi ifa eden Ebû Hâmid el-İsferânî, kendi döneminin Şâfiî Mezhebi'nin öncülerindendir⁷¹⁴.

Ehl-i sünnet çizgisinde hareket eden Gazneli Mahmûd'un himayesinde olan İsferânî, 392\1002 yılında Bağdat'ta patlak veren Sünnî ve Şiî Mushaf anlaşmazlığında Şiîlerin ortaya attığı görüşleri uygun göremeyerek Sünnî dünyanın dikkatini çekmiştir. Sultan Mahmûd'un önem verdiği Şiî müderrislerden biri olan İsferânî, Gazne medereselerinde eğitim verdiği gibi Abbasi Halifelerine elçi olarak da gönderilmiştir. Dini siyasette esnek bir yapıya sahip olan İsferânî, Sultan Mahmûd'un saygısını kazanmıştır⁷¹⁵.

⁷¹¹ Günaltay, 2014:3-11.

⁷¹² Alper, 1993: 320-321.

⁷¹³ Zeki, 2019: 144-145.

⁷¹⁴ İbn-i Kesîr, 1995: 330.

⁷¹⁵ Zeki, 2019: 136-137.

SONUÇ

Bu çalışmada Türklerin, büyük göç ile başlayan Afganistan ve Hindistan'daki hâkimiyet süreçleri bölgede kurdukları büyük-küçük siyasi teşekküller ile varlığını nasıl sürdürdüğü ve tarih sahnesindeki rolleri değerlendirilmiştir. Türkler, İskitler döneminden itibaren ticari ve sosyo-politik konumu nedeniyle Afganistan ve Hindistan coğrafyalarında siyasi, askeri ve kültürel sahalar başta olmak üzere hâkimiyet kurmaya çalışmışlardır. Bazı dönemlerde güçlü siyasi otoriteler ile mücadeleler ederek bölgenin tarihine yön vermişlerdir. Türk boylarının yayılmaya başladığı büyük göç ve sonrası dönem Türkistan ve Kuzey Yolu kadar Afganistan ve Hindistan'da da hareketliğin yaşanmasına neden olmuştur.

Afganistan'da devlet kurmuş ve Hindistan'a kadar geniş bir coğrafyaya hâkim olmuş olan Gazneli Devleti'nin siyasi, askeri ve sosyo-ekonomik politikalarını yöneten, Sultan Gazneli Mahmûd devleti'ni en geniş sınırlarına kadar ulaştırmış, devletin hem hükümdarı hem de komutanı olan Sultan Mahmûd'un hayatı çağdaş ve araştırma eserler incelenerek değerlendirilmiştir. Çalışmada, Sultan Gazneli Mahmûd'un, şehzedelik yıllarından itibaren eğitimi siyasi ve askeri kişiliği, oluşturduğu kurumlar ve bu kurumların Gazneli Devleti'nin siyasi hayatı için önemi incelenmeye çalışılmıştır.

Çalışmada, Sultan Mahmûd'un Gazneli Devleti'nin idaresinde uyguladığı siyasi ve askeri politikalar dönemin kaynaklarında geçen bilgiler incelenerek kaleme alınmıştır. Gazneli Mahmûd, Gazneli Devleti'nin tahtına oturmadan önce ve oturduktan sonra devlet için yapmış olduğu faaliyetlerine yer verdiğimiz çalışmamızda Sultan Mahmûd'un Gazneli Devleti'nin idari, askeri, ekonomik ve kültürel bağlamda gelişmesi için yaptığı faaliyetleri inceledik. Gazneli Mahmûd, Gazneli Devleti'nin devlet idaresinde uyguladığı metotlara, devlet erkanı ile olan ilişkilerine, hem şahsının hem de devlet adamlarının halk ile olan ilişkilerini anlattığımız çalışmamızda Sultan Mahmûd'un siyasi ve askeri kişiliği kadar kültürel kimliği hakkında da değerlendirmelerde bulunmaya çalıştık.

Araştırmanın amacı olan Sultan Gazneli Mahmûd'un hayatı ve kişiliği hakkında kaynaklarda geçen bilgileri mukayese ederek Sultan Mahmûd'un kişiliği ve siyasi kimliği üzerine değerlendirmelerde bulunduğumuz çalışmamızda Gazneli Mahmûd'un, politik, askeri, dini, ekonomik ve kültürel çalışmaları ve bu çalışmaların Gazneli Devleti'ndeki yeri ve önemi üzerinde durulmuştur. Sultan Mahmûd'un babası Sebük Tegin'in kurduğu devlet teşkilatı ve politik yapıyı kendi siyasi anlayışı doğrultusunda şekillendirdiği süreçler çalışmanın başlıca konusu olmuştur.

Araştırmanın asıl amaçlarından biri olan Sultan Mahmûd'un ekonomi, ticaret, eğitim ve kültür faaliyetlerinin Gazneli Devleti'nin tarihsel gelişimine katkıları ve Sultan Mahmud'un bu alanda yaptığı girişimler incelenerek yapılan çalışmaların Gazneli Devleti'nin gelişimi için olumlu ve olumsuz yönleri incelenmiştir. Çalışmada Sultan Mahmûd'un ekonomik manada Gazneli Devleti'nin gelişmesi için başlattığı ticaret yollarının korunması, su kanalları inşası ve su ticareti, Gazneli Devleti'nde üretilen ziraat ve sanayi ürünlerinin ticareti değerlendirilmiştir.

Sultan Mahmûd, dini açıdan İslam Dünyası'nın mezhepsel açıdan pek çok karışıklık ile uğraştığı bir süreçte kendisine has bir dini inanışa yönelerek Gazneli Devleti'nde farklı inanç ve kültürlerin kaynaşmasına ortam hazırlayan tutum ve tavırlar içinde olmuştur. Gazneli Mahmûd'un bu tavrı İslam Dünyası'nda şahsına karşı İslam âlimleri başta olmak üzere halk ve ilmiyenin sevgi ve saygı duymasına neden olmuştur. Mezheplerin görüşlerini kendi meclislerinde tartıştıracak kadar açık fikirli olması Sultan Mahmûd'un İslam Dini'nin büyük fatihleri arasında sayılmasını sağlamıştır.

Sultan Mahmûd'un ilme düşkünlüğü ve her alanda devrin âlimlerini desteklediği bilinin bir gerçektir. Gazneli Mahmûd, her dönem âlimler ile sohbet etmeyi ve onların kaleme aldığı eserleri okumayı kendisi için bir görev adlemiştir. Sultan Mahmûd, himayesinde olan ya da olmayan ancak kendisine sığınan âlimlere maddi ve manevi anlamda destek olmuş ve himaye onları hem şahsi olarak hem de devlet erkânı vasıtasıyla desteklemiştir.

Sonuç olarak, Sultan Mahmûd'un idari, siyasi askeri ve ekonomik politikaları Gazneli Devleti'nin sınırlarının genişlemesine ve ekonomisinin gittikçe gelişmesine vasıta olmuştur. Sultan Mahmûd, devlet erkânı ve halk ile ilişkilerini güçlü tutmuştur bu durum ise kendisine olan güvenin artmasına ve Sultan Mahmûd'un başarılı bir hükümdar olmasında etkili olmuştur.

KAYNAKÇA

Kaynak Eserler

- Beyhâkî. (2019). *Târîh-i Beyhakî*, (Necati Lugal), TTK Basımevi, Ankara.
- Devletşah. (1977). *Devletşah Tezkiresi*, (N. Lugal), Kervan Kitapçılık Yayınları, İstanbul, I.
- Ebû Reyhân Muhammed b. Ahmed el- Bîrûnî. (2015). *Tahkîku Mâ li'l-Hind (Bîrûnî'nin Gözüyle Hindistan)*, (Kıvameddin Burslan), TTK Basımevi, Ankara.
- Ebû Bekr Muhammed b. Ca'fer en- Narşahî. (2013). *Târîh-i Buhârâ*, (E. Göksu), TTK Basımevi, Ankara.
- Ebû'l Hasan Ali b. El-Hüseyn el-Mesûdî. (2017). *Muruc ez-Zeheb*, (D. A. Batur), Selenge Yayınları, İstanbul.
- ..... (2018). *Kitâbü't- Tenbih ve'l-İşraf*, (R. Şeşen), Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.
- Firdevsî. (1994). *Şehnâme*, (N.Lugal), M.E. Basımevi, İstanbul.
- Hamdullah Müstevfî-yi Kazvînî. (2018). *Târîh-i Güzide*, (M.Öztürk), TTK Basımevi, Ankara.
- ..... (2015). *Târîh-i Güzide*, (E. Göksu), Bilge Kültür Sanat, Yayınları, İstanbul.
- İbnü't Tiktakâ. (2016). *El-Fahrî (Devlet İdaresi, Halifeler, Vezirler Tarihi (632-1238))*, (R. Şeşen), Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.
- İbn'ül Esir. (1986). *El Kâmil fi't-Tarih*, (A. Özyayın), Bahar Yayınları, İstanbul, IX.
- İbn-i Kesîr. (1995). *El-Bidaiye ve'n Nihaiye*, (M.Keskin), Çağrı Yayınları, İstanbul, XI.
- İbn'ül Azîmî. (2006). *Azîmî Tarihi Selçuklular Tarihi İle İlgili Bölümler*, (A. Sevim), TTK Basımevi, Ankara.
- İbn-i Havkal. (2014). *Sûret el- Arz*, (R. Şeşen), Yeditepe Yayınları, İstanbul.
- Kaşgarlı Mahmûd. (2005). *Dîvân-ı Lugâti't-Türk*, (S.Erdi-S.T.Yurtsever), Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Kerimüddin Mahmûd Aksarayî. (1943). *Müsemerat'ül Ahyar*, (M.N. Gençosmanoğlu), Recep Ulusoy Basımevi, Ankara.
- Minhac-ı Sîrac el- Cûzcânî. (2015). *Tabakât-ı Nâsırî (Gazneliler, Selçuklular, Atabaglikler ve Hârizmşâhlar)*, (E.Göksu), TTK Basımevi, Ankara.
- Muhammed b. Hâvendşah bin Mahmud Mîrhând. (2017). *Ravzatü's-Safâ (Mülük-ü Gazneviyye)*, (E.Göksu), Kronik Yayınları, İstanbul.
- ..... (2015). *Ravzatü's-Safâ (Tabaka-i Selçûkiyye)*, (E. Göksu), TTK, Ankara.

- Muhammed b. Ahmed el- Mukaddesî. (2015). *Ahsenü't-Takâsîm*, (A.Batur), Selenge Yayınları, İstanbul.
- Muhammed b. Abdülcebbâr Utbî. (1858). *Târih-i Yemini*, (J. Reynolds), By Barrison Printed, London.
- Müellifi Bilinmiyor. (2008). *Hudûdü'l-Âlem Mine'l- Meşrik İle'l Magrib*, (A.Duman-M.Ağarı), Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Müellifi Bilinmiyor. (2018). *Târih-i Sistân*, (V.Öntürk), Ayışığı Kitapları, İstanbul.
- Nazmi-zâde Murteza, (2014). *Gülşen-i Hulefâ (Bağdat Tarihi 762-1717)*, (M. Karataş), TKK Basımevi, Ankara.
- Nizamü'l-Mülk. (2016). *Siyâset-Nâme*, (M.A. Köymen), TKK Basımevi, Ankara.
- Reşî'd-din Fazlullah. (2014). *Câmi'üt-Tevârîh (Zikr-i Târih-i Âli Selçûk)*, (E.Göksu-H.H.Güneş), Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.
- ..... (1999). *Câmi' Al-Tavârîh (Sultan Mahmûd ve Devrinin Tarihi)*, (A.Ateş), TTK Basımevi, Ankara, II.
- Sebük Tegin Pendnamesi. (1975). (E. Merçil), *İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, VI, s. 203-228.
- Şihabeddin b. Fazlullah el- Ömerî. (2014). *Mesâlikü'l Ebsâr*, (D.A.Batur), Selenge Yayınları, İstanbul.

Araştırma Eserleri

- Adal. H. H. (2017). “Siyaset Kültürü ve Sebük Tegin’in Pendnamesi Üzerine Değerlendirmeler”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Türkiyat Enstitüsü Yayınları, İstanbul, IV, sa. 377-385.
- Ağrakça. A. (1989). *Büveyhîler Devrinde Türk Kumandanları I Sebük Tekin*, TTK Basımevi, Ankara.
- .....(1988). *Büveyhîler Devrinde Türk Kumandanlar II Alp Tekin*, TTK Basımevi, Ankara.
- Aka. İ.(2005). “Mirhand”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, XXX, s.156-157.
- Akçay. F. (2015). *Ebû Saîd Abdulhay Dahhâk b. Mahmûd Gerdîzî'nin “Zeynü'l-Ahbar” Adlı Eserinin Tâhirîler, Saffârîler, Sâmânîler ve Gazneliler İle İlgili Bölümlerinin Türkçe Tercümesi ve Değerlendirmesi*, OÜSBE Yayınları, Ordu.
- Akın. İ.B. (1952). “Ünlü Türk Hükümdarlarından Gazneli Mahmûd”, *RTM*, İSAM, İstanbul, XXXII, s. 1645-1648.
- Alper. Ö.M. (1999). “İbn Sînâ”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, XX, s. 319321.
- Altun. A. (1996). “Gazneliler”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, XIII, s. 484-486.

- Ail. R. (1877). "Tarikh-i Hindi", *THOI*, (H.M.Elliot-J.Dowson), Trübner and Co. Publihsner, Hill, VIII, s. 40-69.
- Anat. H.Y.- Almaz, A. (2003). *Karahanlılar Tarihi*, Agit Yayınları, İstanbul.
- Anooshahr. A. (2005). "Otbî", *EI*, Colombia, XXXVIII, s.271-292.
- Annucci. A. (2018). "İslamic Coins from Ghazni (Afganistan)", *Poster Session at European Association for South Asian Art and Archaeology*, 2018.
- Arık. R. (2000). *Kubad Abad Selçuklu Saray ve Çinileri*, İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- Aslanapa. O. (2011). *Türk Sanatı*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- .....(2002). "İlk Müslüman Türk Devletlerinde Kültür ve Sanat", *T.A.*, (H.C. Güzel-K.Çiçek- S.Koca), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, VI, s. 9-45.
- Avcı. C. (2004). "Ali b. Hüseyin Mesudî", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, XXIX, s. 353-355.
- Atalay. M. (2014). *İran Edebiyatı Tarihi Başlangıçtan Gaznelilere Kadar*, Demavend Yayınları, İstanbul.
- ..... (2012). "Unsurî", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, XLII, s. 162-163.
- Avcı. C. (2009). "Hüseyin b. Muhammed Seâlibî", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, XXXVI, s. 240.
- Azamat. N. (2006). "Nâsır-ı Hüsrev", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, XXXII, s. 395-397
- Bakır. A. (2004). *Ortaçağ Medeniyetine Dair Çeviriler*, Bizim Büro Basımevi, Ankara.
- Baykuzu. T.D. (2002). "Kuzey Liang Hun Devleti", *T.A.* (H.C.Güzel- K.Çiçek-S.Cöhçe),Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, I, s. 1166-1174.
- Bayur. Y. Hikmet. (1987). *Hindistan Tarihi (İlk Çağlardan Gurkanlı Devletinin Kuruluşuna Kadar 1526)*, TTK Basımevi, Ankara, I.
- Barthold. W. (2017). *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, Kronik Yayınları, İstanbul.
- ..... (1996). "Gerdizî", *İ.A*, M.E. Basımevi, İstanbul, IV, s. 766-767.
- Bedirhan. Y. (2012). *Ortaçağ Tarihi*, Nobel Yayıncılık, İstanbul.
- Bilgin. O. (1996). "Gerdizî", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, XIV, s. 29-30.
- Bilgin. A. (2002). "İlk Müslüman Türk Devletlerinde Kültür Medeniyet/ Gazneliler", *İSAM Dergisi*, XLIII, Ankara, s. 625-629.
- Bombacı. A. (1963). *Afganistan'daki İtalyan Arkeoloji Heyeti Hakkında Muhtasar Rapor: Gazne'deki Kazılara Griş*, (D. Türker), Berksoy Matbaası, İstanbul.
- Bosworth. C. E. (2002a). "Mansur b. Nuh I", *EI*, Colombia, VI, s.110.
- ..... (1989) . "Ghulam", *TEOI*, Leiden, II, s. 1081-1084.
- ..... (2002b). "Mansur b. Nuh II", *EI*, Colombia, VI, s.433.
- ..... (1991). "Ghazna", *TEOI*, Leiden, II, s.1048-1050.

- ..... (2012). “Gardizi Abu Sa’id”, *EI*, Colombia, X, s. 314-315.
- ..... (2012). “Alptigin”, *EI*, Colombia, I, s. 898.
- ..... (2008). “The Early Ghaznavids”, *TCHOI*, (R.N Frye) Cambiridge Univercity Press, Cambiridge, s. 162-197.
- ..... (2014). “Abu Eshaq Ebrahim”, *EI*, Colombia, III, s. 272-273.
- ..... (2012). “Bilgetigin”, *EI*, Colombia, IV, s. 254-255.
- ..... (2012). “Sebük Tegin”, *EI*, Colombia, XIII, s. 120-122.
- ..... (2012). “Ghaznavids”, *EI*, Colombia, X, S.578-583.
- ..... (1992). *The Ghaznavids*, Munshiram Manoharlal Publishers, New Delhi.
- ..... (2012). “Abû Rayhan Birûnî”, *EI*, Colombia, IV, s. 274-276.
- ..... (2014). “Abu’l-Hasan Esfara-ini”, *EI*, Colombia, IV, s. 303-304.
- Bozkurt. N. (2012). “Tırâz”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, XLI, s. 112-114.
- ..... (2010). “Taç”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, XXXIX, s. 362-363.
- ..... (1994). “Davul”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, IX, s. 53-55.
- Brockelmann. C. (1979). “Seâlibî”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, X, s. 262-266.
- ..... (1987). “İbn Kesîr”, *İA*, M.E. Basımevi, İstanbul, V, s. 761-762.
- Bürgel. J. C. (2011). “Beyrûnî’nin Mâ l’il-Hind Adlı Kitabındaki Platon’un Phaidon’undan Alıntılarla İlgili Birkaç Yeni Malzeme”, (M.T. Küyel), *Beyrunî’ye Armağan*, (A. Sayılı), TTK Basımevi, Ankara.
- Cezar. M. (1977). *Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık*, İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- Chavannes. E. (2013). “Gök-Türkler Devri”, (K. Yıldırım), *Çin Kaynaklarında Türkistan Şehirleri*, Ötüken Yayınları, İstanbul, s. 137-188.
- Cöhce. S. (2002). “Gaznelilerin Hindistan Hâkimiyetleri”, *T.A*, (H. C. Güzel-K. Çiçek-S. Koca), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, IV, 925-928.
- ..... (2002). “Hindistan’da İlk Türk Hâkimiyeti: Kuşanlar ve Akhunlar”, *T.A*, (H. C. Güzel-K. Çiçek-S. Koca), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s.1286- 1299.
- Coşkun. F. (2004). “Gazneliler Döneminde Nesir”, *NÜSHA*, Şarkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Ankara, XIII, s. 45-54.
- Çeleb. İ. (2016). “Sıfâtiyye”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, XXVII, s. 509-511.
- Çelik. A. (2018). *Fâtımîler Devleti Tarihi (909-1171)*, TTK Basımevi, Ankara.
- Çelikleş. M. M. (2019). *Gupta Tarihi ve Kültürü*, TTK Basımevi, Ankara.
- Dabiri. G. (2010). “The Shahnama: Between the Samanids and the Ghaznavids”, *Irain Studies*, XLIII, London, s. 13-28.

- Dames. M. Longworth. (1979). “Gazne”, *İ.A*, M.E. B. Basımevi, İstanbul, IV, s. 741742.
- Derman. M.U. (1974). “Benzeri Olmayan Bir Sanat Albümü Gazneli Mahmûd Mecmuası, *Türkiyemiz*, Apa Ofset Basımevi, İstanbul, XVI, s. 17-21.
- Dolu. E. (1969). “Gazneliler’den Kalanlar”, *Tarih Mecmuası*, (Y. Öztuna), Tifdruk Matbaacılık, İstanbul, S.IV, s. 72-76.
- Duman. A. (2013). “Kantarat-ü Çarhıyân: Karahanlılar ve Gazneliler Arasında Horasan Bölgesinin Kaderini Belirleyen Savaş”, *GÜJSS*, Gaziantep, s. 80-107.
- Erel. Ş. (1973). *Nâdir Birkaç Sikke (Samaniler, Gazneliler, Selçuklular, İlhanlılar Akkoyunlular, Osmanlılar)*, Baha Matbaası, İstanbul, IV.
- Erünsal. İ. E. (2018). *Ortaçağ İslâm Dünyasında Kitap ve Kütüphane*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Frye. R.N. (1965). *The Medievel Achievement Bukhara*, Univercity of Oklahama Press, Norman.
- Genç. R. (2002). *Karahanlı Devlet Teşkilatı*, TTK Basımevi, Ankara.
- ..... (1997). “Türk İnancıları ile Milli Geleneklerinde Renkler ve Sarı-Kırmızı-Yeşil”, *ERDEM İTBD*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, XXVII, s. 1075-1100.
- Grousset. R. (2014). *Bozkır İmparatorluğu Atilla, Cengiz, Timur*, (M.R. Uzman), Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Golden. P. B. (2014). *Türk Halkları Tarihine Giriş*, (Osman Karatay), Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Göksu. İ. H. “Sri Lanka”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, XXXVII, s. 425-428.
- Gömeç. Y. S - Galip M. (2013). *Hindistan’da Türkler*, Berikan Yayınları, Ankara.
- Gömeç. Y. S. (2011). *Kök Türk Tarihi*, Berikan Yayınevi, Ankara.
- Giunta. R. (2009). “Islamic Ghazni: Excavations, Surveys and New Resarch Objectives”, *The IsIAO Italian Archeological Mission in Afghanistan1957-2007*, Istituto italiano Per l’Africa el’ Oriente, Roma, s. 89-104.
- Gulmini. M.-Giannini. R.- Lega. M.- Manna. G.- Mirti. P. (2013). “Technology of Production of Ghaznavid Glazed Pottery From Bust and Lashkar-ı Bazar (Afghanistan)”, *Archaeometry Journal*, Oxford, LV, s. 569-590.
- Günaltay. Ş. (2014). “İbni Sina Milliyeti, Hayatı, Kültürü”, *Büyük Türk Filozofu ve Tıp Üstadı İbni Sina Şahsiyeti ve Eserleri Hakkında Tetkikler*, TTK Basımevi, Ankara. s.3-30.
- Habib. M. (1967). *Sultan Mahmûd of Ghaznin*, S.Chan& Co, New Delhi.

- Halm. H. (2012). “Bayhaqi”, *EI*, Colombia, III, s. 894-895.
- Haig. T. G. (1979). “Ferruhi” İ.A, M.E. Basımevi, Ankara, IV, s. 573-574
- Haidar. M. (2004). *İndo-Central Asian Relations From Early Times to Medieval Period*, Lordson Publisher, Delhi.
- Hesamipour. A. (2009). “Sultan Gazneli Mahmûd’un Karakteri”, *TOD*, III, s. 133-137.
- Hillenbrand. R. (2000). “The Architecture of the Ghaznavids and Ghurids”, *The Sultan’s Turret: Studies in Persian and Turkish Culture in Honour of Edmund Bosworth*, (C. Hillenbrand), Leiden, s. 124-206.
- Hill. D. R. (2012). *Gökyüzü ve Bilim Tarihi İslam Bilim ve Teknolojisi*, (A. Bir-M.Kaçar), Boyut Matbaacılık, İstanbul.
- Hitti. K.(2011). *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*, (S. Tuğ), M.Ü. İ.F.Yayınları, İstanbul.
- Hizmetli. S. (2001). “Karmatîler”, *DİA*, TDV Yayınları İstanbul, XXIV, s. 510-514.
- Hunkan. Ö. S. (2015). *Türk Hakanlığı Karahanlılar*, Paradigma Akademi Yayınları, İstanbul.
- İbadi. M. Q. (2011). “Sultan Mahmûd’un Vefatına Kadar Gazneli-Karahanlı İlişkisi”, *İSTEMD*, XVIII, s. 161-180.
- İzgi. Ö. (2017). *Orta Asya Türk Tarihi Araştırmaları*, TTK Basımevi, Ankara.
- .....(2018). *Bir İslam Şehri Olarak Gazne (388\949-492\1099)*, NEÜSBE Yayınları, Konya.
- Kafesoğlu. İ. (1979). “Mahmûd Gaznevî”, *İA*, M.E. Basımevi, İstanbul, VII, s.173-183.
- .....(1976). “Mahmûd Gazneli”, *MEB. T.A*, M.E. Basımevi, Ankara, XXIII, s. 175-180.
- .....(2017). *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- .....(1984). *Harezmşahlar Devleti Tarihi*, TTK Basımevi, Ankara.
- Kanar. M. (1996). “Fırdevsî”, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara, XIII, s. 125-127.
- Karaköse. H. (2012). *Ortaçağ Tarihi ve Uygarlığı*, Nobel Yayıncılık, İstanbul.
- Khan. Q. A. G. (1908). *Tarikh-i Sutan Mahmûd-ı Ghaznavî*, (R. Keppel-K. Pass), The Aglo-Sanskrit Press, Lahor.
- Kim H. J. (2016). *The Huns*, Routledge Press, New York.
- Koca. S. (2002). “Türklerin Göçleri ve Yayılmaları”, *T.A.* (H.C.Güzel-K.Çiçek-S. Koca), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, I, s. 992-1014.
- Konukçu. E. (1996). “Gazne”, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara, XIII, s. 479-480.
- .....(2002). “Akhunlar”, *T.A.* (H.C.Güzel- K.Çiçek- S.Koca), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, I, s. 1310-1317.
- .....(1992). “Beyhak”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, VI, s. 57-58.

- Köprülü. M. F. (1987). “Hilat”, *İ.A.*, M.E. Basımevi, İstanbul, V, s. 483-486.
- .....(1987). “Bayrak”, *İ.A.*, M.E. Basımevi, İstanbul, II. s. 401-420.
- .....(1986).”Beyhakî”, *İ.A.*, M.E.Basımevi, İstanbul, II, s.584-586.
- .....(1996). “Firdesî”, *İ.A.* M.E. Basımevi, İstanbul, IV, s. 643-651.
- Köymen. M. A. (1966). “Alp Arslan ve Zamanı Selçuklu Saray Tekilatı ve Hayatı”, *TAD*, V, 1-99.
- Kucur. S. S.(1994). “Debîr”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, IX, s. 63-64.
- Kulke. H-R. D. (2001). *Hindistan Tarihi*, (M.Günay), İmge Kitabevi, Ankara.
- Kurtuluş. R. (1995). “Emîr Hüsrev-i Dihlevî, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, XI, s. 135-137.
- .....(1993). “Câmiü’t-Tevârîh”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, VII, s. 132-134.
- Kutlu. S. (2002). “Kerrâmiyye”, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara, XXV, s. 294-296.
- Kutlutürk. C. (2019). *Hint Düşüncesinde İslâm Algısı*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Kurnaz. C. (199). “Hümâ”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, XVIII, s. 478.
- Küçük. S. (2010), “Eski Türk Kültüründe Renk Kavramı”, *Bilig Dergisi*, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları, Kazakistan, LIV, s. 185-208.
- Macun. İ. (1971). “Hindistan’da Türk- Müslüman Mimari”,*TAED*, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, XXVI, s. 347-359.
- Merçil. E. (2013). *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.
- ..... (2014). *Afganistan ve Hindistan’da Bir Türk Devleti Gazneliler (Siyaset, Teşkilat, Kültür)*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.
- ..... (1989a). *Gazneli Devleti Tarihi*, TTK Basımevi, Ankara.
- ..... (1989b). *Kirmân Selçukluları*, TTK Basımevi, Ankara.
- ..... (1987). *Gazneli Mahmûd*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. Ankara.
- ..... (2017). *Büyük Selçuklu Devleti*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.
- ..... (1996). “Gazneliler”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, XIII, s.480-484.
- ..... (1989). “Alp Tegin”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, II, s. 525-526.
- ..... (2009a). “Sebük Tegin”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, XXXVI, s. 262-263.
- ..... (2009b). “Sipehsâlâr”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, XXXVII, s. 259-260.
- ..... (2011). “Sipehsâlâr: II. Gazneliler”, *TİD*, EÜ Yayınları, İzmir, XXVI, s. 459-473.
- ..... (1996). “Mahmûd-ı Gaznevî”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, XXVIII, s.362-365.
- ..... (2007).“Resuldar”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, XXXIV, s. 588.
- ..... (2012). “Muhammed b. Ahmed Utbî”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, XLII, s.480-484.
- ..... (1996). “Gulam”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, XIV, s. 180-184.

- ..... (2002). “Gazneliler”, *T.A*, (H. C. Güzel-K. Çiçek-S. Koca), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, IV, 856-908.
- ..... (1995). “Gaşiye”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, XIII, s. 398-399.
- ..... (2009). “Simcûrîler”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, XXXVII, s. 210-211.
- Mez. A. (2014). *Onuncu Yüzyılda İslâm Medeniyeti İslâm'ın Rönesansı*, (S. Şaban), İnsan Yayınları, İstanbul.
- Milani. A. (2015). “Military and Army Department of Ghaznavid Dynasty”, *RJRS*, Shahid Charan University, İran, IV, s. 126-131.
- Minorsky. V. (1964). “Nerşahi”, *İ.A*. M.E. Basımevi, İstanbul, IX, s. 196-198.
- Mülayim. S. (2002). “Kemer”, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara, s. 252.
- ..... (2010). “Sütun”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, s. 181-182.
- Nazım. M. (1996). “Al-Utbî”, *İ.A*. M.E. Basımevi, İstanbul, XIII, s. 83.
- Narain. A. K. (2002). “Kuşan Devleti”, *T.A*, (H. C. Güzel- K. Çiçek- S. Koca) Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, I, s. 1300-1309.
- Nizami. K.A. (1995). “Ferruhî-ı Sistanî”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, XII, s. 410-411.
- Nuhoğlu. G. (1995). *Beyhâkî Tarihi'ne Göre Gazneliler'de Devlet Teşkilatı ve Kültür*, İÜSBE Yayınları, İstanbul.
- Ocak. A. (2001). “Karmatîlik ve Hindistan'a Yayılması”, *Hindistan Türk Tarihi Araştırmaları*, (O. Boperearachchi - R. Sharma - M. H. Palabıyık - J. Cribb - L. Parodi - O. Yazıcı), Kubbealtı Yayıncılık, Malatya, I, s. 33-45.
- Okumuş. F. (2009). “Setr-i Avret”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, XXXVI, s. 576.
- Ögel B. (2015). *Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi*, TTK Basımevi, Ankara, I.
- .....(2015). *Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi*, TTK Basımevi, Ankara, II.
- Öney. G. (1984). “Reflection of Ghaznavid Palace Decoration On Anatolian Seljuk Palace Decoration”, *STD*, Ankara, III, s. 133-141.
- Özdal. A. N. (2019). *Ortaçağ İslam Dünyasında Ekonomik Ekosistem*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- ..... (2019). *Türklerin Savaş Sanatı*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Özaydın. A. (1997). “Hamdullah el- Müstevfi”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, XV, s.454-455.
- Özaydın. A. (2012). “İzzeddin İbn'ül Esir”, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara, XXI, s.26-27.
- ..... (1999). “Ebu'l Fida İbn-i Kesir”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, XX, s. 132-134.
- .....(1992). “el-Bidâye ve'n-Nihâye”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, VI, s. 131-132.
- .....(2004). “Kâim bi Emrillâh”, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara, XXIV, 210-211.

- .....(2009). “Selçuklular”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, XXXVI, s. 386.
- Özcan. A. (2007). “Peşâver”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, XXXIV, s. 252-253.
- .....(1993). “Cülûs”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, VIII, s. 108114.
- Özcan N. (2003). “Mehter”, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara, XXVIII, s. 545-549.
- Özgüdenli. O. G. (2008). “Reşîdüddin Fazlullâh-ı Hemedânî”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, XXXV, s. 19-21.
- Palabıyık. M. H. (2002). *Valilikten İmparatorluğa Gazneliler Devlet ve Saray Teşkilatı*, Araştırma Yayınları, Ankara.
- .....(1996). *Gazneli Devleti Saray Teşkilatı*, EAÜ, SBE Yayınları, Erzurum.
- .....(2002). “Yeni Bir Türk-İslam Modeli Olarak Gazneliler”, *T.A*, (H.C.Güzel-K.Çiçek-S.Koca), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, IV, s. 909-924.
- .....(2019). “Gaznelilerde Devlet ve Ordu”, *Hunlardan Günümüze Türk Askeri Kültürü (Tarih, Strateji, İstihbarat, Teşkilat, Teknoloji)*, (A. S. Özkaya), Kromik Yayınları, İstanbul, s. 203-221.
- .....(2012). “Hindistan’ın İslamlaşmasında Orta Asya İslamı’nın Etkisi”, *Orta Asya’da İslam Temsilden Fobiye* (M.S. Kafkaslı), SNF Televizyon Tanıtım Tasarım, Ankara, II, s. 925-1035.
- .....(2001). “Gaznelilerde İlmi Faaliyetler”, *Hindistan Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (S. Cöhçe vd.), Kubbealtı Yayıncılık, Malatya, I, s. 47-72.
- Parmaksızoğlu. İ. (1969). “Gazneliler”, *MEB. T.A*, M.E. Basımevi, Ankara, IV, s. 194-197.
- Pletche. K. (2010). “Northern India In The Early Muslim Period”, *THOI*, (K Pletcher), Britnnica Educational Publishing, New York, s. 115-133.
- Piyadeoğlu. C. (2014). “Gazneliler ve Büyük Selçuklular’da Filin Kullanılmasına Dair Bazı Tespitler”, *XI. Milli Türkoloji Kongresi Bildiriler Kitabı (11-13 Kasım)*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, II, s. 67-89.
- Pingree. D. (2000). “Abû Rayhân Bîrûnî”, *EI*, Colombia, IV, s.279-281
- Puri. B. N. (1994). “The Kushans”, *HCCA*, (J. Harmatta), Printed by Darantiere, France, II, s. 305-255.
- Rassers. W. H. (1964). “Sâmâniler”, *İ.A*, M.E. Basımevi, İstanbul, X, s.140-144.
- Ritter. H. (1979). “Dakikî”, *İ.A*, M.E. Basımevi, İstanbul, III, s. 462-464.
- Roux. J. P. (2015). *Türklerin Tarihi Pasifik’ten Akdeniz’e 2000 Yıl*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Rugiadi. M. (2007). “The Ghaznavid Marble Architectural Decoration: An Overview”, *XIX. International Conference on South Asian Archaeology, Ravenna, 2th-6th July, Historic Periods*, Oxford, II, s. 297-306.
- Ruggles. D. F. (2011). *Islamic Art and Culture*, National Gallety of Art, Washington.
- Sabbağ. A.-Bozkurt. N.(2006). “Müstevfî”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, XXXII, s.147-148.

- Salman. F. (2006). “Gaznelilerde Giyim Kuşam Özellikleri”, *GSED*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum, s. 111-126.
- Shakirullah. (2012). *Tomb Architecture In The Khyber Pakhtunkhwa Province (Pakistan): An Analytical Study*, University of Peşhawar, Afganistan.
- Scumberger. D. (1952). “Le Palais Ghaznevide Lashkari Bazar”, *Syria Revue D’art Oriental Et D’archeologie*, Paris, XXIX, s. 251-270.
- Samur. S. (2006). “Nerşahi”, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara, XXXII, s.562-563.
- Sanal. H. (2002). “Kös”, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara, XXVI, s. 270-272.
- Salehi K.-Shekari F. A. (2013). “Reasons and Consequences of Ghaznavids Inavasion of India”, *JSR*, Sistan, V, s. 153-166.
- Sayyid. A. F. (1995). “Al- Sam’anî”, *TEOI*, Leiden, VIII, s. 1024-1031.
- Seyyid. E. F.(2001). “Kahire”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, XXIV, s. 173-175.
- Sevim. A.- Merçil. E. (2014). *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, TTK Basımevi, Ankara.
- Sourdel D. (1986). “Ghulâm” *TEOI*, Leiden I, s. 1079-1081
- Sözmen G. Şenyuva C. (2009). *Işıyan Sabahlara Doğru Afganistan*, Seçil ofset Matbaacılık, İstanbul.
- Sümer. F. (2007). “Oğuzlar”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, XXX, s. 325-330.
- Şahinoğlu. M.N. (1996). “Unsurî”, *İ.A. MEB*. Basımevi, İstanbul, XIII, s. 41-49.
- Şeker. M. (1998). “Hil’at”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, XVIII, s. 20-25.
- Şeşen. R. (2017). *İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.
- ..... (1998). *Müslümanlarda Tarih –Coğrafya Yazıcılığı*, İSAR Yayınları, İstanbul.
- ..... (1999). “İbn Havkal”, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara, XX, s. 34-35.
- Taneri. A. (1993). “Çetr”, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara, VIII, s. 293294.
- Terzi. M. Z. (1996). “Gulam”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, XIV, s. 178-180.
- Tezcan. M. (2002). “Kuşanların Menşei”, *T.A. (H. C. Güzel-K. Çiçek-S. Koca)*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s. 1228-1285.
- ..... (2006). “Kuşanlar, Akhunlar ve Eftalitler”, *Tarihte Türk- Hint İlişkileri Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, TTK Basımevi, Ankara, s. 9-56.
- Togan. Z.V. (1996). “Birûnî”, *İ.A. M.E Basımevi*, İstanbul, II, s. 634-645.
- Turan. O. (2017). *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- .....(2017). *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Turgut. M. H. (2009). *Gupta İmparatorluğu: Hindistan’ın Altın Çağı (M.S.4-6.YY)*, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Tümer. G. (1992). “Birûnî”, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara, IV, s. 206-215.
- Topdemir. H. G- Unat, Y. (2015). *Bilim Tarihi*, Pegem Akademi Yayınları, Ankara.

- Thomas. E. R. (1948). "On The Coins of the Ghazni", *JRAS*, IX, s. 267-386.
- Usta. A. (2013). *Türklerin İslamlaşma Serüveni Samaniler*, Yeditepe Yayınları, İstanbul.
- .....(2009). "Sâmânîler", *DİA*, TDV Yayınları, Ankara, XXXVI, s.64-68.
- Unat. Y. (2008). "Tarih Boyunca Türklerde Asronomi", *Ortaçağ İslam Dünyasında Bilim ve Teknik*, (Y.Unat), Lotus Yayınevi, Ankara.
- .....(2008). "İslam Dünyası'nda Astronomi Çalışmaları ve Batı'ya Etkileri", *Ortaçağ İslam Dünyasında Bilim ve Teknik*, (Y.Unat), Lotus Yayınevi, Ankara.
- Üzüm. İ. (2006). "Mücessime", *DİA* TDV Yayınları, İstanbul, XXXI, s. 449-450.
- Yakubovsky. A. Y. (1939). "Gazneli Mahmûd Gezne Devleti'nin Menşei ve Karakteri Meselesine Dair", *ÜHD*, (M.F. Köprülü), Ulus Basımevi, Ankara, XIII, s. 49-57.
- Yazıcı. (1992). "Muhammed b. Hüseyin Beyhâkî", *DİA*, TDV Yayınları, Ankara, VI, s. 63-64.
- Yazıcı. Y. Ş. (2006). "Müşebbihe", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, XXXII, s. 156-158.
- .....(1995). *Ferruhî-ı Sistânî*", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, XII, s. 410-411.
- .....(1979). "Mîrhond", *İA*, M.E. Basımevi, İstanbul, VII, s. 360-361.
- Yetkin. S. K. (1984). *İslam Ülkelerinde Sanat*, Cem Yayınevi, İstanbul.
- Yiğit. İ. (2008). "Ribât", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, s. 76-79.
- Yurdaydın. H. G. (1971). *İslam Tarihi Dersleri*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- Yüksel. A. T. (2001). "İlk Müslüman-Türk Devletlerinin Siyasi, Kültürel ve Medeniyet Tarihi Üzerine", *NEÜİFD*, Konya, s. 67-99.
- Wesinck. A. J. (1963). "Utba b. Rabia", *TEI*, İngiltere, X, s. 945.
- Ziad. H. (2010). "Ghazanavids", *ICE*, (J.M.Meri), New York, 293-294.
- Zeki. A. (2019). *Gazneli Mahmûd'un Din Politikası*, Çizgi Kitabevi, Konya.
- "Archeologist," *Kabul Times*, 3 October 1967, s. 4.

Sözlükler

- Akalın. Ş. H. (2005). *Türkçe Sözlük*, TDK Yayınları, Ankara.

EK 1- Paralar

Mahmûd b. Sebük Tegin 994-1030\ 11.63 g ağırlığında 45 mm. kalınlığında Sultan Mahmûd ve Sebük Tegin dönemine ait gümüş sikkeler.

Kaynak:

<https://www.coinarchives.com/85f42eef4e8c417547ab84d8f724532a/img/emporium/085/image00218.jpg> , (erişim tarihi: 22.11.2018)

Mahmûd b. Sebük Tegin ve babası Sebük Tegin dönemine ait Gazne- Farvan tipi sikkeler.

Kaynak:

<https://www.coinarchives.com/w/results.php?search=ghaznavids&s=0&upcoming=0&results=100>, (erişim tarihi: 22.11.2018)

Mahmûd b. Sebük Tegin 944-1030 tarihlerine ait 10.46 g. ağırlığında 45 mm. kalınlığında gümüş sikkeler.

Kaynak:

<https://www.coinarchives.com/7d33aeb31c434a7df93a6a3c7f502acb/img/emporium/085/image00220.jpg>,

(erişim tarihi: 22.11.2018)

Mahmûd b. Sebük Tegin 944-1030'a tarihlenen 9.16 g ağırlığında 45 mm. Kalınlığında gümüş sikke.

Kaynak:

<https://www.coinarchives.com/e9604afc59c1bf1309f125a59a050c34/img/emporium/085/image00221.jpg>,

(erişim tarihi: 22.11.2018)

Mahmûd b. Sebük Tegin 944-1030 tarihleri arasında kesildiği tahmin edilen gümüş sikkeler.

Kaynak:

<https://www.coinarchives.com/4c96fa02a992966e34440bb22072760f/img/emporium/085/image00222.jpg>,
(erişim tarihi: 12.05.2019)

Mahmûd b. Sebük Tegin 944-1030 tarihleri arasında kesilen 12.11 g. ağırlığında 45 mm. kalınlığında Gümüş sikkeler.

Kaynak:

<https://www.coinarchives.com/4c96fa02a992966e34440bb22072760f/img/emporium/085/image00222.jpg>,
(erişim tarihi: 22.11.2018)

Mahmûd b. Sebük Tegin (944-1030) devrine ait gümüş sikkelerin toplu kataloğu.

Kaynak:

<https://www.coinarchives.com/126347ff39e3aab9553cc52269eb9f6e/img/emporium/085/image00223.jpg>,
(erişim tarihi: 12.05.2019)

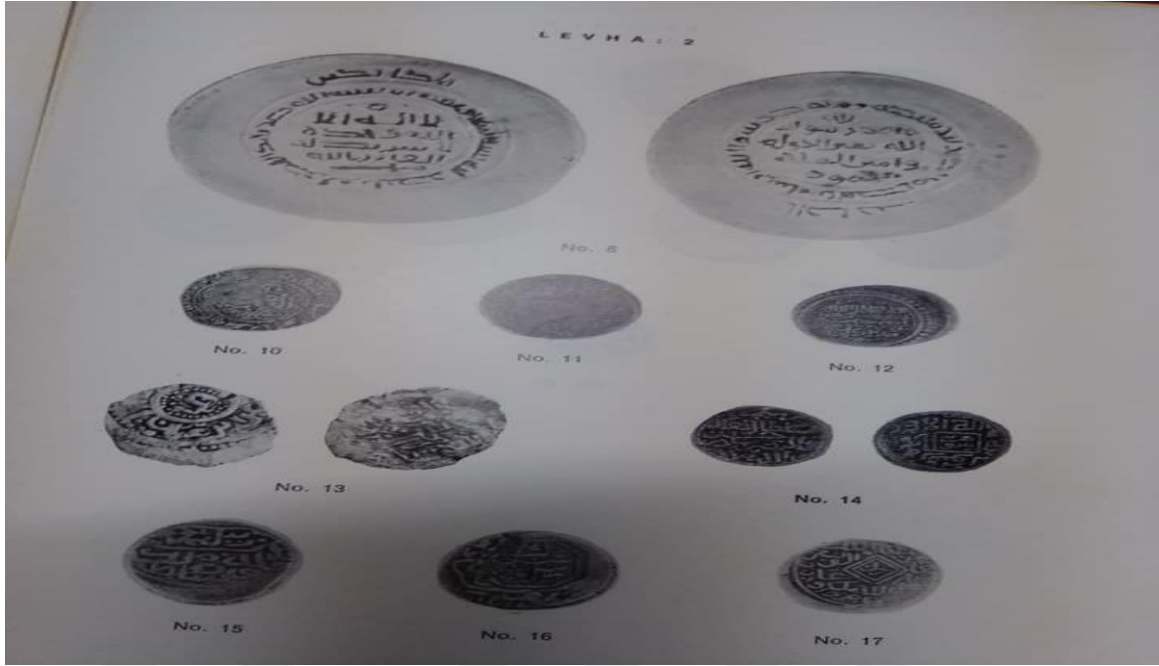
Yemînü'd-devle Ebûl Kasım Mahmûd dönemi dinarı. 998-1030 Dinar: 24,5 mm kalınlığına ve 3.75 g. ağırlığa sahip sikkeler Nişabûr Albümü 1606; ICV 1703 kodlu dosyaya aittir.

Kaynak: <https://www.numisbids.com/n.php?p=lot&sid=2386&lot=572>, (erişim tarihi: 12.05.1019)

Yeminüd- devle Mahmûd 998-1030 Dinar Coin Archives 2019 dosyasından Selçuklu Öncesi Dönem Gazneliler. Yeminü'd-Devle Ebu'l Kasım Mahmûd. 388-421\ 998-1030 yıllarına ait dinar 25mm, 2.16 g, 11h. Herat.

Kaynak: <https://www.numisbids.com/n.php?p=lot&sid=2386&lot=572>, (erişim tarihi: 22.11.2018)

Sikkeler Tablosu:

Gazneliler Dönemine ait sikkeler tablosu. Sikkeler 13.60 g. ağırlığa, 45 mm. Kalınlığa sahiptir. Sikkelerin kesildiği yer hakkında her hangi bir malumata ulaşılamamıştır.

Kaynak: Şerafettin Erel, (1973). *Nâdir Birkaç Sikke*, Baha Matbaası, İstanbul, s. 15.

GAZNELİLER				
No. : 8	MAHMUD 387 — 421 H. — 997 — 1030 M.			
Madeni	Ağırlığı	Kutru	Basıldığı yer	Tarih
Gümüş	15.20 g.	48 mm.	Andaraba	89
Ön yüzü ortası :	لا اله الا الله وحده لا شريك له الحق المعبود			
Ön yüzü çevresi :	بسم الله محراب هذا الدرهم باندرايه سنة تسعة وثمانين (وثمانماية			
Ön yüzü çevre dışı :	يا حي يا قيوم			
Arka yüzü ortası :	محمد رسول الله الله يومئذ الدولة وامن الله محمد			
Arka yüzü çevresi :	محمد رسول الله ارسله بالهدى ودين الحق ليظهره			
Arka yüzü çevre dışı :	الحاج			
No. : 9				
Madeni	Ağırlığı	Kutru	Basıldığı yer	Tarih
Gümüş	13.60 g.	45 mm.	.....	89
Ön yüzü ortası :	8 No. sikkenin aynı			
Ön yüzü çevresi :	8 No. sikkenin aynı			
Ön yüzü çevre dışı :	البیاد			
Arka yüzü ortası :	8 No. sikkenin aynı			
Arka yüzü çevresi :	8 No. sikkenin aynı			
Arka yüzü çevre dışı :	عدل الحاج			

Sikkelerin Açıklama Tablosu:

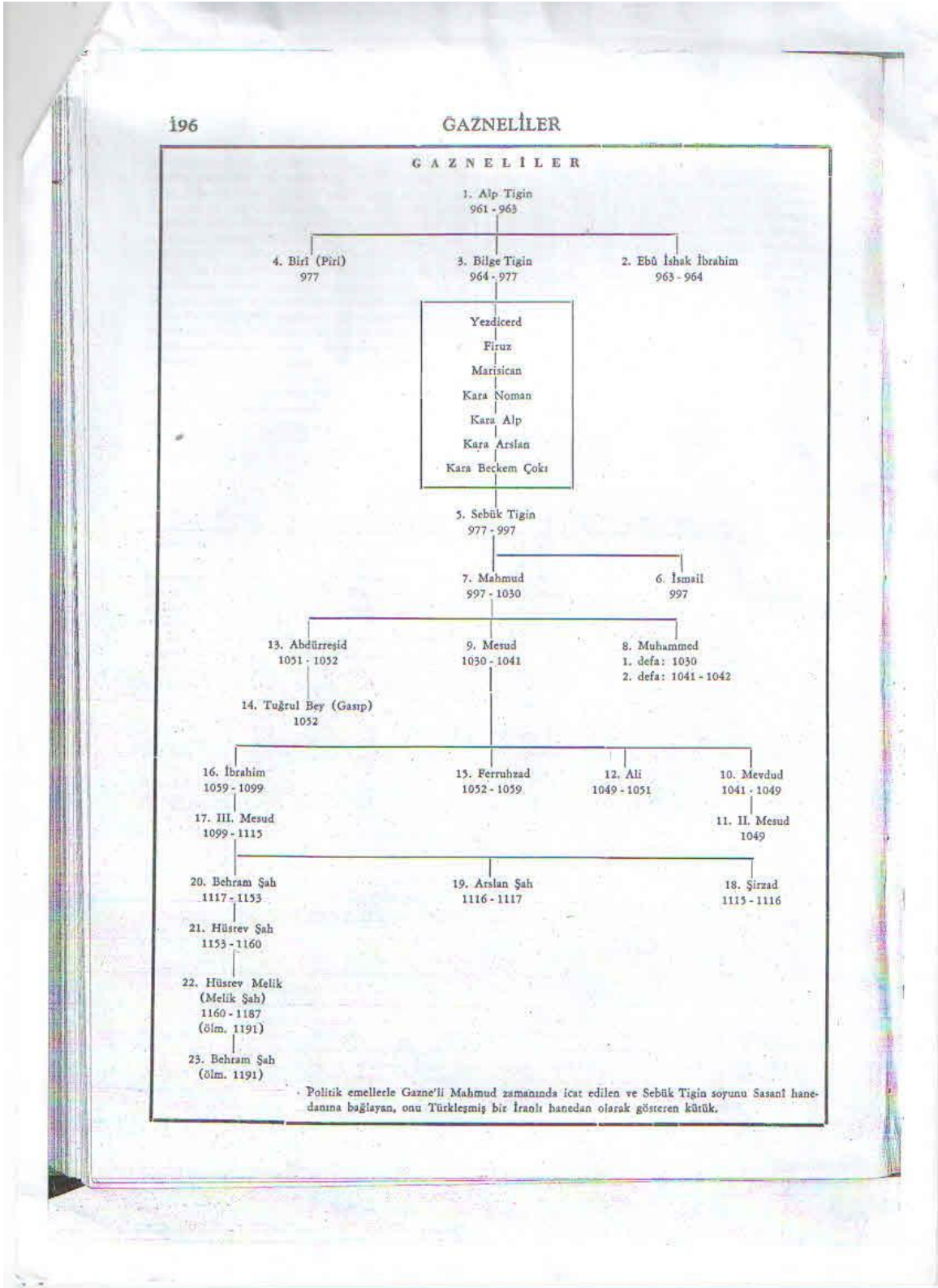
Kaynak: Şerafettin Erel, (1973). *Nâdir Birkaç Sikke*, Baha Matbaası, İstanbul, s.7

Sultan Mahmûd Dömeminde Hindistan'da basılmış para. Sanskritçe çevirisinde “*Görünmeyen Tektir, Muhammed Onun avatarıdır, Mahmûd Kralıdır. Avatar tanrının yeryüzündeki görüntüsüdür.*” Yazmaktadır. Paranın bronz olduğu anlaşılmaktadır.

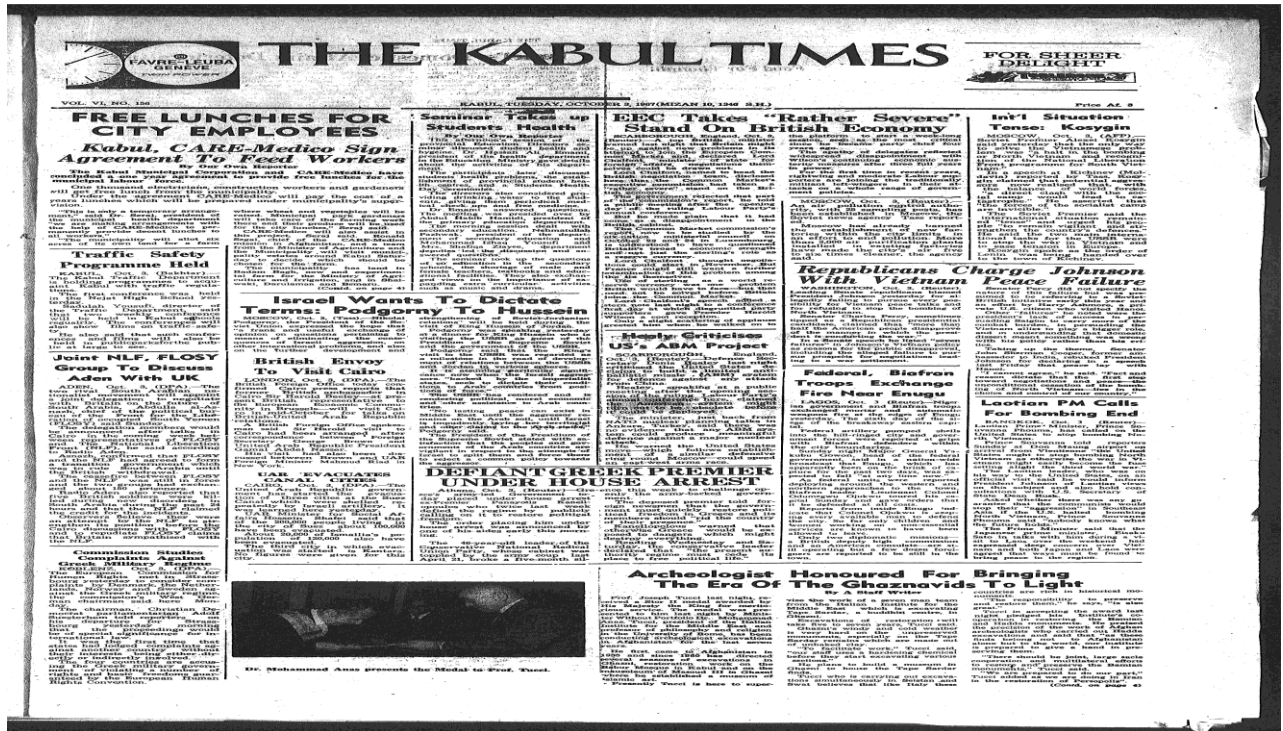
Kaynak: <https://tamilandvedas.files.wordpress.com/2015/01/ghaznavid-a1610-gz5-Mahmûd-mh02-33.jpg>, (erişim tarihi: 22.11.2018)

EK 2- Şecereler

“Parmaksızoğlu. İ. (1969).“Gazneliler”, *MEB. T.A, IV*, M.E. Basımevi, Ankara, s. 195.” adlı çalışmadan alınan şecere Gazneli Devleti’nin tahta geçen hükümdarları hakkında bilgi vermektedir.

EK 3- Haber Yazıları

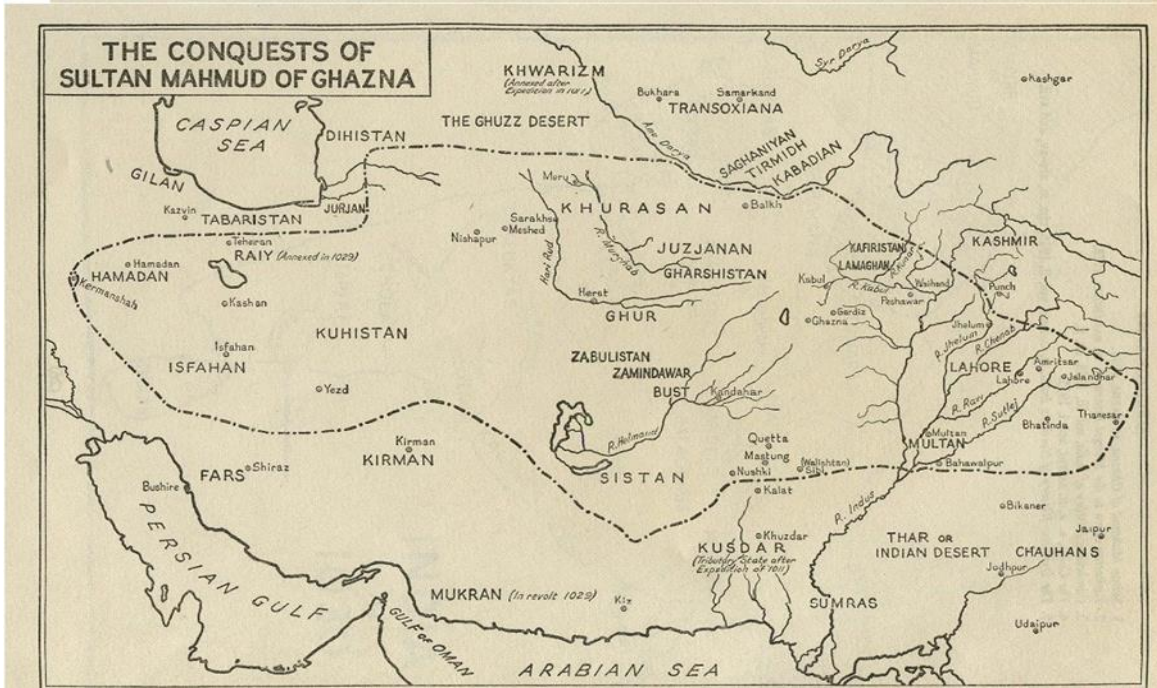
Kabul Times Gazetesi, 3 Ekim 1967 tarihli gazete.

Kabul Times Gazetesi, 3 Ekim 1967.

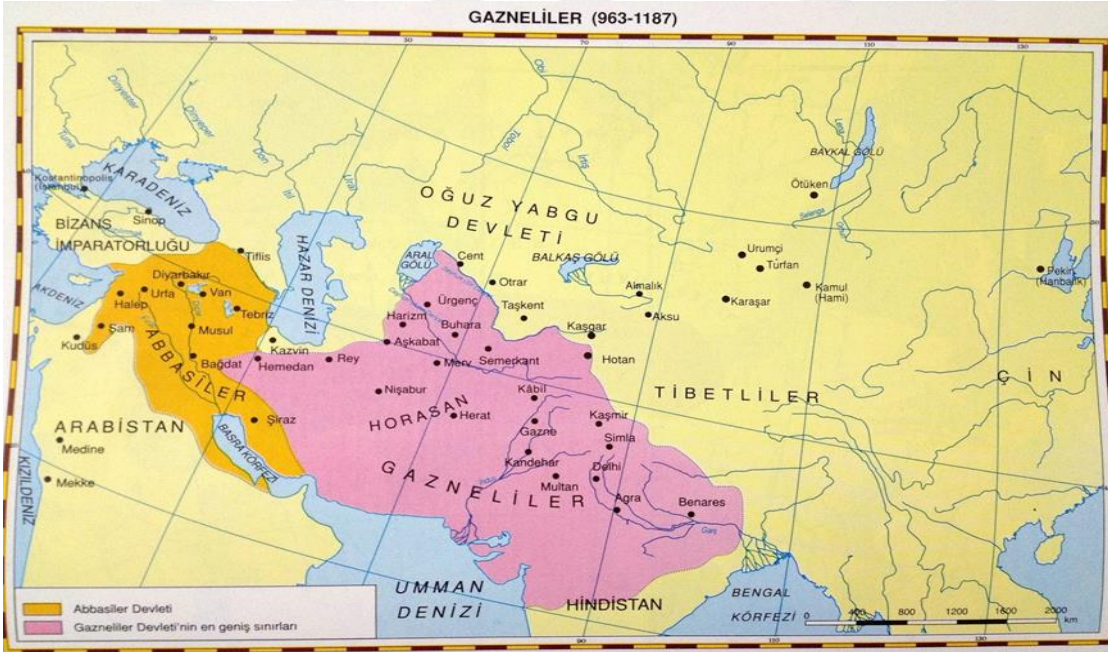
Gazetenin Tercümesi: Gazneliler üzerine arkeolojik çalışmalar yapan Prof. Dr. Giuseppe Tucci, Gazne'nin 1000 yıl önce Orta Doğu ve Doğu Asya'nın en büyük İslam merkezi olduğunu belirtmiştir. Yapılan kazılarda çıkan malumatlara göre Gazneliler döneminde Afganistan ve Pakistan'da İslam kültürünün yerleştiği anlaşılmıştır.

EK 4- Haritalar

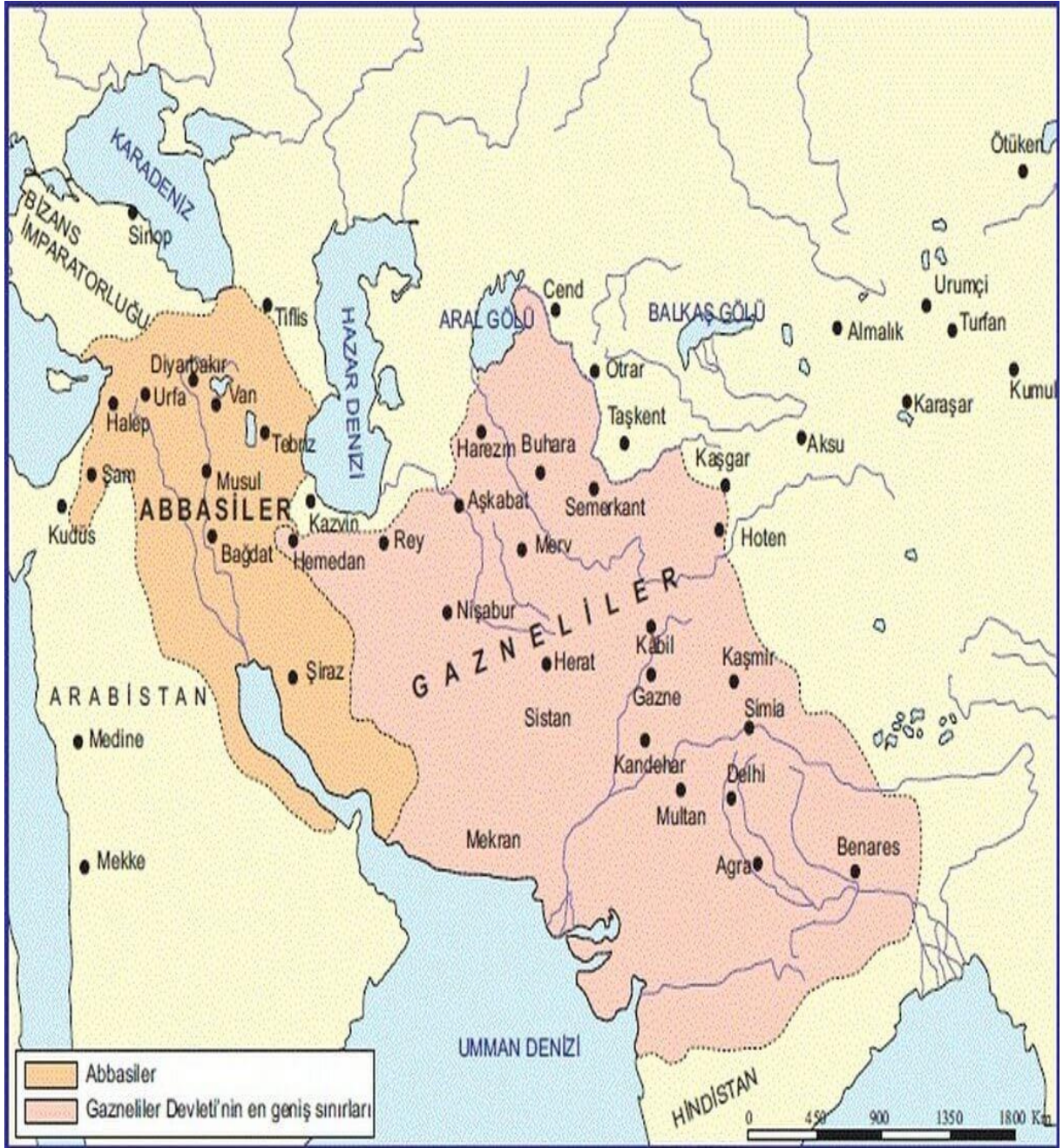
Sultan Gazneli Mahmûd'un saltanatı boyunca hâkim olduğu Gazneli Devleti sınırlarını içeren haritadır.

Kaynak: <http://www.columbia.edu/itc/mealc/pritchett/00maplinks/medieval/ghaznavids/oupmax.jpg>, (erişim tarihi: 25.05.2018)

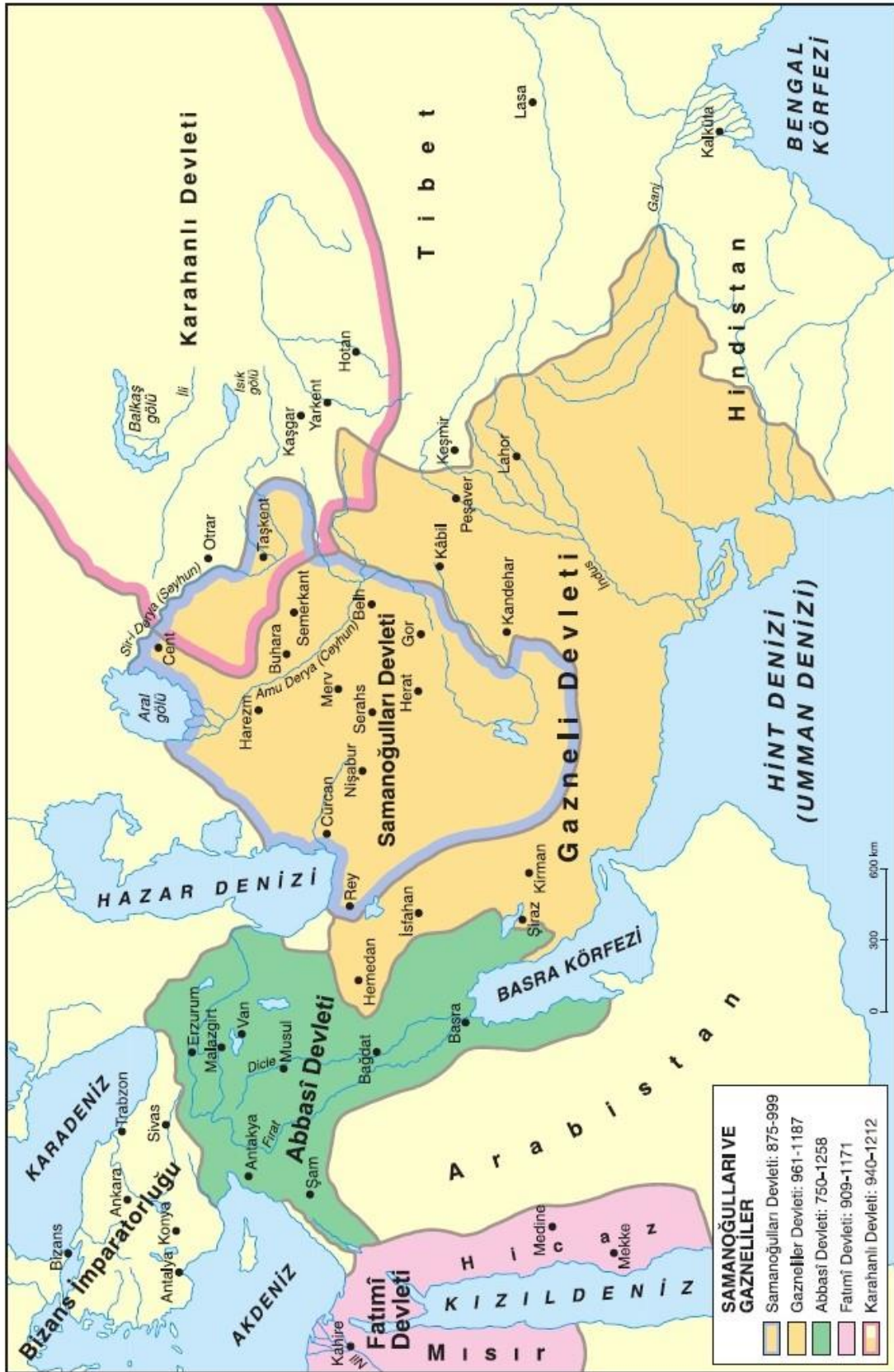
Gazneli Devleti ve Abbasî Devleti'nin sınırları hakkında bilgi veren bir görsel.

Kaynak: https://3.bp.blogspot.com/-uxbfnnXF2TQ/WZXd9H4RUaI/AAAAAAAAACSU/zvS_ZCQHsqQ5ZNm85T2ua4A8CYJ37bENQCPcBGAYYCw/s1600/28-Gazneliler%2528963-1187%2529.JPG, (erişim tarihi: 21.04.2018)

Gazneli Devleti'nin en geniş sınırlara ulaştığı dönemde hâkim olduğu şehirler ve sınır komşuları.

Kaynak: <http://www.sosyalnet.com/wp-content/uploads/2016/05/24ezu5y-1024x748.jpg>, (erişim tarihi: 21.4.2018)

Gazneli Devleti haritası

Kaynak: <http://i.ytimg.com/vi/E2qzYe1UII8/maxresdefault.jpg>, (erişim tarihi: 25.05.2018)

EK 5- Pullar

PPT tarafından 20.6.1996 yılında bastırılan pullarda Gazneli Devleti ve Sultan Mahmûd.

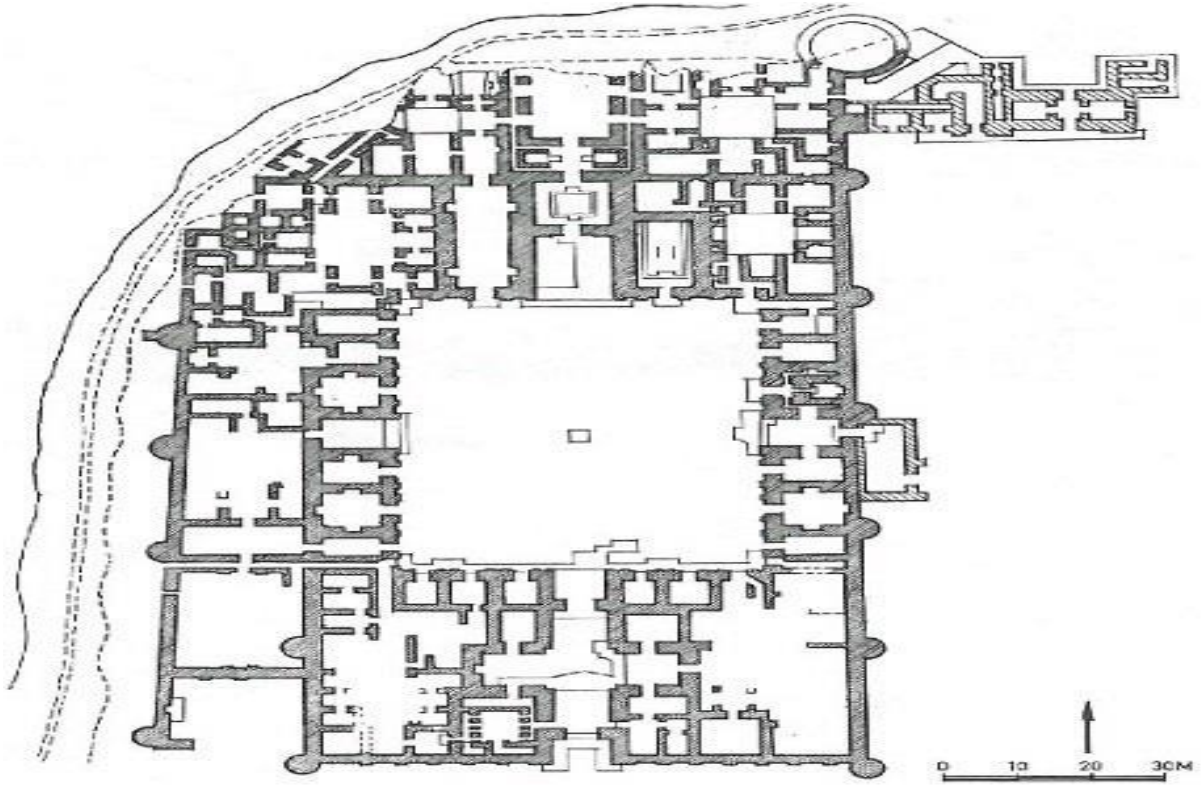
PPT tarafından 1985 yılında bastırılan pullarda Gazneli Devleti ve Sultan Mahmûd.

İbn-i Sina'nın 1000. Doğum yılı için bastırılan hatıra pulları.

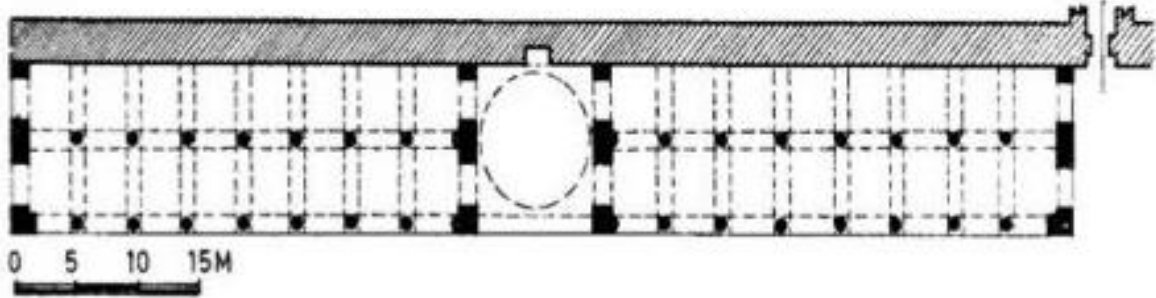
Kaynak: <https://www.pulkay.com.tr/Uploads/UrunResimleri/buyuk/4ed860f1-845d-4890-b6c9-f7c11686b402.jpg>, (erişim tarihi: 25. 6. 2019)

EK 6- Fotoğraflar

Casim Avcı, "Leşker-i Bazar", *DİA*, TDV Yayınları, Ankara, 2003, s. 142-143.

Leşker-i Bazar Sarayı Planları

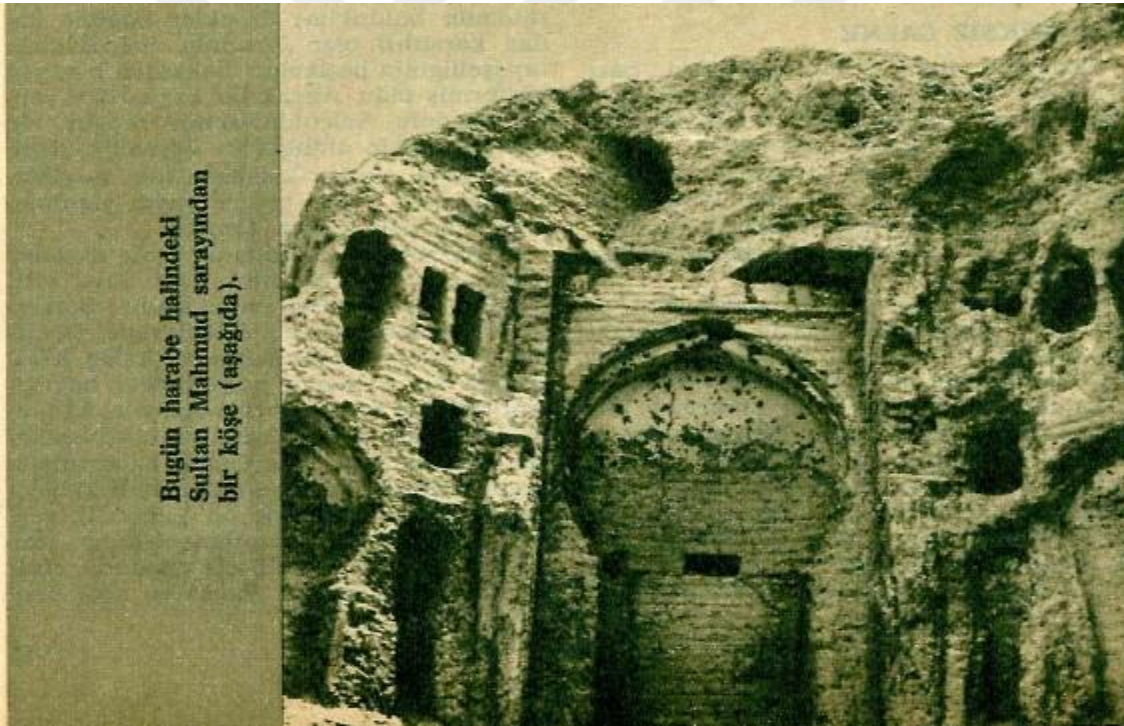
Leşker-i Bazar Ulu Camii Planı

Kaynak: O. Aslanapa, *Türk Sanatı*, s. 45

Leşker-i Bazar Sarayı'nın taç kapılı girişi.

Kaynak: Edibe Dolu, (1969). Prof. Dr. Oktay Aslanapa ile Gaznelilerden Kalanlar Röpörtajı, *Tarih Mecmuası*, IV, İstanbul, s. 72-78.

Sultan Gazneli Mahmûd'un sarayından bugün harabe olan bir köşe.

Kaynak: Edibe Dolu, (1969). Prof. Dr. Oktay Aslanapa ile Gaznelilerden Kalanlar Röpörtajı, *Tarih Mecmuası*, IV, İstanbul, s. 72-78.

Leşker-i Bazar Sarayı Fotoğrafları

Leşker-i Bazar Sarayı'nın kazıları esnasında bulunan metaryellerin incelenme süreci.

Kaynak: http://ghazni.bradypus.net/sites/default/images/galleries/ghaznavid_palace/01_FB_Neg60-25.jpg, (erişim tarihi: 30.04.2019)

Leşker-i Bazar Sarayı'nın kazılar neticesinde ortaya çıkan avlu bölümü.

Kaynak:

http://ghazni.bradypus.net/sites/default/images/galleries/ghaznavid_palace/1964_Marble_dado_panels_Neg3786_6.jpg, (erişim tarihi: 30.04.2019)

Kazıları tamamlamaya çalışan Afgan uyruklu işçiler.

Kaynak:

http://ghazni.bradypus.net/sites/default/images/galleries/ghaznavid_palace/1962_Neg814_10.JPG, (erişim tarihi: 30.04.2019)

Kazıları tamamlamaya çalışan Afgan uyruklu işçilerin taban kazıları.

Kaynak: http://ghazni.bradypus.net/sites/default/images/galleries/ghaznavid_palace/1962_Neg814_9.JPG, (erişim tarihi: 30.04.2019)

Kaynak: http://ghazni.bradypus.net/sites/default/images/galleries/ghaznavid_palace/1962_Neg829_4.JPG,
(erişim tarihi: 30.04.2019)

Kaynak: http://ghazni.bradypus.net/sites/default/images/galleries/ghaznavid_palace/1962_Neg829_5.JPG,
(erişim tarihi: 30.04.2019)

Leşker-i Bazar Sarayı'nın kazılarında genel bir fotoğraf.

Kaynak: http://ghazni.bradypus.net/sites/default/images/galleries/ghaznavid_palace/1962_Neg852_8.JPG, (erişim tarihi: 30.04.2019)

Leşker-i Bazar Sarayı'nın süslemeli güney yüzü.

Kaynak:

http://ghazni.bradypus.net/sites/default/images/galleries/ghaznavid_palace/1964_Marble_dado_panels_Neg2934_3_US.jpg, (erişim tarihi: 30.04.2019)

Sarayın inşasında kullanılan tuğlaların dizilimini gösteren bir fotoğraf.

Kaynak:

http://ghazni.bradypus.net/sites/default/images/galleries/ghaznavid_palace/1964_Marble_dado_panels_Neg3786_2.jpg (erişim tarihi: 30.04.2019)

Leşker-i Bazar Sarayı'nın Batı yüzü.

Kaynak:

http://ghazni.bradypus.net/sites/default/images/galleries/ghaznavid_palace/1964_Marble_dado_panels_Neg3786_5.jpg (erişim tarihi: 30.04.2019)

Leşker-i Bazar Sarayı'nın avlusundan bir fotoğraf.

Kaynak:

http://ghazni.bradypus.net/sites/default/images/galleries/ghaznavid_palace/1964_Marble_dado_panels_Neg3788_2.jpg (erişim tarihi: 30.04.2019)

Leşker-i Bazar Sarayı çevreleyen duvar.

Kaynak: http://ghazni.bradypus.net/sites/default/images/galleries/ghaznavid_palace/1962_Neg3818_5.jpg (erişim tarihi: 30.04.2019)

Leşker-i Bazar Sarayı'nın genel bir fotoğrafı.

Kaynak:

http://ghazni.bradypus.net/sites/default/images/galleries/ghaznavid_palace/1964_Marble_dado_panels_Neg3788_2Neg3802_8.jpg (erişim tarihi: 30.04.2019)

Leşker-i Bazar Sarayı'nın sütunlarından kalan parçalar ve temeller.

Kaynak: http://ghazni.bradypus.net/sites/default/images/galleries/ghaznavid_palace/1966.jpg (erişim tarihi: 30.04.2019)

Leşker-i Bazar Sarayının işlemeli duvarlarının parçaları.

Kaynak:

[http://ghazni.bradypus.net/sites/default/images/galleries/ghaznavid_palace/1966_XIII_SaggioN_3270\)7_F_B822.jpg](http://ghazni.bradypus.net/sites/default/images/galleries/ghaznavid_palace/1966_XIII_SaggioN_3270)7_F_B822.jpg) (erişim tarihi: 30.04.2019)

Leşker-i Bazar Sarayı'nın yanındaki mescit.

Kaynak:

http://ghazni.bradypus.net/sites/default/images/galleries/ghaznavid_palace/1976_The_ziyara_.jpg (erişim tarihi: 30.04.2019)

Leşker-i Bazar Sarayı'nın sütunlarının temelleri.

Kaynak: http://ghazni.bradypus.net/sites/default/images/galleries/ghaznavid_palace/1962_Neg3801_4.jpg
(erişim tarihi: 30.04.2019)

Leşker-i Bazar Sarayı'nın yıkılmış bir sütunu.

Kaynak: http://ghazni.bradypus.net/sites/default/images/galleries/ghaznavid_palace/1962_C2636v.jpg
(erişim tarihi: 30.04.2019)

Kaynak: http://ghazni.bradypus.net/sites/default/images/galleries/ghaznavid_palace/1957.jpg (erişim tarihi: 30.04.2019)

Sebük Tegin Türbesi (sol) ve Behram Şah Minaresi (sağ)

Kaynak: http://ghazni.bradypus.net/sites/default/images/galleries/ghaznavid_palace/1958_Neg.R197-6.jpg (erişim tarihi: 30.04.2019)

Leşker-i Bazar Sarayı'nın bitki desenli duvar kabartmaları.

Kaynak:

http://ghazni.bradypus.net/sites/default/images/galleries/ghaznavid_palace/1960_Marble_dado_panels_Neg180.jpg (erişim tarihi: 30.04.2019)

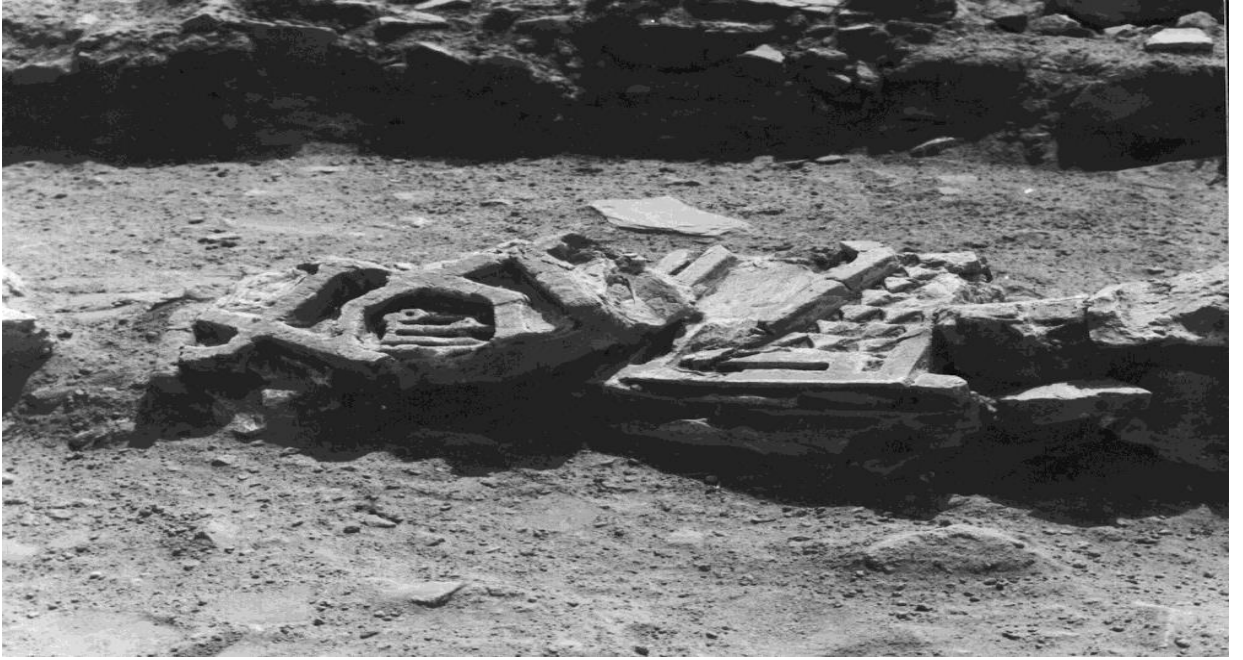
Leşker-i Bazar Sarayının duvar kabartmalarının toprak altından çıkarılan kısmı.

Kaynak: http://ghazni.bradypus.net/sites/default/images/galleries/ghaznavid_palace/1959_Neg518_9.jpg (erişim tarihi: 30.04.2019)

Leşker-i Bazar Sarayının süslemelerindeki geometrik ayrıntıları gösteren bir fotoğraf.

Kaynak: http://ghazni.bradypus.net/sites/default/images/galleries/ghaznavid_palace/1961_Neg2471_12.jpg
(erişim tarihi: 30.04.2019)

Ayetlerin yazılı olduğunu düşündüğümüz “Allah” yazılı kabartma.

Kaynak: http://ghazni.bradypus.net/sites/default/images/galleries/ghaznavid_palace/1962_C5530c.jpg
(erişim tarihi: 30.04.2019)

Leşker-i Bazar Sarayının iç bölümlerinden biri olduğu düşünülmektedir.

Kaynak:

[http://ghazni.bradypus.net/sites/default/images/galleries/ghaznavid_palace/1962 Marble dado panels Ne_g810_13.jpg](http://ghazni.bradypus.net/sites/default/images/galleries/ghaznavid_palace/1962_Marble_dado_panels_Ne_g810_13.jpg) (erişim tarihi: 30.04.2019)

Taban taşları ve zemini gösteren bir fotoğraf.

Kaynak:

[http://ghazni.bradypus.net/sites/default/images/galleries/ghaznavid_palace/1962 Marble dado panels Ne_g820_2.jpg](http://ghazni.bradypus.net/sites/default/images/galleries/ghaznavid_palace/1962_Marble_dado_panels_Ne_g820_2.jpg) (erişim tarihi: 30.04.2019)

Leşker-i Bazar Cami'nin mihrabın oyma sanatı ile işlenmiş görüntüsü(erişim tarihi:19.02.2019)
<https://i.pinimg.com/564x/e9/10/5e/e9105e7328425a4ea1d23129d6bd246c.jpg>

Ribat-ı Mahi Kervansarayını gösteren bir fotoğraf Sultan Mahmûd'un ekonomik politikalarını hayata geçirebilmek için kurdurduğu yapı. Kaynak:
<https://i.pinimg.com/564x/7b/4f/b4/7b4fb47227db409cdcd30370b393e888.jpg>

Leşker-i Bazar Sarayı'nda bulunan ve sırlı işlemelerinden dolayı sırlı seramikler olarak tanımlanan seramikler.

Kaynak: http://ghazni.bradypus.net/sites/default/images/galleries/house-of-the-lustre-wares/1957_Neg.202-3.JPG (erişim tarihi: 30.04.2019)

Leşker-i Bazar Sarayı'nda bulunan sırsız seramikler. Bu seramiklerde sırlı seramikler gibi bir işleme bulunmamaktadır.

Kaynak: http://ghazni.bradypus.net/sites/default/images/galleries/house-of-the-lustre-wares/1957_Neg.202-5.JPG (erişim tarihi: 30.04.2019)

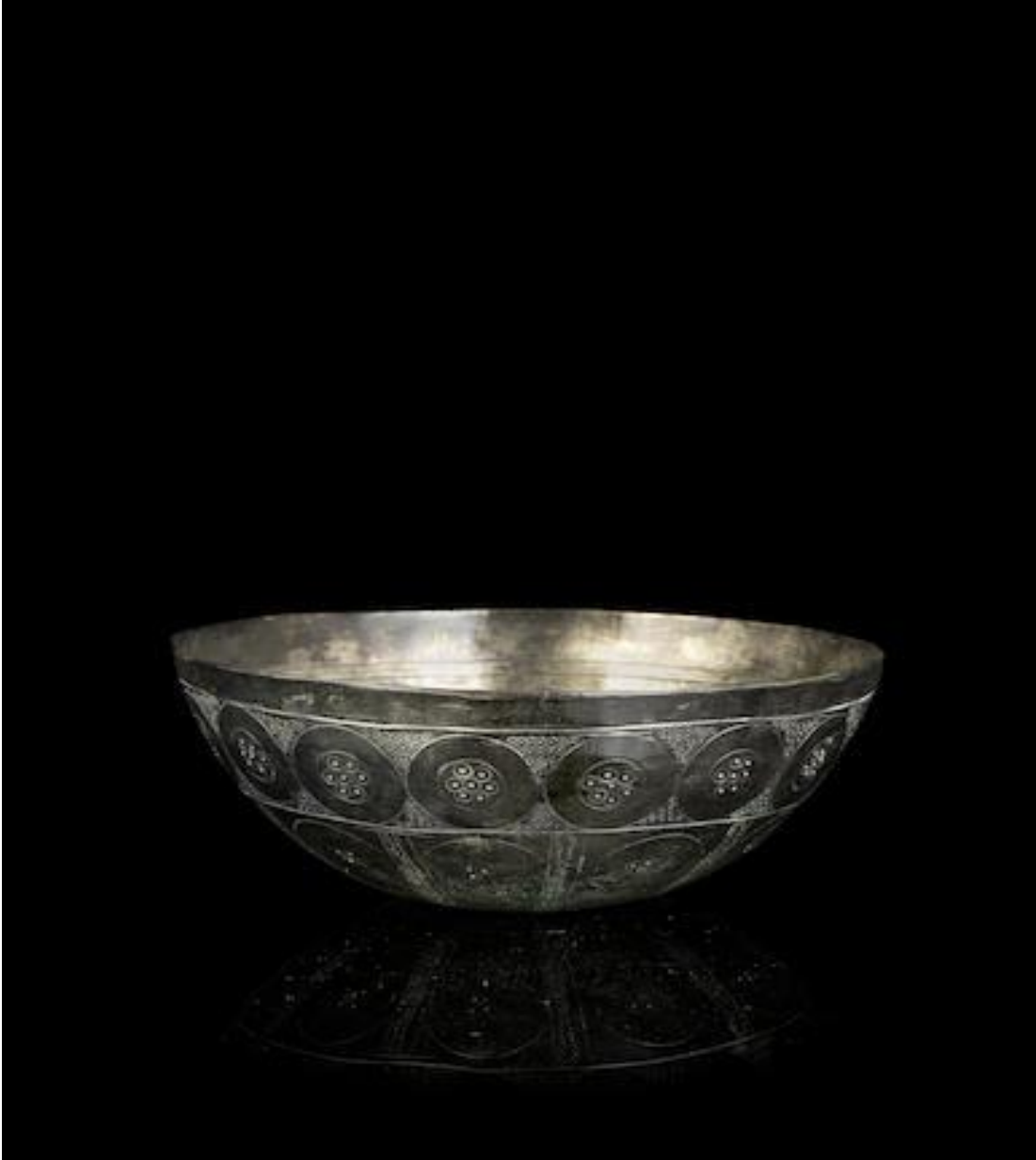

Gazneliler dönemine ait olan ve orta metal alaşımına sahip olan kâse, kakma ve oyma işçiliği ile yapılmış yüzeyine ise kûfi yazılar eklenerek işlenmiştir. Boyutları:21,9cm. yüksekliğe 21,9 cm. genişliğe 6,4 cm derinliğe sahiptir. Kase bronzdan yapılmıştır.

Kaynak: <http://www.antiques.com/classified/1065787/Antique-Ghaznavid-Bronze-Bowl---CK-0156> (24.02.2019)

Bronz kâse Kaynak: <https://i.pinimg.com/564x/cd/ac/6b/cdac6b90aa2929f0ab446c7bafab18fa.jpg> (erişim tarihi:21.06.2019)

Sultan Mahmûd dönemine ait olduğu düşünülen delinmiş ve oyma ile süslenmiş tabağın tabanı derin ve yuvarlak bir forma sahiptir. Dışı küçük daireler ile çevrilip içi çiçek ile süslenmiş bronz tabak. Kaynak: https://translate.google.com/?source=gtx_c#view=home&op=translate&sl=en&tl=tr&text=A%20GHAZNAVID%20CARVED%20WHITE%20MARBLE%20PANEL%20AFGHANISTAN%2C%20CIRCA%201100%20AD%20Of%20rectangular%20form%2C%20the%20face%20carved%20in%20shallow%20relief%20with%20a%20central%20register%20of%20horseshoe%20arches%20with%20cusped%20interiors%20resting%20on%20squat%20baluster%20columns%20each%20containing%20a%20design%20of%20bold%20interlaced%20arabesques%2C%20the%20spandrels%20similarly%20filled%20with%20strong%20arabesques%2C%20a%20band%20of%20concentric%20roundels%20above%20and%20band%20of%20lightly%20carved%20meandering%20design%20below%2C%20drilled%20holes%20for%20attachment%20at%20the%20top%20of%20each%20arch (erişim tarihi:12.12.2019)

975 yılına tarihlenen Gazneli Dönemine ait kaplar. Kaynak:
<https://tr.pinterest.com/pin/34354077798303098/> (erişim tarihi:28.05.2019)

Gazneli tarzı İslami stilde işlenmiş olan tabak bronz alaşımıdır. Kaynak:
<https://i.pinimg.com/564x/0f/b6/8d/0fb68db3fa89fb1b67c34be88bd6cae9.jpg>. (erişim tarihi: 29.06.2019)

XII. Yüzyıla tarihlenen Gazneliler devrine ait kalaylı bronz fincan. Kaynak:
<https://i.pining.com/564x/37/42/71/374271bcb2f3fa33bdc4edeaaca40f8.jpg> (21.02.2019)

Gazneliler Devrine ait (976-1030) yüksek kalaylı bronz fincan İran Kaynak:
<https://i.pining.com/564x/37/42/71/374271bcb2f3fa33bdc4edeaaca40f8.jpg> (21.02.2019)

Sultan Gazneli Mahmûd'un babası Sebük Tegin Gazne'deki türbesi. Türbe sade mimarisi ve Behramşâh Minaresi ile yakın olmasıyla bilinmektedir.

Kaynak:

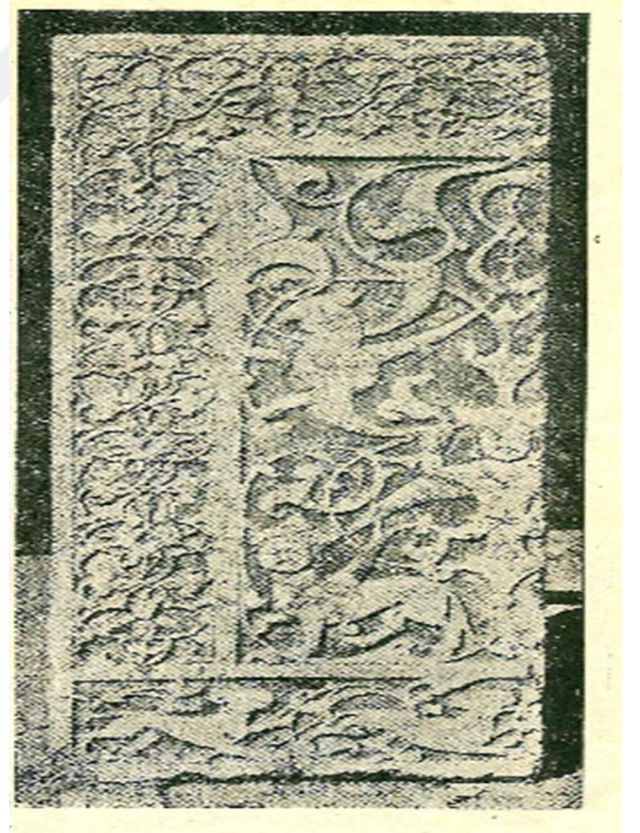
http://ghazni.bradypus.net/sites/default/images/galleries/ghazni/2004_Ghazni_Mausoleum_of_Sebuktigin_MAIA.jpg (erişim tarihi: 30.04.2019)

Sultan Gazneli Mahmûd'un şahsının, devlet erkânı ve askerlerin giyimleri gösteren bir çizim.

Kaynak: Salman. F. (2006). "Gaznelilerde Giyim Kuşam Özellikleri", *GSED*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum, s. 111-126.

Leşker-i Bazar Sarayı Duvar Resimleri

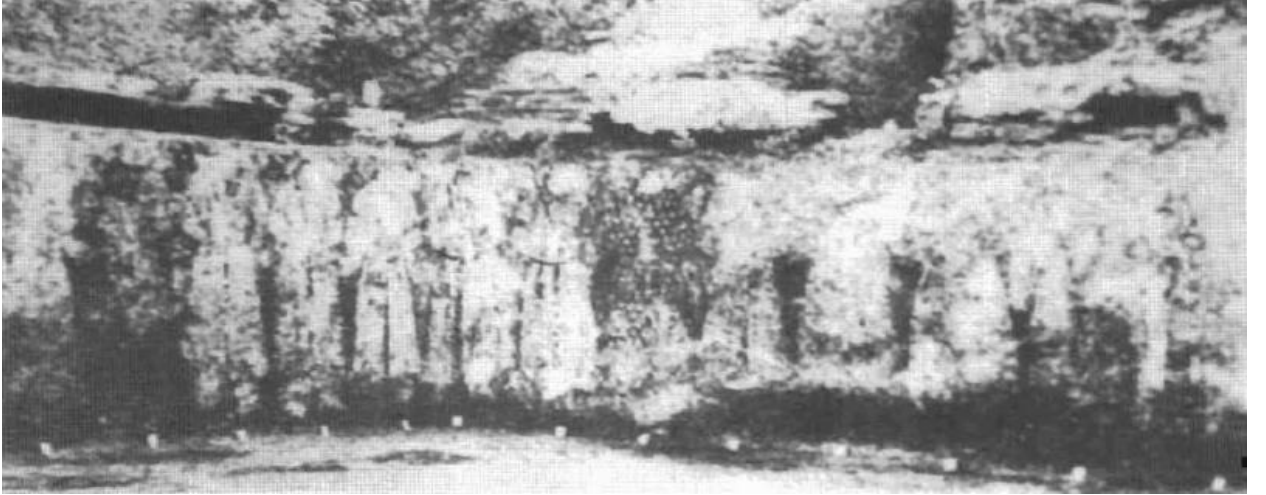
Leşker-i Bazar Sarayında kadın dansçılar, dans figürleri ve kadınların giyimi hakkında önemli bilgilere kabartmalar vasıtasıyla ulaşmak mümkündür.

Kaynak: Salman. F. (2006). "Gaznelilerde Giyim Kuşam Özellikleri", GSED, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum, s. 111-126.

Leşkeri Bazar Sarayı'ndaki devlet adamlarının giyim kuşamlarını tasvir eden kabartmalar.

Kaynak: Bombacı. A. (1963). *Afganistan'daki İtalyan Arkeoloji Heyeti Hakkında Muhtasar Rapor: Gazne'deki Kazılara Giriş*, Berksoy Matbaası, İstanbul, s.11.

Leşker-i Bazar Sarayı'nda Askerlerin dizili figürü.

Kaynak: Salman. F. (2006). "Gaznelilerde Giyim Kuşam Özellikleri", *GSED*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum, s. 111-126.

Gazneli Devleti için büyük bir ehemmiyeti olan süslenmiş bir fil.

Kaynak: Bombacı. A. (1963). *Afganistan'daki İtalyan Arkeoloji Heyeti Hakkında Muhtasar Rapor: Gazne'deki Kazılara Giriş*, Berksoy Matbaası, İstanbul, s.11.

Gazneli Mahmûd'un Hindistan Seferleri'ne çıktığını gösteren çizim.

Kaynak: Özdal. A.N. (2019). *Türklerin Savaş Sanatı*, Timaş Yayınları, İstanbul, s. 222.

Sultan Gazneli Mahmûd'un hil'at giyme törenini yansıtan bir çizim.

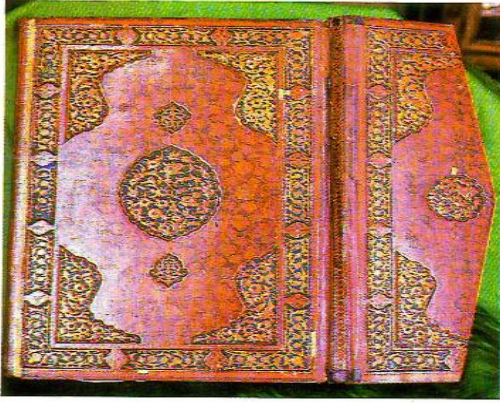
Kaynak: Özdal. A.N. (2019). *Türklerin Savaş Sanatı*, Timaş Yayınları, İstanbul, s. 222.

Sultan Gazneli Mahmûd'un savaş yöntemlerini yansıtan bir çizim.

Kaynak: Özdal. A.N. (2019). *Türklerin Savaş Sanatı*, Timaş Yayınları, İstanbul, s. 223

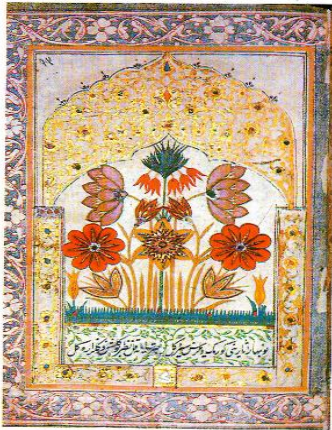
Sultan Gazneli Mahmûd'un Sanat Albümü

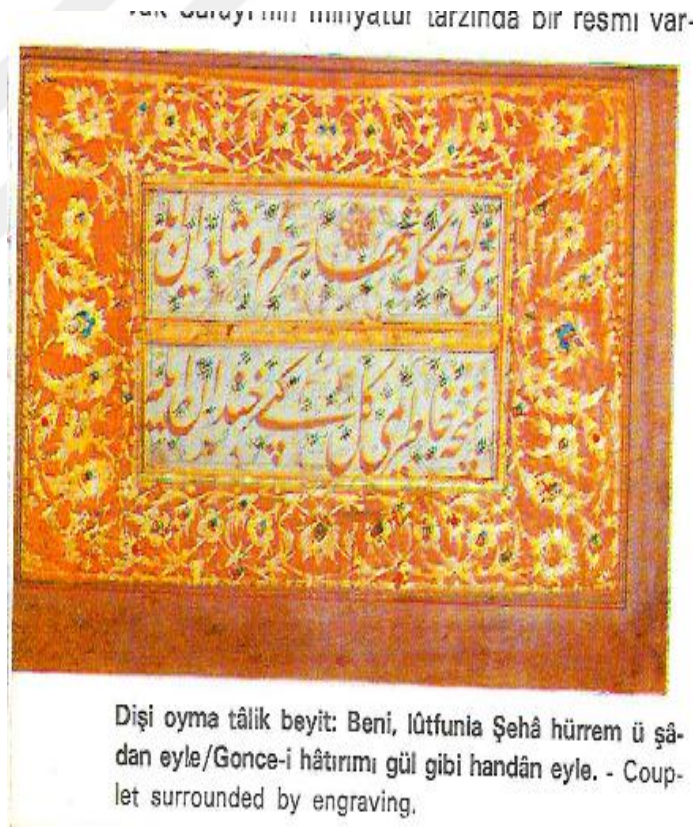
Gazneli Mahmud mecmuasının "Şemse"li kapağı. - Rosette: Album of Gazneli Mahmud.

Şemseli cildin, mecmuayı tanıtan bir manzume ile çepeçevre süslü iç tarafı. - Inside of the rosette binding, with a poem introducing the album surrounded by decoration.

Gazneli Mahmud'un Kağıtlık, kağıt oymacılığı sanatındaki başarısına bir örnek. - A successful piece of paper engraving by Gazneli Mahmud.

Dişi oyma tâlik beyit: Beni, lûtfunîa Şehâ hürrem ü şâdan eyle/Gonce-i hâtırımı gül gibi handân eyle. - Couplet surrounded by engraving.

Kaynak: Derman. M. U. (1974). "Benzeri Olmayan Bir Sanat Albümü Gazneli Mahmûd Mecmuası", Türkiye'miz, Apa Ofset Basımevi, İstanbul, XVI, s.20.

Müzehhip ve nakkaş olan Gazneli'nin meyveli natürmort niteliğinde çiçekli vazoları. - Vase of flowers in the style of still-life by the illuminator and engraver Gazneli Mahmud.

Kaynak: Derman. M. U. (1974). "Benzeri Olmayan Bir Sanat Albümü Gazneli Mahmûd Mecmuası", *Türkiyemiz*, Apa Ofset Basımevi, İstanbul, XVI, s. 20.

Gazneli Mahmud mecmuasında göbekleri kıymetli taşlarla süslenmiş oyma çiçek demeti. - A bouquet of flowers with precious stones set in their centres. Album of Gazneli Mahmud.

Kaynak: Derman. M. U. (1974). "Benzeri Olmayan Bir Sanat Albümü Gazneli Mahmûd Mecmuası", *Türkiyemiz*, Apa Ofset Basımevi, İstanbul, XVI, s. 20.

Eşi görülmemiş orijinallikte çiçekli vazo: Çiçeklerin göbekleri mühürden meydana getirilmiştir. - Vase of flowers of unrivalled originality. The hearts of the flowers consist of seals.

Kaynak: Derman. M. U. (1974). "Benzeri Olmayan Bir Sanat Albümü Gazneli Mahmûd Mecmuası", *Türkiyemiz*, Apa Ofset Basımevi, İstanbul, XVI, s. 21.

Kaynak: Derman. M. U. (1974). "Benzeri Olmayan Bir Sanat Albümü Gazneli Mahmûd Mecmuası", *Türkiyemiz*, Apa Ofset Basımevi, İstanbul, XVI, s. 21.

Sultan Mahmûd devrinin altın işçiliğini gösteren bir kalıntı Gaznelileri ilk dönemine tekabül eden bilezik İran Cürcan'da bulunmuştur. Kaynak:

<https://i.pining.com/564x/f3/a7/67/f3a767e721d35f04f9a79d380a4d63e7.jpg>

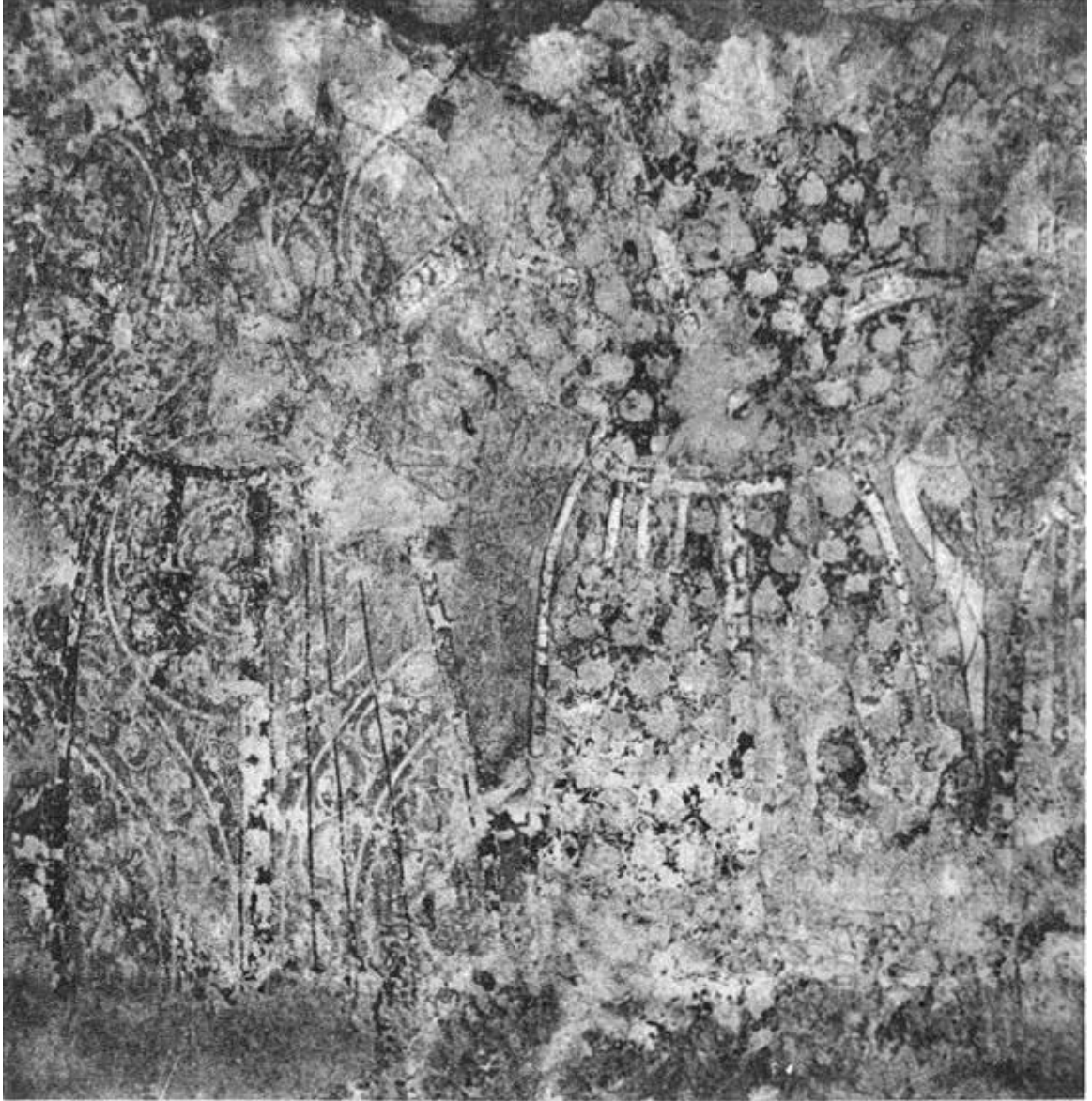

Sultan Mahmûd döneminde cam işçiliği ve ticareti yaygın idi. Devrin işlemeli vitraylarını gösteren bir fotoğraf. Kaynak: <https://i.pinimg.com/564x/52/6f/e8/526fe844f99267803441b6dd8c98b493.jpg> (erişim tarihi: 14.11.2019)

Sultan Mahmûd'un 44 askeri, kaftanlarını giymiş hazır halde fresko tarzında resmedilmesi.

Kaynak: <https://www.sanatinyolculugu.com/wp-content/uploads/2019/03/Le%C5%9Fker-i-.jpg> (erişim tarihi: 26.05.2019)

Cl. Casal

3. Détail des personnages 16 à 17.

Kaynak: Schlumberger. D. (1952). "Le Palais Ghaznevide Lashkari Bazar", *Syria Revue D'art Oriental Et D'archeologie*, Paris, XXIX, s. 251-270.

Cl. Casal

1. Peintures murales de la salle d'audience.
Les personnages 13 à 15.

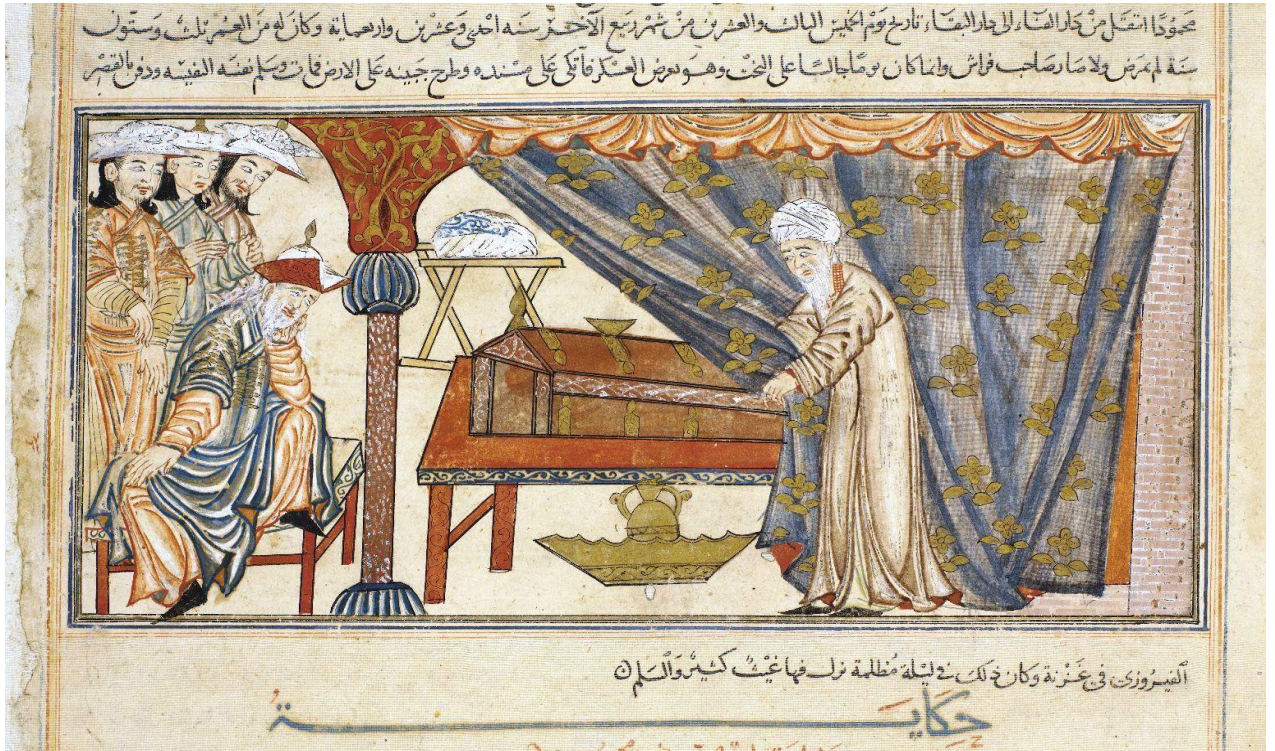
Kaynak: Schlumberger. D.(1952). "Le Palais Ghaznevide Lashkari Bazar", *Syria Revue D'art Oriental Et D'archeologie*, Paris, XXIX, s. 251-270.

Kaynak: Schlumberger. D.(1952). "Le Palais Ghaznevide Lashkari Bazar", *Syria Revue D'art Oriental Et D'archeologie*, Paris, XXIX, s. 251-270.

Kaynak: Schlumberger. D.(1952). "Le Palais Ghaznevide Lashkari Bazar", *Syria Revue D'art Oriental Et D'archeologie*, Paris, XXIX, s. 251-270.

1306-1314 tarihleri arasında bulunduğu düşünülen Reşîdü'd-dîn Fazlullâh'ın Câmi'üt-Tevârîh adlı eserinin Chronicles Özetinden minyatür detayı 421\1030 Mahmûd bin Sebük Tegin'in cenaze törenini gösterir. Görüntünün sol tarafında cenazeye yas tutan nedimler ve devlet adamları sağ tarafın da ise Onu ortaya çıkaran perdeyi çeken bir devlet adamı bulunmaktadır.

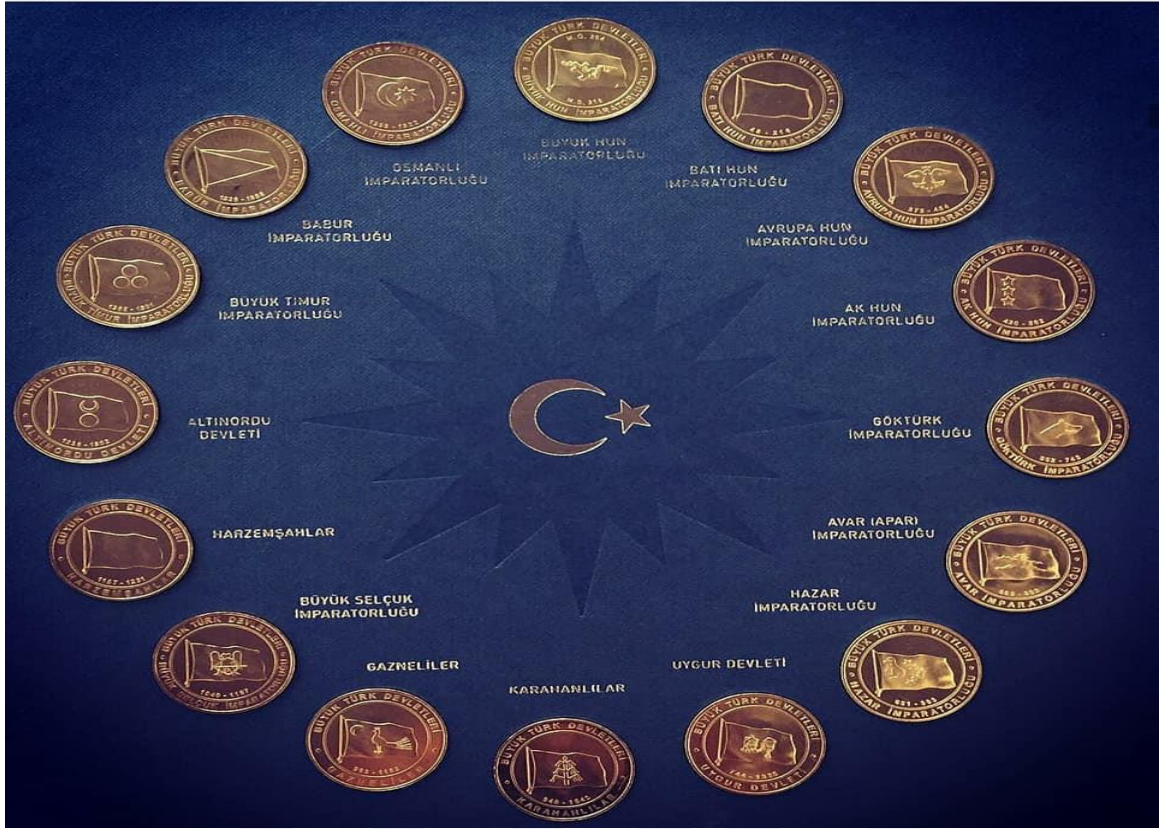
Kaynak:

<https://i.pinimg.com/originals/bb/94/9d/bb949d505b7cf20a8ec95a49ce46cc8b.jpg> (erişim tarihi: 25.06.2019)

998-1030 Ganj'ı geçerek Doğu Afganistan Gazne Hanedanı hükümdarı Mahmud ibn Sebük Tegin'i tasvir eden yukarıdaki görüntüyü içeren metni gösterir. Sahnenin sol tarafındaki at sırtında görülebilir ve onu da at sırtında üç görevli izler. İkiisi mızrak tutarken diğeri sancak taşıyor.

Kaynak: <https://i.pinimg.com/originals/9a/19/ed/9a19ed68d2b9fe3f1781991178f6e313.jpg> (erişim tarihi:26.04.2019)

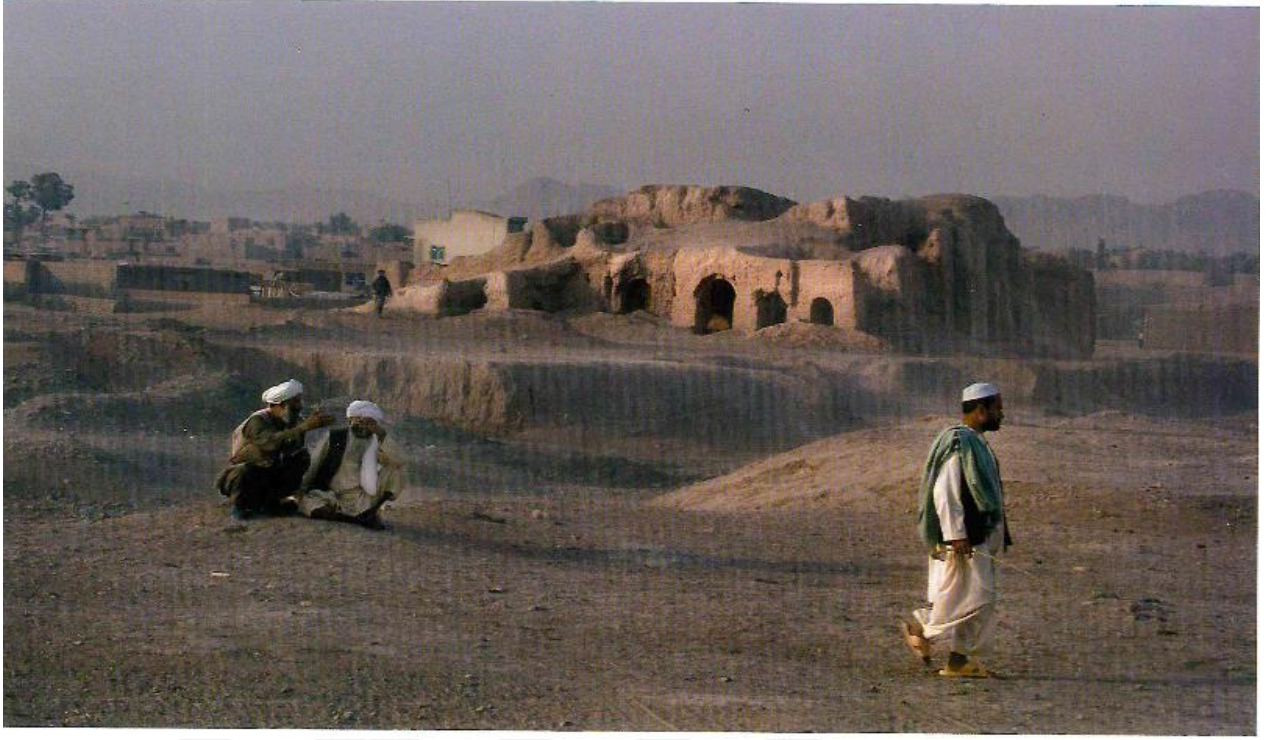
T.C. Darphane Hatıra Paralar

16 Büyük Türk Devleti Hatıra Para Seti.

T.C. Darphane Hatıra Paralar

16 Büyük Türk Devleti Hatıra Para Seti Gazneli Devleti Hatırası.

Kaynak: Sözman G. Şenyuva C. (2009). Işıyan Sabahlara Doğru Afganistan, Seçil Ofset Matbaacılık, İstanbul, s. 31.

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI	Gülseri OKUDAN
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Serik Anadolu Teknik ve Kız Teknik Meslek Lisesi, Antalya, 2012
Lisans Diploması	Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Antalya 2017
Yabancı Dil	İngilizce
BİLİMSEL FAALİYETLER	
Kitapları Okudan Gülseri, <i>Saray Askeri ve İdari Yönleriyle Karahanlı Devletinin Teşkilat Tarihi</i>, İKSAD Yayınevi, Ankara, 2019. Kitap Tanıtları Okudan Gülseri, “Ömer Soner Huncan, Türk Hakanlığı Karahanlılar”, <i>Libri Kitap Tanıtımı, Eleştiri ve Çeviri Dergisi</i>, Vol. III, 141-149 Antalya, 2017. Okudan Gülseri, “Muhammed bin Havendşah bin Mahmut Mirhand, Ravzatü’s Safa Mülük-i Gazneviyye”, çev. Erkan Göksu, <i>Libri Kitap Tanıtımı, Eleştiri ve Çeviri Dergisi</i>, Vol III, 143-149, Antalya, 2017. Okudan Gülseri, “Mustafa Alican, Malazgirt Kıyametin İlk Günü 1071”, <i>Libri Kitap Tanıtımı ve Eleştiri Dergisi</i>, Vol. III, 155-157, Antalya, 2017. Okudan Gülseri, “Ahmet Taşağıl Gökbörünün İzinde Kadim Türklerin Topraklarında”, <i>Tarih Kritik Dergisi</i>, Vol. IV, sa. 6-9, 2018. Okudan Gülseri, “Anadolu Selçukluları: Ortaçağ Ortadoğusunda Saray ve Toplum”, <i>Editörler: A.C.S. Peacock & S.N.Yıldız, Libri Kitap Tanıtımı ve Eleştiri Dergisi</i>, Vol. V, sa. 135-138, Antalya, 2018. Okudan Gülseri, “Peter Frankopan, İpek Yolu”, <i>Tarih Kritik Dergisi</i>, Vol. IV, sa. 10-13, 2018. Okudan Gülseri, “Erhan Aydın, Taşa Kazınan Tarih”, <i>Tarih Kritik Dergisi</i>, Vol. V, sa.6-9, 2019. Okudan Gülseri, “Ömer Soner Huncan, Satuk Buğra Han ve Oğulları”, <i>Libri Kitap Tanıtımı Eleştiri ve Çeviri Dergisi</i> Vol. IV, 89-91, Antalya, 2020. Okudan Gülseri, “İbrahim Duman Büyük Selçuklu Ordusunda Kullanılan Savaş Aletleri”, <i>Tarih Kritik Dergisi</i>, Vol. VI, sa. 147-148, 2020. Kitap Bölümü Okudan Gülseri, “Karahanlı Devletinde Eğitim ve Türk Düşünürlerin Eğitim Hakkındaki Görüşleri”, <i>Kuşadası’nda Bir Baştan Bir Başa Tarih</i>, Edit. Hüseyin Üreten-Dilşen İnce Erdoğan- Musa Gümüş, Ulusoy Matbaası Kuşadası-Aydın, 2019, s. 97-104. Sempozyum Bildirileri Okudan Gülseri, “Siyasi, Kültürel ve Ekonomik Politikalarıyla Bir Gazne Hükümdarı Sultan Mahmut”, <i>Taras Shevchenko II. International Congress on Social Science 1-3 February Proceedings Book</i>, İKSAD Publications, Ankara, 2019, sa.84-95. Okudan Gülseri, “Türk Hakanlığında Askeri Teşkilatlanma”, <i>Taras Shevchenko II. International Congress on Social Science 1-3 February Proceedings Book</i>, İKSAD Publications, Ankara, 2019, sa. 76-83. Okudan Gülseri, “X. Yüzyılda Çinlilerin ve Arapların Türkistan’da Hâkimiyet Mücadelesi: Talas Meydan Muharebesi”, <i>ASEAD IV. Uluslar Arası Sosyal Bilimler Sempozyumu Bildiriler Kitabı</i>, Edit. İrfan Türkoğlu, 2018, sa. 3-5. Okudan Gülseri, “Karahanlı Devletinde Saray ve Çevresinde Gelişen Askeri Teşkilat”,	

ASEAD III. Uluslar Arası Sosyal Bilimler Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Edit. İrfan Türkoğlu, 2018, s.205.

E-Posta	okud4n@hotmail.com

